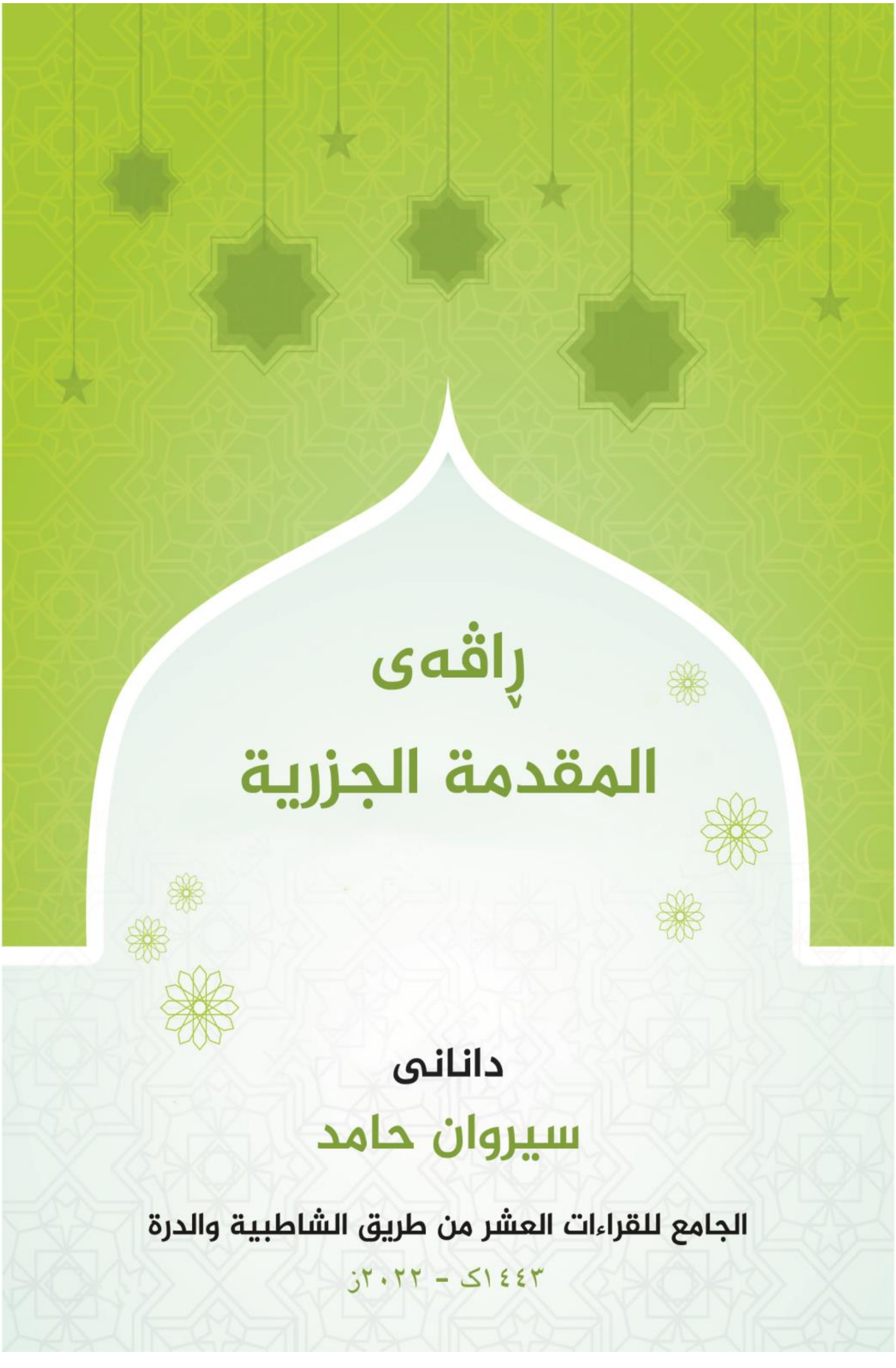

ڕاڤەی
المقدمة الجزرية

دانانی

سیروان حامد

الجامع للقراءات العشر من طريق الشاطبية والدرة

١٤٤٣ک - ٢٠٢٢ز

پێشەکی

إنَّ الحمدَ لله نحمده ونستعينه ونستغفره ونعوذ بالله من شرور أنفسنا وسيئات أعمالنا إنه من يهده الله فلا مضلَّ له ومن يضلل فلا هادي له وأشهد أن لا إله إلا الله وحده لا شريك له وأشهد أن محمَّداً عبده ورسوله.

﴿ يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ ٱتَّقُواْ ٱللَّهَ حَقَّ تُقَاتِهِۦ وَلَا تَمُوتُنَّ إِلَّا وَأَنتُم مُّسۡلِمُونَ ١٠٢ ﴾ آل عمران

﴿ يَٰٓأَيُّهَا ٱلنَّاسُ ٱتَّقُواْ رَبَّكُمُ ٱلَّذِي خَلَقَكُم مِّن نَّفۡسٖ وَٰحِدَةٖ وَخَلَقَ مِنۡهَا زَوۡجَهَا وَبَثَّ مِنۡهُمَا رِجَالٗا كَثِيرٗا وَنِسَآءٗۚ وَٱتَّقُواْ ٱللَّهَ ٱلَّذِي تَسَآءَلُونَ بِهِۦ وَٱلۡأَرۡحَامَۚ إِنَّ ٱللَّهَ كَانَ عَلَيۡكُمۡ رَقِيبٗا ١ ﴾ النساء

﴿ يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ ٱتَّقُواْ ٱللَّهَ وَقُولُواْ قَوۡلٗا سَدِيدٗا ٧٠ يُصۡلِحۡ لَكُمۡ أَعۡمَٰلَكُمۡ وَيَغۡفِرۡ لَكُمۡ ذُنُوبَكُمۡۗ وَمَن يُطِعِ ٱللَّهَ وَرَسُولَهُۥ فَقَدۡ فَازَ فَوۡزًا عَظِيمًا ٧١ ﴾ الأحزاب

أما بعد، فإنَّ أصدقَ الحديث كتابُ الله تعالى، وخيرَ الهدي هَديُ محمّدٍ (ﷺ)، وشرَّ الأمور محدثاتها، وكلَّ محدثة بدعة، وكلَّ بدعةٍ ضلالة، وكلَّ ضلالةٍ في النار.

یەکێك لەو زانستە شەرعییە پیرۆزانەی کە پەیوەستە بە کتێبە پیرۆزەکەی خوای پەروەردگارەوە زانستی تەجویدو جوانخوێندنەوەی قورئانی پیرۆزە کە بەهۆیەوە موسوڵمانان شارەزا دەبن لە چۆنێتی خوێندنەوەی ڕاست و ڕەوانی پێغەمبەری خودا (ﷺ) کە بە ڕشتە (سند)ی ڕاست و دروست پێمان گەیشتووە.

بۆیە پێویستە لەسەر موسوڵمانان بە گشتی و قوتابیانی زانستی شەرعی بەتایبەتی ئەم زانستە لە مامۆستایانی شارەزاو خاوەن مۆڵەتەوە فێربن وەریبگرن، چونکە خوای گەورەی قورئانی بە تەرتیلەوە دابەزاندووەو﴿ وَرَتَّلۡنَٰهُ تَرۡتِيلٗا ﴾ دەبێت بە تەرتیلیشەوە بخوێنرێتەوە ﴿ وَرَتِّلِ ٱلۡقُرۡءَانَ تَرۡتِيلًا ﴾

یەکێکیش لەو هۆنراوە بەهێزو بەناوبانگانەی لەم بوارەدا نووسراوە هۆنراوەی (المقدمة فيما على قارئ القرآن أن يعلمه) کە بە پێشەکی ئیبن جەزەری (المقدمة

الجزرية) ناسراوەو لەپاش نووسینییەوە تاوەکو ئێستە جێگای بایەخ و گرنگیپێدانی زانایان و نووسەران و قوتابیانی قوڕئانە، ئەویش بە لەبەرکردن و ڕاڤەکردن و توێژینەوەی دەقەکەی و گێڕانەوەی بە ڕشتەوە بۆ نووسەرەکەی.

بەندەش پاش وەرگرتنی ڕشتە (سند)ی هۆنراوەکە بە بەرزترین (إسناد)[1] و وتنەوەو ڕاڤەکردنی لە خولە تەجویدییەکاندا پێم خۆشبوو ئەم لێکدانەوەو ڕاڤە کورتەیەی لەسەر بنووسم.

داواکارم لەخوای پەروەردگار بەگەورەیی خۆی لە کەم کوڕییەکانم ببورێت و بیخاتە تای تەرازووی چاکەکانم لە ڕۆژی دواییداو پاشان بیکاتە مایەی سوودو قازانج بۆ ئەو خوشك و برا بەڕێزانەی کە دەیخوێننەوەو خەریکی دەبن. آمین

سیروان حامد رحیم
الجامع للقراءات العشر من طريق الشَّاطبيَّة والدُّرَّة
ڕۆژی پێنجشەممە
شارەزوور
٣ جُمادی الآخرة ١٤٤٣
٢٠٢٢/١/٦

---

[1] بەرزترین ڕشتە (أعلى إسناد) واتە بە کەمترین گێڕەوە (راوي) دەگاتە ئیبن جەزەری خودا لێی خۆشبێت، وەك لە ڕشتەکەدا دیارە لە نێوان منی بەندەی نەزان و گوناحبارو شێخی قوڕئانخوێنان ئیبن جەزەری ڕەحمەتی خودای لێبێت سیازدە کەس هەیە.

إجازة في متن (المقدمة الجزرية)

أما بعد:

فإنّ أخي الفاضل النجيب الشيخ (سيروان حامد) قد قرأ عليَّ وفهم منّي فهماً كاملاً لمتن (المقدمة الجزرية) وبعد أن وجدته أهلاً للإجازة برواياتها تقدّمت من غير تردّد لما وجدت عنده من إتقان واهتمام بهذا العلم، فأقول وبالله التوفيق قد أجزت الشيخ (سيروان حامد) برواية المقدمة الجزرية وأجزته بتدريسها أيضاً، وأخبره

(١) بأنّي أروي المقدِمة الجزرية

(٢) عن شيخنا المقرئ عبدالفتاح مدكور بيومي بالسماع المتصل لكلّها وهو قرأها على

(٣) شيخه علي بن محمد الشهير بـ (الضباع) وهو

(٤) عن الشيخين: عبدالرحمن الخطيب الشهير بالشعّار، وحسن بن يحيى الكُتُبي وهما

(٥) عن شيخ المقرئين محمد بن أحمد متولي وهو

(٦) عن العلامة أحمد بن محمد الدُّرري الشهير بالتُّهامي وهو

(٧) عن الشيخ أحمد بن محمد المعروف بـ (سلمونة) وهو

(٨) عن العلامة إبراهيم بن أحمد العبيدي (ح)

(١) وأرويها أيضاً بسند عالٍ

(٢) عن شيخنا محمد بن يونس الغلبان بعد أن سمعتها عليه وأجازني بها وهو يرويها

(٣) عن شيخه علي الفاضلي أبو ليلة وهو

(٤) عن عبدالله بن عبدالعظيم الدسوقي وهو

(٥) عن علي الحدادي الأزهري وهو

(٦) عن العلامة إبراهيم بن أحمد العبيدى وهو

(٧) عن عبدالرحمن بن حسن الأجهوري المصري وهو

(٨) عن الشيخ أحمد بن رجب البقري المعروف بأبي السَّماح وهو

(٩) عن شمس الدين محمد بن قاسم البقري وهو

(١٠) عن عبد الرحمن بن شحاذة اليمني وهو

(١١) عن الشيخ علي بن محمد بن غانم المقدسي وهو

(١٢) على الشيخ محمد بن إبراهيم السمديسي وهو

(١٣) على الشيخ أحمد بن أسد الأميوطي وهو

على الناظم فضيلة الإمام العلامة المقرئ المحدّث محمد بن محمد بن محمد بن علي بن يوسف ابن الجزري.

وأوصي المجاز أعلاه بتقوى الله تعالى وطاعته وعدم معصيته وأن يدعو لي ولمشايخي.

وآخر دعوانا أن الحمد لله رب العالمين والصلاة والسلام على خاتم الأنبياء والمرسلين وآله وصحبه أجمعين.

حررها في مدينة حلبجة الجديدة حماها الله
أبو بكر رعد بن محسن بن حاوي الصقار السامرائي
في يوم الأربعاء ١١/رمضان ١٤٣٥هـ
الموافق لـ (٩/٧/٢٠١٤ م)

دەقی هۆنـراوەکە

بسم الله الرحمن الرحيم

مقدمة المصنف

(١) يَقُولُ رَاجِي عَفْوِ رَبٍّ سَامِعِ   مُحَمَّدُ بْنُ الْجَزَرِيِّ الشَّافِعِي
(٢) الْحَمْدُ للَّهِ وَصَلَّى اللَّهُ   عَلَى نَبِيِّهِ وَمُصْطَفَاهُ
(٣) مُحَمَّدٍ وَآلِهِ وَصَحْبِهِ   وَمُقْرِئِ الْقُرْآنِ مَعْ مُحِبِّهِ
(٤) وَبَعْدُ إِنَّ هَذِهِ مُقَدِّمَهْ[2]   فِيمَا عَلَى قَارِئِهِ[3] أَنْ يَعْلَمَهْ
(٥) إِذْ وَاجِبٌ عَلَيْهِمُ مُحَتَّمُ   قَبْلَ الشُّرُوعِ أَوَّلاً أَنْ يَعْلَمُوا
(٦) مَخَارِجَ الْحُرُوفِ وَالصِّفَاتِ   لِيَلْفِظُوا[4] بِأَفْصَحِ اللُّغَاتِ
(٧) مُحَرِّرِي التَّجْوِيدِ وَالمَوَاقِفِ   وَمَا الَّذِي رُسِّمَ[5] فِي المَصَاحِفِ
(٨) مِنْ كُلِّ مَقْطُوعٍ وَمَوْصُولٍ بِهَا   وَتَاءِ أُنْثَى لَم تَكن تُكتَب بِـ:هَا
(٩) مَخَارِجُ الحُرُوفِ سَبْعَةَ عَشَرْ   عَلَى الَّذِي يَخْتَارُهُ مَنِ اخْتَبَرْ
(١٠) فَأَلِفُ الجَوْفِ[6] وأُخْتَاهَا، وَهِي   حُرُوفُ مَدٍّ لِلْهَوَاءِ تَنْتَهِي
(١١) ثُمَّ لِأَقْصَى الحَلْقِ هَمْزٌ هَاءُ   ثُمَّ لِوَسْطِهِ[7] فَعَيْنٌ حَاءُ
(١٢) أَدْنَاهُ غَيْنٌ خَاؤُهَا، والْقَافُ   أَقْصَى اللِّسَانِ فَوْقُ ثُمَّ الْكَافُ

---

[2] له دەستنووسێکی تردا به (مُقَدَّمَهْ) هاتووه، بەڵام یەکەم پاراوترو بەناوبانگتره. بڕوانه: الشرح الكبير ص ١٦٧.

[3] له دەستنووسێکی تردا به (في ما على القارئ) هاتووه.

[4] له دەستنووسێکی تردا به (لِيَنطِقُوا) هاتووه.

[5] له دەستنووسێکی تردا (رُسِمَ) بەبێ (شدة)ی پیتی سین هاتووه، بەڵام یەکەمیان بەهێزتره لەبەر کێشی هۆنراوەکە، الشرح الوجيز ص ٢٧.

[6] له دەستنووسه تورکیەکەدا (للجوف ألِفٌ) هاتووه، بەڵام (د. غانم قدوري) دەڵێت: ئەوە ڕیوایەته کۆنەکەیە.

[7] له دەستنووسێکی تردا (وَمِنْ وَسَطِهِ) له دەستنووسێکی تریشدا (وَمَا لِوَسْطِهِ) هاتووه.

(١٣) أَسْفَلُ، وَالْوَسْطُ فَجِيمُ[٨] الشِّينُ يَا   وَالضَّادُ مِنْ حَافَتِهِ إِذْ وَلِيَا
(١٤) لَاضْرَاسَ[٩] مِنْ أَيْسَرَ أَوْ يُمْنَاهَا   وَاللاَّمُ أَدْنَاهَا لِمُنْتَهَاهَا
(١٥) وَالنُّونُ[١٠] مِنْ طَرْفِهِ تَحْتُ اجْعَلُوا   وَالرَّا يُدَانِيهِ لِظَهْرٍ أَدْخَلُ[١١]
(١٦) وَالطَّاءُ وَالدَّالُ وَتَا مِنْهُ ومِنْ   عُلْيَا الثَّنَايَا، والصَّفِيرُ مُسْتَكِنْ
(١٧) مِنْهُ وَمِنْ فَوْقِ الثَّنَايَا السُّفْلَى   وَالظَّاءُ وَالذَّالُ وَثَا لِلْعُلْيَا
(١٨) مِنْ طَرَفَيْهِمَا، وَمِنْ بَطْنِ الشَّفَهْ   فَالْفَا مَعَ اطْرَافِ الثَّنَايَا الْمُشْرِفَهْ
(١٩) لِلشَّفَتَيْنِ الْوَاوُ بَاءٌ مِيْمُ   وَغُنَّةٌ مَخْرَجُهَا الخَيْشُومُ
(٢٠) صِفَاتُهَا: جَهْرٌ، وَرِخْوٌ، مُسْتَفِلْ   مُنْفَتِحٌ، مُصْمَتَةٌ، وَالضِّدَّ قُلْ
(٢١) مَهْمُوسُهَا: فَحَثَّهُ شَخْصٌ سَكَتْ   شَدِيْدُهَا لَفْظُ (أَجِدْ قَطٍ بَكَتْ)
(٢٢) وَبَيْنَ رِخْوٍ وَالشَّدِيدِ (لِنْ عُمَرْ)   وَسَبْعُ عُلْوٍ (خُصَّ ضَغْطٍ قِظْ) حَصَرْ
(٢٣) وَصَادُ ضَادٌ طَاءُ ظَاءٌ: مُطْبَقَهْ   (وَفَرَّ[١٢] مِنْ لُبِّ): الحُرُوفُ الْمُذْلَقَهْ
(٢٤) صَفِيرُهَا: صَادٌ وَزَايٌ سِينُ   قَلْقَلَةٌ: قُطْبُ جَدٍّ، وَاللِّينُ
(٢٥) وَاوٌ وَيَاءٌ سَكَنَا[١٣] وَانْفَتَحَا   قَبْلَهُمَا، وَالانْحِرَافُ صُحِّحَا
(٢٦) فِي اللاَّمِ وَالرَّا وَبِتَكْرِيرٍ جُعِلْ   وَلِلتَّفَشِّي الشِّيْنُ ضَادًا اسْتَطِلْ[١٤]
(٢٧) وَالأَخْذُ بِالتَّجْوِيدِ حَتْمٌ لازِمُ   مَنْ لَمْ يُجَوِّدِ[١٥] الْقُرَانَ آثِمُ

---

[٨] له دەستنووسێکی تردا (لِجِيمِ الشينِ يا) هاتووە.

[٩] له بنەڕەتدا (الأضراس)، هەمزەی قەتعەکە کەوتووەو جووڵەکەی دراوە بەپیتی (ل)و ئیتر بێ نیاز بووە له هەمزەی گەیاندن (وصل).

[١٠] له دەستنووسێکی تردا (والنونَ) هاتووە.

[١١] له دەستنووسێکی تردا (أَدخلوا) ئەمیش دوو شێوەی هەیە بە ڕابردوو (أَدْخَلُوا) بە داخوازیش (أَدْخِلُوا)

[١٢] لەدەستنووسی تردا بە (وَفِرَّ) هاتووە

[١٣] لەدەستنووسی تردا بە (سُكِّنَا) هاتووە.

[١٤] لەدەستنووسی تردا بە (اسْتُطِلْ) هاتووە

[١٥] له هەندێك له دەستنووسەکاندا (من لم يصحح) هاتووە، بەڵام غانم قدوری دەڵێت: یەکەم باشترە

(٢٨) لأَنَّهُ بِهِ الإِلَهُ أَنْزَلاَ   وَهَكَذا مِنْهُ إِلَيْنَا وَصَلاَ
(٢٩) وَهُوَ أَيْضًا حِلْيةُ التِّلاَوَةِ   وَزِيْنَةُ الأَدَاءِ وَالْقِرَاءَةِ[١٦]
(٣٠) وَهُوَ إِعْطَاءُ الْحُرُوفِ حَقَّهَا   مِنْ صِفَةٍ لَهَا[١٧] وَمُسْتَحَقَّهَا
(٣١) وَرَدُّ كُلِّ وَاحِدٍ لأَصْلِهِ   وَاللَّفْظُ فِي نَظِيْرِهِ كَمِثْلِهِ
(٣٢) مُكَمِّلاً[١٨] مِنْ غَيْرِ مَا تَكَلُّفِ   بِاللُّطْفِ فِي النُّطْقِ بِلاَ تَعَسُّفِ
(٣٣) وَلَيْسَ بَيْنَهُ وَبَيْنَ تَرْكِهِ   إِلّا رِيَاضَةُ امْرِئٍ بِفَكِّهِ
(٣٤) فَرَقِّقَنْ مُسْتَفِلاً مِنْ أَحْرُفِ   وَحَاذِرَنْ تَفْخِيمَ لَفْظِ الأَلِفِ
(٣٥) وَهَمْزَ أَلْحَمْدُ[١٩]، أَعُوذُ، إِهْدِنَا[٢٠]   أَللَّهُ[٢١]، ثُمَّ لاَمِ لِلَّهِ، لَنَا
(٣٦) وَلْيَتَلَطَّفْ، وَعَلَى اللَّهِ، وَلاَ الضْ   وَالْمِيمِ مِنْ مَخْمَصَةٍ وَمِنْ مَرَضْ
(٣٧) وَبَاءِ بَرْقٍ، بَاطِلٍ، بِهِمْ، بِذِي   فَاحْرِصْ عَلَى الشِّدَّةِ وَالْجَهْرِ الَّذِي
(٣٨) فِيهَا وَفِي الْجِيمِ كَ:حُبِّ الصَّبْرِ   رَبْوَةٍ، اجْتُثَّتْ، وَحَجِّ، الْفَجْرِ
(٣٩) وَبَيِّنَنْ مُقَلْقَلاً[٢٢] إِنْ سَكَنَا   وَإِنْ يَكُنْ فِي الْوَقْفِ كَانَ أَبْيَنَا
(٤٠) وَحَاءَ حَصْحَصَ، أَحَطْتُ، الْحَقُّ   وَسِينَ مُسْتَقِيمِ، يَسْطُو، يَسْقُو
(٤١) وَرَقِّقِ الرَّاءَ إِذَا مَا كُسِرَتْ   كَذَاكَ بَعْدَ الْكَسْرِ حَيْثُ سَكَنَتْ
(٤٢) إِنْ لَمْ تَكُنْ مِنْ قَبْلِ حَرْفِ اسْتِعْلاَ   أَوْ كَانَتِ الكَسْرَةُ لَيْسَتْ أَصْلاَ
(٤٣) وَالْخُلْفُ فِي فِرْقٍ لِكَسْرٍ يُوجَدُ   وَأَخْفِ تَكْرِيْرًا إِذَا تُشَدَّدُ

---

[١٦] لەدەستنووسی تردا بە (وَهُوَ أَيْضًا حِلْيةُ التِّلاَوَةْ   وَزِيْنَةُ الأَدَاءِ وَالْقِرَاءَهْ) هاتووە

[١٧] لەدەستنووسی تردا بە (مِنْ كُلِّ صِفَةٍ وَمُسْتَحَقَّهَا) هاتووە.

[١٨] لەدەستنووسی تردا بە (مُكَمَّلاً) هاتووە

[١٩] لەدەستنووسی تردا (كَهَمْزِ أَلْحَمْدِ)

[٢٠] لەدەستنووسی تردا (اهْدِنَا) بە هەمزەی گەیاندن هاتووە.

[٢١] لەدەستنووسی تردا (أَللَّهِ)

[٢٢] بە (مُقَلْقِلاً)یش دەخوێنرێتەوە. الشرح الكبير ل ٣٩١.

(٤٤) وَفَخِّمِ اللاَّمَ مِنِ اسْمِ اللَّهِ   عَنْ فتحٍ اوْضمٍّ كَعَبْدُ[٢٣] اللَّهِ
(٤٥) وَحَرْفَ الاِسْتِعْلاَءِ فَخِّمْ وَاخْصُصَا   لِاطْبَاقَ أَقْوَى نَحْوَ[٢٤] قَالَ وَالْعَصَا
(٤٦) وَبَيِّنِ الإِطْبَاقَ مِنْ أَحَطتُّ مَعْ   بَسَطتَّ، وَالخُلْفُ بِـ:نَخْلُقْكُمْ وَقَعْ
(٤٧) وَاحْرِصْ عَلَى السُّكُونِ فِي جَعَلْنَا   أَنْعَمْتَ وَالمَغْضُوبِ مَعْ ضَلَلْنَا
(٤٨) وَخَلِّصِ انْفِتَاحَ مَحْذُورًا عَسَى   خَوْفَ اشْتِبَاهِهِ بِمَحْظُورًا عَصَى
(٤٩) وَرَاعِ شِدَّةً بِكَافٍ وَبِتَا   كَشِرْكِكُمْ وَتَتَوَفَّى فِتْنَتَا
(٥٠) وَأَوَّلَيْ مِثْلٍ وَجِنْسٍ إِنْ سَكَنْ   أَدْغِمْ كَـ:قُلْ رَبِّ، وَبَل لَّا، وَأَبِنْ
(٥١) فِي يَوْمِ مَعْ: قَالُوا وَهُمْ، وَقُلْ نَعَمْ   سَبِّحْهُ، لاَ تُزِغْ قُلُوبَ، فَالْتَقَمْ
(٥٢) وَالضَّادَ بِاسْتِطَالَةٍ وَمَخْرَجِ   مَيِّزْ مِنَ الظَّاءِ، وَكُلُّهَا تَجِي
(٥٣) فِي الظَّعْنِ ظِلُّ[٢٥] الظُّهْرِ عُظْمُ الْحِفْظِ   أَيْقِظْ وَأَنْظِرْ عَظْمَ ظَهْرِ اللَّفْظِ
(٥٤) ظَاهِرْ لَظَى شُوَاظُ كَظْمٍ[٢٦] ظَلَمَا   اغْلُظْ ظَلاَمَ ظُفُرٍ انْتَظِرْ ظَمَا
(٥٥) أَظْفَرَ، ظَنًّا كَيْفَ جَا، وَعِظْ[٢٧] سِوَى   عِضِينَ، ظَلَّ النَّحْلِ زُخْرُفٍ سَوَا
(٥٦) وَظَلَّتْ، ظَلْتُمْ، وَبِرُومٍ ظَلُّوا   كَالْحِجْرِ، ظَلَّتْ شُعَرَا نَظَلُّ
(٥٧) يَظْلَلْنَ، مَحْظُورًا مَعَ الْمُحْتَظِرِ   وَكُنْتَ فَظًّا، وَجَمِيْعَ[٢٨] النَّظَرِ
(٥٨) إِلَّا بِـ:وَيْلٍ[٢٩]، وَهَلْ، وَأُولَى نَاضِرَهْ   وَالْغَيْظُ لاَ الرَّعْدُ وَهُودُ[٣٠] قَاصِرَهْ

---

[٢٣] لەدەستنووسی تردا بە (كَعَبْدَ) هاتووە.

[٢٤] لەدەستنووسی تردا بە (نَحْوُ) هاتووە.

[٢٥] لەدەستنووسی تردا بە (ظِلِّ) هاتووە.

[٢٦] لەدەستنووسی تردا بە (شِوَاظُ كَظْمِ) هاتووە.

[٢٧] بە (وَعَظْ) و (وَعْظٍ)یش خوێنراوەتەوە.

[٢٨] لەدەستنووسی تردا بە (وَجَمِيْعِ) هاتووە.

[٢٩] لەدەستنووسی تردا بە (وَيْلٌ) هاتووە.

[٣٠] لەدەستنووسی تردا بە (وَالْغَيْظِ لاَ الرَّعْدِ وَهُودٍ) هاتووە.

(٥٩) وَالْحَظُّ لاَ الْحَضُّ[٣١] عَلَى الطَّعَامِ   وَفِي ظَنِينِ الخِلَافُ سَامِي
(٦٠) وَإِنْ تَلاَقَيَا البَيَانُ لاَزِمُ:   أَنْقَضَ ظَهْرَك، يَعَضُّ الظَّالِمُ
(٦١) وَاضْطُرَّ مَعْ وَعَظْتَ مَعْ أَفَضْتُمُ   وَصَفِّ ها: جِبَاهُهُمْ، عَلَيْهِمُ
(٦٢) وأَظْهِرِ الغُنَّةَ مِنْ نُونٍ وَمِنْ   مِيْمٍ إِذَا مَا شُدِّدَا، وَأَخْفِيَنْ
(٦٣) أَلْمِيْمَ إِنْ تَسْكُنْ بِغُنَّةٍ لَدَى   بَاءٍ عَلَى الْمُخْتَارِ مِنْ أَهْلِ الْأَدا
(٦٤) وَأظْهِرَنْهَا عِنْدَ بَاقِي الأَحْرُفِ   وَاحْذَرْ لَدَى وَاوٍ وَفَا أَنْ تَخْتَفِي
(٦٥) وَحُكْمُ تَنْوِينٍ وَنُونٍ يُلْفَى   إِظْهَارٌ، ادْغَامٌ، وَقَلْبٌ، إِخْفَا[٣٢]
(٦٦) فَعِنْدَ حَرْفِ الْحَلْقِ أَظْهِرْ،وَادَّغِمْ   فِي اللاَّمِ وَالرَّا لاَ بِغُنَّةٍ لَزِمْ
(٦٧) وَأَدْغِمَنْ بِغُنَّةٍ فِي (يُومِنُ)   إِلاَّ بِكِلْمَةٍ كَ: دُنْيَا عَنْوَنُوا [٣٣]
(٦٨) وَالقَلْبُ عِنْدَ الْبَا بِغُنَّةٍ، كَذَا   لِاخْفَا لَدَى بَاقِي الْحُرُوفِ أُخِذَا
(٦٩) وَالْمَدُّ لاَزِمٌ وَوَاجِبٌ أَتَى   وَجَائِزٌ وَهْوَ وَقَصْرٌ ثَبَتَا
(٧٠) فَلاَزِمٌ: إِنْ جَاءَ بَعْدَ حَرْفِ مَدٍّ   سَاكِنُ حَالَيْنِ، وَبِالطُّولِ يُمَدّْ
(٧١) وَوَاجِبٌ: إِنْ جَاءَ قَبْلَ هَمْزَةِ   مُتَّصِلاً إِنْ[٣٤] جُمِعَا بِكِلْمَةِ
(٧٢) وَجَائِزٌ: إِذَا أَتَى مُنْفَصِلَا   أَوْ عَرَضَ السُّكُونُ وَقْفاً مُسْجَلَا
(٧٣) وَبَعْدَ تَجْوِيدِكَ لِلْحُرُوفِ   لَا بُدَّ مِنْ مَعْرِفَةِ الْوُقُوفِ
(٧٤) وَالِابْتِدَاءِ[٣٥]، وهِيَ تُقْسَمُ إِذَنْ   ثَلَاثَةً[٣٦]: تَامٌ، وَكَافٍ، وَحَسَنْ
(٧٥) وَهْيَ لِمَا تَمَّ فَإِنْ لَمْ يُوجَدِ   تَعَلُّقٌ، أَوْ كَانَ مَعْنىً، فَابْتَدِي

---

[٣١] لەدەستنووسی تردا بە (وَالْحَظِّ لاَ الْحَضِّ) هاتووە.
[٣٢] لەدەستنووسی تردا بە هەمزەی گەیاندن (وَقَلْبٌ،اِخْفَا) هاتووە.
[٣٣] لەهەندێك دەستنووسدا (صَنْوَنُوا) هاتووە، کە ئامارژەیە بۆ وشەی ﴿ صِنْوَانٌ ﴾.
[٣٤] لەدەستنووسی تردا بە (أَنْ) هاتووە.
[٣٥] لەدەستنووسی تردا (وَالِابْتِدَا) هاتووە.
[٣٦] لەدەستنووسی تردا (ثَلَاثَةٌ) هاتووە.

(٧٦) فَالتَّامُ، فَالْكَافِي، وَلَفْظًا: فَامْنَعَنْ   إِلاَّ رُؤُوسَ الآيِ جوِّزْ، فَالْحَسَنْ
(٧٧) وَغَيْرُ مَا تَمَّ قَبِيحٌ، وَلَهُ   يُوقَفُ[٣٧] مُضْطَرًّا، وَيُبْدَا[٣٨] قَبْلَهُ
(٧٨) وَلَيْسَ فِي الْقُرْآنِ مِنْ وَقْفٍ وَجَبْ[٣٩]   وَلاَ حَرَامٌ غَيْرُ[٤٠] مَا لَهُ سَبَبْ
(٧٩) وَاعْرِفْ لِمَقْطُوعٍ وَمَوْصُولٍ وَتَا   فِي مُصْحَفِ[٤١] الإِمَامِ فِي مَا قَدْ أَتَى
(٨٠) فَاقْطَعْ بِعَشْرِ كَلِمَاتٍ[٤٢]: أنْ لَّا   مَعْ: مَلْجَأَ[٤٣] وَلاَ إِلَهَ إِلَّا
(٨١) وَتَعْبُدُوا يَاسِينَ، ثَانِي هُودَ، لاَ   يُشْرِكْنَ، تُشْرِكْ، يَدْخُلَنْ، تَعْلُوا عَلَى
(٨٢) أَن لَّا يَقُولُوا، لا أَقُولَ، إن مَّا: بِالرَّعْدِ، وَالمَفْتُوحَ صِلْ، وَعَن مَّا
(٨٣) نُهُوا اقْطَعُوا،مِن مَّا: بِرُومٍ وَالنِّسَا[٤٤]   خُلْفُ الْمُنَافِقِينَ، أَم مَّنْ: أَسَّسَا
(٨٤) فُصِّلَتِ النِّسَا، وَذِبْحٍ، حَيْثُ مَا   وَأَن لَّمِ الْمَفْتُوحَ،كَسْرُ إِنَّ مَا
(٨٥) لَانْعَامَ، وَالْمَفْتُوحَ يَدْعُونَ مَعَا   وَخُلْفُ الَانْفَالِ، وَنَحْلٍ وَقَعَا
(٨٦) وَكُلِّ مَا سَأَلْتُمُوهُ، وَاخْتُلِفْ   رُدُّوا،كَذَا قُلْ بِئْسَمَا، وَالْوَصْلَ[٤٥]صِفْ
(٨٧) خَلَفْتُمُونِي وَاشْتَرَوْا، فِي مَا اقْطَعَا: أُوحِي أَفَضْتُمُ، اشْتَهَتْ، يَبْلُوا مَعَا

---

[٣٧] لەدەستنوسیکدا (الوَقْفُ) هاتووە، بەلاّم هەندێك لە زانایان دەلّێن (یُوقَفُ) بەهێزترە.

[٣٨] لەدەستنوسیکدا (وَیَبْدَا) هاتووە.

[٣٩] لەدەستنووسی تردا (یَجِبُ) هاتووە.

[٤٠] لەدەستنووسی تردا (وَلاَ حَرَامٍ غَیْرِ) هاتووە، هەروەها (غَیْرَ) مەنصوبیش دەبێت و دەبێتە حال.

[٤١] لەدەستنووسێکدا بە (المصحف) نووسراوە.

[٤٢] بە (کلماتِ)یش دەخوێنرێتەوە واتە تەنها بە کەسرە بەلاّم خوێندنەوەی بە تەنوینەوە بەهێزترە.

[٤٣] بە (مَلْجَإٍ)یش دەخوێنرێتەوە واتە بە کەسرە.
لەدەستنووسێکی تریشدا بە (مَلْجَأَ أَنْ لاَ إِلَهَ إِلَّا) هاتووەو بەهێزتریشە.

[٤٤] عبدالدائم الأزهري قوتابی ئیبن جەزەری دەلّێت بەم شێوەیش بۆمان خوێندووەتەوە: (مِن مَّا مَلَكَ رُومٍ النِّسَا)

[٤٥] لەدەستنووسێکدا بە (وَالْوَصْلُ) نووسراوە.

(٨٨) ثَانِي فَعَلْنَ، وَقَعَتْ، رُومٌ، كِلاَ   تَنْزِيلُ[٤٦]، شُعَرَا، وَغَيْرَ ذِي صِلاَ[٤٧]
(٨٩) فَأَيْنَمَا كَالنَّحْلِ: صِلْ، وَمُخْتَلِفْ[٤٨]   فِي الشُّعَرَا[٤٩] الْأَحْزَابِ وَالنِّسَا وُصِفْ
(٩٠) وَصِلْ: فَإِلَّمْ هُودَ، أَلَّن نَّجْعَلاَ   نَجْمَعَ، كَيْلاَ تَحْزَنُوا، تَأْسَوْا عَلَى
(٩١) حَجٌّ، عَلَيْكَ حَرَجٌ، وَقَطْعُهُمْ   عَن مَّنْ يَشَاءُ، مَنْ تَوَلَّى، يَوْمَ هُمْ
(٩٢) ومَالِ هَذَا، وَالَّذِينَ، هَؤُلاَ   تَحِينَ: فِي الإِمَامِ صِلْ، وَ وُهِّلاَ [٥٠]
(٩٣) وَ وَزَنُوهُمُ وَكَالُوهُمْ[٥١] صِلِ   كَذَا مِنَ: الْ، وَهَا، وَيَا[٥٢]، لَا تَفْصِلِ
(٩٤) وَرَحْمَتُ[٥٣]: الزُّخْرُفِ بِالتَّا زَبَرَهْ   لَاعْرَافِ رُومٍ هُودِ كَافِ[٥٤] الْبَقَرَهْ
(٩٥) نِعْمَتُهَا: ثَلَاثُ نَحْلٍ إِبْرَهَمْ   مَعًا أَخِيرَاتٌ، عُقُودُ الثَّانِ هَمّْ [٥٥]
(٩٦) لُقْمَانُ، ثُمَّ فَاطِرٌ[٥٦]، كَالطُّورِ   عِمْرَانَ[٥٧]، لَعْنَتٌ بِهَا، وَالنُّورِ
(٩٧) وَامْرَأَتٌ: يُوسُفَ، عِمْرَانَ، الْقَصَصْ   تَحْرِيمُ[٥٨]، مَعْصِيَتْ: بِقَدْ سَمِعْ يُخَصّْ
(٩٨) شَجَرَتُ[٥٩]: الدُّخَانِ، سُنَّتْ: فَاطِرِ   كُلًّا، وَالَانْفَالِ، وَأُخْرَى غَافِرِ[٦٠]

---

[٤٦] لەدەستنووسێكدا بە (تَنْزِيلَ) هاتووە.

[٤٧] لەدەستنووسێكدا بە (وَغَيْرَهَا صِلاَ) هاتووە.

[٤٨] لەدەستنووسی تردا بە (وَمُخْتَلَفْ) هاتووە.

[٤٩] لەدەستنووسی تردا بە (الظُّلَّةِ) هاتووە.

[٥٠] لەهەندێك دەستنووسدا (وَقِيلَ: لَا) هاتووە.

[٥١] بە (كَالُوهُمْ أَو وَزَنُوهُم)یش ریوایەتكراوە بەڵام یەكەمیان لە پێشترە.

[٥٢] بە (كَذَا مِنَ: الْ، وَيَاؤُهَا، لَا تَفْصِلِ)یش ریوایەتكراوە بەڵام یەكەمیان بەهێزترە.

[٥٣] لەهەندێك دەستنووسدا (وَرَحْمَتَ) و (وَرَحْمَتا) هاتووە.

[٥٤] لەهەندێك دەستنووسدا بە (هُودَ كَافَ) هاتووە

[٥٥] لەهەندێك دەستنووسدا بە (فَاطِرٍ) و (فَاطِرَ)یش هاتووە.

[٥٦] لەهەندێك دەستنووسدا (عِمْرَانُ) هاتووە.

[٥٧] لەهەندێك دەستنووسدا (ثَمّ) هاتووە واتە لەوێ.

[٥٨] لەهەندێك دەستنووسدا (تَحْرِيمَ) هاتووە.

[٥٩] لەهەندێك دەستنووسدا (شَجَرَتَ) هاتووە.

[٦٠] لەهەندێك دەستنووسدا (وَحَرِفِ غَافِرِ) و (وَحَرِفَ غَافِرِ)یش هاتووە.

(٩٩) قُرَّتُ عيْنٍ، جَنَّتٌ: فِي وَقَعَــــتْ   فِطْرَتْ، بَقِيَّتْ، وَابْنَتٌ، وَكَلِمَتْ
(١٠٠) أَوْسَطَ اَلَاعْرَافِ، وَكُلُّ مَااخْتُلِفْ   جَمْعًا وَفَرْدًا فِيْهِ بِالتَّاءِ عُــــرِفْ
(١٠١) وَابْدَأْ بِهَمْزِ الْوَصْلِ مِنْ فِعْلٍ بِضَمّْ   إِنْ كَانَ ثَالِثٌ مِنَ الفِعْلِ يُضَــمّْ
(١٠٢) وَاكْسِرْهُ حَالَ الْكَسْرِ وَالْفَتْحِ،وَفِي   لَاسْمَاءِ غَيْرَ[٦١] اللاَّمِ كَـسْرُهَا وَفِي
(١٠٣) ابْنٍ، مَعَ ابْنَتِ، امْرِئٍ، وَاثْنَيْــنِ   وَامْرَأَةٍ وَاسْمٍ، مَعَ اثْنَتَيْــــــنِ
(١٠٤) وَحَاذِرِ الْوَقْفَ بِــــكُلِّ الحَــرَكَهْ   إِلاَّ إِذَا رُمْتَ فَبَعْضُ الْحَــرَكَهْ[٦٢]
(١٠٥) إِلاَّ بِفَتْحٍ أَوْ بِنَصْـــــبٍ وَأَشِمّْ   إِشَارَةً بِالضَّمِّ فِي رَفْعٍ وَضَـــــمّْ
(١٠٦) وَقَدْ تَقَضَّى نَظْــــمِيَ الْمُقَدِّمَهْ   مِنِّي لِقَارِئِ الْقُرَانِ تَقْدِمَـــــهْ[٦٣]
(١٠٧) وَالحَمْدُ لِلهِ لها خِتَـــــــــامُ   ثُمَّ الصَّلاَةُ بَعْدُ وَالسَّـــــــلاَمُ
عَلَى النَّبِيِّ الْمُصْطَفَى الْمُخْتَارِ   وَآلِهِ وَصَحْبِهِ الأَخْـــــــــيَارِ
عَلَى النَّبِيِّ الْمُصْـــطَفَى وَآلِهِ   وَصَحْبِهِ وَتَابِعِـــــــــي مِنْوَالِهِ
أَبْيَاتُهَا قَافٌ وَزَايٌ فِي العَـــدَدْ   مَنْ يُحْسِنِ[٦٤]التَّجْوِيدَ يَظْفَرْ بِالرَّشَدْ

---

[٦١] لەهەندێك دەستنووسدا (غَيْرِ) هاتووە.

[٦٢] لەدەستنوسێکی تردا بە (وَحَاذِرِ الْوَقْفَ بِكُلِّ حَرَكَهْ   إِلاَّ إِذَا رُمْتَ فَبَعْضُ حَرَكَهْ) هاتووە، واتە بەبێ لامی ناساندن.

[٦٣] لە دەستنووسێکدا (تَقْدُمَهْ) هاتووە.

[٦٤] لە دەستنووسێکدا (يُتْقِن) هاتووە.

کورتەیەك لە ژیاننامەی ئیبن جەزەری

ئەبولخەیر موحەممەدی کوڕی موحەممەدی کوڕی موحەممەدی کوڕی عەلی کوڕی یوسوفی جەزەرییە، لە (٢٥)ی ڕەمەزانی ساڵی (٧٥١ك) لە دیمەشق پاش نوێژی تەراویح لەدایکبووە.

چیرۆکی لەدایکبوونی: باوکی بازرگان بوو، ماوەی چل ساڵ بێ منداڵ دەبێت، کاتێك دەچێت بۆ حەج لەوێ لە ئاوی زەمزەم دەخواتەوەو داوا لە خودای گەورە دەکات کە کوڕێکی زانای پێ ببەخشێت، خوای گەورەیش داواکەی وەردەگرێت و موحەممەدی پێ دەبەخشێت.

ئیبن جەزەری لە تەمەنی (١٣) ساڵیدا هەموو قورئانی پیرۆز لەبەر دەکات و هەروەها لەخزمەت گەورە زانایانی سەردەمی خۆی خەریکی خوێندنی زانستە شەرعییەکان و زمانی عەرەبی دەبێت، بەڵام لەناو زانستەکاندا گرنگییەکی زۆر دەدات بە زانستی قیرائات و پێی بەناوبانگ دەبێت.

جەزەری لە دیمەشق لەلای هەریەك لە عەبدولوەهابی کوڕی سەلارو ئیبراهیمی حەمەوی زانستی قیرائات دەخوێنێت و لەساڵی (٧٦٨ك) دەچێت بۆ حەج و لەمەدینەیش لەلای موحەممەدی کوڕی صالیح هەمان زانست دەخوێنێت، پاشان چەند جارێك سەردانی میسر دەکات و لەلای ئیبنولجوندی و چەندین زانای تر ئەو زانستە پیرۆزە وەردەگرێت.

شاری دیمەشق شوێنی نیشتەجێبوونی دەبێت و تێیدا خانەیەکی قورئان دادەمەزرێنێت و لەهەمان کاتیشدا خەریکی نووسین و فەتوادان دەبێت و هەندێك کاری ئیداریش وەردەگرێت و بەهۆیەوە لەگەڵ هەندێك لە دەسەڵاتدارانی ئەوێ تووشی گرفت دەبێت و ناچار لەساڵی (٧٩٨ك) وڵاتی شام بەجێ دەهێڵێت.

ڕوو لە وڵاتی ڕۆم دەکات و لەشاری بورصەی پایتەختی عوسمانییەکان نیشتەجێ دەبێت، سوڵتانی عوسمانی چوارەم بایەزیدی کوڕی موراد زۆر ڕێز لە ئیبن جەزەری دەگرێت و لەخۆیی نزیك دەکاتەوەو هەموو پێداویستییەکانی ژیانێکی خۆشی بۆ فەراهەم دەهێنێت و خەڵکی ئەوێ زۆر سوودی لێ دەبینن و زانستی قیرائات و فەرموودەی لێ وەردەگرن.

لەساڵی (٧٠٤ك) شەڕ لەنێوان عوسمانییەکان و مەغۆڵەکان بە سەرکردایەتی تەیمور لەنگ لە دەشتی ئەنقەرە ڕوودەدات و لە ئەنجامدا عوسمانییەکان تێك دەشکێن سوڵتان بایەزید بەدیل دەگیرێت و ئیبن جەزەریش کە وەك جەنگاوەرێکی عوسمانی لەشەڕەکەدا بەشدارە بەهەمان شێوە بەدیل دەگیرێت، کاتێك تەیمور لەنگ پلەوپایەی زانستیی ئیبن جەزەری بۆ دەردەکەوێت زۆر ڕێزی لێ دەگرێت و دەیبات بۆ وڵاتی (ما وراء النهر)[٦٥]، لەوێ نیشتەجێ دەبێت و سەرقاڵی وانە وتنەوەو نووسین دەبێت.

لەساڵی (٨٠٧ك) تەیمور لەنگ کۆچی دوایی دەکات و ئیبن جەزەریش بەنیازە بەرەو نیشتیمان بگەڕێتەوە، بەڵام کاتێك بەشاری شیرازدا تێپەڕ دەبێت دەسەڵاتداری ئەو شارە (پیر موحەممەد) بەزۆر لەوێ دەیهێڵێتەوەو دەیکاتە قازی شیرازو دەوروبەری، بۆیە بەناچاری دەمێنێتەوەو هەرلەوێ خانەیەکی قورئان (دار القرآن) دروستدەکات و وانەی تێدا دەڵێتەوە.

پاش نیشتەجێبوونی لەشیراز دوو جار سەفەری حەج دەکات لە (٨٢٢ك) و (٨٢٧ك)، لە سەفەری دووەمیدا سەردانی هەریەك لە دیمەشق و میسرو یەمەن دەکات و پاشان دەگەڕێتەوە بۆ شیرازو لەوێ دەمێنێتەوە.

لەڕۆژی هەینی (٥ ربیع الأول)ی ساڵی (٨٣٣ك) لەماڵەکەی خۆیدا لەشیراز لەتەمەنی (٨٢) ساڵیدا کۆچی دوایی دەکات و هەر لەقوتابخانەکەی خۆی دەینێژن.

ئیبن جەزەری زۆربەی تەمەنی لە دەستخستنی زانست و بڵاوکردنەوەی و نووسیندا بەسەربردووە، بەزانستی قیرائات بەناوبانگ بووەو بەهۆیەو پلەو پایەیەکی بەرزی هەیە هەر لەسەردەمی خۆیەوە تاوەکو ئێستا، سێ هۆکاری گرنگیش بەشدارن لەناساندن و شۆرەتیدا:

١- نووسراو و دانراوەکانی کە لە زیاتر لە (٧٠) کتێبی نووسیوە، بەناوبانگترینیان لەسەردەمی خۆماندا : (النشر في القراءات العشر)، (غایة النهایة في طبقات القراء)، (طیبة النشر في القراءات العشر)،

---

[٦٥] ناوچەیەکی مێژووییەو بەشێکە لە ئاسیای ناوەڕاست، کە پێکهاتووە لە ئۆزبەکستان و بەشێکی کازاخستان و قەرەغیزستان، لە گرنگترین شارەکانی: سەمەرقەندو بوخاراو خەواریزم و تورموز.

(المقدمة في ما على قارئ القرآن أن يعلمه) ئەوەیە کە لەبەردەستی تۆی بەڕێزدایە.

٢- کوڕەکانی، کە بەباشی پەروەردەیان دەکات و فێری زانستیان دەکات، بەتایبەت ئەحمەدی کوڕی کە ڕاڤەی هەریەك لە (المقدمة) و (طیبة)ی کردووە.

٣- قوتابییەکانی، کەژمارەیان زۆربووە، لە دیمەشق و میسر و ڕۆم و (ما وراء النهر)و شیرازو حیجازو یەمەن، کەبەشداربوون لەبلأوکردنەوەو ڕاڤەکردنی کتێبەکانی، عەبدولدائیمی ئەزهەری ڕاڤەی (المقدمة) دەکات و ئەبولقاسیمی نوەیری ڕاڤەی (الطیبة) دەکات و تاهیری ئەصفەهانی (النشر)ی کردووە بە هۆنراوە.

خودا لە ئیبن جەزەری خۆشبێت و لێی ڕازیبێت.[٦٦]

---

[٦٦] بڕوانە: الشرح الوجیز علی المقدمة الجزریة، د. غانم قدوري، لا: (٩-١١)

ناساندنی پێشەکییەکە

ئەم پێشەکییە هۆنراوەیەکە ئیبن جەزەری لە (١٠٧) دێڕدا لەسەر کێشی (الرَّجَز) دایناوە، هەموو بابەتە سەرەکییەکانی تەجویدی لەخۆ گرتووە، بابەتەکانیشی لەسەر بنەمایەکی مەنتیقی ڕوون ڕیزبەند کردووە، بەپێشەکییەکانی زانستی تەجوید دەستپێدەکات، پاشان باسی جێپیت و سیفەتی پیتەکان و پاشان باسی ئەو ئەحکامانە دەکات کە بەهۆی گەیشتنی وشەکان بەیەکتر دروست دەبن، پاشان بە بابەتە تەواوکارییەکانی زانستی تەجوید (وەستان و دەستپێکردن و ڕێنووس و وەستان لەسەر کۆتایی وشەکان) کۆتایی بەهۆنراوەکەی دەهێنێت.

وادیارە جەزەری ناونیشانی لاوەکی لەنێوان دێڕەکانی هۆنراوەکەیدا دانەناوە بەڵکو دێڕەکانی هۆنراوەکەی بەشوێن یەکدا هاتووە وەك لە کۆنترین دەستنووسی پێشەکییەکەیدا دەردەکەوێت، بەڵام دوای خۆی ئەو کەسانەی نووسیویانەتەوەو بڵاویان کردووەتەوە ناونیشانیان بۆ داناوە تاوەکو خوێنەر ئاسانتر لێی تێبگات و لەبەری بکات.

دۆستانی تەجوید بایەخێکی زۆریان بەم پێشەکییە داوە ئەویش بەلەبەرکردنی و بڵاوکردنەوەی و ڕاڤەکردنی، ئەویش لەبەر چەند هۆکارێك لەوانە: کورت و پوختی و ئاسان داڕشتنی و لەخۆگرتنی زۆرینەی بابەتە سەرەکییەکانی تەجویدو هەروەها ناوبانگی دانەرەکەی هەر لەسەردەمی خۆیەوە تاوەکو ئێستە.[٦٧]

---

[٦٧] الشرح الوجيز على المقدمة الجزرية، د. غانم قدوري، لا: (١٢-١٣)

دەستپێکی پێشەکییەکە

بسم الله الرحمن الرحيم

ڕاڤەی وشەکان:

(الله): گەورەترین ناوی پەروەردگاری مەزنەو کۆکەرەوەی هەموو ناوە جوان و سیفەتە بەرزەکانییەتی، بۆ ئەو نەبێت بۆ کەسی تر بەکار نایەت، لەسەر ڕای زۆرێك لە توێژەران ناوێکی وەرگیراو (مشتق)ـەو لە (الإله)ـەوە واتە: (المعبود) وەرگیراوە.[68]

(الرَّحمنِ الرَّحيمِ): دوو ناون لە ناوە گەورەکانی خوای پەروەردگار، صیغەی موبالەغەن لە (الرحمة)وە وەرگیراون.

الرحمن: موبالەغەکەی زیاترە لە (الرحيم)، چونکە لەسەر وەزنی (فَعْلان)ـە، کە بۆ زۆر (الكثرة) بەکاردێت، کەواتە بەخشندەیی و میهرەبانیی خودا هەموو شتێکی گرتووەتەوەو هەرئەویش میهرەبانترینی میهرەبانانە ﴿وَهُوَ أَرۡحَمُ ٱلرَّٰحِمِينَ ٦٤﴾ یوسف، ئەم ناوە تایبەتە بە خودای گەورەوەو بۆ کەسی دیکە بەکار نایەت.

الرحيم: لەسەر وەزنی (فعيل)ـە، واتە خاوەن سۆزو بەزەیی تایبەت بە باوەڕداران، ﴿وَكَانَ بِٱلۡمُؤۡمِنِينَ رَحِيمٗا ٤٣﴾ الأحزاب، وەصفی مرۆڤیشی پێ دەکرێت، ﴿بِٱلۡمُؤۡمِنِينَ رَءُوفٞ رَّحِيمٞ ١٢٨﴾ التوبة.

جا یەکێك لەو کارانەی نووسەران لەزانستە ئیسلامییەکاندا گرنگییان پێداوە دەستپێکردنی کتێبەکانیان بووە بە ﴿بِسۡمِ ٱللَّهِ ٱلرَّحۡمَٰنِ ٱلرَّحِيمِ﴾ و سوپاسکردنی و سەڵەواتدان لەسەر پێغەمبەر (ﷺ).

واتای گشتی:

بەناوی خودای بەخشندەی میهرەبان دەستپێیدەکەم و هۆنراوەکەم دەنووسم.

---

[68] شرح العقيدة الطحاوية لصالح آل الشيخ الشريط الحادي عشر.

(١) يَقُولُ رَاجِي عَفْوِ رَبٍّ سَامِعِ   مُحَمَّدُ بْنُ الجْزَرِيِّ الشَّافِعِي

ڕاڤەی وشەکان:

(رَاجِي) تكاكار

(الجْزَرِيِّ) مەبەست جەزیرەی ئیبن عومەرە کە نووسەر لەبنەڕەتدا کوردەو خەڵکی ئەوێیە، شارۆچکەیەکە سەر بەپارێزگای شڕناقە لە باکووری کوردستان (تورکیا)، نزیکە لە سنووری سوریاو عێڕاقەوە، ڕووباری دیجلە لە سێ لاوە دەوری داوە (باکوورو ڕۆژهەڵات باشوور)، دواتر کەندڕێك لەلاکەی تریشیەوە دروستکراوەو بەهۆیەوە ئاو هەرچوارلای گرتووەو پێی وتراوە جەزیرە، پیاوێك بە ناوی (الحسن بن عمر بن خطاب التغلبي) نزیکەی ساڵی (٢٥٠ ك) ئاوەدانی کردووەتەوە بۆیە پێی وتراوە ئیبن عومەر، کەسانێکی زۆر بەو شوێنە ناسراون[٦٩]، بەڵام ئێستا بە جەزیرەی بوطان ناسراوە.

(سَامِعِ) بیسەر، بەلاّم ناو و سیفەتەکانی خوای گەورە تەوقیفین و لە قورئاندا (السمیع) بە صیغەی موبالغە هاتووە، هەندێك لە ڕاڤەکارانیش دەڵێن مەبەست لە (سامع) واتە وەلاّمدەرەوە وەك چۆن لەنوێژدا دەوترێت (سمع الله لمن حمده) واتە خودای گەورە سوپاسی ئەو کەسە وەردەگرێت کە سوپاسی دەکات و وەلاّمی ئەو کەسەیش دەداتەوە کە سوپاسی دەکات.[٧٠]

بەلاّم پێدەچێت ئیبن جەزەری (والله أعلم) مەبەستی (سمیع) بێت و بەلاّم لەبەر پارێزگاریکردن لە کێشی هۆنراوەکەی (سامع)ی بەکارهێنابێت.

(الشَّافِعِي) واتە لەپەیڕەوانی مەزهەبی پێشەوا شافعییە ڕەحمەتی خوای لێبێت.

واتای گشتی:

ئەو کەسەی تکاکارە بەر لێبووردنی پەروەردگاری بیسەر بکەوێت کە موحەممەدی کوڕی جەزەری شافیعییە دەڵێت:

---

[٦٩] معجم البلدان لياقوت الحموي (١/٤٩٨)

[٧٠] المنح الفكرية في شرح المقدمة الجزرية ص (٤٦-٤٨)

(٢) الْحَمْدُ للهِ وَصَلَّى اللَّهُ   عَلَى نَبِيِّهِ وَمُصْطَفَـــاهُ
(٣) مُحَمَّدٍ وَآلِهِ وَصَحْبِـهِ   وَمُقْرِئِ الْقُرْآنِ مَعْ مُحِبِّهِ

ڕاڤەی وشەکان:

(مُصْطَفَاهُ) هەڵبژێردراوی خودا کە پێغەمبەرە (ﷺ).

(وَآلِهِ): ئەوانەی باوەڕیان پێهێناوە، لە خزم وخێزانەکانی.

(صَحْبِهِ) هاوەڵانی پێغەمبەر (ﷺ).

(مُقْرِئِ الْقُرْآنِ) ئەو کەسەی قورئان بە خەڵکی دەخوێنێت

(مُحِبِّهِ) ئەو کەسەی قورئانی خۆشدەوێت.

واتای گشتی:

سوپاس بۆ خوداو دروودو سڵاوی خوای گەورە لەسەر پێغەمبەرو هەڵبژێردراوەکەی بێت، موحەممەدو ئەوانەی باوەڕیان پێهێناوە، لە خزم و خێزانەکانی و هاوەڵانی، هەروەها لەسەر مامۆستای قورئان و ئەو کەسەیشی قورئانی خۆشدەوێت.

بابەتەکانی پێشەکییەکە

(٤) وَبَعْدُ إِنَّ هَذِهِ مُقَدِّمَهْ[71]   فِيمَا عَلَى قَارِئِهِ[72] أَنْ يَعْلَمَهْ

ڕاقەی وشەکان:

(وَبَعْدُ): وشەیەکە بەکاردێت بۆ گواستنەوە لە بابەتێکەوە بۆ بابەتێکی تر، واتە پاش سوپاس و ستایشی خوداو درورد وسلاوی خودا لە سەر پێغەمبەرو خزم و خێزان و هاوەڵان و مامۆستای قوڕئان و ئەو کەسەی قوڕئانی خۆشدەوێت.

(إِنَّ هَذِهِ مُقَدِّمَهْ) بێگومان ئەم هۆنراوەیە پێشەکیەکە.

(فِيمَا عَلَى قَارِئِهِ أَنْ يَعْلَمَهْ) کە پێویستە قوڕئانخوێن بیانزانێت.

واتای گشتی:

پاشان، ئەمە پێشەکیەکە سەبارەت بەو زانستانەی کە پێویستە قوڕئانخوێن بیانزانێت.

(٥) إِذْ وَاجِبٌ عَلَيْهِمُ مُحَتَّمُ   قَبْلَ الشُّرُوعِ أَوَّلاً أَنْ يَعْلَمُوا

ڕاقەی وشەکان:

(إِذْ وَاجِبٌ عَلَيْهِمُ) چونکە پێویستە لەسەریان

(مُحَتَّمُ) پێویستە، جەختکردنەوەیە بۆ پێش خۆی.

(قَبْلَ الشُّرُوعِ أَوَّلاً أَنْ يَعْلَمُوا) پێش دەستپێکردن بە قوڕئانخوێندن دەبێت بیزانن.

واتای گشتی:

پێویستە لە سەر قوڕئانخوێن پێش دەستپێکردنی بە قوڕئانخوێندن ئەو بابەتانە بزانن – کە لە دێڕەکانی داهاتوودا ئیبن جەزەری باسیان دەکات–.

---

[71] لە دەستنووسێکی تردا بە (مُقَدَّمَهْ) هاتووە، بەڵام یەکەم پاراوترو بەناوبانگترە. بڕوانە: الشرح الکبیر ص ١٦٧.

[72] لە دەستنووسێکی تردا بە (في ما على القارئ) هاتووە.

(٦) مَخَارِجَ الْحُرُوفِ وَالصِّفَاتِ   لِيَلْفِظُوا[٧٣] بِأَفْصَحِ اللُّغَاتِ
(٧) مُحَرِّرِي التَّجْوِيدِ وَالمَوَاقِفِ   وَمَا الَّذِي رُسِّمَ[٧٤] فِي المَصَاحِفِ
(٨) مِنْ كُلِّ مَقْطُوعٍ وَمَوْصُولٍ بِهَا   وَتَاءِ أُنْثَى لَمْ تكن تكتب بِـ:هَا

ڕاڤەی وشەکان:

(مَخَارِجَ الْحُرُوفِ) شوێنی دەرچوونی پیتەکان (جێپیتەکان).

(وَالصِّفَاتِ) سیفەتی پیتەکان.

(لِيَلْفِظُوا بِأَفْصَحِ اللُّغَاتِ) بۆ ئەوەی بتوانن وشەکانی قوڕئان بە پاراوترینی زمانەکان کە زمانی عەرەبییە دەربڕن.

(مُحَرِّرِي التَّجْوِيدِ) جوانخوێندنەوەی وشەکان ودەربڕینی بەبێ کەم وزیاد.

(وَالمَوَاقِفِ) زانینی شوێنی وەستان ودەستپێکردن لە کاتی قوڕئانخوێندندا.

(وَمَا الَّذِي رُسِّمَ فِي المَصَاحِفِ) ئەو شێوازە ڕێنووسەی کە لە موصحەفەکاندا قوڕئانی پیرۆزی پێ نووسراوەتەوە، کە بە ڕێنووسی عوسمانی ناسراوە.

(مِنْ كُلِّ مَقْطُوعٍ وَمَوْصُولٍ بِهَا) ئەو وشانەی کە هەندێك جار بەجیا دەنووسرێن وهەندێك جاریش پێکەوە.

وەك: ﴿ أَيْنَ مَا تَكُونُواْ يَأْتِ بِكُمُ ٱللَّهُ جَمِيعًاۚ ﴾ البقرة: ١٤٨، ﴿ أَيْنَمَا تَكُونُواْ يُدْرِككُّمُ ٱلْمَوْتُ ﴾ النساء: ٧٨

(وَتَاءِ أُنْثَى لَمْ تكن تكتب بِـ:هَا) ئەو تای مێینەیە کە بە کراوەیی دەنووسرێت و بە (هاء) نانووسرێت، واتە بە تای خڕ نانووسرێت، لەبەر کێشی هۆنراوەکەی نەیوتووە (بِـ: هَاء).

وەك: ﴿ رَحْمَتَ ﴾ البقرة: ٢١٨، ﴿نِعْمَتَ﴾ المائدة: ١١، ﴿كَلِمَتُ﴾ غافر: ٦.

---

[٧٣] لە دەستنووسێکی تردا بە (لِيَنطِقُوا) هاتووە.

[٧٤] لە دەستنووسێکی تردا (رُسِمَ) بەبێ (شدة)ی پیتی سین هاتووە، بەڵام یەکەمیان بەهێزترە لەبەر کێشی هۆنراوەکە، الشرح الوجيز ص ٢٧.

واتای گشتی:

ئیبن جەزەری لەم سێ دێڕەدا باسی لەبابەتەکانی پێشەکییەکەی کردووە:

١- بابەتەکانی زانستی تەجوید: جێپیتەکان و سیفەتی پیتەکان و ئەو ئەحکامانەی کە لە ئەنجامی لێکدانی پیتەکان و وشەکان دروستدەبن.

٢- یاساکانی وەستان و دەستپێکردن کە دەبێت بە دوو بەشەوە:

ئەو یاسایانەی پەیوەستن بە شوێنی وەستان و دەستپێکردنەوەو، ئەو یاسایانەیشی کە پەیوەستن بە چۆنێتی وەستان و دەستپێکردنەوە.

٣- ڕێنووسی عوسمانی، کە ئیبن جەزەری باسی دوو بابەتی لێکردووە:

ئەو وشانەی کە هەندێك جار بەجیا دەنووسرێن و هەندێك جاریش پێکەوە.

تای مێینە کە بە کراوەیی دەنووسرێت و بە تای خڕ واتە بە (هاء) نانووسرێت.

جێپیتەکان

ڕوونکردنەوە:

پێناسەی جێپیت (المخرج):

بریتیە لە شوێنی دەرچوونی پیتەکە، یان ئەوشوێنەی کە دەنگی پیتەکە تێیدا کۆتایی دێتو بە هۆیەوە لە پیتەکانی تر جودا دەبێتەوە.

چۆنێتی دۆزینەوەی جێپیت:

بۆ دۆزینەوەی جێپیتی هەر پیتێك لە پیتەکان، زەننە (سکون) بدە بە پیتەکەو لە پاش هەمزەیەکی گەیاندنی (وصل) ژێردارەوە (مکسور) بیخوێنەرەوە، هەندێك لە زانایانی تەجوید وای بەباش دەزانن پیتەکە (شدّة) دار بکرێت، جا لە هەر شوێنێکدا دەنگی پیتەکە کۆتایی هات ئەوە ئەو شوێنە جێپیتەکەیەتی.

نموونە: بۆ دۆزینەوەی جێپیتی (ب) دەڵێین: (إبْ) یان (إبّ)، کەواتە جێپیتی (ب) هەردوو لێوە.

بەڵام بۆ دۆزینەوەی جێپیتەکانی درێژکردنەوە (المدّ) پیتێکی سەردار (فتحة) بخەرە پێش پیتی (ألف)و، پیتێکی بۆرداریش (ضمّة) بخەرە پێش پیتی (و)، پیتێکی ژێرداریش (کسرة) بخەرە پێش پیتی (ي). بۆ نموونە: قَال، يقُول، قِيل.

(٩) مَخَارِجُ الحُرُوفِ سَبْعَةَ عَشَرْ   عَلَى الَّذِي يَخْتَارُهُ مَنِ اخْتَبَرْ

(مَخَارِجَ الْحُرُوفِ سَبْعَةَ عَشَرْ) جێپیتەکان ژمارەیان حەڤدەیە.

(عَلَى الَّذِي يَخْتَارُهُ مَنِ اخْتَبَرْ) بەپێی هەڵبژاردنی ئەو کەسەی بۆچوونەکانی تاقیکردووەتەوە، مەبەستی خەلیلی کوڕی ئەحمەدی فەڕاهیدیە، زۆرینەی زانایانیش شوێنی کەوتوون، ئیبن جەزەریش یەکێکە لەوانە.

هەندێك لە زانایانیش وتوویانە جێپیتەکان ژمارەیان شانزە جێپیتە.[٧٥]

---

[٧٥] سیبەوەیهی (١٨٠ك کۆچی دوایی کردووە)و قوتابی خەلیلی فەڕاهیدیە ئەو بۆچوونەی هەیەو زۆربەی زانایانی زمانی عەرەبی لە گەڵیدان، پێشەوا شاطبیش ئەم بۆچوونەی هەڵبژاردووە، جێپیتی بۆشایی (جوف) ئەژمار ناکات کە پیتەکانی مەددو لین لە خۆ دەگرێت، پیتی (ئەلیف) دەباتەوە بۆ

هەندێك لەزانایانی تریش وتوویانە جێپیتەكان ژمارەیان چواردە جێپیتە.[٧٦]

دوورترینی گەروو، پیتی (و) و (ي) درێژكردنەوەیش دەباتەوە بۆ جێپیتی ئەو (و) و (ي) ی كە درێژكردنەوە نین.

[٧٦] قوتڕوب و جەڕمی و فەڕڕاء و ئیبن دورەیدو ئیبن كەیسان دەڵێن: (١٤) جێپیتە، جگە لەوەی جێپیتی بۆشایی (جوف) ئەژمار ناكەن، هەرسێ پیتی (ل) و (ر) و (ن) یش بە یەك جێپیت ئەژمار دەكەن.

جێپیتی یەکەم: بۆشایی (الجوف)

ئیبن جەزەری دەڵێت:

(١٠) فَأَلِفُ الجَوْفِ[٧٧] وأُخْتَاهَا، وَهِي   حُرُوفُ مَدٍّ لِلْهَوَاءِ تَنْتَهِي

ڕاڤەی وشەکان:

(فَأَلِفُ الجَوْفِ) بۆشایی گەروو و دەم (الجوف) جێپیتی ئەلیفە.

(وأُخْتَاهَا) هەروەها دوو هاوشێوەکەی پیتی ئەلیف، مەبەستی (و) و (ي) زەنندەارە کاتێك جووڵەی پیتی پێش خۆیان لە ڕەگەزی خۆیان بێت، پێش پیتی واو بۆر (ضَمَّة) بێت، وەکو: (يقُولُ)، پێش پیتی یایش ژێر (كَسْرَة) بێت، وەکو: (قِيلَ).

چونکە لە پیتەکانی درێژکردنەوەدا پیتی ئەلیف بنچینەیی (أصلي)یە، هەمیشە زەنندەارەو پیتی پێش خۆیشی سەردار (مفتوح)ـە.

ئەم سێ پیتەش لە هەریەك لەم وشانەدا کۆبوونەتەوە:

﴿أُوذِينَا﴾ (الأعراف:١٢٩)، ﴿نُوحِيهَآ﴾ (هود: ٤٩)، ﴿ءَاتُونِى﴾ (الكهف: ٩٦).

(لِلْهَوَاءِ تَنْتَهِي) پیتەکانی درێژکردنەوە بە کۆتایی هاتنی هەوا لەدەمدا کۆتاییان دێت، یاخود لە هەوادا کۆتاییان دێت.

چونکە ئەم جێپیتەش خەملێنراو (تقديري)یە، شوێنێکی دیاریکراوی نییەو هەردوو بۆشایی گەروو و دەم دەگرێتەوە، هەر بۆیە شیاوی زیادکردن و کەمکردنیشن.

سوود: گشتگیریی و فراوانی ئەم جێپیتە وای کردووە لەپێش هەموو جێپیتەکانەوە باسبکرێت، گەرنا دەبوایە لە کۆتاییدا باسکرابایە چونکە جێپیتێکی خەملێنراوە، جێپیتی خەملێنراویش دەبێت لە دوای جێپیتە دیاریکراو (محقق)ـەکانەوە باسبکرێت.

بەڵام فراوانبوونی زانیاریەکان و کەڵەکەبوونی ئەزموونەکان کۆمەڵێك پێوەرو ئەندازەی تازەی وەبەرهیناوە بۆ دیاریکردنی ئەم جێپیتانە، ئیتر ئەو قسەیەی کە دەڵێت: پیتەکانی درێژکردنەوە خەملێنراون و شوێنێکی دیاریکراویان نییە، لەبەر

---

[٧٧] لە دەستنووسە تورکیەکەدا (للجوف أَلِفٌ) هاتووە، بەڵام (د. غانم قدوري) دەڵێت: ئەوە ڕیوایەتە کۆنەکەیە.

ڕۆشنایی ئەو پێوەرانەدا کە بە (جووڵە ئەندازەییەکان) ناسراون قسەیەکی ورد نییە.

بۆیە سێ هۆکار جێپیت و سیفەتی ئەم پیتانە دیاری دەکات:

١- ئەو بەشەی لە زمان بەرزدەبێتەوە، سەرەتاو ناوەڕاست و کۆتاییەکەی.

٢- ئەندازەی بەرزبوونەوەی زمان، ئەگەر زۆر بەرزبوویەوە بۆشایی نێوان زمان و مەڵاشوو کەم دەبێتەوەو دەنگەکە تەسك دەبێتەوە، ئەگەر کەمیش بەرزبوویەوە بۆشاییەکە زیاتر دەبێت و دەنگەکە فراوانتر دەبێت.

٣- شێوەی دوولێو لە کاتی دەربڕینی دەنگەکەدا لە خڕبوون و نزیکبوونەوەیان لەیەکدی و کرانەوەیان.

کەواتە بە پشتبەستن بەم سێ هۆکارە دەتوانین جێپیتەکانی مەددو هەرسێ جووڵەکەی زمانی عەرەبی (کسرة، ضمة، فتحة) بەم شێوەیەی خوارەوە دیاری بکەین:

١- ژێر (کسرة)و یای درێژکردنەوە: دەنگیان لە پێشەوەیەو تەسکن، ژێر (کسرة) کورتەو یای مەددیش درێژەو، دوو لێویش ئەندازەیەك دوورن لەیەکەوە.

٢- بۆر (ضمة)و واوی مەدد: دەنگیان لەدواوەیەو تەسکن، بۆر (ضمة) کورتەو واوی مەددیش درێژەو، هەردوو لێویش لەگەڵیاندا خڕە.

٣- سەر (فتحة)و ئەلیفی مەدد: دەنگیان لە پێشەوەیەو فراوانن، سەر (فتحة) کورتەو ئەلیفی مەددیش درێژەو، هەردوو لێویش لەگەڵیاندا کراوەیە.

سوود: خەلیلی کوڕی ئەحمەدی فەڕاهیدی دوو نازناوی لەم سێ پیتە ناوە:

پیتەکانی بۆشایی (الحروف الجوفیة) چونکە جێپیتیان بۆشایی دەمو گەرووە.

پیتە هەواییەکان (الحروف الهوائیة)، چونکە بە کۆتایی هاتنی هەوا لە دەمدا کۆتاییان دێت.

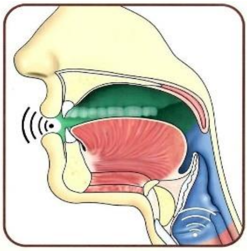

ئەلیف

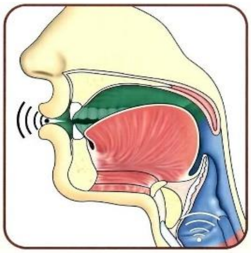

واوی مەددی

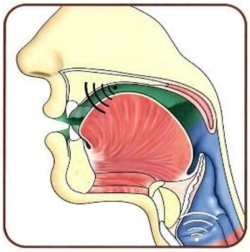

یای مەددی

جێپیتی دووەم: دوورترینی گەروو

ئیبن جەزەری دەڵێت:

(١١) ثُمَّ لِأَقْصَى الحَلْقِ هَمْزٌ هَـاءُ ....

ڕاڤەی وشەکان:

(لِأَقْصَى الحَلْقِ): دوورترینی گەروو

واتای گشتی:

دوورترینی گەروو (أقصى الحلق) (کە لەسنگەوە نزیکە) هەردوو پیتی (ء) و (ه) لێ دەردەچێت، بەڵام جێپیتی (ء) دوورترە لە جێپیتی (ه).

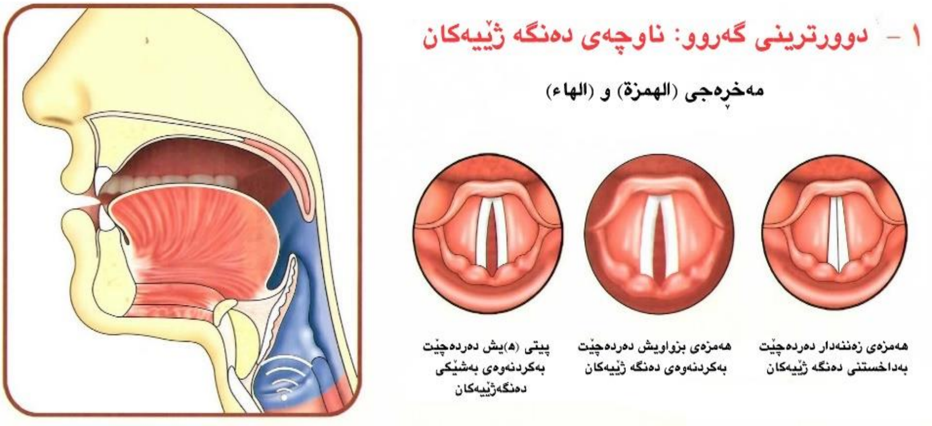
١ – دوورترینی گەروو: ناوچەی دەنگە ژێیەکان
مەخرەجی (الهمزة) و (الهاء)
هەمزەی زەننەدار دەردەچێت بەداخستنی دەنگە ژێیەکان
هەمزەی بزواویش دەردەچێت بەکردنەوەی دەنگە ژێیەکان
پیتی (ه)یش دەردەچێت بەکردنەوەی بەشێکی دەنگەژێیەکان

ڕوونکردنەوە:

دوورترینی گەروو لە توێژینەوەی دەنگی عەرەبیدا پێی دەوترێت (الحَنْجَرة)، پیتی (ء) بە داخستنی دەنگە ژێکان دەردەبڕدرێت و پیتی (ه)یش بەکردنەوەی دەنگە ژێکان دەردەبڕدرێت، کەواتە دەتوانین بڵێین هەردووکیان لەیەك شوێندان، بەڵام داخستنی دەنگە ژێکان لە دەربڕینی (ء)داو کرانەوەیان لە دەربڕینی (ه)دا وای کردووە هەمزە لە پێشەوە بێت.

جێپیتی سێیەم: ناوەڕاستی گەروو

ئیبن جەزەری دەڵێت:

(١١) .... ثُمَّ لِوَسْطِهِ[٧٨] فَـــعَيْنٌ حَـــــــاءُ

ڕاڤەی وشەکان:

(لِوَسْطِهِ): ناوەڕاستی گەروو

واتای گشتی:

ناوەڕاستی گەروو (وَسَط الحلق) هەردوو پیتی (ع) و (ح) لێ دەردەچێت، لەلای زمانە بچکۆلە[٧٩]، بەڵام جێپیتی (ع) دوورترە لە جێپیتی (ح)، هەندێکیش لە زانایان دەڵێن بە پێچەوانەوە، بۆچوونێکیش دەڵێت سیبەوەیهی مەبەستی ڕیزبەندکردنی ئەو پیتانە نەبووە کە یەک جێپیتیان هەیە، کەواتە لەیەک شوێنەوە دەردەچن.

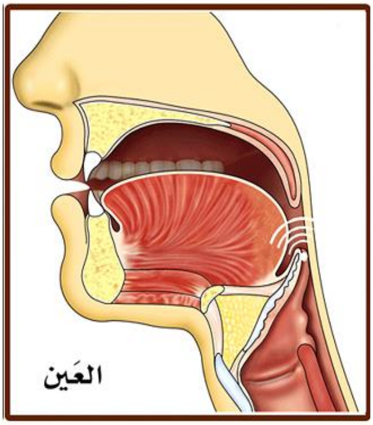

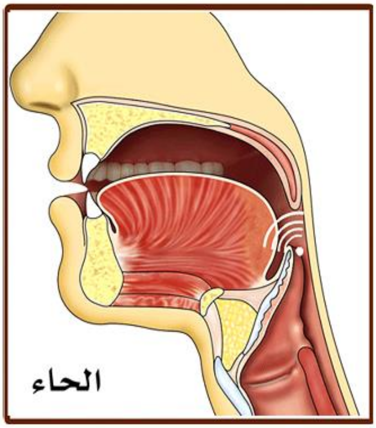

---

[٧٨] لە دەستنووسێکی تردا (وَمِنْ وَسَطِهِ) لە دەستنووسێکی تریشدا (وَمَا لِوَسْطِهِ) هاتووە.

[٧٩] زمانە بچکۆلە پارچە گۆشتێکی جووڵاوە لە بەرزترینی قوڕگدایە، هەڵدەسێت بە داخستنی بۆری هەناسە کاتێك خۆراك دەچێت بۆ سورێنچك.

جێپیتی چوارەم: نزیکترینی گەروو لە دەمەوە

ئیبن جەزەری دەڵێت:

(١٢) أَدْنَاهُ غَيْنٌ خَاؤُهَا، ....

ڕاڤەی وشەکان:

(أَدْنَاهُ): **نزیکترینی گەروو**

واتای گشتی:

نزیکترینی گەروو (أدنى الحلق) (کە لە دەمەوە نزیکە)، هەردوو پیتی (غ) و (خ) لێ دەردەچێت، بەڵام جێپیتی (خ) لە دەمەوە نزیکترە وەك لە جێپیتی (غ). هەندێکیش لە زانایان دەڵێن بە پێچەوانەوە، بۆچوونێکیش دەڵێت سیبەوەیهی مەبەستی ڕیزبەندکردنی ئەو پیتانە نەبووە کە یەك جێپیتیان هەیە، کەواتە لەیەك شوێنەوە دەردەچن.

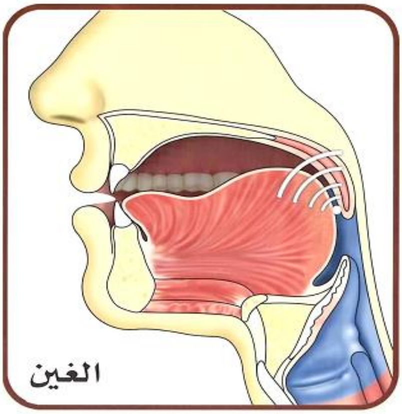

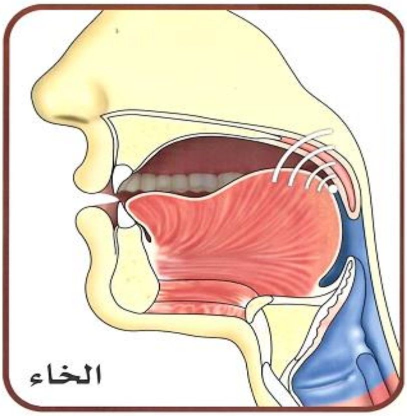

سوود: خەلیلی کوڕی ئەحمەدی فەڕاهیدی نازناوی پیتەکانی گەروو (الحروف الحلقية)ی لەم شەش پیتە ناوە، چونکە دەستپێکردنیان لەوێوەیە.

جێپیتی پێنجەم: دوورترینی زمان

ئیبن جەزەری دەڵێت:

(١٢) ....، والْقَافُ   أَقْصَى اللِّسَانِ فَوْقُ ....

ڕاڤەی وشەکان:

(أَقْصَى اللِّسَانِ): دوورترینی زمان

(فَوْقُ): لەگەڵ ئەوبەشەی کەبەرامبەریەتی لە ئاسمانەی دەم

واتای گشتی:

دوورترینی زمان (کە لە گەرووەوە نزیکە) لەگەڵ ئەوبەشەی کەبەرامبەریەتی لە ئاسمانەی دەم، ئەم جێپیتەش پیتی (ق)ی لێدەردەچێت.

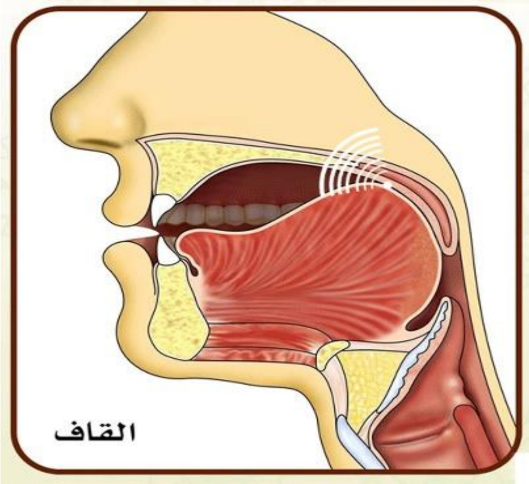

جێپیتی شەشەم: دوورترینی زمان (خوار جێپیتی قاف)

ئیبن جەزەری دەڵێت:

(١٢) ....، .... ثُمَّ الْكَافُ

(١٣) أَسْفَلُ، ....

ڕاڤەی وشەکان:

(أَسْفَلُ): خوار جێپیتی (ق)

واتای گشتی:

دوورترینی زمان کەمێك خوار پیتی قاف لەگەڵ ئەوبەشەی کەبەرامبەریەتی لە ئاسمانەی دەم، پیتی (ك) دێت.

کەواتە پیتی (ق) لە گەرووەوە نزیکەو لە دەمەوە دوورە، پیتی (ك)یش لە گەرووەوە دوورەو لە دەمەوە نزیکە.

سوود: خەلیلی کوڕی ئەحمەدی فەڕاهیدی بۆ هەردوو پیتی (ق) و (ك) نازناوی پیتەکانی گەلالوَچ (الحروف اللَّهَوية)ی داناوە چونکە هەردووکیان لەوێوە دەست پێدەکەن.

بەلاَم هەندێك لەزانایانی سەردەم بە پیتی (ق) دەڵێن (لهوي) و بە پیتی (ك)یش دەڵێن (طبقي)، ئەمە باشترە لەبەر جیاوازی جێپیتەکانیان

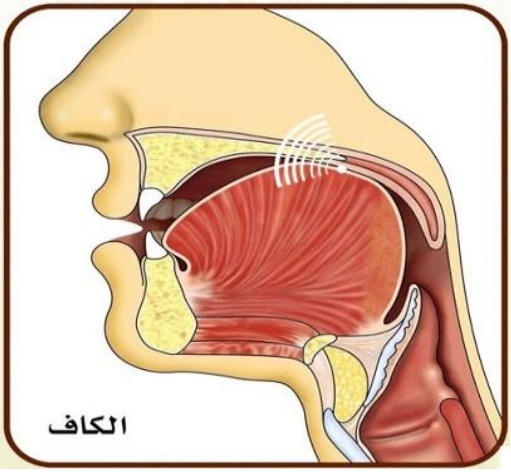

جێپیتی حەوتەم: ناوەڕاستی زمان

ئیبن جەزەری دەڵێت:

(١٣) ....، وَالْوَسْطُ فَجِيمُ[80] الشِّينُ يَا ....

ڕاڤەی وشەکان:

(وَالْوَسْطُ): ناوەڕاستی زمان

واتای گشتی:

ناوەڕاستی زمان لە گەڵ ئەو بەشەی بەرامبەریەتی لە ئاسمانەی دەم، ئەم جێپیتەش سێ پیتی لێدەردەچێت: (ج) و (ش) و (ي) بەمەرجێك درێژکردنەوە (المدّ) نەبێت.

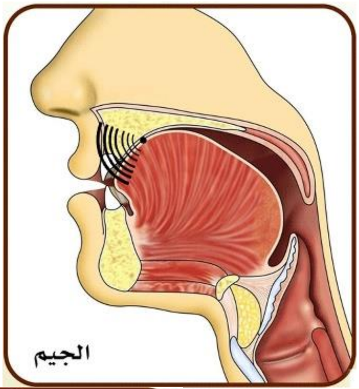

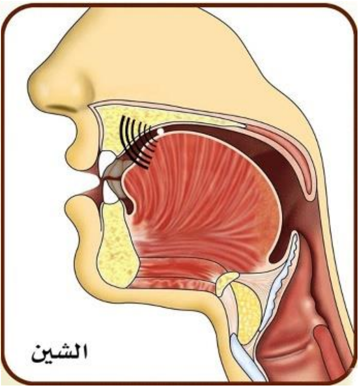

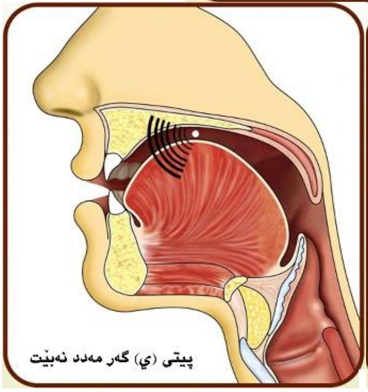

---

[80] لە دەستنووسێکی تردا (لجِيمِ الشِّينِ يا) هاتووە.

تێبینی:

أ‌- مەبەست لە پیتی (ي) لێرەدا پیتی درێژكردنەوە (المدّ) نەبێت، بەڵكو:

- بزواو (متحرّك) بێت، وەك: ﴿يُؤۡمِنُونَ﴾، ﴿يَعۡلَمُونَ﴾، ﴿يَدَيِ ٱللَّهِ﴾
- زەنندەدار (ساكن) بێت‌و پێشەوەی ژێری (كسرة) نەبێت، وەك: ﴿عَلَيۡهِمۡ﴾

ب- لەكاتی دەربڕینی پیتی (ج)دا پێویستە ناوەڕاستی زمان بە بەشی سەرەوەی پووكەوە بنووسێت، بەلاّم بۆ پیتی (ش، ي) زمان بە پووكدا نانوسێت‌و تەنها لێی نزیك دەبێتەوە، واتە بۆشاییەك لە نێوان ناوەڕاستی زمان و ئاسمانەی دەمدا دەمێنێتەوە، بەڵام بۆ شاییەكە لە پیتی (ش)دا كەمترە.

ج- جێپیتی (ج، ش، ي) جێپیتێكی گشتییەو دابەش دەبێت بە سەر سێ جێپیتی لاوەكیدا، بەڵام جێپیتی (ح، ع) و جێپیتی (خ، غ) قبوڵی دابەشكردن ناكەن، وەك پێشتر باسمان كرد.

د- جیاوازی نێوان (ي)ی درێژكردنەوە لە وشەی ﴿نَسۡتَعِينُ﴾و (ي)ی ناوەڕاستی زمان لە وشەی ﴿إِيَّاكَ﴾ ئەوەیە بۆشایی نێوان زمان و ئاسمانەی دەم فراوانترە لە (ي)ی درێژكردنەوەدا.

سوود: خوێنەری بەڕێز، پێش باسكردنی جێپیتەكانی تر پێویستە هەندێ زانیاری لە بارەی ددانەكانەوە بزانین.

مرۆڤەكان بە گشتی خاوەنی (٣٢) ددانن بەم شێوەیەی خوارەوە:

١- **بڕەر (الثنايا)**: چوار ددانەكەی پێشەوە، دوو لە سەرەوە و دوانیش لە خوارەوە.

٢- **تەنیشتە بڕەر (الرَّباعيات)**: ئەمیش چوارن دوو لەسەرەوەو دوانیش لە خوارەوە.

٣- **كەڵبە (الأنياب)**: ئەمیش چوار ددانە بە هەمان شێوە.

٤- **خڕێ (الأضراس)**: ئەمیش بیست ددانە دەبێت بە سێ بەشەوە:

پێكەنین (الضواحك) ئەو ددانانەی لە كاتی پێكەنیندا دەردەكەون، ژمارەیان چوارە لە دوای كەڵبەكانەوە دێن.

هاڕەر (الطواحن، الطواحين): دوازدە ددانی سەرو خوارەوەی لا شەویلگەكان، لە هەر لایەك سێ ددان.

ددانی ژێری (النواجذ): ئەمانیش چوارن.

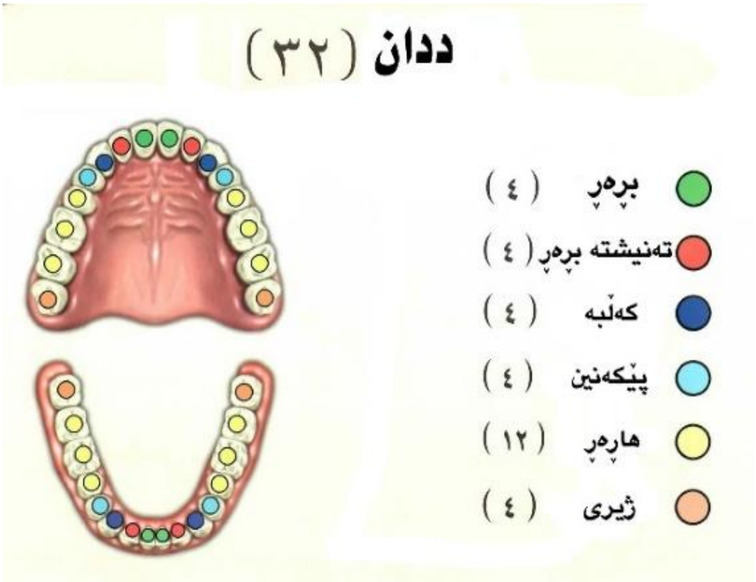
ددان (٣٢)
🟢 بڕەڕ (٤)
🔴 تەنیشتە بڕەڕ (٤)
🔵 کەڵبە (٤)
● پێکەنین (٤)
🟡 هاڕەڕ (١٢)
🟠 ژێری (٤)

هەندێ لە زانایان بە هۆنراوە ددانەکانیان باسکردووە:

للإنسان أسنان ثنايا رباعيـــه   وأنياب كل كالضواحك أربع
طواحن ضعف الست أربعة أخر   نواجذ فاعلمها إذ العلم أرفع.

هەندێکی تریشیان وتوویەتی:

ثَنيِّاتُ الفَتَى ورَبَاعِيَـــــــــــاتٌ   وأنيابُ الفَتَى كُلٌّ رُبــــــاعُ
وأربعٌ الضّواحكُ ثمَّ سِـــــــــتٌّ   وَسِتٌّ فِي طَواحِـنهَا انتـِـفاعُ
وَأَربَعٌ النّواجذُ ما لِمـــــــــاضٍ   إذا عَرِىَ الفتى عَنْهَا ارتِجَاعُ

جێپیتی هەشتەم: سەرەتای لێواری زمان

ئیبن جەزەری دەڵێت:

(١٣) ....، ....   وَالضَّادُ مِنْ حَافَتِهِ إِذْ وَلِيَا
(١٤) لَاضْرَاسَ[٨١] مِنْ أَيْسَرَ أَوْ يُمْنَاهَا   ....

ڕاقەی وشەکان:

(حَافَتِهِ): لێواری زمان

(وَلِيَا): نزیکبوویەوە

(لَاضْرَاسَ): دانە خڕێکان

(يُمْنَاهَا): لای ڕاستی دانەخڕێکان، وتراویشە لای ڕاستی لێواری زمان

واتای گشتی:

یەکێك لە لێوارەکانی زمان (حافة اللسان) چەپ یاخود ڕاست یاخود هەردووکیان لە گەڵ دیوی ناوەوەی دانە خڕێکانی سەرەوە (الأضراس العليا)، هەستیارترین پیتی زمانی عەرەبی لێدەردەچێت، ئەویش پیتی (ض)ە، بەڵام لێواری چەپی زمان لە گەڵ دانەخڕێکانی لاتەنیشتی زیاتر بە کاردەهێنرێت و ئاسانترە، لای ڕاست کەمتر بە کاردەهێنرێت و قورسترە، بە کارهێنانی هەردوولاش بەهێزترو ناوازەترە.

تێبینی: تاذەفي (٩٧١ك کۆچی کردووە) لە ڕاقەی پێشەکی جەزەریەدا دەڵێت: مەبەست لێی دوورترین لێواری زمان نییە، چونکە پیتی (ض) لە پاش پیتی (ق) و (ك)ـەوە باسکراوە لەبەر ئەوەی جێپیتەکەی دوای جێپیتی ئەوانە، هەروەها پاش پیتی (ج، ش، ي) باسکراوە چونکە جێپیتەکەی لە دوای جێپیتی ئەوانیشەوەیە، کەواتە جێپیتی (ض) دەکەوێتە لێواری زمانەوە لە ئاست ئەو سێ پیتەدا (ج، ش، ي)، بەڵام کەمێك نزیکتر لە پێشەوەی دەم.

---

[٨١] لە بنەڕەتدا (الأضراس)، هەمزەی قەتعەکە کەوتووەو جووڵەکەی دراوە بەپیتی (ل)و ئیتر بێ نیاز بووە لە هەمزەی گەیاندن (وصل).

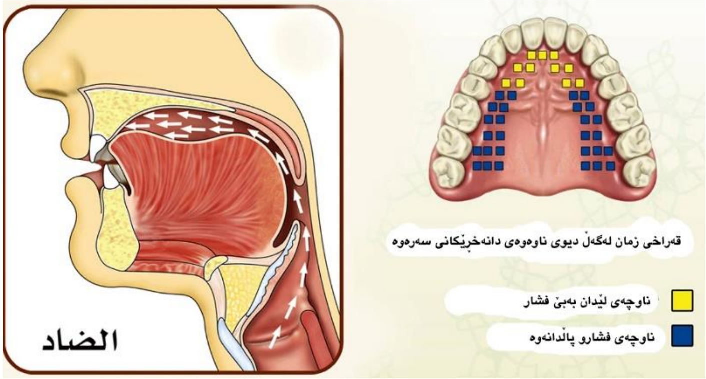
الضاد
قەراخی زمان لەگەڵ دیوی ناوەوەی دانەخڕێکانی سەرەوە
ناوچەی لێدان بەبێ فشار
ناوچەی فشارو پاڵدانەوە

ئەو ئەندازەیەی کەپیتی (ض) سەرقاڵی دەکات لەدوو لێواری زمان

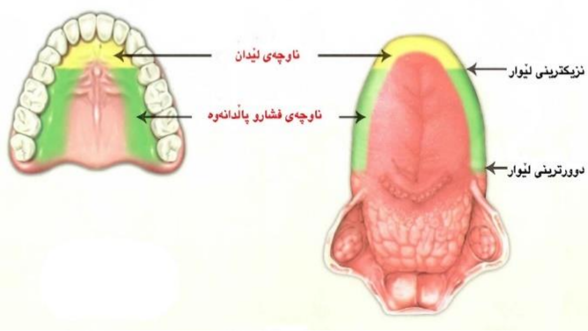
ناوچەی لێدان
ناوچەی فشارو پاڵدانەوە
نزیکترینی لێوار
دوورترینی لێوار

سوود:

١- فەرموودەی: (أنا أفصح من نطق بالضاد) واتە: من ڕەوانبێژترین کەسم کە پیتی ضادی دەربڕیبێت، هەردوو پێشەوا: ئیبن کەثیرو ئیبنولجەزەری دەڵێن: لا أصل له. واتە: هیچ بنەمایەکی نیە، بەڵام بێگومان واتاکەی ڕاستە.

٢- پیتە شەویلگەییەکان (الحروف الشَّجْرِيّة): ئەو پیتانەن کە دەستپێکردنیان لە نێوان کەلێنی هەردوو شەویلگەیە (ج، ش، ي، ض)، بەڵام خەلیلی فەڕاهیدی ئەم نازناوەی تەنها بە سێ پیتیان داوە (ج، ش، ض)، چونکە لای ئەو پیتی (ي)ی غەیرە مەددی سەر بە جێپیتی بۆشایی (الجوف)ە، جەزەریش لە کتێبی (النشر)دا سێ پیتیانی ئەژمار کردووە (ج، ش، ي)، لە کتێبی (التمهيد في علم التجويد)یشدا لە بری (ي) پیتی (ض)ی ئەژمار کردووە، کەواتە لەسەر ڕای بەهێزی زانایان هەرچواریان شەویلگەیین.

جێپیتی نۆیەم: نزیکترین لێواری زمان

ئیبن جەزەری دەڵێت:

(١٤) .... وَاللاَّمُ أَدْنَاهَا لِمُنْتَهَاهَا

ڕاقەی وشەکان:

(أَدْنَاهَا) نزیکترین لێواری زمان.

(لِمُنْتَهَاهَا) تا کۆتایی لێواری زمان

واتای گشتی:

نزیکترینی هەردوو لێواری زمان (أدنی حافتي اللسان) لە گەڵ پووکی ددانەکانی سەرەوە (هەردوو دانی پێکەنین و کەڵبەو تەنیشتە برەو برەر)، دوای جێپیتی (ض)، ئەمیش پیتی (ل)ی لێ دەردەچێت.

ئەم پیتە فراوانترین جێپیتی هەیە، دەشتوانرێ یەك لای زمان بەکاربهێنرێ بەڵام لای ڕاست ئاسانترە بە پێچەوانەی جێپیتی (ض)ەوە.

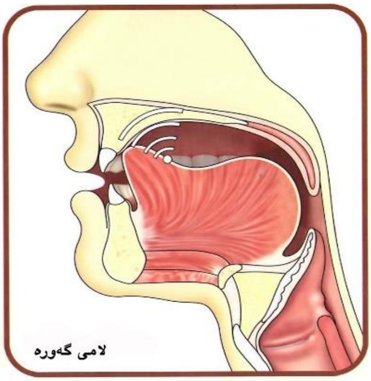

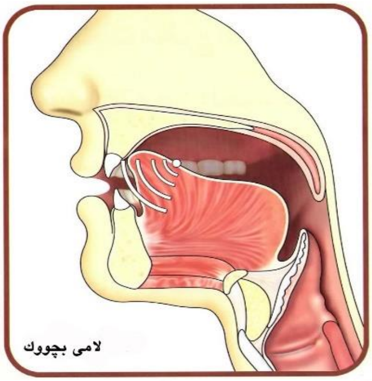

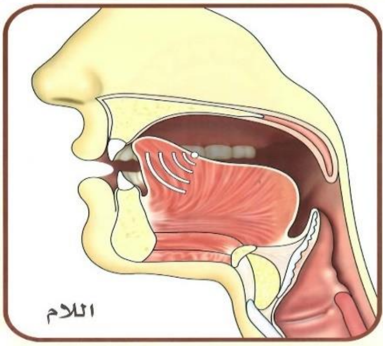

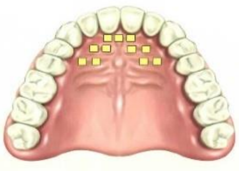

جێپیتی دەیەم: نێوان پێشەوەی زمان پووکی بڕەرەکانی سەرەوە

ئیبن جەزەری دەڵێت:

(١٥) وَالنُّونُ[٨٢] مِنْ طَرْفِهِ تَحْتُ اجْعَلُوا ....

ڕاڤەی وشەکان:

(طَرْفِهِ): پێشەوەی زمان.

(تَحْتُ): خوار جێپیتی لام

(اجْعَلُوا): دایبنێن

واتای گشتی:

پێشەوەی زمان (طرف اللسان) لە گەڵ ئەو بەشەی کە بەرامبەریەتی لە پووکی هەردوو دانی بڕەری سەرەوە، کەمێك خوار جێپیتی لام، ئەمیش پیتی (ن)ی ئاشکرای لێ دەردەچێت، لەگەڵ دەرچوونی دەنگ لەکاتی دەربڕینیدا لە کەپووەوە.

تێبینی: پیتی نونی شاراوە پیتێکی ناتەواوە جێپیتی نزیکی جێپیتی ئەو پیتەیە کە تیایدا دەیشاریتەوە لە گەڵ پشتبەستن بە کەپوو (خیشوم).

جێپیتی نونی تێهەڵکێشکراویش دەگۆڕێت بۆ جێپیتی پیتی دوای خۆی.

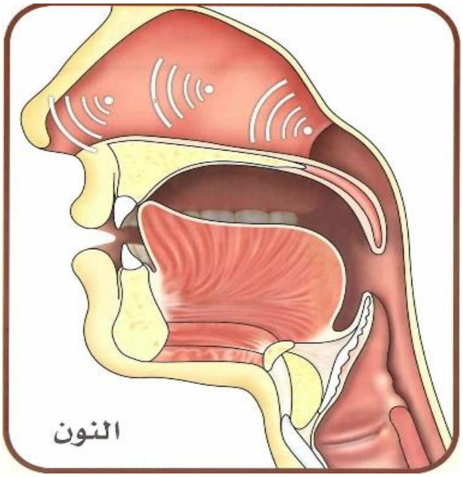

---

[٨٢] لە دەستنووسێکی تردا (والنونَ) هاتووە.

جێپیتی یانزەیەم: نێوان پێشەوەی زمان و پووکی بڕەکانی سەرەوە

ئیبن جەزەری دەڵێت:

(١٥) .... وَالرَّا يُدَانِيهِ لِظَهْرٍ أَدْخَلُ[٨٣]

ڕاڤەی وشەکان:

(يُدَانِيهِ): نزیکە لە جێپیتی نون

(لِظَهْرٍ أَدْخَلُ): جێپیتەکەی کەمێك بەرەو پشتی زمانە.

واتای گشتی:

پێشەوەی زمان (طرف اللسان)و بەشێکی کەمیش لە پشتی زمان لەگەڵ ئەو بەشەی کە بەرامبەریەتی لە پووکی دوو دانی بڕەی سەرەوە، کەمێك خوار جێپیتی لام، ئەمیش پیتی (ر)ی لێ دەردەچێت، نموونە: ﴿مَرْيَمَ﴾، ﴿مُسْتَقَرٌّ﴾، ﴿ ٱلرَّحْمَٰنُ﴾، ﴿ يُصْدِرَ ٱلرِّعَآءُ﴾.

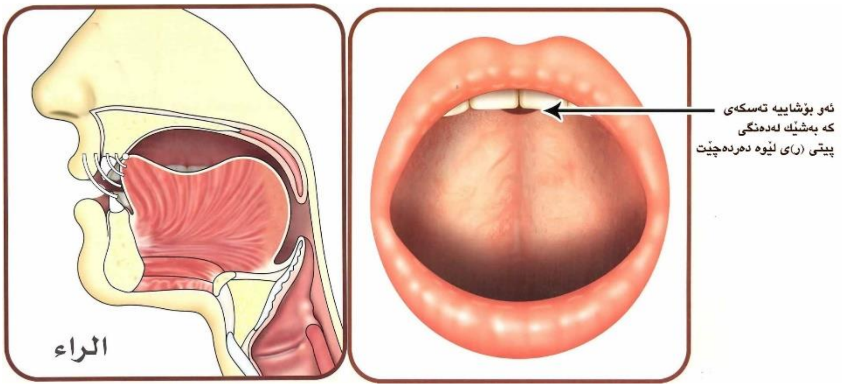
الراء
ئەو بۆشاییە تەسکەی
کە بەشێك لەدەنگی
پیتی (ڕ)ی لێوە دەردەچێت

---

[٨٣] لە دەستنووسێکی تردا (أَدخلوا) ئەمیش دوو شێوەی هەیە بە ڕابردوو (أَدْخَلُوا) بە داخوازیش (أَدْخِلُوا)

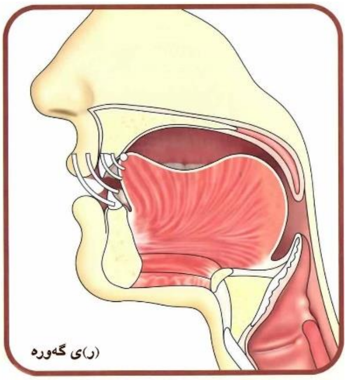

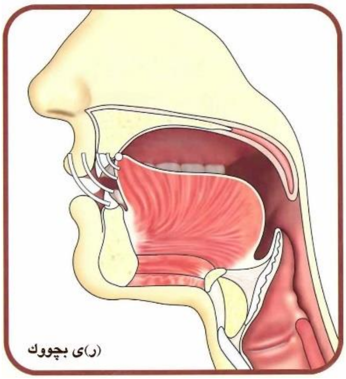

تێبینی:

خەلیلی کوڕی ئەحمەد بۆ هەریەکێك لە پیتەکانی (ل، ن، ر) نازناوی پیتەکانی سەری زمان (الحروف الذَّلْقِية) یاخود (الذَّلَقِية)ی لێناون، چونکە جێپیتیان سەری زمانە (ذَلْق اللسان).

جێپیتی دوانزەیەم: پێشەوەی زمان و ڕەگی بڕەرەکانی سەرەوە

ئیبن جەزەری دەڵێت:

(١٦) وَالطَّاءُ وَالدَّالُ وَتَا مِنْهُ ومِنْ   عُلْيَا الثَّنَايَا، ....

ڕاقەی وشەکان:

(مِنْهُ): **پێشەوەی زمان.**

(عُلْيَا الثَّنَايَا): **پووکی بڕەری سەرەوە**

واتای گشتی:

پێشەوەی زمان (طرف اللسان) لە گەڵ پووکی بڕەری سەرەوە هەرسێ پیتی: (ط، د، ت)ی لێ دەردەچن.

بەڵام جێپیتی (ط) دوورترینیانە لە بڕەرو پاشان (د)و پاشانیش (ت).

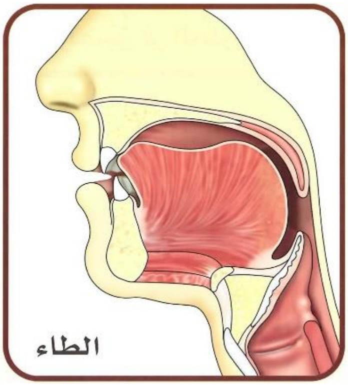

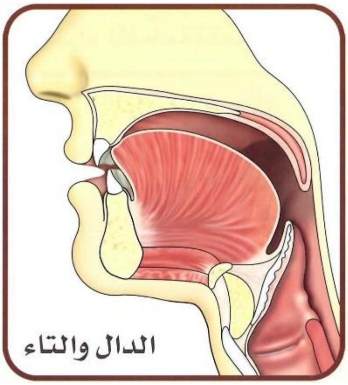

تێبینی:

خەلیلی فەڕاهیدی ئەم سێ پیتەی (ط، ت، د) وەسف کردووە بە پیتەکانی مەڵاشوو (الحروف النِّطَعيّة)، چونکە لە مەڵاشووەوە دەردەچن، بەڵام علي القاري (١٠١٤ك کۆچی کردووە) دەڵێت: قسەی بەهێز ئەوەیە کە نزیکن لە مەڵاشووەوە نەك لەوێوە دەردەچن، ئەگەر وردبیتەوە ڕووی گرفتەکەت بۆ دەردەکەوێت.

جێپیتی سیانزەیەم: نێوان پێشەوەی زمان و سەرووی بڕەرەکانی خوارەوە

ئیبن جەزەری دەڵێت:

(١٦) .... والصَّفِيرُ مُسْتَكِنْ
(١٧) مِنْهُ وَمِنْ فَوْقِ الثَّنَايَا السُّفْلَى ....

ڕاڤەی وشەکان:

(مُسْتَكِنْ): جێگیر، واتە: پیتەکانی (الصفير) دەرچوونیان جێگیرە

(مِنْهُ): پێشەوەی زمان.

(فَوْقِ الثَّنَايَا السُّفْلَى): سەرووی بڕەرەکانی خوارەوە

واتای گشتی:

پێشەوەی زمان (طرف اللسان)و سەرەوەی ددانەکانی بڕەری خوارەوە،[٨٤] لە گەڵ هێشتنەوەی بۆشاییەکی تەسک بۆ چوونە دەرەوەی دەنگ لە نێوان پێشەوەی زمان و بڕەرەکانی سەرەوە، ئەم جێپیتەش هەرسێ پیتی (س، ص، ز)ی لێ دەردەچێت. بەڵام بۆشاییەکە لە پیتی (ص)دا تەسکترەو لە پیتی (ز)دا زیاترەو لە پیتی (س)دا مامناوەندە.

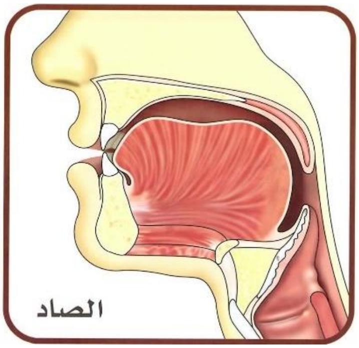

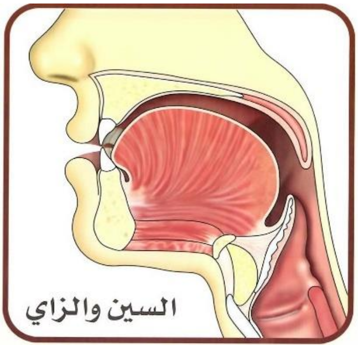

---

[٨٤] هەندێکیش لە زانایان گوتویانە بڕەرەکانی سەرەوە، هەندێکی تریش گوتویانە نێوان هەردوو بڕەرەکان، هۆی ئەم جیاوازیەش دەگەڕێتەوە بۆ زانای گەورە (سیبویە) ڕەحمەتی خوای لێبێت، چونکە ئەو دەستنیشانی نەکردووە، بەڵکو زانایانی دوای خۆی قسەیان لێوە کردووە.

بڕوانە: الجامع الكبير في علم التجويد، لا: ٤١٦-٤١٨، الشرح الكبير، لا: ٢٦٤-٢٦٦، التجويد المصور (١١٧/١)

تێبینی:

خەلیلی فەڕاهیدی بۆ ئەم سێ پیتە (س، ص، ز) نازناوی پیتەکانی باریکایی زمان (الحروف الأَسَلِیَّة)ی بۆ داناون چونکە جێپیتیان باریکایی زمانە (أسلة اللسان).

جێپیتی چواردەیەم: نێوان پێشەوەی زمان و بەشی خوارەوەی بڕەرەکانی سەرەوە

ئیبن جەزەری دەڵێت:

(١٧) .... وَالظَّاءُ وَالذَّالُ وَثَا لِلْعُلْيَا

(١٨) مِنْ طَرَفَيْهِمَا، ....

ڕاڤەی وشەکان:

(لِلْعُلْيَا): دوو بڕەری سەرەوە

(مِنْ طَرَفَيْهِمَا): پێشەوەی زمان و بەشی خوارەوەی بڕەرەکانی سەرەوە

واتای گشتی:

پێشەوەی زمان (طرف اللسان)و بەشی خوارەوەی دوو بڕەرەی سەرەوە کە هەرسێ پیتی: (ث، ذ، ظ)ی لێ دەردەچێت.

بەڵام دەرکردنی زمان بۆ دەرەوە لە پیتی (ث)دا زیاترە لە دوو پیتەکەی تر، لە پیتی (ذ)یشدا

زیاترە لە پیتی (ظ).

بەڵام زانایان هۆشدارییی دەدەن کەنابێت قوڕئان خوێن لەکاتی دەربڕینی ئەم سێ پیتەدا زێدەڕەوی لە دەرکردنی زماندا بکات.

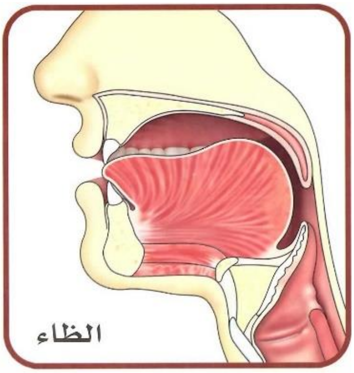

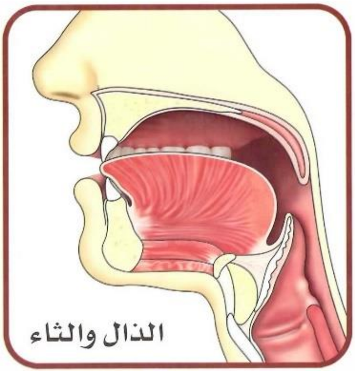

تێبینی:

خەلیلی فەراهیدی بۆ ئەم سێ پیتە (ث، ذ، ظ) نازناوی پیتە پووکیەکان (الحروف اللِّثوية)ی بۆ داناون، بەڵام ئەم سێ پیتە هیچ پەیوەندیەکیان نییە بە پووکەوە، بۆیە هەندێك لە زانایانی دوای خەلیل وتوویانە لەبەر ئەوەی دەرچوونیان لەپووکەوە نزیکە، هەرچەندە ئەم هۆ هێنانەوەیش تەواو نییە بە وەسف کردنیان بەم سیفەتە.

جێپیتی پانزەیەم: نێوان دوو بڕەری سەرو ناوەوەی لێوی خوارەوە

ئیبن جەزەری دەڵێت:

(١٨) .... وَمِنْ بَطْنِ الشَّفَهْ فَالْفَا مَعَ اطْرافِ الثَّنَايَا الْمُشْرِفَهْ

ڕاڤەی وشەکان:

(بَطْنِ الشَّفَهْ): بەشی ناوەوەی لێوی خوارەوە

(الثَّنَايَا الْمُشْرِفَهْ): دوو بڕەری سەرەوە

واتای گشتی:

بەشی ناوەوەی لێوی خوارەوە لە گەڵ لێواری بڕەرەکانی سەرەوە، ئەمیش پیتی (ف)ی لێ دەردەچێت.

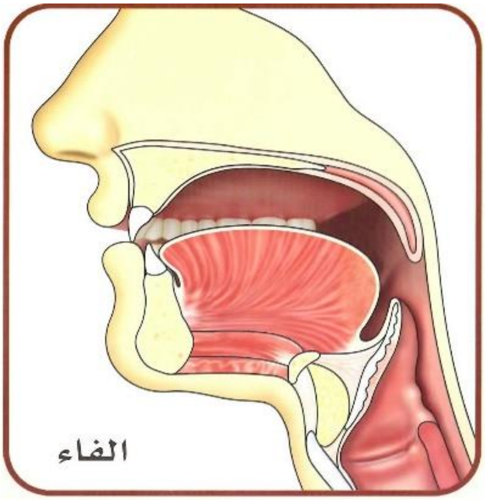

جێپیتی شانزەیەم: نێوان هەردوو لێو

ئیبن جەزەری دەڵێت:

(١٩) لِلشَّفَتَيْنِ الْوَاوُ بَاءٌ مِيْمُ ....

واتای گشتی:

پیتەکانی (و، ب، م) لە نێوان هەردوو لێوەوە دەردەچن، ئەویش بەداخستنی هەردوو لێو لەگەڵ پیتی (ب، م)داو خڕبوونی هەردوو لێو لە گەڵ پیتی (و)دا.

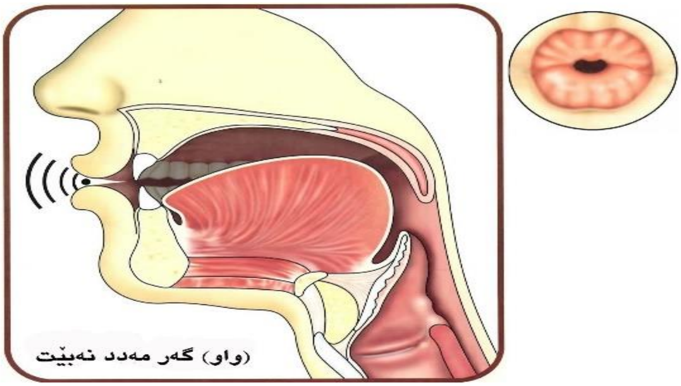
(واو) گەر مەدد نەبێت

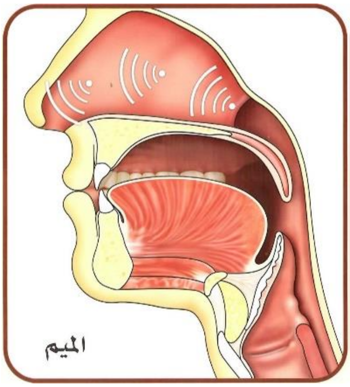

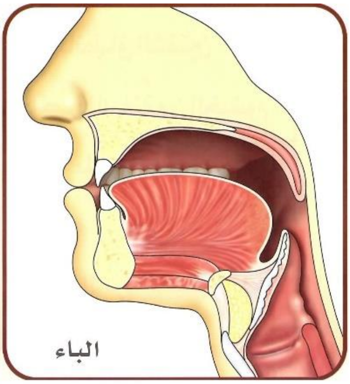

تێبینی:

١- مەبەست لە پیتی (و) لێرەدا درێژکردنەوە (المدّ) نەبێت، واتە:

(و)ی سەردار (مفتوح): ﴿ وَهُوَ ﴾، ﴿ كُفُوًا ﴾

(و)ی بۆردار (مضموم): ﴿ ٱلْوُثْقَىٰ ﴾، ﴿ فَأْوُۥٓا۟ ﴾، ﴿ تَلْوُۥٓا۟ ﴾

(و)ی ژێردار (مكسور): ﴿ وِقْرًا ﴾، ﴿ وِزْرًا ﴾

(و)ی زەنندار (ساكن) بە دوای سەر (فتحة)دا هاتبێت: ﴿ يَوْمِهِمْ ﴾، ﴿ قَوْلُهُمْ ﴾

٢- هەندێ لە زانایان بۆ جیاکردنەوەی جێپیتی (ب)و (م) لە یەکتر وتوویانە پیتی (ب) پیتێکی دەریاییە (بحرية)، پیتی (م) یش پیتێکی وشکاییە (بريّة). واتە: لە کاتی داخستنی هەردوو لێودا بۆ پیتی(ب) پێویستە هەردوو دیوی ناوەوەی لێو (واتە: تەڕایی دیوی ناوەوەی هەردوو لێو) بەریەك بکەوێت، بەڵام لە کاتی داخستنی هەردوو لێودا بۆ پیتی(م) پێویستە هەردوو دیوی دەرەوەی لێو (واتە: وشکایی هەردوو دیوی دەرەوەی لێو) بەر یەك بکەوێت.

سوود: بەم چوار پیتە (ف، و، ب، م) دەوترێت پیتە لێوییەکان (الحروف الشفوية)، چونکە لە لێوەوە دەردەچن، هەرچەندە خەلیلی فەڕاهیدی لە گەڵ ئەم پیتانەدا پیتی (و)ی باس نەکردووە، چونکە ئەو پیتی (و) لەگەڵ پیتەکانی بۆشایی (الجوف)دا ئەژمار دەکات.

جێپیتی حەڤدەیەم: کەپوو (الخیشوم)

ئیبن جەزەری دەڵێت:

(١٩) .... وَغُنَّةٌ مَخْرَجُهَا الخَيْشُومُ

واتای گشتی:

کەپوو (الخیشوم): ئەو کونەیە کە لوت دەگەیەنێت بە گەروو، ئەم جێپیتەش مینگە (الغنّة)ی لێ دەردەچێت.

ئەحمەدی کوڕی ئیبن جەزەری لە ڕاڤەکەیدا ڕەخنە لە باوکی دەگرێت و دەڵێت: (مینگە لە سیفەتەکانە، شایستەبوو لەوێ باس بکرایە، پێویست بوو لە بری ئەو باسی جێپیتی نونی شاراوەی بکردبایە، چونکە بێگومان جێپیتەکەی کەپووەو بەپیتیش ئەژمار دەکرێت بە پێچەوانەی مینگەوە)

لەبەر ئەوە ئێمەیش مینگە لە سیفەتەکاندا باس دەکەین.

سوود: پیتی (ن، م) کاتێك مینگەدارن کە زەننەداری ئاشکرابن، بەڵام ئەگەر جووڵەدار (متحرك) بوون ئەو کات پیتی (ن) پەیوەستە بەزمان و پیتی (م)یش پەیوەستە بە لێوەوەو پەیوەندییان بە لووتەوە نامێنێت، شاطبي دەڵێت:

وَغُنَّةُ تَنْوِينٍ وَنُونٍ وَمِيمٍ إِنْ   سَكَنَّ وَلا إِظْهَارَ فِي الأَنْفِ يُجْتَلَى

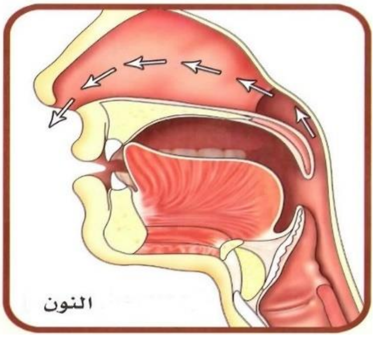

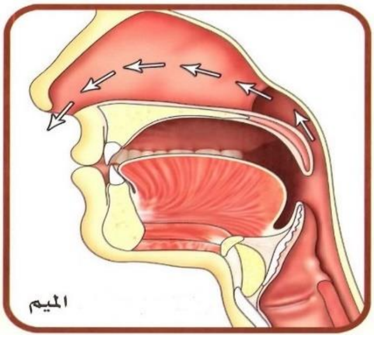

سیفەتی پیتەکان

پێناسە: سیفەتی پیتەکان ئەو نیشانەو تایبەتمەندیانەیە کە بە هۆیەوە پیتەکانی پێدەناسرێتەوەو لە یەکتری جیادەکرێنەوە.

سوودی زانینی سیفەتەکان:

١- جیاکردنەوەی ئەو پیتانەی جێپیتیان هاوبەشە، بۆ نموونە: هەرسێ پیتی (ث، ذ، ظ) کە جێپیتیان پێشەوەی زمانو بەشی خوارەوەی بڕەکانی سەرەوە.

٢- ڕوونکردنەوەی پیتە عەرەبییەکان تاوەکو بە چاکی دەربڕدرێن.

٣- ناسینی پیتە بەهێزو لاوازەکان.

٤- زانینی ئەو پیتانەی کە تێهەڵکێش دەکرین لەگەڵ پیتی نزیك لە خۆیان و ئەو پیتانەیشی تێهەڵکێش ناکرێن.

جۆری سیفەتەکان:

یەکەم: سیفەتە هەمیشەییەکان (الصفات اللازمه): ئەو سیفەتانەن کە بەشێکن لە پیتەکەو هەرگیز لێی جیانابنەوە، ژمارەیان لە سەر ڕای بەناوبانگی زانایان حەڤدە سیفەتەو دەبن بە دوو بەشەوە:

سیفەتە دژەکان (الصفات المتضادّة).

سیفەتە بێ دژەکان (الصفات التي لا ضدَّ لَها).

دووەم: سیفەتە کاتیەکان (الصفات العارضة): ئەو سیفەتانەن کە تەواوکەری پیتەکەنو لە هەندێ دۆخی دیاریکراودا تووشیدەبنو لە هەندێ دۆخیشدا لە بەر هۆکارێ لە هۆکارەکان لێی جیادەبنەوە، لە کاتی جیابوونەوەیاندا کاریگەرییان لە سەر خودی پیتەکە نییە، وەك: شاردنەوە (الإخفاء) و تێهەڵکێش (الإدغام) و گەورەکردن (التفخیم) و هتد ... .

سیفەتە دژەکان

ئیبن جەزەری دەڵێت:

(٢٠) صِفَاتُهَا: جَهْرٌ، وَرِخْوٌ، مُسْتَــــــفِلْ مُنْفَتِحٌ، مُصْــــمَتَةٌ، وَالضِّدَّ قُلْ

ڕاڤەی وشەکان:

(صِفَاتُهَا): سیفەتی پیتەکان

(وَالضِّدَّ قُلْ): ئەو سیفەتانەی کە لەو دێڕەدا باسکراون دژەکانیشیان بڵێ.

واتای گشتی:

سیفەتە دژەکان کە ئیبن جەزەری باسی کردوون دە سیفەتن ئاشکرا (الجهر) دژەکەی چپە (الهمس)ـە، نەرمی (الرخاوة) دژەکەی توندی (الشدة)یە، نزمیی (الاستفال) دژەکەی بەرزی (الاستعلاء)ـە، والأکردن (الانفتاح) دژەکەی جووتکردن (الإطباق)ـە، (الإصمات) دژەکەی (الإذلاق)ـە، ئێمەیش بەو شێوەیە باسیان دەکەین کە ئیبن جەزەری لە هۆنراوەکەدا ڕیزی کردوون:

١- ئاشکرا (الجهر) و چپە (الهمس)

ئیبن جەزەری دەڵێت:

(٢١) مَهْمُوسُهَا: فَحَثَّهُ شَخْصٌ سَــــكَتْ ....

چپە (الهمس)

لە زمانەوانیدا: دەنگی نزم، چپە.

لە زاراوەشدا: بیستن بە ئەسپایی بە هۆی کرانەوەی دەنگە ژێیەکان و نەلەرزینیان و دەرچوونی زۆرێك لە هەوای هەناسە.

پیتەکانی: (١٠) پیتن و لەم وتەیەدا کۆکراونەتەوە: (فحثه شخص سکت)

ئەم پیتانە لە ناو خۆیاندا وەك یەك نین، بەڵکو هەندێکیان لە هەندێکی تریان لاوازترن، بۆ نموونە پیتی (ص) لەوانی تر بەهێزترە، چونکە سیفەتی جووتکردن (الإطباق) و بەرزیی (الاستعلاء) و فیکەی (الصفیر) هەیە کە ئەمانە سیفەتی بەهێزن، پاشان پیتی (خ) دێت، چونکە سیفەتی بەرزیی (الاستعلاو) هەیە، هەروەها پیتی (ك، ت) جگە لە (ص، خ) لە پیتەکانی تر بەهێزترن، لە هەموویان لاوازتر پیتی (هـ)یە، هەر بۆیە ئەم

پیتەیان بە درێژکردنەوەی گەیاندن (مد الصلة) بەهێز کردووە. پاشانیش (ف)و (ح)و (ث).

ئاشکرا (الجهر)

لە زمانەوانیدا: ڕاگەیاندن و ئاشکراکردن.

لە زاراوەشدا بیستن بە ڕوونی بە هۆی داخستنی دەنگە ژێیەکان و لەرینەوەیان و ڕێنەکردنی زۆرێك لە هەوای هەناسە.

پیتەکانی: (١٩) پیتەکەی تری زمانی عەرەبی دەگرێتەوە کە لەم وتەیەدا کۆکراونەتەوە (عَظمَ وَزْنُ قَارِیء ذِي غَضٍّ جِدٍّ طَلَب)[٨٥] ئەم پیتانەش لە ڕووی بەهێزییەوە جیاوازن، پیتی (ط) لە هەموویان بەهێزترە پاشانیش (د).

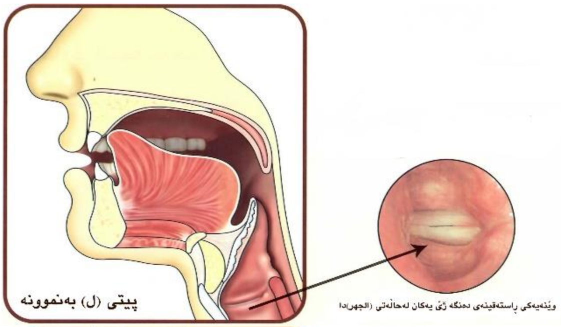
پیتی (ل) بەنموونە
وێنەیەکی ڕاستەقینەی دەنگە ژێ یەکان لەحاڵەتی (الجهر)دا

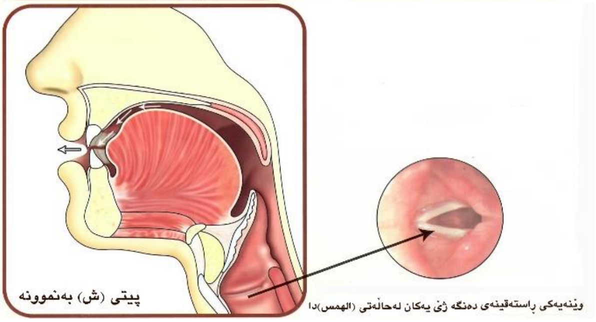
پیتی (ش) بەنموونە
وێنەیەکی ڕاستەقینەی دەنگە ژێ یەکان لەحاڵەتی (الهمس)دا

---

[٨٥] واتە: پلەو پایەی بەرزە ئەو قورئانخوێنەی چاوی لە حەڕام دەپارێزێت و کۆشش دەکات بۆ وەدەستهێنانی زانست.

٢- توندی (الشدة)و نەرمی (الرَّخاوة)و ئەوەی نێوانیان

ئیبن جەزەری دەڵێت:

(٢١) .... شَدِيْدُهَا لَفْظُ (أَجِدْ قَطٍ بَكَـــتْ)
(٢٢) وَبَيْنَ رِخْوٍ وَالشَّدِيدِ (لِـــنْ عُمَرْ) ....

ئیبن جەزەری لەدێڕی بیستەمدا (الرِّخوة)ی وەك زاراوە باسکرد، لێرەیشدا بەشەکەی تری باسکردووە کە پیتەکانی (الشدة)و پیتەکانی (البينية)یە، کەواتە دەبن بە سێ بەشەوە:

یەکەم: توندی (الشدّة)

لە زمانەوانیدا: بەهێزیی.

لە زاراوەشدا گیران یاخود قەتیسبوونی دەنگە لە کاتی دەربڕینی پیتەکەدا لە بەر تەواوی پشتبەستن بە جێپیتەکەیەوە (یان لە بەر داخستنی جێپیتەکەی).

ئەم ڕێنەکردنەش کاتێك دەردەکەوێت پیتەکە زەنندار بێت.

پیتەکانی: (٨) پیتن لەم ڕستەیەدا ئیبنولجەزەری کۆیکردوونەتەوە (أَجِدْ قَطٍ بَكَتْ).[٨٦]

ئەم پیتانەش لە ڕووی پتەوی وبەهێزیەوە لە یەکتر جیاوازن، ئەگەر لە گەڵ سیفەتی توندیی (الشدة)دا سیفەتی ئاشکرا (الجهر)و بەرزیی (الاستعلاء)و جووتکردن (الإطباق)یان هەبوو ئەوە ئەوپەڕی بەهێزییە، وەك پیتی (ط).

---

[٨٦] واتە: گوێم لێیە (قط) دەگری. (قط) ناوی ئافرەتێکە.

دووەم: نەرمی (الرِّخاوة)

لە زمانەوانیدا: نەرمی.

لە زاراوەشدا: ڕێکردنی دەنگ لە گەڵ پیتەکەدا، لەبەر لاوازی پشتبەستن بە جێپیت.

پیتەکانی: (١٦) پیتن: (ث، ح، خ، ذ، ز، س، ش، ص، ض، ظ، غ، ف، هـ، و، ي، ا).[٨٧]

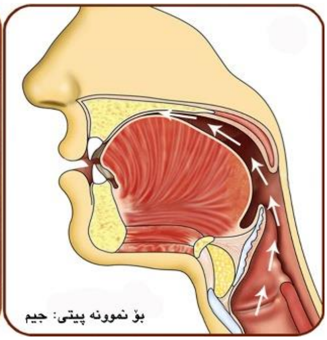
بۆ نموونە پیتی: جیم

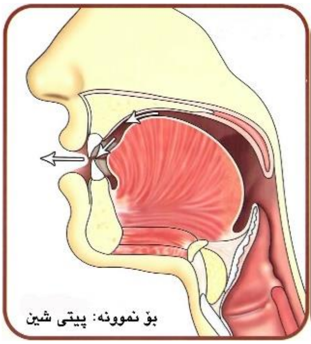
بۆ نموونە: پیتی شین

---

[٨٧] هەندێ لە زانایان بە شیعر هۆنیویانەتەوە:

إن تشأ الفاظ رخو   لا تكن في الحفظ لاهي
رَمزه (خذ غث حظ   فض شوص زي ساه)

سێیەم: مامناوەند (البینیّة، التوسط):

سیفەتێکە لە نێوان بەهێزی و (الشدّە) نەرمی (الرّخاوة) دایە کە دەنگ تیایاندا بە تەواوی ناگیرێت‌و بە تەواویش ڕێناکات.

پیتەکانی: (٥) پیتن، ئیبنولجەزەریش لە ڕستەی (لِنْ عُمَر)[٨٨]دا کۆیکردوونەتەوە:

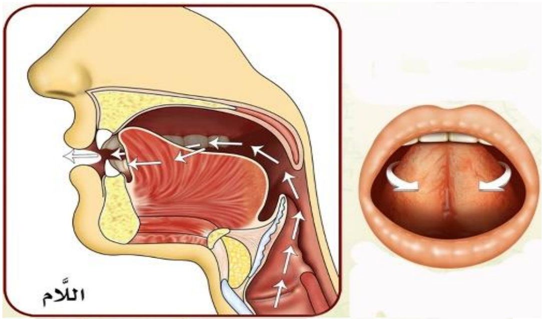

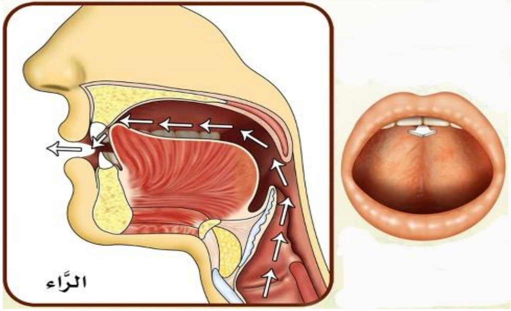

سوود: پیتەکانی زمانی عەرەبی لە ڕووی ڕێکردنی دەنگ‌و هەناسەوە دەبن بە پێنج کۆمەڵەوە:

١-بەهێزو ئاشکرا (شدیده مجهوره): (٦) پیتن (قطب جد + الهمزة)

لەم (٦) پیتەدا دەنگ‌و هەناسە بە هیچ شێوەیەك ڕێ ناکەن‌و بواری هاتنەدەرەوەیان نییە، لە کاتی دەربڕیندا قورساییەك دروست دەکەن، بۆیە عەرەب لە ڕینەوە (القلقلة)یان بۆ پیتەکانی (قطب جد)و ئاسانکردن (التسهیل)یشیان بۆ پیتی هەمزە داناوە.

---

[٨٨] واتە: نەرم ونیان و لە سەرخۆبە ئەی (عمر).

٢- بەهێزو ئەسپایی (شديدة مهموسة): هەردوو پیتی (ك، ت):

ئەم دوو پیتە لە سەرەتای دەربڕینیاندا دەنگ لە گەڵیاندا دەرناچێت، بەڵام لە کۆتایی دەربڕینیادا هەناسە دەردەچێت. هەر بۆیە هەندێ لە زانایان وتویانە پیتی (ك، ت) لە سەرەتاوە بەهێزن (شديد) لە کۆتاییشدا ئەسپایین (مهموس).

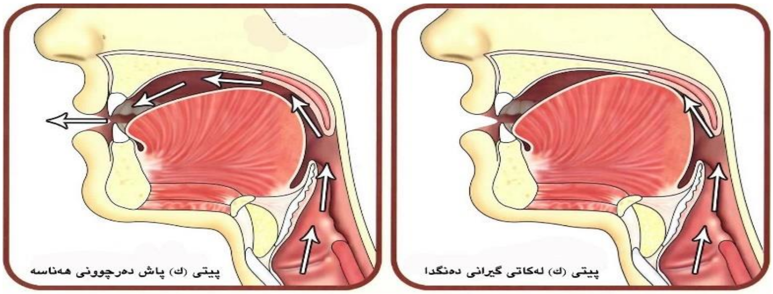

ڕێکردنی هەناسە پاش گیرانی دەنگ لەمەخرەجدا لەکاتی دەربڕینی (الشديد المهموس)دا، ئەویش لەهەردوو پیتی (ك، ت)دا.

٣- ئاشکراو نەرم (مجهورة رِخْوة): بریتیە لە [ض، ظ، ذ، غ، ز، (و، ي: ئاسان - اللين)، پیتەکانی درێژکردنەوە (المدّ)].

ئەم پیتانە دەنگ لە گەڵیان ڕێ دەکاتو هەناسە لە گەڵیان دەگیرێت.

٤- چپەو ونەرم (مهموسة رِخوة): (فحثَّهُ شخصٌ س) (ف، ح، ث، ه، ش، خ، ص، س)

ئەم پیتانە بە هۆی لاوازی پشتبەستنیان بە جێپیتەکانیان دەنگ بە تەواوی لە گەڵیاندا ڕێ دەکات، بە هۆی کردنەوەی دەنگەژێیەکان، هەناسەش بە تەواوی لە گەڵیاندا ڕێ دەکات.

بۆ نموونە: (أَسْ)، (أَخْ)، (أَشْ).

٥- مامناوەندو ئاشکرا (متوسطة مجهورة): (لِنْ عمر)

ئەم پیتانەش هەناسە لە گەڵیاندا ڕێناکات، بەڵام دەنگ بەشێوەیەکی مامناوەند لە گەڵیاندا ڕێ دەکات. بۆ نموونە: (أَلْ)، (أَنْ)، (أَرْ)

تێبینی:

١- هەموو پیتەکانی چپە (الهمس) سیفەتی نەرمییان (الرِخاوة) تێدایە جگە لە (ك، ت) کە دوو پیتی بەهێزن (شدید).

٢- هەمو پیتە بەهێزەکان (الشدیدة) سیفەتی ئاشکرایان (الجهر) تێدایە جگە لە (ك، ت) کە دوو پیتی چپەن (الهمس).

٣- ماوەی دەربڕینی پیتە نەرمەکان (الرِّخاوة) درێژترن لە ماوەی دەربڕینی پیتە نێوانیەکان (البینیّة)، ماوەی دەربڕینی پیتە نێوانیەکانیش (البینیّة) درێژترن لە ماوەی پیتە بەهێزەکان (الشدة).

٣- بەرزی و نزمی (الاستعلاء والاستفال):

ئیبن جەزەری دەڵێت:

(٢٢) .... وَسَبْعُ عُلْوٍ (خُصَّ ضَغْطٍ قِظْ) حَصَرْ

ڕاڤەی وشەکان:

(عُلْوٍ): بەرز

(حَصَرْ): هەڵهێنراوە

(خُصَّ ضَغْطٍ قِظْ) [٨٩]**:**

واتای گشتی:

بەرزی (الاستعلاء)

لە زمانەوانیدا: بەرزیی.

لە زاراوەشدا: بەرزبوونەوەی دوورترینی زمان (أقصى اللسان) بەرەو مەلاشوو لە کاتی دەربڕینی پیتەکانیدا. کەواتە دوورترینی زمان لە گەڵ هەموو پیتەکانیدا بەرز دەبێتەوە، هەرچەندە جێپیتی هەندێك لە پیتەکانی پەیوەندییان بە زمانەوە نییە وەك: (خ، غ).

هەندێکی تر لە زانایان بەم جۆرە پێناسەی دەکەن: بەرزبوونەوەی ئاڕاستەی دەنگ بەرەو مەلاشوو.

بەرزترینی پیتە بەرزەکان (الاستعلاء) پیتی (ق)و، نزمترینیان پیتی (خ)یە.

---

[٨٩] **ڕستەی (خُصَّ ضَغْطٍ قِظْ) لە ڕووی واتاوە دوو ئامۆژگاری لە خۆ دەگرێت:**

یەکەم: لە گەرمای هاویندا بەخانوویەکی لە قامیش دروستکرای تەسك و بچووکدا قەناعەت بکە.

(قِظ): بمێنەرەوە، (خُصَّ): خانووی لەقامیش دروستکراو.

دووەم: بێدار بەرەوە قەبر گۆڕشانی هەیە.

(قِظ): بێدار بەرەوە، (ضَغط) گۆڕشان.

• نزمی (الاستفال)

له زمانەوانیدا: نزمیی.

له زاراوەشدا: نزمبوونەوەودابەزینی زمان له كاتی دەربڕینی پیتەكانیدا.

یاخود نزمبوونەوەی ئاڕاستەی دەنگ له كاتی دەربڕینی پیتەكانیدا.

ژمارەی پیتەكانی: (٢٢) پیتەكەی تری زمانی عەڕەبین:

(ء، ب، ت، ث، ج، ح، د، ذ، ر، ز، س، ش، ع، ف، ك، ل، م، ن، ه، و، ي، ا).

هەندێك له زانایان لەم هۆنراوەیەدا كۆیانكردۆتەوە:

خذ حروف الاستفال   واتركـن من قال إفكــا
ثبت عـــــزّ من يجوّ   دُ حرفه إذ سلّ شكّــا

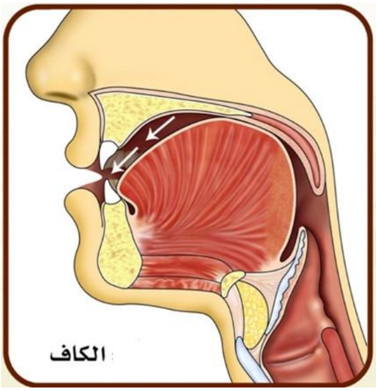

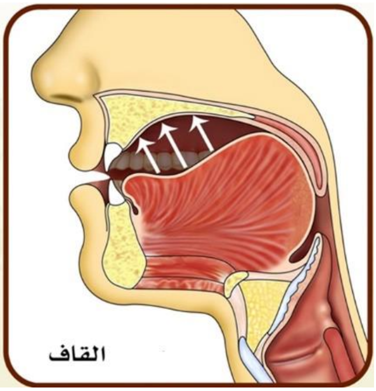

٤- جووتکردن و والاٌکردن (الإطباق والانفتاح):

ئيبن جەزەری دەڵێت:

(٢٣) وَصَادُ ضَادٌ طَاءُ ظَاءٌ: مُطْبَقَهْ ....

جووتکردن (الإطباق)

لە زمانەوانیدا: پێکەوەنان.

لە زاراوەشدا: پێکەوەنانی بەشێکی زمان یاخود زۆرینەی بە ئاسمانەی دەم (مەلأشوو)ەوە، یان نزیکبونەوە لێی بە شێوەیەك لە کاتی دەربڕیندا دەنگ لە نێوانیاندا پەنگبخواتەوە.

پیتەکانی: (٤) پیتن (ص، ض، ط، ظ)

تێبینی:

١- پیتی (ط) لە جووتکردندا بە هیزترینیانەو، (ظ)یش لە جووتکردندا لاوازترینیانەو (ض، ص)یش لە جووتکردندا مامناوەندن.

٢- سیفەتی جووتکردن (الإطباق) تایبەترە لەسیفەتی بەرزیی (الاستعلاء)، واتە هەموو پیتەکانی جووتکردن (الإطباق) سیفەتی بەرزیی (الاستعلاء)یان تێدایە، بەلأم مەرج نییە هەموو پیتێکی بەرز (الاستعلاء) سیفەتی جووتکردن (الإطباق)ی تێدا بێت.

والأکردن (الانفتاح)

لە زمانەوانیدا: کرانەوەو جیابوونەوە.

لە زاراوەشدا: دوورکەوتنەوەی زمان یان زۆرینەی لە ئاسمانەی دەم (مەلأشوو) لە کاتی دەربڕیندا.

پیتەکانی: (٢٥) پیتەکەی ترن، لەم وتەیەدا کۆکراونەتەوە:

(من أخذ وَجد سعة فزكا حق له شرب غيث)[٩٠]

---

[٩٠] واتە: هەرکەسێك زەکاتی سامانەکەی دەرکات، مافە بە سەر پەروەردگارەوە بەزەیی خۆی بە سەردا برژێنێت. هەمان سەرچاوە ل

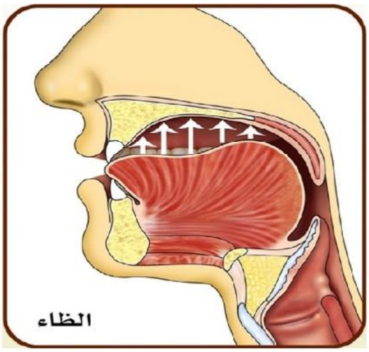

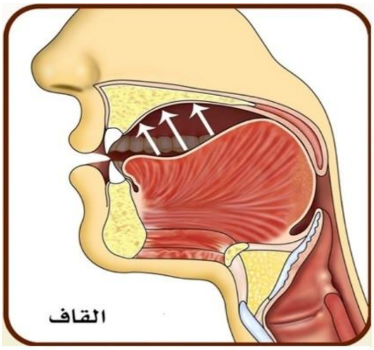

سوود: به هۆی لێکدانەوەی ئەم چوار سیفەتە بەرزی و نزمیی و (الاستعلاء والاستفال) جووتکردن و والاکردن (الإطباق والانفتاح) دوو خاڵمان بۆ ڕووندەبێتەوە:

١- پیتە بەرزەکان (الاستعلاء) دەبن بە دوو بەشەوە:

أ- پیتی بەرزی جووت (الحروف المستعلية المطبقة): (٤) پیتن (ص، ض، ط، ظ) ئەم پیتانە قەڵەوترن لە پیتە بەرزە والاکان (المستعليه المنفتحه)، بۆ نموونە سیفەتە بەهێزەکانی پیتی (ق) زیاترە لە سیفەتە بەهێزەکانی پیتی (ص)، بەڵام پیتی (ص) قەڵەوترە لە پیتی (ق) ئەویش لە بەر بوونی سیفەتی جووتکردن (الإطباق) لە پیتی دووەمدا.

ب- پیتی بەرزە والاکان (الحروف المستعلية المنفتحة): (٣) پیتن (ق، غ، خ) لە کاتی دەربڕینی ئەم سێ پیتەدا کۆتایی زمان بەرەو مەلاشوو بەرزدەبێتەوە بێ ئەوەی پێوەی بنووسێ، بۆیە قەڵەوییان کەمترە لە پیتە بەرزە جووتەکان (المستعلية المطبقة)، بۆیە پێویستە لەکاتی خوێندنەوەدا جیاوازبن وەك: ﴿ٱلطَّآمَّةُ﴾، ﴿خَٰلِدُونَ﴾.

٢- کاریگەری ژێر (کسرة) لەسەر پیتە بەرزە والاکان (المستعلية المنفتحة) زیاترە لە سەر پیتە بەرزە جووتەکان (المستعلية المطبقة)، چونکە یەکەمیان کاریگەری ژێر (کسرة)و والاکردن (انفتاح)ی لە سەرە، بەڵام دووەمیان تەنها لە ژێر کاریگەری ژێر (کسرة) دایە، بۆ نموونە پیتی (ظ)ی ژێردار (مکسور) لە وشەی ﴿ظِلّٖ﴾ قەڵەوترە لە پیتی (غ)ی ژێردار لە وشەی ﴿غِلّٖ﴾ دا

٥- الذلاقة والإصمات

ئیبن جەزەری دەڵێت:

(٢٣) .... (وَفَرَّ[٩١] مِنْ لُبِّ): الحُرُوفُ المُذْلَقَهْ

ڕاڤەی وشەکان:

(فَرَّ مِنْ لُبِّ): نەزانەکە لە ژیرەکە هەڵهات

واتای گشتی:

(مُذلَقَة) سیفەتێکی دژوارە، جەزەری لە دێڕی بیستدا دژەکەیشی باسکرد کە (مُصمَتَة)یە.

(الإذلاق) لە زمانەوانیدا: تیژی، قەراخ، ڕەوانبێژی، خێراییە.

لە زاراوەشدا: دەربڕینی پیتەکانی بە خێرایی و بە ئاسانی، لە بەر دەرچوونیان لە پێشەوەی زمان یا هەردوو لێوەوە.

(ل، ن، ر) جێدەنگیان پێشەوەی زمانە، (ف، م، ب) جێدەنگیان هەردوولێوە.

(الإصمات) لە زمانەوانیدا: ڕێگرتنە. لە زاراوەشدا: دەربڕینی پیتەکانە بە قورسی، هەر بۆیە ڕێگریکراوە لە کۆبوونەوەی پیتەکانی بە تەنها– بە بێ پیتەکانی (إذلاق)– لە وشەی چوار پیتی و پێنج پیتی بنچینەیی (أصل)یدا.

پیتەکانی: (٢٣) پیتەکەی ترن و لەم وتەیەدا کۆکراونەتەوە:(جُز غُشَّ سَاخِطٍ صِدْ ثقةً إِذْ وعْظُهُ يَحُضُّك).

واتە: لە فێڵبازو حەق نەویست خۆت بە دوور بگرە، بە شوێنی مرۆڤی خاوەن متمانەدا بگەڕێ، چونکە ئامۆژگاریەکانی هانت دەدەن بۆ چاکەکردن.

هەر بۆیە گوتویانە هەر یەك لە وشەی (عَسجد: ئاڵتوون)و (عَسطُوس: درەختی خەیزەران)، ئەعجەمین (هێنراوەتە ناو زمانی عەرەبییەوە)، چونکە لە سێ پیتی بنچینەیی (أصلي) زیاتر پێکهاتوون و پیتی (إذلاق)یشیان تێدا نییە.

---

[٩١] **لەدەستنووسی تردا بە (وَفِرَّ) هاتووە**

تێبینی: خوێنەری بەڕێز، ئەم دوو سیفەتە (الإذلاق والإصمات) بابەتێکی زمانەوانی (لغوي)ن و هیچ پەیوەندییان بە زانستی تەجویدەوە نییە، ڕەنگە هۆی باسکردینیشیان ئەوە بووبێت تاوەکو ژمارەی سیفەتەکان بگەنە (١٧) سیفەت و لەگەڵ ژمارەی جێدەنگەکان یەکسان بن، بۆیە زۆر لە توێژەران ئەم دوو سیفەتەیان فەرامۆشکردووە.

سیفەتە بێ دژەکان

١- الصفير:

ئیبن جەزەری دەڵێت:

(٢٤) صَفِيرُهَا: صَادٌ وَزَايٌ سِينُ ....

ڕوونکردنەوە:

لە زمانەوانیدا: فیکە، دەنگی تیژ، دەنگی باڵندەیە.

لە زاراوەشدا: دەنگێکە لە دەنگی باڵندە دەچێت، لە کاتی دەربڕینی پیتەکەدا لە نێوان سەری زمان و بڕەرەوە دێتە دەرەوە.

پیتەکانی: ئەو سێ پیتەن کە ئیبنولجەزەری لەو دێڕەدا هێناونی (ص، ز، س)

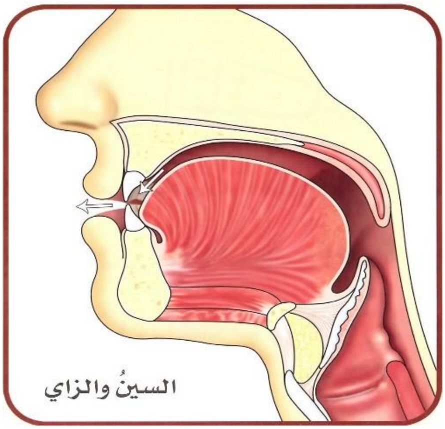

دەنگی پیتی (ص) لە دەنگی قازی کێوی (وَزّ) دەچێت و، دەنگی پیتی (ز)یش لە دەنگی هەنگ دەچێت و، دەنگی پیتی (س)یش لە دەنگی کوللە دەچێت.

بەهێزترینی ئەم پیتانەش پیتی (ص)ـە لەبەر ئەوەی سیفەتی بەرزیی (الاستعلاء)و جووتکردن (الإطباق)ی تێدایە، پاشانیش (ز) کە سیفەتی ئاشکرا (الجَهر)ی تێدایە، پیتی (س)یش لاوازترینیانە کە سیفەتی چپە (الهمس)و نەرمی (الرِّخاوة)ی تێدایە، بۆیە پێویستە سیفەتی فیکەی (الصفیر) پیتی (س) بەهێزتربێت لەپیتی (ز)، چونکە دوو سیفەتی لاوازی تێدایە، هەروەها دەبێت سیفەتی فیکەی (صفیر) پیتی (ز)یش بەهێزتربێت لەپیتی (ص)، چونکە ئەمیش سیفەتێکی لاوازی تێدایە.

پلەکانی فیکە (الصَّفير):

١- بەهێز: ئەگەر (شدّة)داربوو: ﴿ ٱلسَّامِرِيُّ ﴾، ﴿ ٱلزَّكَوٰةَ ﴾، ﴿ ٱلصَّلَوٰةَ ﴾.

٢- مامناوەند: ئەگەر زەننەدار بوو: ﴿ يُوَسْوِسُ ﴾، ﴿ بِٱلْأَزْلَٰمِ ﴾، ﴿ وَٱصْطَبِرْ ﴾.

٣- لاواز: ئەگەر بزواو (متحرك) بوو.

٢- القلقلة:

ئیبن جەزەری دەڵێت:

(٢٤) .... قَلْقَلَةٌ: قُطْبُ جَدٍّ، ....

ڕوونکردنەوە:

لە زمانەوانیدا: لەرینەوە، جوڵاندن.

لە زاراوەشدا: لەراندنەوەی دەنگی پیتە زەننەدارەکە لە جێپیتەکەیدا تاوەکو دەنگێکی بەهێزی لێ دەبیسترێت، ئەویش بەدوورخستنەوەی هەردوو بەشی جێپیت لەیەکتر بێ ئەوەی هیچ جۆرە جووڵەیەك لەسێ جووڵەکە هاوەڵایەتی بکات.

پیتەکانی: ئەو پێنج پیتەن کە ئیبنولجەزەری لەو دێڕەدا هێناونی (ق، ط، ب، ج، د) واتە: جەمسەری گەورەیی.

ئەم پێنج پیتە سیفەتی توندی (الشِدّة)و ئاشکرا (الجَهر)یان تێدایەو نابێت لە کاتی دەربڕیندا دەنگو هەناسە لە گەڵیاندا بێتەدەر، لە بەرئەوە پێویستییان بە لەرینەوە (القلقلة) دەبێت تاوەکو دەنگی پیتەکان دەرکەون.

ڕیزبەندی پیتەکانی لەرینەوە (القلقلة) لە ڕووی بەهێزیو ڕوونیەوە:

لە ڕووی بەهێزیەوە پیتی (ط) بەهێزترینیانە، پیتی (ق)یش لە پلەی دووەمدایە، پاشان هەرسێ پیتەکەی تر (ب، د، ج) لە پلەی سێیەمدا دێن. لە ڕووی ڕوونیشەوە پیتی (ق) ڕوونترینیانە، پاشان پیتەکانی تر.

بەشەكانی لەرینەوە (القلقلة):

١- **لەرینەوەی بچووك (قلقلة صغرى): ئەگەر پیتەكە زەنگدار بێت و لەسەری نەوەستێت.**

جا لە ناوەڕاستی وشەدا بێت وەك: ﴿يَقۡدِرُ﴾، ﴿أَفَتَطۡمَعُونَ﴾، ﴿فَٱسۡتَجَبۡنَا﴾، ﴿يَدۡعُونَ﴾، ﴿يَجۡهَلُونَ﴾

یان لە ناوەڕاستی ئاخاوتن (كلام)دا بێت وەك:

﴿ذُقۡ إِنَّكَ﴾، ﴿وَلَا تُشۡطِطۡ وَٱهۡدِنَآ﴾، ﴿وَمَن لَّمۡ يَتُبۡ فَأُوْلَٰٓئِكَ﴾، ﴿قَدۡ سَمِعَ﴾، ﴿يُخۡرِجۡ لَنَا﴾

٢- **لەرینەوەی مامناوەند (قلقلة وسطى): ئەگەر پیتەكە زەنگدارو لە باری وەستان (وقف)دا بێت و (شَدّة)دار نەبێت.**

وەك: ﴿وَاقٍ﴾، ﴿مُحِيطُۢ﴾، ﴿ٱلذِّئۡبُۖ﴾، ﴿بَهِيجٍ﴾، ﴿بَعِيدٍ﴾

٣- **لەرینەوەی گەورە (قلقلة كبرى): ئەگەر پیتەكە (شَدّة)دارو لە كۆتایی وشەداو لە باری وەستان (وقف)دا بێت، وەك:**

﴿ٱلۡحَجَّ﴾، ﴿ٱلۡحَقُّۖ﴾، ﴿وَتَبَّ﴾، ﴿أَشَدُّ﴾.

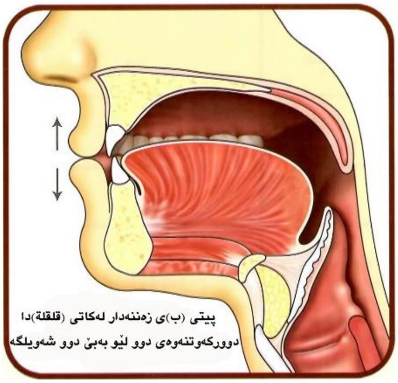

پیتی (ب)ی زەنگدار لەكاتی (قلقلة)دا
دووركەوتنەوەی دوو لێو بەبێ دوو شەویلگە

چۆنێتی دەربڕینی لەرینەوە (القلقلة):

لەرینەوە (القلقلة): بریتیە لە دەنگدانەوەی پیتەکە لە جێپیتەکەیداو نزیك نییە لە هیچ جووڵەیەکەوە، واتە: سەر (فتحة)و بۆر (ضمّة)و ژێر (کسرة)، ئەمەش ڕای پەسەندکراوی زۆرینەی هەرەزۆری زانایانە هەروەها ئێمەش لە مامۆستاکەمانەوە هەر بەم شێوەیە وەرمانگرتووە.[٩٢]

٣- اللين:

---

[٩٢] سەبارەت بە چۆنێتی دەربڕینی لەرینەوە (القلقلة) چەند بۆچونێکی تریش هەن گرنگترینیان ئەمانەن:

١- لەرینەوە (القلقلة) بە شێوەیەك دەربڕێن کە نزیك بکرێنەوە لە جووڵەی پیتی پێش خۆیان، واتە ئەگەر پیتی پێش خۆیان سەری (فتحة) هەبوو ئەوا لە کاتی دەربڕیندا نزیك دەکرێنەوە لە (فتحة) ئەگەر بۆریشیان (ضمّة) هەبوو لە کاتی دەربڕیندا نزیك دەکرێنەوە لە (ضمّة)، ئەگەر ژێریشیان (کسرة) هەبوو لە کاتی دەربڕیندا نزیك دەکرێنەوە لە (کسرة).

نموونە: ﴿ يَطۡبَعُ ﴾، ﴿ يُجۡزَوۡنَ ﴾، ﴿قِبۡلَةَ﴾

ئەمەش پەسەندکراوە لە لای هەندێك لە زانایان لەوانە سەمەننودی کە لە(لآلئ البيان)دا دەڵێت:

قَلْقَلَةٌ (قُطْبُ جَدٍ) وَقُرِّبَتْ　　　لِلفَتْحِ وَالأَرْجَحُ مَا قَبْلُ اقْتَفَتْ.

٢- لە هەموو کاتێکدا لە کاتی دەربڕیندا نزیك دەکرێنەوە لە (فتحة)، ئەمەش ڕای هەندێکیانە، لەوانە شێخ (محمود خليل الحصري)، بەڵام سەیر لەوەدایە شێخ ئەم ڕایە دەداتە پاڵ زۆرینەی زانایان! بڕوانە: أحكام قراءة القرآن الكريم للحصري لا:١٠١– ١٠٢.

هەندێکیان بە هۆنراوە باسیان لەم ڕایە کردووە:

وقَلْقَلَةً قَرّبْ إلى الفتحِ مُطْلَقًا　　　ولا تُتْبِعَنْها بالذي قَبْلُ تُقْبَلا.

ئیبن جەزەری دەڵێت:

(٢٤) ....، وَاللِّينُ
(٢٥) وَاوٌ وَيَاءٌ سَكَنَا[٩٣] وَانْفَتَحَا قَبْلَهُمَا، ....

ڕوونکردنەوە:

له زمانەوانیدا: ئاسانی ونەرمی.

له زاراوەشدا به ئاسانی دەرچوونی پیتەکانی له جێپیتەکانیەوە.

پیتەکانی: دوو پیتن (و، ي) کاتێك زەننەداربن و پێشەوەیان سەر (فتحة)ی هەبێت.

نموونه: ﴿خَوْفٍ﴾، ﴿بَيْتٌ﴾، ﴿شَيْءٍ﴾

هۆی ناونانیان: هەندێك دەڵێن لەبەر کەمدرێژکردنەوەیان، هەندێکیش دەڵێن لەبەر ئاسان دەرچوونیان له جێپیتەکانیانەوە.

تێبینی: سیفەتی (لین) لاوازترە له درێژکردنەوە (المدّ)، هەر بۆیە له گەڵ پیتی ئەلیفدا هەرگیز باسناکرێت، هەرچەندە پیتی ئەلیف پیتی درێژکردنەوە (المدّ)و ئاسان (اللين)یشە، چونکە پێناسەی ئاسان (اللين)ی تێدا بە دیدەکرێت کە خۆی زەننەدارەو پێشەوەی سەر (فتحة)یە.

---

[٩٣] له دەستنووسی تردا به (سُكِّنَا) هاتووه.

٤- الانحراف

ئیبن جەزەری دەڵێت:

(٢٥) .... ،......... وَالانْحِرَافُ صُحِّحَا

(٢٦) فِي اللاَّمِ وَالرَّا ....

ڕاڤەی وشەکان:

(صُحَّحَا): ئاماژەیە بۆ بوونی ڕای جیاواز لەسەر بوونی ئەم سیفەتە، بەڵام ڕای بەهێز ئەوەیە کە ئەم سیفەتە لە هەردوو پیتی (ل، ر)دا جێگیرە.

ڕوونکردنەوە:

لە زمانەوانیدا: لادان.

لە زاراوەشدا: حەزو لادانی دەنگی پیتەکەیە لەبەر ڕێنەکردنی بە تەواوی، ئەویش بە هۆی ڕێگرتنی لە لایەن زمانەوە.

لادانی دەنگی پیتی (ل) بۆ هەردوو لای پێشەوەی زمان، ئەویش بە هۆی نوسانی پێشەوەی زمان بەپووکەوە.

پیتی (ر)یش پێچەوانەی پیتی (ل)، واتە لادانی دەنگەکەی لە هەردوو لای پێشەوەی زمان بۆ ناوەڕاست.

تێبینی: سیفەتی لادان لە پیتی (ل)دا زیاترە لە پیتی (ر)، هەروەها لادانی پیتەکە لە کاتی (شدة)دا زیاترە وەك لە زەنە، لە کاتی زەنەشدا زیاترە وەك لە جووڵە (حركة).

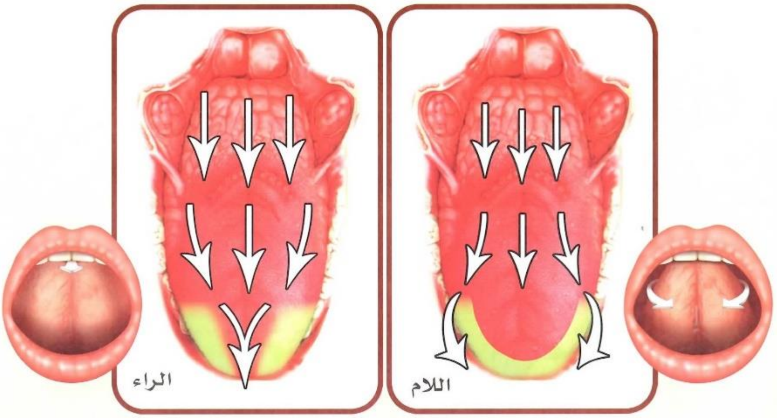

بەراوردێك لە نێوان لادانی پیتی (ل) و پیتی (ر)

٥- التكرير

ئیبن جەزەری دەڵێت:

(٢٦) .... وَبِتَكْرِيرٍ جُعِلْ ....

ڕاڤەی وشەکان:

(جُعِلْ): وەسفکراوە

ڕوونکردنەوە:

لە زمانەوانیدا: دووبارەبوونەوەیە.

لە زاراوەشدا: لەرینەوەی سەر زمانە لە کاتی دەربڕینی پیتەکەدا. پیتەکانی: تەنها پیتی (ر)یە.

مەبەستیش لە باسکردنی ئەم سیفەتە ئەوەیە قورئانخوێن زیادەڕەوی تێدا نەکات،، ئەمەش ئەوە ناگەیەنی کە خوێنەر بە تەواوی زمانی لە جووڵە بخات، بەڵکو پێویستە سەری زمانی و بەشێك لە پشتەوەی بە توندی بەپووکی بڕەی سەرەوە بنوسێنیٚ، لە گەڵ هێشتنەوەی بۆشاییەکی زۆر تەسك بۆ چوونەدەرەوەی بەشێك لە دەنگی پیتەکە، چونکە پیتی (ر) پیتێکی مامناوەندە لە نێوان هەردوو سیفەتی توندی و نەرمی (الشدَّة والرِّخاوة)دا.

پلەکانی دووبارەبونەوە (التّكرير):

١- ئەگەر (شدَّة)داربوو، وەك: ﴿ ٱلرَّحۡمَٰنِ ٱلرَّحِيمِ ﴾، چونکە پیتی (مشدّد) دوو پیتەو (تکریر)ی زیاترەو پێویستە زیادەڕەوی تێدا نەکرێت.

٢- ئەگەر زەننەداربوو، وەك: ﴿فَٱرۡهَبُونِ﴾

٣- ئەگەر بزواو بوو، وەك: ﴿وَتَرَكَهُمۡ﴾.

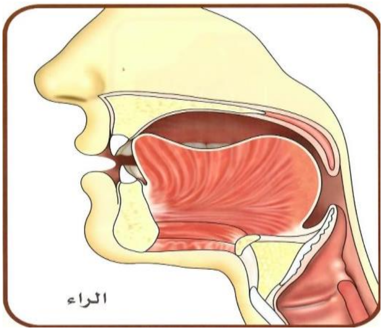

٦- التفشي

ئیبن جەزەری دەڵێت:

(٢٦) .... وَللتَّفَشّي الشّيْنُ ....

ڕوونکردنەوە:

لە زمانەوانیدا: بڵاوبوونەوەو فراوانبوونە.

لە زاراوەشدا: بڵاوبوونەوەی هەوا لە ناو دەمدا لە کاتی دەربڕینی پیتەکەدا، تاوەکو دەگاتە جێپیتی (ظ).

پیتەکانی: تەنها پیتی (ش)ە.

پلەکانی بڵاوبوونەوە (التفشّي):

١- ئەگەر (شدَّة)داربوو، وەك: ﴿ ٱلشَّيۡطَٰنُ ﴾، ﴿ ٱلشَّٰكِرِينَ ﴾

٢- ئەگەر زەننەداربوو، وەك: ﴿ ٱشۡتَرَىٰ ﴾، ﴿ ٱلرُّشۡدُ ﴾

٣- ئەگەر بزواو بوو، وەك: ﴿ شَطَطًا ﴾، ﴿ شِقۡوَتُنَا ﴾

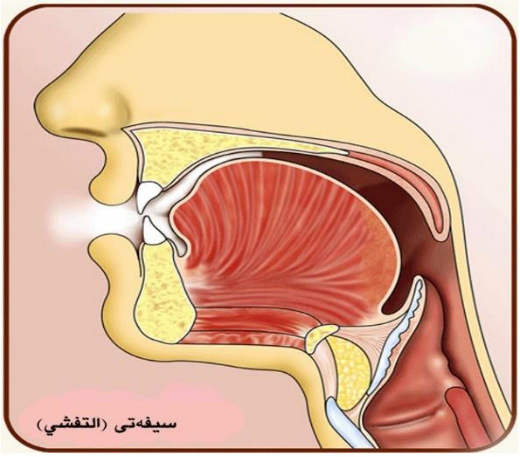

٧- الاستطالة

ئیبن جەزەری دەڵێت:

(٢٦) .... ضَادًا اسْتَطِلْ[٩٤]

ڕاڤەی وشەکان:

(اسْتَطِلْ): فەرمانە، وەسفی بکە بە درێژکردنەوە (الاسْتِطالة)

ڕوونکردنەوە:

لە زمانەوانیدا: درێژبوونەوە.

لە زاراوەشدا: درێژکردنەوەی جێپیت لە سەرەتای قەراغی لایەکی زمانەوە (یان هەردوولای) تا دەگاتە جێپیتی لام.

پیتەکانی: تەنها پیتی (ض) دە.

پلەکانی درێژبوونەوە (الاستطالة):

بەهێزترینە ئەگەر (مشدّد) بوو، پاشان ئەگەر زەنندداربوو، پاشانیش ئەگەر بزواو(متحرك)بوو.

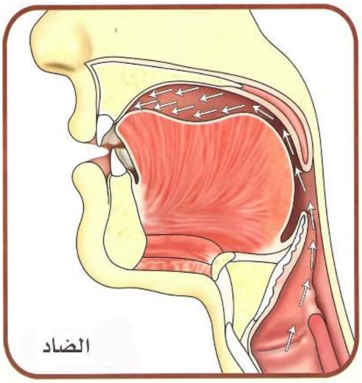

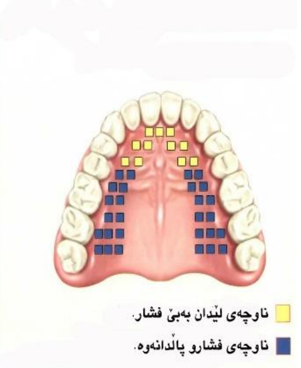

تێبینی: درێژبووونەوە (استطالة)ی پیتی (ض) جیاوازە لە درێژبوونەوەی پیتەکانی مەدد، پیتی (ض) جێپیتێکی دیاریکراو (محقق)ی هەیەو بەئەندازەی درێژیی خۆی لە جێپیتی خۆیدا درێژ دەبێتەوە لەوە زیاتر تێناپەڕێت، بەڵام پیتەکانی مەد جێپیتی دیاریکراویان نییەو لەخودی خۆیاندا درێژ دەبنەوە نەك لە جێپیتدا، چونکە لە جێپیتی خەمڵێنراو جێپیت نییەو بە کۆتایی هاتنی هەوا نەبێت کۆتاییان نایەت.

---

[٩٤] لە دەستنووسی تردا بە (اسْتُطِلْ) هاتووە

زانینی تەجوید

بێگومان تەنها توێژینەوەی جێپیتەكان و سیفەتەكانیان بەس نین بۆ كارامەبوونی فێرخواز لەبواری جوانخوێندنەوەی قورئانی پیرۆزدا، چونكە كاتێك دەنگەكان لەكاتی ئاخاوتندا بەیەك دەگەن كاریگەری لەسەر یەكتر دروست دەكەن، هەر لەبەر ئەوە حەسەنی كوڕی قاسیمی موڕادی (٧٤٩ك) كۆچی دوایی كردووە دەڵێت جوانخوێندنەوەی قورئان لەسەر چوار خاڵ بنیات دەنرێت:

١- زانینی جێپیتەكان.

٢- زانینی سیفەتی هەمیشەیی و كاتیی پیتەكان.

٣- زانینی ئەو ئەحكامانەی كە لە ئەنجامی لێكدانی پیتەكان و وشەكان دروستدەبن.

٤- ڕاهێنانی زمان و زۆروتنەوە، بنچینەی هەموو ئەمانەیش وەرگرتنی لە خاوەن كارامەكان و زانایانی ئەم زانستەوەیە.

ئیبن جەزەریش پاش لێبوونەوە لەباسی جێپیتەكان و سیفەتەكانیان دەست دەكات بە ڕوونكردنەوەی حوكمی فێربوونی تەجویدو پاشان پێناسەكردنی و چۆنێتی گەیشتن بە جوانخوێندنەوەو دەڵێت:

(٢٧) وَالأَخْذُ بِالتَّجْوِيدِ حَتْمٌ لازِمُ   مَنْ لَمْ يُجَوِّدِ[٩٥] الْقُـــــرَآنَ آثِمُ

ڕاڤەی وشەكان:

(الأَخْذُ بِالتَّجْوِيدِ): جێبەجێكردنی یاساكانی زانستی تەجوید لە كاتی قوڕئان خوێندندا

(حَتْمٌ لازِمُ): بێگومان پێویستەو فەرزی عەینە

(آثِمُ): گوناحبارە

ڕوونكردنەوە:

زانستی تەجوید دوو بەشە:

تەجویدی زانستی (التجويد العِلْمِيّ) زانینی ئەو بنەماو یاسایانەی كە زانایان دایانناوەو نووسیویانەتەوە، فێربوونیان وشارەزابوون لێیان فەرزی كیفایەیە.

---

[٩٥] لە هەندێك لە دەستنووسەكاندا (من لم يصحح) هاتووە، بەڵام یەكەم باشترە.

تەجویدی کردەیی (التجويدُ العَمَلِيّ) جێبەجێکردنی یاساکانی زانستی تەجوید لە کاتی قورئان خوێندندا فەرزی عەینەو هەرکەسێك قورئان بە تەجویدەوە نەخوێنێتەوە گوناحبارە.

ئیبن جەزەریش ئەمەیانی مەبەستە.

ئەم حوکمەیش پشتبەستووە بە قورئان و فەرموودەو کۆدەنگی زانایان (الإجماع):

- **بەڵگە لە قورئانی پیرۆز:**

١- ﴿ وَرَتِّلِ ٱلْقُرْءَانَ تَرْتِيلًا ۝٤ ﴾ المزمل

وشەی (رَتِّلْ) کردارێکی چوار پیتییەو سێ پیتی نییە لێوەی وەرگیرابێت[٩٦]، زانایانی تەفسیرو زمانەوانی بەم شێوەیە ڕاڤەیانکردووە: (زۆر بە جوانی و لە سەرخۆیی قورئانبخوێنەرەوە، بەڕوونکردنەوەی هەموو پیتەکان وجیاکردنەوەیان لەیەکدی، مافیان بدە لەدرێژکردنەوەو ئاگاداری جووڵەکان ببە، ڕەچاوی وەستانەکان بکە)

ئەمەش وتەو ڕاڤەی هەندێك لەو زانایانەیە ڕەحمەتی خوایان لێبێت:

- پێشەوا شافیعی (٢٠٤ك کۆچی دوایی کردووە) دەڵێت:

(وأقل الترتيل ترك العجلة في القراءة عن الإبانة وكلّما زَادَ عَلَى أَقَلِّ الْإِبَانَةِ فِي الْقِرَاءَةِ كَانَ أَحَبَّ إلَيَّ مَا لَمْ يَبْلُغْ أَنْ تَكُونَ الزِّيَادَةُ فِيهَا تَمْطِيطًا)[٩٧]

- پێشەوا تەبەری (٣١٠ك کۆچی دوایی کردووە) دەڵێت:

(وبيِّنِ القرآن إذا قرأته تبيينا، وترسَّل فيه ترسُّلاً)[٩٨]

- زەججاج (٣١١ك کۆچی دوایی کردووە) دەڵێت:

(بَيِّنْه تبييناً، والتبيين لا يتم بأن يعجل في القرآن، إنما يتم بأن تبين جميع الحروف وتوفي حقها في الإشباع)[٩٩]

---

[٩٦] إعراب القرآن وبيانه (٧/ ١٢)

[٩٧] الأم للشافعي (١/ ١٣٢)

[٩٨] تفسير الطبري بتحقيق أحمد شاكر (٢٣/ ٦٨٠)

[٩٩] معاني القرآن وإعرابه للزجاج (٥/ ٢٤٠)

– سەمعانیش (٤٨٩ ك كۆچی دوایی كردووە) دەڵێت: (وَحَقِيقَة الترتيل هُوَ الترسل فِي الْقِرَاءَة وإلقاء الْحُرُوف حَقّهَا من الإشباع بِلَا عجل وَلَا هذرمة)[١٠٠]

شیرازی (٥٦٦ك كۆچی دوایی كردووە) دەڵێت: (الترتيل هو التأني في القراءة مع تفصيل الكلم بعضها من بعض جامعاً لشرائط التجويد والتقويم)[١٠١]

– بەیضاویش (٦٩١ك كۆچی دوایی كردووە) دەڵێت: (اقرأه على تؤدة وتبيين حروف)[١٠٢]

– نەسەفیش (٧١٠ك كۆچی دوایی كردووە) دەڵێت: (اقرأ على تؤدة بتبيين الحروف وحفظ الوقوف وإشباع الحركات)[١٠٣]

– ئیبن مەنزووریش (٧١١ك كۆچی دوایی كردووە) دەڵێت: (التأَني فِيهَا والتَّمهُّلُ وَتَبْيِينُ الْحُرُوفِ وَالْحَرَكَاتِ)[١٠٤]

– زەبیدیش (١٢٠٥ك كۆچی دوایی كردووە) (رِعايَةُ مَخارِجِ الحُرُوفِ، وحِفْظُ الوُقوفِ)[١٠٥]

وشەی ﴿وَرَتِّلِ﴾ یش لەم ئایەتە پیرۆزەدا فەرمانەو جێبەجێكردنی لەسەر قوڕئانخوێن فەرزە، وشەی ﴿تَرۡتِيلًا﴾ یش چاوگەو بۆ جەختكردنەوەی فەرمانەكەیە.[١٠٦]

سوود: پرسیاركراوە لە پێشەوا عەلی –خودای لێ ڕازیبێت– سەبارەت بەواتای ﴿وَرَتِّلِ ٱلۡقُرۡءَانَ تَرۡتِيلًا ٤﴾ ئەویش لە وەڵامدا وتوویەتی: (الترتيل: معرفة الوقوف وتجويد الحروف)، سەرەڕای بەناوبانگی ئەم ڕاڤەیەی پێشەوا عەلی –خودای لێ ڕازیبێت– كەچی لە هەموو سەرچاوەكاندا بە بێ سەنەد هاتووە، بۆیە توێژەران بە لاوازی دەزانن، (د.غانم قدوري الحمد) دەڵێت: ئەم وتەیە هیچ سەنەدێكی نییەو

---

[١٠٠] تفسير السمعاني (٦/ ٧٧)

[١٠١] الموضح ١٥٤

[١٠٢] أنوار التنزيل وأسرار التأويل للبيضاوي (٥/ ٢٥٥)

[١٠٣] تفسير النسفي (٣/ ٥٥٦)

[١٠٤] لسان العرب (١١/ ٢٦٥)

[١٠٥] تاج العروس (٢٩/ ٣٢)

[١٠٦] تفسير الرازي (٣٠/ ٦٨٣)، تفسير النسفي (٣/ ٥٥٦)

یەکەمین سەرچاوە هێنابێتی الهذلي (٤٦٥ك كۆچی دوایی کردووە) لە کتێبی (الكامل، لاپەڕەکانی: ٣٩، ١٣٢)، پاشان السمرقندي (٧٨٠ك كۆچی دوایی کردووە) لە کتێبی (روح المريد في شرح العقد الفريد، لاپەڕەکانی ٦٠، ٢١٢) دوای ئەویش ئیبن جەزەری لە کتێبی (التمهيد، لاپەڕەکانی: ٢٠٩، ٢٢٥) دواتریش ڕاڤەکارانی جەزەریەو زۆرێك لە نووسەرانی زانستی تەجوید ئەم وتەیەیان لەوانەوە وەرگرتووەو لە ئەنجامدا بەناوبانگ بووە.

٢- ﴿وَرَتَّلۡنَٰهُ تَرۡتِيلٗا ٣٢﴾ الفرقان.

بە ڕێك و پێکی و هێدی هێدی، بۆتمان خوێندەوە لەسەر زمانی جیبریل،[١٠٧] تەرتیلیش سیفەتی قسەکردنی خودای گەورەیە بە قوڕئان، ئەمەیش ڕێزو پلەیەکی گەورەیە بۆ قوڕئانخوێن.[١٠٨]

کەواتە قوڕئان بە تەرتیلەوە دابەزیوە ﴿وَرَتَّلۡنَٰهُ تَرۡتِيلٗا﴾ دەبێت بە تەرتیلیشەوە بخوێنرێتەوە ﴿وَرَتِّلِ ٱلۡقُرۡءَانَ تَرۡتِيلًا﴾.[١٠٩]

٣- ﴿ٱلَّذِينَ ءَاتَيۡنَٰهُمُ ٱلۡكِتَٰبَ يَتۡلُونَهُۥ حَقَّ تِلَاوَتِهِۦٓ أُوْلَٰٓئِكَ يُؤۡمِنُونَ بِهِۦۗ وَمَن يَكۡفُرۡ بِهِۦ فَأُوْلَٰٓئِكَ هُمُ ٱلۡخَٰسِرُونَ ١٢١﴾ البقرة، یەکێك لە ڕاڤە بەهێزەکانی ئایەتی ﴿يَتۡلُونَهُۥ حَقَّ تِلَاوَتِهِۦٓ﴾ کە سەعلەبی (٤٢٧كۆچی دوایی کردووە)و ماوەردی (٤٥٠ك كۆچی دوایی کردووە)و بەغەوی (٥١٠ك كۆچی دوایی کردووە)و واحیدی (٤٦٨ك كۆچی دوایی کردووە)و ڕازی (٦٠٦ك كۆچی دوایی کردووە) و خازین (٧٤١ك كۆچی دوایی کردووە)و سیڕاجوددینی حەنبەلی (٧٧٥ك كۆچی دوایی کردووە)و جەلالەین (٩١١ك كۆچی دوایی کردووە)و شەوکانی (١٢٥٠ك كۆچی دوایی کردووە)

---

[١٠٧] روح المعاني للآلوسي (١٠/ ١٦)

[١٠٨] هداية القاري إلى تجويد كلام الباري (١/ ٤٨)

[١٠٩] صفحات في علوم القراءات (ص: ١٨٦)

دەڵێن: (يقرؤونه كما أنزل) ياخود (يقرؤونه حقّ قراءته) واته: دەيخوێننەوە وەك چۆن دابەزيوە، ياخود دەيخوێننەوە بە باشترين شێوە.[١١٠]

٤- ﴿ وَقُرْءَانًا فَرَقْنَٰهُ لِتَقْرَأَهُۥ عَلَى ٱلنَّاسِ عَلَىٰ مُكْثٍ وَنَزَّلْنَٰهُ تَنزِيلًا (١٠٦) ﴾ **الإسراء.**

واتە: ئەم قورئانەمان بەش بەش بۆ ناردويت، تا بەشێنەيی و لەسەرخۆيی بۆ خەڵكی بخوێنيتەوە.

قورئانی پيرۆز بۆ ئەوە دانەبەزيوە لە گۆرستان وپرسەو ماتەمينەكاندا بخوێنرێتەوە بەڵكو دابەزيوە تاوەكو لەشوێنی شايستەداو بە شێنەيی و تێڕامانەوە بخوێنرێتەوە، خۆ ئەگەر بە ڕوونی وشەكانی نەخوێنرێتەوەو مافی خۆی پیٚ نەدرێت، كاريگەری لەسەر دڵەكان نابێت و واتاو مەبەستی قورئان ناپێكێت.

٥- ﴿وَلَا تَعْجَلْ بِٱلْقُرْءَانِ مِن قَبْلِ أَن يُقْضَىٰٓ إِلَيْكَ وَحْيُهُۥ ۖ﴾ **طه: ١١٤.**

﴿ لَا تُحَرِّكْ بِهِۦ لِسَانَكَ لِتَعْجَلَ بِهِۦٓ (١٦) إِنَّ عَلَيْنَا جَمْعَهُۥ وَقُرْءَانَهُۥ (١٧) فَإِذَا قَرَأْنَٰهُ فَٱتَّبِعْ قُرْءَانَهُۥ (١٨) ثُمَّ إِنَّ عَلَيْنَا بَيَانَهُۥ (١٩) ﴾ **القيامة.**

ئەم دوو ئايەتە پيرۆزە ڕێگری لە پەلەكردن دەكەن لە قورئانخوێندندا، تاوەكو پێغەمبەر (ﷺ) بەباشترين شێوە بيزانێت و لەلای جێگيربێت و پيتێكی لەدەست نەچێت وجووڵەيەكی نەفەوتێنێت و شاردنەوەيەكی ئاشكرا نەكات و تێهەڵكێشێكی فەرامۆش نەكات، ئەمە ئاگاداركردنەوەيەكی خودايیە بۆ پێغەمبەرە (ﷺ) مەعصومەكەی كە بەهێواشی قورئان بخوێنێتەوە، ئەگەر ئەمە بۆ پێغەمبەری خودا بووبێت (ﷺ) كە خۆی فێری كردووە، ئەی بۆ ئێمە دەبێت چۆن بێت؟ ئايا نابێت بەو شێوەيە بيخوێنينەوە كەخودا بۆ پێغەمبەرەكەی (ﷺ) دياريكردووە؟ ئايا ئێمە شايستەترنين بە ئاگاداركردنەوەی زياتر، بەگوێڕايەڵيكردنی زياتر؟!

---

[١١٠] الكشف والبيان عن تفسير القرآن للثعلبي (١/ ٢٦٦)، النكت والعيون للماوردي (١/ ١٨٢)، تفسير البغوي (١/ ١٤٤) التفسير الوسيط للواحدي (١/ ٢٠٠)، مفاتيح الغيب أو التفسير الكبير للرازى (٤/ ٣٠)، تفسير الخازن لباب التأويل في معاني التنزيل (١/ ٧٥)، اللباب في علوم الكتاب (٢/ ٤٤١)، تفسير الجلالين (ص: ٢٥)، فتح القدير للشوكاني (١/ ١٥٨).

- **بەڵگە لە فەرموودە**

١- عَنْ قَتَادَةَ، قَالَ: سُئِلَ أَنَسٌ ﵁ كَيْفَ كَانَتْ قِرَاءَةُ النَّبِيِّ (ﷺ) ؟ فَقَالَ: (كَانَتْ مَدًّا)، ثُمَّ قَرَأَ: ﴿بِسۡمِ ٱللَّهِ ٱلرَّحۡمَٰنِ ٱلرَّحِيمِ﴾ يَمُدُّ بِبِسْمِ اللَّهِ، وَيَمُدُّ بِالرَّحْمَنِ، وَيَمُدُّ بِالرَّحِيمِ.[١١١]

واتە: قەتادە دەڵێت: سەبارەت بە چۆنێتی قورئانخوێندنی پێغەمبەر (ﷺ) پرسیارکرا لە ئەنەس؟ ئەویش وتی: درێژکردنەوە بوو، پاشان ﴿بِسۡمِ ٱللَّهِ ٱلرَّحۡمَٰنِ ٱلرَّحِيمِ﴾ی خوێند ﴿بِسۡمِ ٱللَّهِ﴾ درێژ دەکردەوە ﴿ٱلرَّحۡمَٰنِ﴾ی درێژدەکردەوە ﴿ٱلرَّحِيمِ﴾ی درێژدەکردەوە.

ئەبو عەمری دانی (٤٤٤ك کۆچی کردووە) دەڵێت: ئەم فەرموودەیە بنەمایە بۆ جوانخوێندنەوەو تەجویدی وشەکان ودەربڕینی پیتەکان لە جێپیتەکانیان و... هتد.[١١٢]

تێبینی: مەبەست لە درێژکردنەوە لەم فەرموودەیەدا درێژکردنەوەی ئاساییە (طبیعي) کە بەبێ ئەو درێژکردنەوەیە پیتەکە ناوترێت، بەڵام وەستان لەسەر ﴿ٱلرَّحِيمِ﴾ تا شەش جووڵە درێژ دەکرێتەوە، هەندێکیش دەڵێن: مەبەستی ئەوەیە کە قورئانخوێندنی پێغەمبەر (ﷺ) بەشێوەیەکی گشتی درێژکردنەوەی زۆری تێدابووە.[١١٣]

٢- موسای کوڕی (یزید الکندي) دەڵێت: ئیبن مسعود ﵁ گوێی لە خوێندنی پیاوێك دەگرت، کاتێك گەیشتە ئایەتی: ﴿إِنَّمَا ٱلصَّدَقَٰتُ لِلۡفُقَرَآءِ وَٱلۡمَسَٰكِينِ﴾ (التوبة:٦٠) بە بێ درێژکردنەوە (المدّ) خوێندیەوە، ئەویش وتی: پێغەمبەری خوا (ﷺ) بەو شێوەیە

---

[١١١] البخاري (٥٠٤٦)

[١١٢] بروانە: التحدید في الإتقان والتجوید: لا ٨٠.

[١١٣] بروانە: إرشاد الساري لشرح صحیح البخاري للقسطلاني (٧/ ٤٨٠)، منحة الباري بشرح صحیح البخاري لزکریا الأنصاري (٨/ ٣١٢)، مرعاة المفاتیح شرح مشکاة المصابیح للمبارکفوري (٧/ ٢٦٦)، مرقاة المفاتیح شرح مشکاة المصابیح للهروي (٤/ ١٤٩٧)

بۆ منی نەخوێندەوە. پیاوەکەش وتی: ئەی چۆن بۆی خوێندیتەوە؟ وتی: ﴿إِنَّمَا ٱلصَّدَقَٰتُ لِلۡفُقَرَآءِ وَٱلۡمَسَٰكِينِ﴾ بە درێژکردنەوە خوێندییەوە.[114]

٣- پرسیارکرا لە دایکی ئیمانداران ئوم سەلەمە خوای لیّ ڕازیبێت سەبارەت بە چۆنێتی قورئان خوێندنی پێغەمبەری خوا (ﷺ) ئەویش وتی: كان يقطع قراءته آيةً آيةً ﴿ٱلۡحَمۡدُ لِلَّهِ رَبِّ ٱلۡعَٰلَمِينَ ٢﴾ ثم يقف، ﴿ٱلرَّحۡمَٰنِ ٱلرَّحِيمِ ٣﴾ ثم يقف.[115] وفي رواية أخرى: (حَرْفًا حَرْفًا، قِرَاءَةً بَطِيئَةً)، قَطَّعَ عَفَّانُ قِرَاءَتَهُ.[116] وفي رواية أخرى أيضاً: فَإِذَا هِيَ تَنْعَتُ قِرَاءَةً مُفَسَّرَةً حَرْفًا حَرْفًا.[117] واتە: پێغەمبەری خوا (ﷺ) لە کۆتایی ئایەتەکاندا دەوەستا، ﴿ٱلۡحَمۡدُ لِلَّهِ رَبِّ ٱلۡعَٰلَمِينَ ٢﴾ی دەخوێند پاشان دەوەستا، ﴿ٱلرَّحۡمَٰنِ ٱلرَّحِيمِ ٣﴾ی دەخوێندو پاشان دەوەستا، لەریوایەتێکی تردا: وەصفی خوێندنی دەکات پیت بە پیت، خوێندنێکی لەسەرخۆ، عەفان ڕاوی فەرموودەکە لە کۆتایی ئایەتەکان دەوەستا.

٤- عَنْ عَبْدِ اللَّهِ ﵁ قَالَ: سَمِعْتُ رَجُلًا يَقْرَأُ آيَةً أَقْرَأَنِيهَا رَسُولُ اللَّهِ (ﷺ) خِلَافَ مَا قَرَأَ فَأَتَيْتُ النَّبِيَّ (ﷺ) وَهُوَ يُنَاجِي عَلِيًّا فَذَكَرْتُ لَهُ ذَلِكَ فَأَقْبَلَ عَلَيْنَا عَلِيٌّ وَقَالَ: (إِنَّ رَسُولَ اللَّهِ (ﷺ) يأمركم أن تقرؤوا كما عُلِّمْتُمْ.)[118] واتە: عەبدوڵڵای کوڕی مەسعود دەڵێت: بیستم پیاوێك ئایەتێکی دەخوێندەوە بەپێچەوانەی ئەوەی کە پێغەمبەری خوا (ﷺ) بەمنی خوێندبوویەوە، منیش چووم بۆ لای پێغەمبەر (ﷺ) لە کاتێکدا لە گەڵ عەلیدا قسەی دەکرد، منیش بۆم باسکرد، پاشان عەلی هات بۆ لامان و وتی: بێگومان پێغەمبەری خوا (ﷺ) فەرمانتان پێدەکات قورئان بخوێننەوە بەو شێوەیەی فێرکراون.

---

[114] رواه الطبراني في المعجم الكبير (٨٦٧٧) وحسّنه الألباني في السلسلة الصحيحة (٢٢٣٧).

[115] أخرجه أبو داود (٤٠٠٣)، وأحمد في المسند (٢٦٥٨٢) وصححه الألباني في صحيح الجامع الصغير (٥٠٠٠)، وشعيب الأرناؤوط في المسند.

[116] رواه أحمد (٢٦٢٤٢) وصححه الأرناؤوط، وحسنه الألباني في الصحيحة (١٥٢٢).

[117] رواه الترمذي (٢٩٢٣) والنسائي (١٠٢٢) وأبو داود (١٤٦٦) وضعفه الألباني في ضعيف الترمذي (٣١٠٣) والأرناؤوط في سنن أبي داود (١٤٦٦).

[118] رواه ابن حبان، حسنه شعيب الأرنؤوط (٧٤٦) وصححه الألباني في الصحيحة (١٥٢٢).

٥- عَنْ حَفْصَةَ زَوْجِ النَّبِيِّ (ﷺ) َ قَالَتْ: (كَانَ رَسُولُ اللَّهِ (ﷺ) يُصَلِّي فِي سُبْحَتِهِ قَاعِدًا وَيَقْرَأُ بِالسُّورَةِ وَيُرَتِّلُهَا حَتَّى تَكُونَ أَطْوَلَ مِنْ أَطْوَلَ منها)[119] واته: حەفصەی خێزانی پێغەمبەری خودا (ﷺ) شەونوێژی بەدانیشتنەوە دەکردو (لە کۆتایی تەمەنیدا) سوورەتەکەی بە تەرتیلەوە دەخوێندو ماوەی خوێندنەوەکەی زیاتربوو لە خوێندنی سوورەتێکی درێژتر لە ئەو ئەگەر بەتەرتیلەوە نەخوێندرایە.

٦- عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ مَسْعُودٍ ﵁، أَنَّ أَبَا بَكْرٍ، وَعُمَرَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا بَشَّرَاهُ أَنَّ النَّبِيَّ (ﷺ) قَالَ: (مَنْ سرَّهُ أَنْ يَقْرَأَ الْقُرْآنَ غَضًّا كَمَا أُنزِلَ فليقرأهُ عَلَى قِراءةِ ابْنِ أُمِّ عبدٍ).[120] وفي رواية أخرى عَنْ عَمَّارِ بْنِ يَاسِرٍ ﵁، أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ (ﷺ) مَرَّ بِعَبْدِ اللَّهِ بْنِ مَسْعُودٍ ﵁ وَهُوَ يَقْرَأُ حَرْفًا حَرْفًا، فقالَ: ... الحديث.[121] واته: ئیبن مەسعود دەڵێت: ئەبوبەکرو عومەر (خودا لەهەموویان ڕازیبێت) موژدەیان پێدام کە پێغەمبەری خودا (ﷺ) فەرموویەتی: هەرکەس پێی خۆشە قورئان بە تازەیی و تەڕی وەك چۆن دابەزیوە بخوێنێت، باوەك خوێندنی کوڕەکەی ئوم عەبد (واتە ئیبن مەسعود) بیخوێنێت.

٧- عَنْ شُعْبَةَ، عَنْ مُعَاوِيَةَ بْنِ قُرَّةَ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ مُغَفَّلٍ المُزَنِيِّ ﵁، قَالَ: (رَأَيْتُ رَسُولَ اللَّهِ (ﷺ) يَوْمَ الفَتْحِ عَلَى نَاقَةٍ لَهُ يَقْرَأُ سُورَةَ الفَتْحِ - أَوْ مِنْ سُورَةِ الفَتْحِ -) قَالَ: فَرَجَّعَ فِيهَا، قَالَ: ثُمَّ قَرَأَ مُعَاوِيَةُ: يَحْكِي قِرَاءَةَ ابْنِ مُغَفَّلٍ، وَقَالَ: لَوْلاَ أَنْ يَجْتَمِعَ النَّاسُ عَلَيْكُمْ لَرَجَّعْتُ كَمَا رَجَّعَ ابْنُ مُغَفَّلٍ، يَحْكِي النَّبِيَّ (ﷺ)، فَقُلْتُ لِمُعَاوِيَةَ: كَيْفَ كَانَ تَرْجِيعُهُ؟ قَالَ: (آآآ آثَلاَثَ مَرَّاتٍ)[122] واته: لە شوعبەوە، لە موعایەی کوڕی قوڕڕەوە، لە عەبدوڵڵای کوڕی موغەففەلی موزەنییەوە، دەڵێت: پێغەمبەری خودام (ﷺ) لە ڕۆژی ئازادکردنی مەککەدا بەسەر وشترەکەی خۆیەوە بینی سوورەتی (الفتح)ی دەخوێند یان لە سوورەتی (الفتح)ی دەخوێند، دەڵێت: پاشان موعاویە وەك ئیبن موغەففەل خوێندیەوەو وتی: ئەگەر لەبەر ئەوە نەبێت کە خەڵکتان لێ کۆدەبێتەوە دەنگم

---

[119] رواه الترمذي (٣٧٣) ومالك في الموطأ (١٥٤)، وصححه الألباني في مختصر الشمائل (٢٣٧).

[120] رواه أحمد (٣٥) وابن حبان (٧٠٦٦) وغيرهما وصححه الألباني والأرنؤوط.

[121] رواه الحاكم في المستدرك (٢/ ٢٤٧) وسكت عنه الذهبي في التلخيص، وأبو طاهر المخَلِّص في المخلصيات (٢/ ٢٥٣).

[122] رواه البخاري (٧٥٤٠) واللفظ له، ومسلم (٢٣٨).

درێژدەکردەوەو دەملەراندەوە وەك چۆن ئیبن موغەففەل درێژی دەکردەوەو دەیلەراندەوە، دەڵێت: (واتە: شوعبە) چۆن درێژی دەکردەوەو دەیلەراندەوە؟ وتی: (ئا ئا ئا سیٚ جار)

زانایان بە دوو شێوە ئەم فەرموودەیان ڕاڤە کردووە:

یەکەم: ئەم درێژکردنەوەو لەرینەوەیە بەهۆی ڕێکردن و جووڵەی وشترەکەوە بووە.

دووەم: لەکاتی درێژکردنەوەدا مافی مەددەکانی داوەو درێژی کردووەتەوە دەنگی لەراندووەتەوە، هەر ئەم بۆ چوونەیش لەگەڵ میانە (سیاق)ی فەرموودەکەدا دەگونجێت، چونکە وەك لە فەرموودەکەدا هاتووە (ئەگەر لەبەر ئەوە نەبێت کە خەڵکتان لیٚ کۆدەبێتەوە دەنگم درێژدەکردەوەو دەملەراندەوە)

ئیبن حەجەری عەسقەلانی دەڵێت: وا دەردەکەوێت کە خوێندنەوە بە تەڕجیع شێوازێکی خاوترە لە تەڕتیل، واتە التحقيق.[١٢٣]

٨- عَنْ أُمِّ هَانِئٍ بِنْتِ أَبِي طَالِبٍ قالت: (كنت أسمع صوت النبي (ﷺ) وهو يقرأ، وأنا نائمة على فراشي، يرجع القرآن).[١٢٤] وفي رواية أخرى: (يَقْرَأُ بِاللَّيْلِ، وَأَنَا عَلَى عَرِيشِي بِمَكَّةَ وَهُوَ يَرْفَعُ).[١٢٥] واتە: لەئوم هانیئی کچی ئەبو تالیبەوە دەڵێت: دەنگی پێغەمبەری خودام دەبیست قوڕئانی بەتەڕجیعەوە دەخوێند، لە کاتێکدا من لەسەر جێگاکەی خۆم خەوتبووم، لە ریوایەتێکی تردا دەڵێت: بەشەو قوڕئانی دەخوێندو دەنگی بەرزدەکردەوە، لەکاتێکدا من لەسەر سەرینەکەی خۆم بووم لە مەککە.

٩- عن قطبة بن مالكٍ ﵁ قالَ: سمعتُ رسولَ اللهِ (ﷺ) قرأ في الفجر ﴿قٓ﴾ فمرّ بهذا الحرف ﴿لَّهَا طَلۡعٞ نَّضِيدٞ ١٠﴾ فمدّ ﴿نَّضِيدٞ﴾.[١٢٦] واتە: قوتبەی کوڕی مالیك دەڵێت: لە پێغەمبەری خودام (ﷺ) بیست لە نوێژی بەیانیدا سووڕەتی

---

[١٢٣] فتح الباري لابن حجر (٩/ ٩٢)

[١٢٤] رواه النسائي (١٣٤٩) وابن ماجه (١٠١٣) والترمذي في الشمائل (٣١٩) وابن أبي داود واللفظ له.

[١٢٥] رواه البيهقي في شعب الإيمان (١٩٤٥).

[١٢٦] أخرجه ابن أبي داود. بروانة: فتح الباري لابن حجر (٩/٩١)، وأصل صفة صلاة النبي للألباني (ن) (٢/ ٥٦٦)، ورواه البخاري في خلق أفعال العباد (ص ٧٤).

﴿قٓ﴾ی خوێند، کاتێك گەیشت بەم ئایەتە ﴿لَّهَا طَلۡعٞ نَّضِيدٞ ١٠﴾ وشەی ﴿نَّضِيدٞ﴾ی درێژکردەوە.

١٠- عن زيد بن ثابت رضي الله عنه قال: قال النبي (ﷺ): (إن الله تعالى يحب أن يُقرأ القرآن كما أنزل).[١٢٧] واتە: زەیدی کوڕی سابیت دەڵێت: پێغەمبەر (ﷺ) دەفەرموێت: بێگومان خودا پێی خۆشە قورئان بەو شێوەیە بخوێنرێت کە پێی دابەزیوە.

کۆدەنگی زانایان:

سەنهووری (٨٩٤ك کۆچی دوایی کردووە) لە کتێبی (الجامع المفيد في صناعة التجويد، لا ١٦٩) دەڵێت: (والتجويد واجب، قال ابن أبي الأحوص أجمع العلماء على وجوب التجويد في التلاوة، ترتيلاً كانت أو هذّاً، في الصلاة وغيرها) واتە: تەجوید پێویستە، (ابن أبي الأحوص) دەڵێت: زانایان لەسەر فەرزبوونی تەجوید لە خوێندنی قورئاندا کۆدەنگن، خوێندنکە خاوبێت یاخود خێرا بێت، لە نوێژدابێت یاخود لە نوێژدا نەبێت.

کتێبی ناوبراویش چەندین زانای گەورە پێیدا چوونەتەوەو پێشەکییان بۆ نووسیوە کە ئەمە ناوەکانیانە (ابن حجر العسقلاني، شيخ الإسلام قاضي القضاة: سعد الدين بن الدِّيري الحنفي و، شيخ الإسلام قاضي القضاة صالح بن عمر البُلقيني الشافعي و، العلّامة برهان الدين المقدِسي العَجلوني و، العلّامة أحمد بن أبي بكر القلقيلي و، العلّامة ابن العطّار البكريّ و، العلّامة أحمد الشُّمُنِّيّ الحَنَفي)

هەروەها هەریەك لەم زانایانەی تریش بەفەرزیان داناوە:

مكي کوڕی أبي طالب القيسي (٤٣٧ك کۆچی دوایی کردووە) لە کتێبی الرعاية (ل ٥٢)و، أبو عمرو الداني (٤٤٤ ك کۆچی دوایی کردووە) لە کتێبی التحديد في الإتقان والتجويد (ل ٧١)و الشيرازي (٥٦٥ ك کۆچی دوایی کردووە) لە کتێبی الموضح (ل ١٥٦-١٥٧)و، النويري (٧٣٣ك کۆچی دوایی کردووە) لە کتێبی شرح طيبة النشر (١/ ٢٤٩-٢٥٠) و، أحمد القسطلاني (٩٠٣ ك کۆچی دوایی کردووە) لە کتێبی لطائف الإشارات (ل ٢٠٩-٢١٠) و، السيوطي (٩١١ ك کۆچی دوایی کردووە) لە کتێبی الإتقان في علوم القرآن (١/ ٣٤٦) و، شيخ الإسلام زكريا

---

[١٢٧] رواه السجزي في الإبانة عن زيد ابن ثابت رضي الله عنه وقال حديث ضعيف، وضعفه الألباني في صحيح الجامع برقم (١٧١٩).

الأنصاري (٩٢٦ ك كۆچی دوایی كردووە) لە كتێبی الدقائق المحكمة في شرح المقدمة (ص ١٥) و، علي محمد الضباع (١٣٧٦ ك كۆچی دوایی كردووە) لە كتێبی منحة ذي الجلال في شرح تحفة الأطفال (ص٢٢) و، عبدالفتاح المرصفي (١٤٠٩ ك كۆچی دوایی كردووە) لە كتێبی هداية القاري في تجويد كلام الباري (ص٥٥)، و … .

هەندێكیش لە زانایان فەرزبوونی تەجویدیان بەهۆنراوە هۆنیتەوە وەك:

١- أبو العز القلانسي (٥٢١ ك كۆچی دوایی كردووە) دەڵێت:

يا سائلاً تجويدَ ذا القـــــرآن   فخذ هُديت عن أولي الإتــقان
تجويده فرضٌ كما الصـــــلاةُ   جاءت به الأخبارُ والآيـــاتُ

٢- سەخاویش (٦٤٣ ك كۆچی دوایی كردووە) دەڵێت:

يا من يروم تلاوة القـــرآن   ويرود شأو أئمة الإتــقان
لا تحسبِ التجويدَ مدا مفرطا   أو مدّ ما لا مدّ فيه لـــوانِ
أو أن تشدّد بعد هـــمزة أو   أن تلوك الحرف كالسّكرانِ
أو أن تفوه بهمزة متـــهوّعا   فيفرّ سامــعها من الغثيانِ
للحرف ميزان فلا تكُ طاغيــاً   فيه ولا تكُ مخسرَ المـيزانِ

٣- عوسمان مورادیش (١٣٨٢ ك كۆچی دوایی كردووە) لە (السلسبيل الشافي) دا دەڵێت:

تجويدك القرآن حتم واجـــبُ   إن لم تجوده فأنت مذنـــبُ
لأن ربي كلف الإنـــسانا   به فقـــال رتِّـــل القـرآنا

٤- سەمەننودیش (١٤٢٩ك كۆچی دوایی كردووە) دەڵێت:

وبَعدُ فالتجويدُ للقـــرآنِ   فرضٌ على تاليه بالبُـــرهـانِ

بە وتەیەكی زۆر جوانی ئیبن جەزەری كۆتایی بەم بەشە دێنین:

(… وَالنَّاسُ فِي ذَلِكَ بَيْنَ مُحْسِنٍ مَأْجُورٍ، وَمُسِيءٍ آثِمٍ، أَوْ مَعْذُورٍ، فَمَنْ قَدَرَ عَلَى تَصْحِيحِ كَلَامِ اللَّهِ تَعَالَى بِاللَّفْظِ الصَّحِيحِ الْعَرَبِيِّ الْفَصِيحِ، وَعَدَلَ إِلَى اللَّفْظِ الْفَاسِدِ الْعَجَمِيِّ، أَوِ النَّبَطِيِّ الْقَبِيحِ، … فَإِنَّهُ مُقَصِّرٌ بِلَا شَكٍّ، وَآثِمٌ بِلَا رَيْبٍ، وَغَاشٌّ بِلَا مِرْيَةٍ…أَمَّا مَنْ كَانَ لَا يُطَاوِعُهُ لِسَانُهُ، أَوْ لَا يَجِدُ مَنْ يَهْدِيهِ إِلَى الصَّوَابِ بَيَانُهُ، فَإِنَّ اللَّهَ لَا يُكَلِّفُ نَفْسًا إِلَّا

وُسْعَهَا...)[١٢٨] واته: خەڵکی لەم بابەتەدا دەبن بە چەند بەشێکەوە، یان بەچاکی قورئان دەخوێنێتەوەو پاداشت وەردەگرێت، یان خراپ دەیخوێنێتەوەو تاوانبار دەبێت، یان بیانووی هەیە، بۆیە هەرکەسێك بتوانێت فەرمایشتی خودا بە ڕەوانیی و بە زمانی پاراوی عەرەبی بخوێنێتەوە بەڵام لابدات بۆ زمانی خراپی عەجەمی یان نەبەطی ناشیرین، ... بێگومان ئەو کەسە کەمتەرخەم و تاوانبارو فێڵبازە، ... بەڵام ئەو کەسەی زمانی بە گوێی ناکات، یان کەسێکی دەستناکەوێت ڕێنمایی بکات بەرەو ڕاستی، ئەوە بێگومان خودا فەرمان نادات بەسەر کەسێکدا کە لە توانایدا نەبێت.

---

[١٢٨] النشر في القراءات العشر (١/ ٢١١-٢١٠)

(٢٨) لأَنَّهُ بِهِ الإِلَهُ أَنْزَلاَ   وَهَكَذَا مِنْهُ إِلَيْنَا وَصَلاَ
(٢٩) وَهُوَ أَيْضًا حِلْيةُ التِّلاَوَةِ   وَزِيْنَةُ الأَدَاءِ وَالْقِرَاءَةِ[١٢٩]

ئيبن جەزەری بۆ فەرزبوونی کارکردن بەتەجوید چەند بەڵگەیەك دەهێنێتەوە:

یەکەم: (لأَنَّهُ بِهِ الإِلَهُ أَنْزَلاَ): چونکە خوای گەورە بە تەجویدەوە قورئانی پیرۆزی دابەزاندووە، ﴿وَرَتَّلْنَٰهُ تَرْتِيلًا﴾ پێشتر باسمان کرد.

دووەم: (وَهَكَذَا مِنْهُ إِلَيْنَا وَصَلاَ): چونکە بە تەجویدیشەوە لەپەروەردگارەوە قورئانی پیرۆزمان پێگەیشتووە، خوای گەورە بەتەجویدەوە دایبەزاندووەتە (اللوح المحفوظ) بۆ جبریل، ئەویش بۆ پێغەمبەر (ﷺ) لە پێغەمبەریشەوە (ﷺ) بۆ هاوەڵان ئەوانیش بۆ شوێنکەوتووان، بەو شێوەیە نەوە بە نەوە بە (تواتر) تاوەکو لەڕێگەی ماموستاکانمانەوە بە ئێمە گەیشتووە.

سێیەم: (وَهُوَ أَيْضًا حِلْيةُ التِّلاَوَةِ   وَزِيْنَةُ الأَدَاءِ وَالْقِرَاءَةِ)
هەروەها جوانی و ڕازاندنەوەیە بۆ خوێندن
جیاوازی نێوان (التِّلاَوَةِ) (الأَدَاءِ) (الْقِرَاءَةِ)
(التِّلاَوَةِ): واتە خوێندنەوەی قورئانی پیرۆز بەشوێن یەکدا
(الأَدَاءِ): فێربوون و وەرگرتنی لەماموستاوە
(الْقِرَاءَةِ): گشتگیرە بۆ هەموویان بەکاردێت.[١٣٠]

---

[١٢٩] **لەد ەستنووسی تردا بە (وَهُوَ أَيْضًا حِلْيةُ التِّلاَوَهْ   وَزِيْنَةُ الأَدَاءِ وَالْقِرَاءَه) هاتووە**

[١٣٠] **بڕوانە: المنح الفكرية ص ١١٧.**

پاشان ئیبن جەزەری لە چوار دێڕدا پێناسەی تەجوید دەکات ودەڵێت:

(٣٠) وَهُوَ إِعْطَاءُ الْحُرُوفِ حَقَّهَا   مِنْ صِفَةٍ لَهَا[١٣١] وَمُسْتَـــــــحَقَّهَا

ڕاقەی وشەکان:

(وَهُوَ): واتە تەجوید

(حَقَّهَا): ئەو سیفەتانە دەگرێتەوە کە خۆیین و لە پیتەکە جیانابنەوە، وەك: چپەو ئاشکرا (الهمس والجهر)، بەرزی ونزمی (الاستعلاء والاستفال) و ... هتد.

(وَمُسْتَحَقَّهَا): ئەو سیفەتانە دەگرێتەوە کە کاتی (عرضي)ن، لە هەندێ کاتدا تووشی پیت دەبن و لە هەندێ کاتیشدا لێی جیادەبنەوە، وەك: ئاشکراکردن (الإظهار)و تێهەڵکێش (الإدغام)و شاردنەوە (الإخفاء)و هەڵگەڕاندنەوە (القلب)و بچووککردن (الترقيق) و گەورەکردن (التفخيم).

واتای گشتی:

تەجوید بریتیە لەوەی کە مافی پیتەکان بدرێت لە سیفەتە هەمیشەیی و کاتییەکان.

(٣١) وَرَدُّ كُلِّ وَاحِدٍ لأَصْـــــــلِهِ   وَاللَّفْظُ فِي نَظِيْرِهِ كَـــــــمِثْلِهِ

واتای گشتی:

(وَرَدُّ كُلِّ وَاحِدٍ لأَصْلِهِ): گەڕاندنەوەی هەموو پیتێك بۆ جێپیتی بنەڕەتی خۆی.

(وَاللَّفْظُ فِي نَظِيْرِهِ كَمِثْلِهِ): دەربڕینی پیت و ئەحکامە لێکچووەکان بە یەك شێوە، درێژکردنەوە لێکچووەکان یەکسان هەروەها مینگەو پیتە قەڵەوەکان بەڕەچاوگرتنی ڕیزبەندییەکانیان یەکسانن.

واتە دەربڕینیان لەکاتی دووبارەبوونەوەیاندا هەر وەك یەکەم جارە.[١٣٢]

---

[١٣١] لە دەستنووسی تردا بە (مِنْ كُلِّ صِفَةٍ وَمُسْتَحَقَّهَا) هاتووە.

[١٣٢] الشرح الكبير ل ٣٥٠، الشرح العصري ل ٥٣.

(٣٢) مُكَمِّلاً[١٣٣] مِنْ غَيْرِ مَا تَكَلُّفِ   بِاللُّطْفِ فِي النُّطْقِ بِلاَ تَعَسُّفِ

ڕاڤەی وشەکان:

(مُكَمِّلاً): بەتێرو تەواوی

(مَا): پیتێکی زیادەیە بۆ جەختکردنەوە بەکار هاتووە.

(تَكَلُّفِ): زۆرلەخۆکردن

(بِاللُّطْفِ): بەنەرمی

(تَعَسُّفِ): بەزۆرو بەناڕەوایی

واتای گشتی:

لەکاتی خوێندنەوەی قوڕئانی پیرۆزدا بە تەواوی مافی پیتەکان بدرێت، بەنەرمی و بێ زۆرلێکردن یان کەمتەرخەمیکردن.

(٣٣) وَلَيْسَ بَيْنَهُ وَبَيْنَ تَرْكِهِ   إلا رِياضَةُ امْرِئٍ بِفَكِّهِ

ڕاڤەی وشەکان:

(رِياضَةُ): ڕاهێنان

(امْرِئٍ): مرۆڤ

(بِفَكِّهِ): بە شەویلگەی، واتە بە دەمی.

واتای گشتی:

تەنها ڕێگایەك بۆ جوانخوێندنەوە بەبێ زۆرلەخۆکردن، ڕاهێنانی زمان و شەویلگەیە لەسەر پیتەکان بە هەموو حاڵەتەکانیەوە، تاوەکو ئاسان دەبێت.

سوود: قوڕئانخوێن لەسەرەتای فێربوونیدا پێویستی بەڕاهێنان و زۆر لەخۆکردن هەیە، ئەگەر ڕاهێنانی بە دەم و زمانی خۆی بکات تا دەگاتە ئاستێکی زۆرباش (إتقان) ئەو کات زۆر لەخۆکردنەکە نامێنێت و جوانخوێندنەوە (إتقان)ەکە دەبێتە بەهرەو سیفەت لە قوڕئانخوێنەکەدا.

کەواتە تەجوید بەزۆرلەخۆکردن دەستپێدەکات و بە بەهرەمەندبوون و لێهاتوویی کۆتایی دێت.[١٣٤]

---

[١٣٣] لەدەستنووسی تردا بە (مُكَمَّلاً) هاتووە.

[١٣٤] الشرح العصري ل ٥٣.

بەشی بچووككردنەوە

ئیبن جەزەری دەڵێت:

(٣٤) فَرَقِّقَنْ مُسْتَفِلاً مِنْ أَحْـــرُفِ   وَحَاذِرَنْ تَفْخِيمَ لَفْظِ الأَلِـــــــف

ڕاڤەی وشەكان:

(فَرَقِّقَنْ): بچووكی بكەرەوە، نونی جەختكردنەوەی سووك (نون التوكيد الخيفة)ی پێوەیە.

(مُسْتَفِلاً): پیتە نزمەكان، ئەو پیتانەن كە هەموویان بە بچووكی دەخوێنرێنەوە جگە لە پیتی (ر)و لامی وشەی مەزنی ﴿ٱللَّهُ﴾و، پیتی ئەلیف.

واتە: (ء، ب، ت، ث، ج، ح، د، ذ، ز، س، ش، ع، ف، ك، م، ن، هـ، و، ي)

(وَحَاذِرَنْ): ئاگاداربە، نونی جەختكردنەوەی سووك (نون التوكيد الخيفة)ی پێوەیە.

واتای گشتی:

پیتە نزمەكان بچووككەرەوەو ئاگاداربە پیتی ئەلیف گەورە نەكەیت.

ڕوونكردنەوە:

لێرەدا ئیبن جەزەری بەڕەهایی باسی پیتی ئەلیفی كردووە كە نابێت گەورە بكرێت، بەڵام مەبەستی ئەوەیە كاتێك پیتی ئەلیف بەدوای پیتێكی نزم (استفال)دا هاتبێت.

چونكە پیتی ئەلیف بە گەورەكردن (التفخيم)و بچووككردن (الترقيق) وەسف ناكرێت، بەڵكو پێش پیتی خۆی دەكەوێ لە كاتی خوێندنەوەدا.

ئەگەر لە پێشیەوە پیتێكی بەرز (الاستعلاء) هاتبوو بە گەورەیی دەخوێنرێتەوە وەكو:

﴿خَافَتْ﴾، ﴿صَٰلِحًا﴾، ﴿ضَامِرٍ﴾، ﴿طَالَ﴾، ﴿ظَٰهِرَ﴾، ﴿غَٰلِبُونَ﴾، ﴿ٱلْقَانِعَ﴾

هەروەها پیتی ئەلیف بە گەورەیی دەخوێنرێتەوە ئەگەر پیتی (ر) لە پێشیەوە هاتبوو: ﴿صِرَاطَ﴾.

هەروەها لە وشەی مەزنی ﴿ٱللَّهُ﴾ یشدا بەهەمان شێوەیە.

بەڵام ئەگەر لە پێشیەوە پیتێکی نزم (الاستفال) هاتبوو، ئەوا بە بچووکی دەخوێنرێتەوە:

﴿ٱلۡأٓمِرُونَ﴾، ﴿وَٱلۡأَسۡبَاطِ﴾، ﴿ٱلتَّٓئِبُونَ﴾، ﴿ثَانِىَ﴾، ﴿جَاثِيَةً﴾، ﴿ٱلۡحَٰمِدُونَ﴾، ﴿دَآئِمٌ﴾، ﴿ وَٱلذَّٰرِيَٰتِ﴾، ﴿زَاهِقٌ﴾، ﴿ٱلسَّٓئِحُونَ﴾، ﴿ شَآءَ﴾، ﴿ٱلۡعَٰبِدُونَ﴾، ﴿ٱلۡفَآئِزُونَ﴾، ﴿﴾، ﴿ٱلَّٰتِي﴾، ﴿ ٱلۡمَالَ﴾، ﴿ٱلنَّارَ﴾، ﴿ فَٱنۡهَارَ﴾، ﴿وَٰحِدٌ﴾، ﴿ إِلۡيَاسَ﴾.

(٣٥) وَهَمْزَ أَلْحَمْدُ[١٣٥]، أَعُوذُ، إِهْدِنَا[١٣٦] أَللَّهُ[١٣٧]، ثُمَّ لاَمِ لِلَّهِ، لَنَا

واتای گشتی:

ئیبن جەزەری فەرمان دەکات بە بچووککردنەوەی هەمزە لەم چوار شوێنەدا:

﴿ٱلۡحَمۡدُ﴾ **الفاتحة: ٢،** ﴿أَعُوذُ﴾ **مریم: ١٨،** ﴿ٱهۡدِنَا﴾ **(الفاتحة: ٦)،**

﴿ٱللَّهُ﴾ **(البقرة: ٢٥٧).**

کەواتە پیتی هەمزە لەهەموو کاتێکدا بچووکەو، جیاوازی نییە لەنێوان هەمزەی بچڕاندن (القطع) و هەمزەی گەیاندن (الوصل) لە کاتی دەستپێکردندا.

هەروەها فەرمان دەکات بە بچووککردنەوەی لامی یەکەمی وشەی ﴿لِلَّهِ﴾ **(الفاتحة: ٢) ، چونکە لە پێشییەوە ژێر (کسرة) هاتووە.**

بەهەمان شێوەیەش فەرمان دەکات بە بچووککردنەوەی لامی ﴿ لَنَآ﴾ **(البقرة: ٣٢) ، چونکە بەدوایدا پیتی نون هاتووە.[١٣٨]**

---

[١٣٥] **لە دەستنووسی تردا (كَهَمْزِ أَلْحَمْدِ)**

[١٣٦] **لە دەستنووسی تردا (اهْدِنَا) بە هەمزەی گەیاندن هاتووە.**

[١٣٧] **لە دەستنووسی تردا (أللَّهُ)**

[١٣٨] **بڕوانە: الشرح الکبیر ل ٢٨٨-٢٨٩**

(٣٦) وَلْيَتَلَطَّفْ، وَعَلَى اللهِ، وَلاَ الضـْ   وَالْمِيمِ مِنْ مَخْمَصَةٍ وَمِـــنْ مَـــرَضْ

واتای گشتی:

ئیبن جەزەری فەرمان دەكات بە پارێزگاریكردن لە زەننە (سكون)ی لامی یەكەمی وشەی ﴿ وَلۡيَتَلَطَّفۡ ﴾ (الكهف: ١٩) و هەروەها بچووككردنەوەی لامی دووەمیش.

هەروەها فەرمان دەكات بە بچووككردنەوەی لامی وشەی ﴿ عَلَى ٱللَّهِ ﴾ (البقرة: ٨٠).

هەروەها بچووككردنەوەی لامی وشەی ﴿ وَلَا ٱلضَّآلِّينَ ٧ ﴾ (الفاتحة).

هەروەها بچووككردنەوەی میمی وشەی ﴿ مَخۡمَصَةٍ ﴾ (المائدة: ٣)، ﴿ مَّرَضٌ ﴾ (البقرة: ١٠).[١٣٩]

(٣٧) وَبَاءِ بَرْقٍ، بَاطِلٍ، بِهِمْ، بِـــــذِي   فاحرص عَلَى الشِّدَّةِ وَالْجَهْرِ الَّـــذِي
(٣٨) فِيهَا وَفِي الْجِيمِ ك:حُبِّ الصَّـــبْرِ   رَبْوَةٍ، اجْتُثَّتْ، وَحَجِّ، الْفَـــــــجْرِ

ئیبن جەزەری فەرمان دەكات بە بچووككردنەوەی پیتی (ب) لەم چوار وشەدا:

﴿ وَبَرۡقٌ ﴾ **البقرة: ١٩،** ﴿ وَبَٰطِلٌ ﴾ **الأعراف: ١٣٩،** ﴿ بِهِمۡ ﴾ **البقرة: ١٥،**

﴿ وَبِذِى ﴾ **النساء: ٣٦.**[١٤٠]

پاشان ئیبن جەزەری چەند ئاگادارییەك لەبارەی هەردوو سیفەتی توندی (الشدة)و ئاشكرا (الجهر) دەدات و فەرمان دەكات بە جێبەجێكردنی ئەو دوو سیفەتە لە هەردوو پیتی (ب) و (ج)دا، نابێت

پیتی (ب) وەك (ف) بوترێت و نابێت پیتی (ج) وەك پیتی (ش) بوترێت.[١٤١]

ئەم چەند نموونەیەی هێناوەتەوە:

ك:حُبِّ: ﴿ يُحِبُّونَهُمۡ كَحُبِّ ٱللَّهِۖ ﴾ **البقرة: ١٦٥.**

---

[١٣٩] **بڕوانە: هەمان سەرچاوە ل ٣٨٩**

[١٤٠] **بڕوانە: شرح المقدمة الجزرية لطاش كبري زادة ل ١٢٦.**

[١٤١] **الشرح العصري على مقدمة ابن الجزري ل ٥٧– ٥٨، الشرح الكبير ل ٣٩٠.**

الصَّبْرِ: ﴿ وَٱسْتَعِينُواْ بِٱلصَّبْرِ وَٱلصَّلَوٰةِۚ ﴾ **البقرة**: ٤٥.

رَبْوَةٍ: ﴿ كَمَثَلِ جَنَّةِۭ بِرَبْوَةٍ ﴾ **البقرة**: ٢٦٥.

اجْتُثَّتْ: ﴿ كَشَجَرَةٍ خَبِيثَةٍ ٱجْتُثَّتْ ﴾ **إبراهيم**: ٢٦.

وَحَجِّ: ﴿ وَأَذِّن فِى ٱلنَّاسِ بِٱلْحَجِّ ﴾ **الحج**: ٢٧.

الْفَجْرِ: ﴿ وَٱلْفَجْرِ ۝١ ﴾ **الفجر**.

(٣٩) وَبَيِّنَنْ مُقَلْقَلاً[١٤٢] إِنْ سَكَـــــــنَا   وَإِنْ يَكُنْ فِي الْوَقْفِ كَانَ أَبْيَـــــــنَا

ڕاڤەی وشەكان:

(وَبَيِّنَنْ): ڕوونی بكەرەوە

واتای گشتی:

بەڕوونی و بەجوانی پیتەكانی قەلقەلە (قطب جد) دەربڕە ئەگەر زەنن‌ەدار (ساكن) بوون، خۆ ئەگەر لەكاتی وەستاندا بوو ئەوا قەلقەكە ڕوونترو بەهێزترە.

ڕوونكردنەوە:

بەشێك لە زانایان بە پشتبەستن بەم دێڕە شیعرە قەلقەلەیان كردووە بە دوو بەشەوە:

قلقلة صغرى: ﴿يَقْدِرُ﴾، ﴿ أَفَتَطْمَعُونَ ﴾، ﴿فَٱسْتَجَبْنَا﴾، ﴿يُدْعَوْنَ﴾، ﴿يَجْهَلُونَ ﴾

قلقلة كبرى: ﴿وَاقٍ ﴾، ﴿ مُحِيطُۢ ﴾، ﴿ٱلْحَجَّ﴾، ﴿ٱلْحَقُّۖ﴾

بەلاّم لەسەر ڕای بەهێز قەلقەلە دەبێت بە سێ بەشەوە، وەك پێشتر لە دێری (٢٤)دا باسمان كرد.

---

[١٤٢] به (مُقَلْقِلاً)یش دەخوێنرێتەوە. الشرح الكبير ل ٣٩١.

(٤٠) وَحَاءَ حَصْحَصَ، أَحَطْتُ، الْحَقُّ   وَسِينَ مُسْتَقِيمِ، يَسْطُو، يَسْقُو

واتای گشتی:

لەم دێرەیشدا فەرمان دەکات بە:

- **بچووککردنەوەی پیتی (ح) کاتێك بە تەنیشت پیتی بەرز (الاستعلاء)ەوە بێت:**

﴿حَصۡحَصَ﴾ **یوسف: ٥١**، ﴿ٱلۡحَقُّ﴾ **یوسف: ٥١**، ﴿أَحَطتُ﴾ **النمل: ٢٢**.

- **بچووککردنەوەی پیتی (س) کاتێك بەتەنیشت پیتی بەرز (الاستعلاء) یان توند (الشدة)وە بێت:**

﴿ مُّسۡتَقِيمٍ ﴾ **البقرة: ١٤٢**، ﴿ يَسۡقُونَ ﴾ **القصص: ٢٣**، ﴿ يَسۡطُونَ ﴾ **الحج: ٧٢**

پیتی (ر)

ئیبن جەزەری لەم سێ دێرەی خوارەوەدا تەنها باس لە حاڵەتەکانی بچووککردنەوەی پیتی (ر) دەکات وحاڵەتەکانی گەورەکردنی باس نەکردووە ئەویش لەسەر ئەو بنەمایەی کە پیتی (ر) لەبنەڕەتدا پیتێکی گەورەیە یاخود لەسەر کارکردن بە بنەمای تێگەیشتنی پێچەوانە (مفهوم المخالفة)، هەروەها تەنها ئەو حاڵەتانەی باسکردووە کە پەیوەستن بە گەیاندن (الوصل)ـەوە، بەڵام ڕاڤەکاران لەکاتی لێکدانەوەیان بۆ ئەم پێشەکییە بەتێرو تەسەلی باسیان لێوە کردووە.[143]

(٤١) وَرَقِّقِ الرَّاءَ إِذَا مَا كُسِـــــــرَتْ   كَذَاكَ بَعْدَ الْكَسْرِ حَيْثُ سَكَنَتْ

واتای گشتی:

(وَرَقِّقِ الرَّاءَ إِذَا مَا كُسِرَتْ): پیتی (ر) بەبچووکی بخوێنەرەوە ئەگەر ژێر (کسرة)ی هەبوو، وەکو: ﴿ٱلرِّقَابِ﴾، ﴿رِجَالٌ﴾

(كَذَاكَ بَعْدَ الْكَسْرِ حَيْثُ سَكَنَتْ) هەروەها پیتی (ر) بەبچووکی بخوێنەرەوە ئەگەر لە پاش ژێر (کسرة)وە هاتبێت و خۆیشی زەنەدار (ساکن) بێت، جا ئەو زەننەیە بنەڕەتی (أصلي) بێت یان بەهۆی وەستانەوە بێت.

نموونە بۆ زەننەی بنەڕەتی لەناوەڕاست یان لە کۆتاییدا:

﴿فِرۡعَوۡنَ﴾، ﴿شِرۡعَةً﴾، ﴿مِّرۡفَقًا﴾، ﴿وَٱسۡتَغۡفِرۡ﴾، ﴿فَٱصۡبِرۡ﴾

نموونە بۆ زەننەی کاتی بەهۆی وەستانەوە:

﴿وَلَا تَمۡنُن تَسۡتَكۡثِرُ ٦﴾ المدثر، ﴿مُّدَّكِرٍ﴾ القمر: ١٥، ﴿سِحۡرٞ مُّسۡتَمِرّٞ ٢﴾القمر.

بەڵام بە دوو مەرج:

---

[143] الشرح الكبير ل ٣٩٧.

(٤٢) إِنْ لَمْ تَكُنْ مِنْ قَبْلِ حَرْفِ اسْتِعْلاَ   أَوْ كَانَتِ الكَسْرَةُ لَيْسَــتْ أَصْلاَ

مەرجی یەکەم:

(إِنْ لَمْ تَكُنْ مِنْ قَبْلِ حَرْفِ اسْتِعْلاَ): بەلاَم بەو مەرجەی لەپێش پیتێك لە پیتە بەرزەکان (الاستعلاء)ەوە نەهاتبێ لەیەك وشەدا، وەكو: ﴿قِرۡطَاسٖ﴾، ﴿وَإِرۡصَادٗا﴾، ﴿فِرۡقَةٖ﴾، ﴿مِرۡصَادٗا﴾، ﴿لَبِٱلۡمِرۡصَادِ﴾

سوود: لە قورئانی پیرۆزدا تەنها سێ پیت لە پیتەکانی (الاستعلاء) لەدوای پیتی (ر)وە هاتوون، کە بریتین لە (ص، ط، ق).[١٤٤]

مەرجی دووەم:

(أَوْ كَانَتِ الكَسْرَةُ لَيْسَتْ أَصْلاَ): ئەگەر ژێر (کسرة)ی پیتی (ر) بنچینەیی (أصلي) نەبێت، وەکو:

لە یەك وشەدا: ﴿ ٱرۡجِعُوٓاْ ﴾، ﴿ ٱرۡكَبُواْ ﴾

لە دوو وشەدا وەکو: ﴿ إِنِ ٱرۡتَبۡتُمۡ ﴾، ﴿ أَمِ ٱرۡتَابُوٓاْ ﴾، ﴿ٱلَّذِى ٱرۡتَضَىٰ﴾

سوود: لەو حاڵەتانەی کە پیتی (ر) تێیدا بەبچووکی دەخوێنرێتەوەو لەهۆنراوەکەدا باسنەکراوە:

١- ئەگەر پیتی (ر) زەنندار (ساکن) بوو بە هۆی وەستانەوەو بە دوای پیتێکی زەنندارییشدا هاتبوو جگە لە پیتە بەرزەکان (الاستعلاء)و پێش پیتە زەنندارەکەش ژێر (کسرة) هەبێت.

وەکو: ﴿ٱلسِّحۡرُۖ﴾، ﴿ حِجۡرٞ ﴾، ﴿بَصِيرٞ﴾.

٢- ئەگەر زەنندارىبوو (ساکن) بە هۆی وەستانەوەو پیتێکی ئاسان (اللين) پێشی کەوتبێت، وەکو: ﴿ٱلسَّيۡرَۖ﴾، ﴿ لَا ضَيۡرَۖ﴾.

---

[١٤٤] **هەمان سەرچاوە ل ٤٠٠**

(٤٣) وَالْخُلْفُ فِي فِرْقٍ لِكَسْرٍ يُوجَـــدُ ....

ڕاڤەی وشەکان:

(وَالْخُلْفُ): هەردوو شێوەکە دروستە، بچووککردنەوەو گەورەکردن.

واتای گشتی:

لە وشەی ﴿فِرْقٍ﴾ الشعراء: ٦٣، هەردوو شێوەکە دروستە، بچووککردنەوەو گەورەکردن، ئەویش لە بەر ئەوەی پیتە بەرزەکە واتە پیتی (ق) ژێردار (مکسور)ە. بەڵام لە کاتی وەستان لەسەری بە زەننە، تەنها بەگەورەیی دەخوێنرێتەوە، ئەویش لەبەر نەمانی ژێری پیتە بەرزەکە (کسرة الاستعلاء).

تەواوکاری:

لەم وشانەی خوارەوەشدا هەردوو حاڵەت بچووککردن و گەورەکردن دروستن:

١- ﴿ٱلْقِطْرِ ۚ﴾ سبأ: ١٢، لەکاتی وەستاندا هەردوو شێوەکە دروستە، بەڵام بچووککردن لەپێشترە، جا ئەوەی گەورەی دەکات سەیری پیتە بەرزەکە (الاستعلاء) دەکات، ئەوەیشی بچووکی دەکاتەوە سەیری پیتە بەرزەکە ناکات، بەڵکو سەیری ژێری (کسرة) پێش پیتە بەرزەکە دەکات.

بەڵام لە کاتی گەیاندندا (الوصل) بە بچووکی دەخوێنرێتەوە.

٢- ﴿مِصْرَ﴾ (یونس: ٨٧، یوسف: ٢١، ٩٩، الزخرف: ٥١)، لە کاتی وەستاندا هەردوو شێوەکە دروستە، بەڵام گەورەکردن لەپێشترە.

بەڵام لەکاتی گەیاندن (الوصل)دا بە گەورەیی دەخوێنرێتەوە.

هەروەها پیتی (ر) لەم حاڵەتانەی خوارەوەدا بە گەورەیی دەخوێنرێتەوە:

١- ئەگەر خۆی سەری (فتحة) هەبوو. وەکو: ﴿رَجُلٍ﴾

٢- ئەگەر خۆی زەنندارو (ساکن) پیتی پێشەوەی سەری (فتحة) هەبێ، وەکو: ﴿مَرْيَمَ﴾

٣- ئەگەر خۆی بە هۆی وەستانەوە زەنندداربوو(ساكن)، هەروەها پیتی پێشتریش زەنندداربوو –بەمەرجێك پیتی (ي) نەبێت–و پیتی پێش ئەویش سەرداربێت، وەكو: ﴿ وَٱلْفَجْرِ ﴾، ﴿ ٱلنَّارَ ﴾.

٤- ئەگەر بۆر (ضمة)ی هەبوو. وەكو: ﴿ ٱلرُّعْبَ ﴾

٥- ئەگەر خۆی زەنندداروو پیتی پێشەوەی بۆرداربێت. وەك: ﴿ ٱشْكُرْ ﴾، ﴿ ٱلْقُرْءَانُ ﴾

٦- ئەگەر خۆی بە هۆی وەستانەوە زەنندەی هەبێ، پیتی پێشتریش زەنندەو پێشتریش بۆری هەبێت، وەكو: ﴿ ٱلْأُمُورُ ﴾، ﴿ خُسْرٍ ﴾

٧- ئەگەر خۆی زەنندداروو لە هەمان وشەدا پیتی پێشەوەی ژێری ڕەسەنی (كسرٌ أصلي) هەبێت، بەلاّم پیتی دواوەی یەكێك بێت لە پیتە بەرزەكان (الاستعلاء) بە مەرجێك ژێر (كسرة)ی نەبێت، ئەمیش تەنها لەم پێنج وشەدا ڕوویداوە: ﴿ قِرْطَاسٍ ﴾، ﴿ وَإِرْصَادًا ﴾، ﴿ فِرْقَةٍ ﴾، ﴿ مِرْصَادًا ﴾، ﴿ لَبِٱلْمِرْصَادِ ﴾

٨- ئەگەر خۆی زەنندداربێت وژێرێكی تووشهاتوو (كسرٌ عارضٌ) پێشی كەوتبێت، لەیەك وشەدا بێت وەكو: ﴿ ٱرْجِعُوٓا۟ ﴾، ﴿ ٱرْكَبُوا۟ ﴾

یان لە دوو وشەدا بێت وەك: ﴿ إِنِ ٱرْتَبْتُمْ ﴾، ﴿ أَمِ ٱرْتَابُوٓا۟ ﴾، ﴿ ٱلَّذِى ٱرْتَضَىٰ ﴾

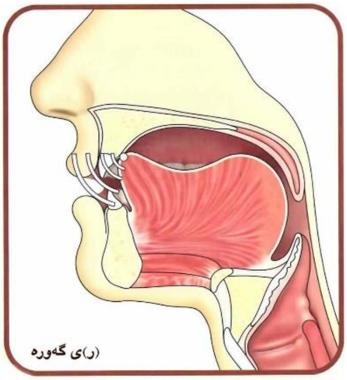

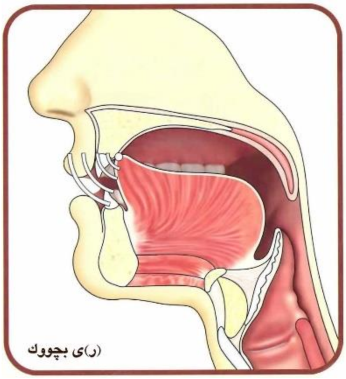

(٤٣) .... وَأَخْفِ تَكْرِيْرًا إِذَا تُشَــــــــدَّدُ

ڕاڤەی وشەکان:

(وَأَخْفِ): **بیشارەوە.**

واتای گشتی:

ئیبن جەزەری فەرمانمان پێدەکات کە سیفەتی دووبارەبوونەوە (التکریر) بشارینەوە بەتایبەت لەکاتێکدا کە پیتی (ر) (شدة)داربێت، پێشتریش لەسیفەتەکاندا باسی لێوە کرد.

ڕای دروست لەکاتی دەربرینی پیتی (ر)دا ئەوەیە کە بۆ یەکجار ڕێگە بە زمان بدرێت تاوەکو بلەرێتەوە، بەڵام ڕێگریکردن لە لەرینەوەی زمان یاخود لەرینەوە زیاتر لە یەکجار هەڵەیە.[١٤٥]

---

[١٤٥] **بڕوانە: الشرح العصري على مقدمة ابن الجزري ل ٦٣.**

گەورەكردن

سەبارەت بە گەورەكردنی پیتی (ل) دەڵێت:

(٤٤) وَفَخِّمِ اللاَّمَ مِنِ اسْـــــــمِ اللَّهِ   عَنْ فتحٍ اوْضمٍّ كَعَبْـــــدُ[146] اللَّهِ

ڕاڤەی وشەكان:

(عَنْ فتحٍ): پاش (فتحة)

واتای گشتی:

پیتی لامی وشەی مەزنی (الله) گەورە بكە پاش سەر (فتحة) یاخود بۆر (ضمة) وەكو: ﴿قُلۡ هُوَ ٱللَّهُ أَحَدٌ ①﴾ الإخلاص، ﴿نَارُ ٱللَّهِ ٱلۡمُوقَدَةُ ⑥﴾ الهمزة

هەوەها لامی وشەی مەزنی ﴿ٱللَّهُ﴾ ئەگەر لە سەرەتاوە هاتبوو، چونكە هەمزەی گەیاندن (وصل) لەسەرەتاوە سەردار (مفتوح) دەبێت. وەكو: ﴿ٱللَّهُ وَلِيُّ ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ﴾ (البقرة: ٢٥٧)

ئیبن جەزەری باسی حاڵەتی بچووككردنی پیتی لامی نەكردووە، چونكە لە دژەكەیەوە وەردەگیرێت، واتە بچووك دەكرێتەوە ئەگەر لەپاش ژێر (كسرة)وە هاتبوو، وەكو: ﴿عِندِ ٱللَّهِ﴾ (الأنفال١٠) ﴿قُلِ ٱللَّهُمَّ﴾ (الزمر ٤٦) ﴿قَوۡمًا ٱللَّهُ مُهۡلِكُهُمۡ﴾ (الأعراف ١٦٤) چونكە ﴿قَوۡمًا ٱللَّهُ﴾ بەم شێوەیە دەخوێنرێتەوە: (قَوْمَنِ الله).

هەروەها ئەگەر پیتێكی زەننەداری لە پێشەوە بوو، پێش پیتە زەنەدارەكە پیتێكی ژێردار هاتبوو. وەك: ﴿غَيۡرُ مُعۡجِزِي ٱللَّهِ﴾ (التوبة:٢) ﴿فَسَوۡفَ يَأۡتِي ٱللَّهُ بِقَوۡمٍ﴾ (المائدة: ٥٤).

---

[146] لە دەستنووسی تردا بە (كَعَبْدَ) هاتووە.

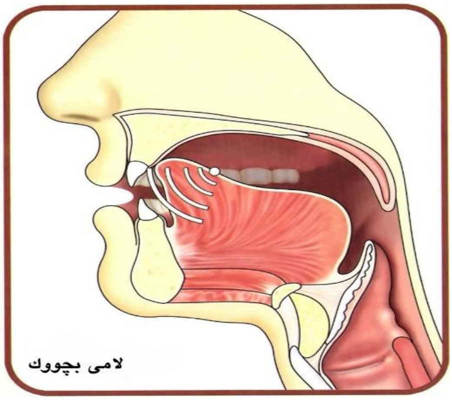

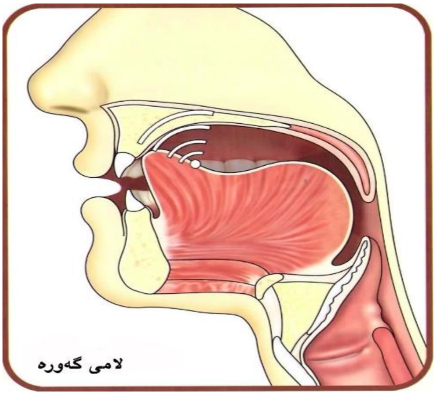

پاشان باسی گەورەکردنی پیتە بەرزەکان (حروف الاستعلاء) دەکات:

(٤٥) وَحَرْفَ الاِسْتِعْلاَءِ فَخِّمْ وَاخْصُصَا لِاطْبَاقَ أَقْوَى نَحْوَ[١٤٧] قَالَ وَالْعَصَا

واتای گشتی:

فەرمانی کردووە بە گەورەکردنی حەوت پیتەکەی (الاستعلاء)، بەتایبەتیش لەنێوانیاندا پیتەکانی (الإطباق)، پاشان دوو نموونەی هێناوەتەوە، ﴿قَالَ﴾ نموونەیە بۆ پیتەکانی (الاستعلاء) کە سیفەتی (الإطباق)ی تێدا نییە، نموونەیەکیش کەسیفەتی (الاستعلاء) و (الإطباق)یشی تێدایە کە پیتی (ص)ە لە (وَالْعَصَا)دا کە لە ئایەتی ﴿ٱضۡرِب بِّعَصَاكَ﴾ البقرة: ٦٠، دا هاتووە.

---

[١٤٧] لەدەستنووسی تردا بە (نَحْوُ) هاتووە.

ڕوونکردنەوە:

پلەبەندی قەڵەوکردنی پیتە بەرزەکان (الاستعلاء):

سەبارەت بەم پلەبەندیە زانایان دوو بۆچوونیان هەیە:

یەکەم: بۆچوونی (ابن الطحَّان الأندلسي)یە کە دەڵێت هەر یەکێك لەم پیتانە سێ پلەیان هەیە:

پلەی یەکەم: قەڵەوترینیانە، ئەگەر سەرداربوون (مفتوح)، وەك:

﴿ طَالُوتُ ﴾، ﴿ ٱلضَّآلُّونَ ﴾، ﴿ صَاحِبُكُم ﴾، ﴿ ٱلظَّٰلِمُونَ ﴾، ﴿ قَالَ ﴾، ﴿ خَبَتۡ ﴾، ﴿ ظَلَمَ ﴾

پلەی دووەم: ئەگەر بۆر (ضمّة) یان هەبوو. وەك: ﴿ طُوبَىٰ ﴾، ﴿ يَقُولُ ﴾، ﴿ لَا تَخُونُواْ ﴾

پلەی سێیەم: ئەگەر ژێر (كسرة)یان هەبوو. وەك: ﴿ طِبۡتُمۡ ﴾، ﴿ قِيلَ ﴾، ﴿ خِزۡيِ ﴾

بەڵام ئەگەر زەنەی (سكون) هەبوو سەیری پیتی پێشەوەی دەکرێت، ئەگەر:

- پیتی پێشەوەی سەری (فتحة) هەبوو، ئەوە لە پلەی یەکەمدایە، وەك:

﴿ أَيَطۡمَعُ ﴾، ﴿ أَضۡغَٰثُ ﴾، ﴿ أَصۡلَٰبِكُمۡ ﴾، ﴿ أَظۡلَمَ ﴾، ﴿ يَغۡلِبۡ ﴾، ﴿ مَقۡرَبَةٍ ﴾، ﴿ أَخۡرَجَكُم ﴾

- پیتی پێشەوەی بۆری (ضمة) هەبوو لە پلەی دووەمدایە.

وەك: ﴿ لِيُطۡفِـُٔواْ ﴾، ﴿ يُصۡرَفۡ ﴾، ﴿ مُّظۡلِمُونَ ﴾، ﴿ يُقۡبَلَ ﴾، ﴿ يُغۡفَرۡ ﴾

- پیتی پێشەوەی ژێری (كسرة) هەبوو لە پلەی سێیەمدایە.

وەك: ﴿ إِطۡعَٰمُ ﴾، ﴿ ٱضۡرِب ﴾، ﴿ أَفۡرِغۡ ﴾، ﴿ شِقۡوَتُنَا ﴾، ﴿ إِخۡرَاجًا ﴾

دووەم: هەر یەکێك لەم پیتانە پێنج پلەیان هەیە، ئەم بۆچوونەش پەسەندکراوە لە لای ئیبنولجەزەریەوە ڕەحمەتی خوای لێ بێت:

پلەی یەکەم: قەڵەوترینیانە، ئەگەر سەریان (فتحة) هەبێ و بە دوایاندا پیتی ئەلیف هاتبێ، وەك:

﴿طَابَ﴾، ﴿ ضَاقَتْ﴾، ﴿صَابِرَا﴾، ﴿ يُظَاهِرُونَ ﴾، ﴿ يُقَاتِلُونَ ﴾، ﴿ غَآئِبِينَ ﴾، ﴿ خَآئِبِينَ ﴾

پلەی دووەم: ئەگەر سەر (فتحة)یان ببێ و بە دوایاندا پیتی ئەلیف نەهاتبێ.

وەك: ﴿ طَبَعَ ﴾، ﴿ ضَرَبَ ﴾، ﴿ صَدَقَ ﴾، ﴿ ظَلَّ ﴾، ﴿قَتَلَ ﴾، ﴿غَفَرَ﴾، ﴿ خَلَقَ ﴾

پلەی سێ یەم: ئەگەر بۆریان (ضمة) هەبێت، وەك:

﴿ فُطِعَ ﴾، ﴿ صُرِفَتْ﴾، ﴿ ضُرِبَتْ﴾، ﴿ يَظُنُّونَ﴾، ﴿ قُتِلَ ﴾، ﴿ غُلِبَتِ﴾، ﴿ خُلِقَتْ ﴾

پلەی چوارەم: ئەگەر زەننەداربوون (ساکن).

وەك: ﴿يَطْبَعُ﴾، ﴿ يَضْرِبَ ﴾، ﴿ أَصْبَرَهُمْ﴾، ﴿ يَظْلِمُ﴾، ﴿ يَقْتُلَ ﴾، ﴿ يَغْلِبْ﴾، ﴿ يَخْلُقُ ﴾

پلەی پێنجەم: ئەگەر ژێریان (کسرة) هەبوو.

وەك: ﴿ طِبَاقًا﴾، ﴿ ضِرَارًا ﴾، ﴿صِرَاطًا، ﴿ ظِلًّا﴾، ﴿ قِتَالًا ﴾، ﴿غِشَوَةٌ﴾، ﴿خِفَافًا﴾

(العلاّمة المُتَولِّي)ش به هۆنراوه باسی له هەردوو بۆچوونەکه کردووه:

بۆچوونی یەکەم:

ثُمَّ الْمُفَخَّمَاتُ عَنْهُمْ آتِيَـــــــــهْ   عَلَى مَرَاتِبٍ ثَلاَثٍ، وَهِيَـــهْ:
مَفْتُوحُهَا، مَضْمُومُهَ، مَكْسُورُهَا   وَتَابِعٌ مَا قَبْلَهُ سَاكِنُـــــــهَا
فَمَا أَتَى مِنْ قَبْلِهِ مِنْ حَـرَكَـــهْ   فَافْرِضْهُ مُشْكَلاً بِتِلْكَ الْحَرَكَهْ.

بۆچوونی دووەم:

وَقِيلَ:بَلْ مَفْتُوحُهَا مَعَ الأَلِفْ   وَبَعْدَهُ الْمَفْتُوحُ مِنْ دُونِ أَلِفْ
مَضْمُومُهَا،سَاكِنُهَا، مَكْسُورُهَا   فَهَذِهِ خَمْسٌ أَتَاكَ ذِكْـــرُهَا
فَهْيَ وَإِنْ تَكُنْ بِأَدْنَى مَنْـزِلَهْ   فَخِيمَةٌ قَطْعاً مِنَ الْمُـسْتَفِلَهْ
فَلاَ يُقَالُ إِنَّهَا رَقِيقَــــــــهْ   كَضِدِّهَا، تِلْكَ هِيَ الْحَقِيـقَهْ.

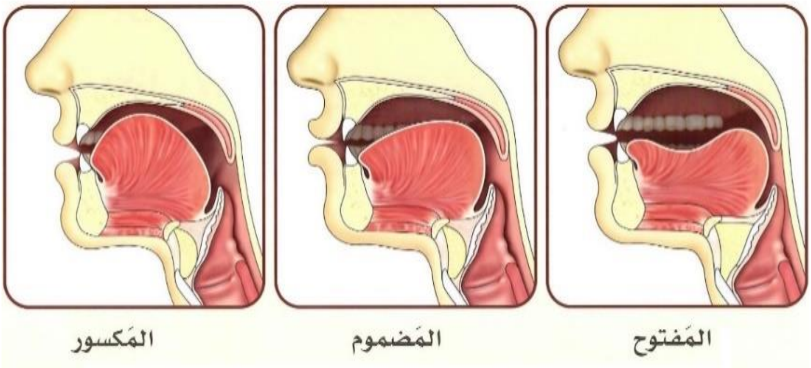

شێوەی دەم له کاتی دەربڕینی پیتێکی قەڵەوی بزواودا

تێبینی:

١– ئەگەر پیتی (خ)ی زەننەدار پێشەوەی ژێرداربوو (کسرة)، بەڵام بە دوایدا پیتی (ر)ی گەوره هاتبوو، دەبێت پیتی (خ) به قەڵەوتر بخوێنرێتەوه له بەر پیتی (ر).

واته: له پلەی چوارەمی پلەبەندی قەڵەوکردنی پیته بەرزەکانەوه (الاستعلاء) دەچێته پلەی دووەم. وەك: ﴿وَيُخۡرِجُكُمۡ إِخۡرَاجٗا﴾ (نوح:١٨) ﴿وَقَالَتِ ٱخۡرُجۡ عَلَيۡهِنَّۖ﴾ (يوسف:٣١)

(العلامة المتولي) لەم بارەیەوه دەڵێت:

وخاءُ إخراج بتفخيمٍ أتت   من أجل راءٍ بعدها إذْ فُخِّمتْ.

(٤٦) وَبَيِّنِ الإِطْبَاقَ مِنْ أَحَطتُّ مَــــعْ   بَسَطتَّ، وَالخُلْفُ بِـ:نَخْلُقْكُمْ وَقَعْ

واتای گشتی:

لەم دێڕەیشدا لە دوو بابەت ئاگادارمان دەکاتەوە کە هەر تایبەتن بە گەورەکردن:

– دەرخستنی سیفەتی (إطباق) لە پیتی (ط)دا لەکاتی تێهەڵکێشکردنی (ط) لە (ت)دا لە ﴿أَحَطتُ﴾ النمل: ٢٢، لەگەڵ ﴿بَسَطتَ﴾ المائدة:٢٨، هەروەها لە ﴿فَرَّطتُ﴾ الزمر: ٥٦، ﴿فَرَّطتُمۡ﴾ یوسف: ٨٠، چونکە دەبنە تێهەڵکێشی ناتەواو.

– وشەی ﴿نَخۡلُقكُّم﴾ المرسلات: ٢٠، بە دوو شێوە دەخوێنرێتەوە:

أ– تێهەڵکێشکردنی تەواو واتە بە (نَخْلُكُّم) دەخوێنرێتەوە.

ب– تێهەڵکێشکردنی ناتەواو.

(٤٧) وَاحْرِصْ عَلَى السُّكُونِ فِي جَعَلْـنَا   أَنْعَمْتَ وَالمَغْضُوبِ مَعْ ضَـلَلْنَا

واتای گشتی:

لێرەیشدا فەرمان دەکات بە دەرخستنی پیتی زەنندار (ساکن) بە وریایی و بەڕوونی لە: ﴿جَعَلۡنَا﴾ البقرة: ١٢٥، ﴿ أَنۡعَمۡتَ ﴾ الفاتحة: ٧، ﴿ٱلۡمَغۡضُوبِ﴾ الفاتحة: ٧، ﴿ ضَلَلۡنَا ﴾ السجدة: ١٠.

زانایانی تەجوید گرنگیی تایبەتیان داوە بەدەربڕینی پیتی زەنندار (ساکن)، جووڵاندنیشی بە هەڵەی ئاشکرا لەقەڵەم دەدەن بۆیە پێویستە قورئانخوێن زۆر ئاگای لێبێت.[١٤٨]

---

[١٤٨] بڕوانە: الشرح الكبير ٤١٥– ٤١٦.

(٤٨) وَخَلِّصِ انْفِتَاحَ مَحْـــــذُورًا عَسَى   خَوْفَ اشْتِبَاهِهِ بِمَحْظُورًا عَصَى

واتای گشتی:

فەرمان دەكات بە دەربڕینی سیفەتی (انفتاح) لە پیتی (ذ)دا وەك لە وشەی ﴿مَحۡذُورٗا ٥٧﴾ الإسراء، تاوەكو نەبێتە پیتی (ظ) وەك لە وشەی ﴿مَحۡظُورًا ٢٠﴾ الإسراء، بەهەمان شێوەیش فەرمان دەكات بە دەربڕینی سیفەتی (انفتاح) لە پیتی (س)دا وەك لەوشەی ﴿عَسَىٰ﴾ تاوەكو نەبێتە پیتی (ص) وەك لە وشەی ﴿وَعَصَىٰ﴾.

(٤٩) وَرَاعِ شِدَّةً بِكَـــــــــافٍ وَبِتَا   كَشِرْكِكُمْ وَتَتَوَفَّى فِتْنَـــــــتَا

واتای گشتی:

فەرمان دەكات بە پارێزگاریكردن لەسیفەتی توندی (الشدة) لەهەردوو پیتی (ك) و (ت) وەكو ﴿يَكۡفُرُونَ بِشِرۡكِكُمۡۚ﴾ فاطر:١٤، ﴿تَتَوَفَّىٰهُمُ ٱلۡمَلَٰٓئِكَةُ﴾ النحل:٣٢، ﴿فِتۡنَتُهُمۡ﴾ الأنعام:٢٣، چونكە (الشدة) لە سیفەتە بەهێزەكانەو (الهمس)یش لە سیفەتە لاوازەكانە، بۆیە پێویستە قورئانخوێن لەسەرەتاوە سیفەتی (الشدة) دەربیڕێت و پاشان سیفەتی (الهمس).

نموونە هێنانەوە بە ﴿بِشِرۡكِكُمۡۚ﴾، ﴿تَتَوَفَّىٰهُمُ﴾ بەڵگەیە لەسەر پارێزگاریكردن لەسیفەتی توندی (الشدة) لە هەردوو پیتی (ك) و (ت)دا بە تایبەت ئەگەر دووبارەبوونەوە.

تێهەڵکێشکردن و بەشەکانی

ڕوونکردنەوە:

پێناسەی تێهەڵکێشکردن

تێهەڵکێشکردن لەزمانەوانیدا: کردنی شتێك بە شتێکی تردا، لغاوەکەی کرد بە دەمی ئەسپەکەدا، دوو چاوگیشی هەیە: (الإدغام) لە (أَدْغَمَ) وەرگیراوە، (الادِّغَام) لە (ادَّغَمَ) وەرگیراوە.

لە زاراوەیشدا: گەیاندنی پیتێکی زەنەدار بە پیتێکی بزواوی هاوشێوەی خۆی یاخود نزیك لەخۆی و، کردنیان بە یەك پیتی (مُشَدَّد)و، بە یەکجار دەخوێنرێنەوە.

لە بنەماکانی تێهەڵکێشکردن لە زمانی عەرەبیدا:

یەکەم: دەبێت پیتی یەکەم زەنەداربێت، ئەگەر بزواو بوو دەبێت جووڵەکەی لابرێت و ئەوکاتە پێی دەوترێت تێهەڵکێشی گەورە، ئەم جۆرەیش لە ڕیوایەتی حەفصدا لە جۆری لێکچووەکانەو (المتماثلین) لە شەش شوێنی قورئانی پیرۆزدا ڕوویداوە:

١- ﴿فَنِعِمَّا هِیَۖ﴾ (البقرة:٢٧١) لە بنچینەدا (فنعمَ مَا) بووە.

٢- ﴿نِعِمَّا یَعِظُكُم بِهِۦٓۗ﴾ (النساء: ٥٨).

٣- ﴿قَالَ أَتُحَـٰٓجُّوٓنِّی﴾ (الأنعام: ٨٠) لە بنچینەدا (أتحاجِجُوننِي) بووە.

٤- ﴿لَا تَأۡمَ۫نَّا﴾ (یوسف: ١١) لە بنچینەدا (لا تأمنُنَا) بووە.

٥- ﴿مَا مَكَّنِّی﴾ (الکهف:٩٥) لە بنچینەدا (ما مكّنَنِي) بووە.

٦- ﴿تَأۡمُرُوٓنِّیٓ﴾ (الزمر:٦٤) لە بنچینەدا (تأمرونَنِي) بووە.

دووەم: تێهەڵکێش لە پیتەکانی زماندا زۆرەو، لە پیتەکانی قوڕگ و دوولێودا کەمە.

سێیەم: لاواز لە بەهێزدا تێهەڵکێش دەکرێت، بەڵام بەهێز لە ناتەواودا تێهەڵکێش ناکرێت، چونکە تێهەڵکێش پیتەکان سووك و ناتەواو ناکات.

چوارەم: تا جێپیتەکان لەیەکتر نزیکترین تێهەڵکێش باشتر دەبێت، تا جێپیتەکان لەیەکتر دوورترین ئاشکراکردن باشتر دەبێت.

تێهەڵکێشیش بەگوێرەی پەیوەندی نێوان دوو پیتە دراوسێکە دابەشدەبێت بەسەر سیٚ بەشدا:

١- تێهەڵکێشی پیتە لێکچووەکان (إدغام المتماثلين).

بریتییە لەو تێهەڵکێشەی لە نێوان دوو پیتی لێکچوو لە جێپیت و سیفەتدا ڕوودەدات، جا ئەو دوو پیتە لە یەك وشەدا یاخود لە دوو وشەدا کۆببنەوە.

ئەم تێهەڵکێشەش دەبێت بە دوو بەشەوە:

أ- مینگەدار، ئەویش تەنها لەپیتی (ن)و (م)دا:

- ﴿لَن نَّصۡبِرَ﴾ **(البقرة ٦١)**
- ﴿جَآءَتۡكُم مَّوۡعِظَةٞ﴾ **(يونس ٥٧)**

ب- بیٚ مینگە، ئەویش لەم پیتانەی خوارەوەدا:

- **پیتی (ب) لە (ب)دا:** ﴿ٱذۡهَب بِّكِتَٰبِي﴾ **(النمل: ٢٨) بەم شێوەیە دەخوێنرێتەوە: اِذهبِّكتابي.**
- **پیتی (ت) لە(ت)دا:** ﴿فَمَا رَبِحَت تِّجَٰرَتُهُمۡ﴾ **(البقرة:١٦) بەم شێوەیە دەخوێنرێتەوە:**

فمَا رَبِحَتِّجرتُهُم.

- **پیتی (د) لە (د)دا:** ﴿وَقَد دَّخَلُواْ بِٱلۡكُفۡرِ﴾ **(المائدة: ٦١)**
- **پیتی (ذ) لە (ذ)دا:** ﴿إِذ ذَّهَبَ﴾ **(الأنبياء: ٨٧)**
- **پیتی (ع) لە (ع)دا:** ﴿مَا لَمۡ تَسۡطِع عَّلَيۡهِ صَبۡرٗا ٨٢﴾ **الكهف**
- **پیتی (ف) لە (ف)دا:** ﴿فَلَا يُسۡرِف فِّي ٱلۡقَتۡلِۖ﴾ **(الإسراء: ٣٣)**
- **پیتی (ك) لە (ك)دا:** ﴿أَيۡنَمَا تَكُونُواْ يُدۡرِككُّمُ ٱلۡمَوۡتُ﴾ **(النساء: ٧٨)**
- **پیتی (ل) لە (ل)دا:** ﴿قُل لَّآ أَشۡهَدُۚ﴾ **(الأنعام: ١٩)**
- **پیتی (و) لە (و)دا:** ﴿حَتَّىٰ عَفَواْ وَّقَالُواْ﴾ **(الأعراف: ٩٥)**

– پیتی (هـ) له (هـ)دا: ﴿ أَيْنَمَا يُوَجِّههُّ لَا يَأْتِ بِخَيْرٍ ﴾ النحل: ٧٦.

﴿ مَآ أَغْنَىٰ عَنِّي مَالِيَهْۜ (٢٨) هَلَكَ عَنِّي سُلْطَٰنِيَهْ (٢٩) ﴾ الحاقة

تێبینی: ئەم ئایەتە لە باری گەیاندندا (الوصل) بە دوو شێوە دەخوێنرێتەوە:

- ✓ ئاشکراکردن (الإظهار): ئەویش بەوەستان (سَكتة) لە سەر وشەی (مَالِيـهْ) پاشان خوێندنی (هلكَ) بێ هەناسەدان.
- ✓ تێهەڵکێشکردن (الإدغام): بەم شێوەیە (مَالِيـهَّلك)، بەڵام شێوەی یەکەم لە پێشترە.

٢- تێهەڵکێشی پیتە هاوڕەگەزەکان (إدغام المتجانسين).

بریتییە لەو تێهەڵکێشەی لەنێوان دوو پیتی یەککگرتوو لەجێپیت و جیاواز لە سیفەتدا ڕوودەدات، ئەم جۆرەش لەحەوت شوێندا هەیەو بەسەر سێ جێپیتدا دابەشدەبن:

أ– جێپیتی (ط، ت، د): لە چوار شوێندا پێویستە:

٣- تێهەڵکێشکردنی ناتەواوی پیتی (ط)ی زەنندار لە(ت)دا:

﴿ لَئِنۢ بَسَطتَ ﴾ (المائدة:٢٨) واتە: بە (بسـطـت) دەخوێنرێتەوە، چونکە هەردوو سیفەتی بەرزیی و (الاستعلاء) جووتکردنی (الإطباق) پیتی (ط) ماوەتەوە.

٤- تێهەڵکێشکردنی تەواوی پیتی (ت)ی زەنندار لە (ط)دا:

﴿ وَدَّت طَّآئِفَةٌ ﴾ (آل عمران: ٦٩) بە(ودطّائفة) دەخوێنرێتەوە.

٥- تێهەڵکێشکردنی تەواوی پیتی (ت)ی زەنندار لە (د)دا:

﴿ فَلَمَّآ أَثْقَلَت دَّعَوَا ٱللَّهَ ﴾ (الأعراف: ١٨٩)، بە (أَثْقَلَدَّعوا) دەخوێنرێتەوە.

٦- تێهەڵکێشکردنی تەواوی پیتی (د)ی زەنندار لە(ت)دا:

﴿ قَد تَّبَيَّنَ ٱلرُّشْدُ مِنَ ٱلْغَيِّۚ ﴾ (البقرة:٢٥٦) بە (قتّبيَّنَ) دەخوێنرێتەوە.

ب– جێپیتی (ظ، ذ، ث): ئەمیش لەدوو شوێندا پێویستە:

٧- تێهەڵکێشکردنی پیتی (ذ)ی زەنندار لە(ظ)دا کەدووجار لەقورئاندا هاتووە:

﴿ إِذ ظَّـلَمُوٓاْ أَنفُسَهُمۡ ﴾ (النساء:٦٤)، بە (إظّلموا) دەخوێنرێتەوە.

﴿ إِذ ظَّلَمۡتُمۡ ﴾ (الزخرف: ٣٩)، بە (إظّلمتُم) دەخوێنرێتەوە.

٨- تێهەڵكێشكردنی پیتی (ث)ی زەنندەدار لە(ذ)دا:

﴿يَلۡهَثۚ ذَّٰلِكَ ﴾ (الأعراف: ١٧٦) بە(يلهذّلك) دەخوێنرێتەوە.

ج- جێپیتی (ب، م): ئەمیش لە یەك شوێندا پێویستە:

٩- تێهەڵكێشكردنی پیتی (ب) لە (م)دا ﴿ يَٰبُنَيَّ ٱرۡكَب مَّعَنَا ﴾ (هود:٤٢) بە (ارِكمّعنا) دەخوێنرێتەوە.

٣- تێهەڵكێشی پیتە لەیەك نزیكەكان (إدغام المتقاربين).

بریتییە لەو تێهەڵكێشەی لە نێوان دوو پیتی نزیكی یەك لە جێپیت و سیفەتدا ڕوو دەدات، ئەم جۆرەش لە قورئانی پیرۆزدا لە نێوان دوو جێپیتدا ڕوویداوە:

أ- پیتی (ل، ر): ﴿ وَقُل رَّبِّ زِدۡنِي عِلۡمٗا ١١٤ ﴾ (طه ١١٤)، ﴿بَل رَّفَعَهُ ٱللَّهُ إِلَيۡهِۚ﴾ (النساء ١٥٨)

تێبینی: ئەم دوو نموونەیە لەلای فەڕاء بە تێهەڵكێشی هاوڕەگەز ئەژمار دەكرێن، چونكە لای ئەوان هەرسێ پیتی (ل) و (ر) و (ن) یەك جێپیتیان هەیە.

ب- پیتی (ق، ك): ﴿ أَلَمۡ نَخۡلُقكُّم مِّن مَّآءٖ مَّهِينٖ ٢٠ ﴾ (المرسلات ٢٠)

ئیبن جەزەری لە هۆنراوەكەیدا دوو دێری تایبەتكردووە بە باسكردنی تێهەڵكێش، دێری یەكەم بۆ ئەو پیتانەی كەتێهەڵكێشكردنیان پێویستەو دێری دووەمیش بۆ ئەو پیتانەی كەتێهەڵكێشكردنیان قەدەغەیە.

(٥٠) وَأَوَّلَيْ مِثْلٍ وَجِنْسٍ إنْ سَـــــــكَنْ   أَدْغِمْ كَ:قُـــلْ رَّبِّ، وَبَل لَّا، ....

ڕاقەی وشەکان:

(وَأَوَّلَيْ): پیتی یەکەمی دوو پیتەکە

ڕاقەی گشتی:

(وَأَوَّلَيْ مِثْلٍ وَجِنْسٍ إنْ سَكَنْ) ئەگەر پیتی یەکەمی دوو پیتەکە لێکچووەکە یان هاوڕەگەزەکە زەنندار (ساکن) بوو.

(أَدْغِمْ كَ:قُل رَّبِّ، وَبَل لَّا) تێهەڵکێشی بکە وەك: ﴿ قُل رَّبِّ ﴾، ﴿ بَل لَّا ﴾

نموونەی یەکەم لە سەر ڕای زۆرینە لە تێهەڵکێشی لەیەك نزیکەکانە (المتقاربين)، بەلاَم دانەر لەمیانەی نموونە هێنانەوە بۆ تێهەڵکێشی هاوڕەگەزەکان (المتجانسين) هێناویەتی ئەویش لەسەر ڕای جەڕمی و شوێنکەوتووانی کە پیتەکانی (ل، ر، ن) لەیەك جێپیت دادەنێن.

(٥٠) ....، وَأَبِنْ

(٥١) فِي يَوْمِ مَعْ: قَالُوا وَهُمْ، وَقُلْ نَعَـمْ   سَبِّحْهُ، لاَ تُزِغْ قُلُوبَ، فَالْتَقَـــمْ

ڕاقەی وشەکان:

(وَأَبِنْ): ئاشکرای بکە، تێهەڵکێشی مەکە.

ڕاقەی گشتی:

فەرمان دەکات بە:

١- تێهەڵکێشنەکردنی یای درێژکردنەوە لەگەڵ یای پاش خۆی، وەکو: ﴿ فِي يَوْمِ ﴾.

هەروەها واوی درێژکردنەوەیش لەگەڵ واوی پاش خۆی، وەکو: ﴿ قَالُوا وَهُمْ ﴾.

هۆی تێهەڵنەکێشکردنیان: پارێزگاریکردنە لەپیتی درێژکردنەوەکە، چونکە ئەگەر تێهەڵکێش بکرێت دەفەوتێت.

٢- تێهەڵکێشنەکردنی پیتی (ح)ی زەننەدار (ساکن) لە پیتی (ه)دا وەکو: ﴿ وَسَبِّحۡهُ ﴾ الإنسان:٢٦، هەروەها تێهەڵکێشنەکردنی پیتی (غ)ی زەننەدار (ساکن) لە پیتی (ق)دا وەکو: ﴿ لَا تُزِغۡ قُلُوبَنَا ﴾ آل عمران: ٨.

٣- تێهەڵکێشنەکردنی پیتی (ل)ی زەننەدار (ساکن) لە پیتی (ن)دا وەکو: ﴿ قُلۡ نَعَمۡ ﴾ الصافات: ١٨،

هەروەها لە پیتی (ت)دا، وەکو: ﴿ فَٱلۡتَقَمَهُ ﴾ الصافات: ١٤٢.

پیتی (ض) و (ظ)

ئیبن جەزەری لەم بەشەدا (١٠) دێڕی تەرخان کردووە بۆ جیاکردنەوەی پیتی (ض) و (ظ) لەیەکتر، چونکە لەنێو زۆرێك لەقورئانخوێناندا بەهەڵە دەوترێن و لەیەکتر جوودا ناکرێنەوە، هۆکارەکەیش بۆ ئەوە دەگەڕێتەوە کە ئەم دوو پیتە لە چوار سیفەتدا هاوبەشن (الجهر، الرِّخاوة، الاستعلاء، الاطباق)، جا ئەگەر قورئانخوێن وریا نەبێت پیتی (ض) وەك پیتی (ظ) دەردەبڕێت.

ئیبن جەزەری دەڵێت:

(٥٢) وَالضَّادَ بِاسْتِـــــــــطَالَةٍ وَمَخْرَجِ   مَيِّزْ مِنَ الظَّاءِ، وَكُلُّـــــهَا تَجِي

ڕاقەی وشەکان:

(مَيِّزْ): جیای کەرەوە

(وَكُلُّهَا تَجِي): هەموو پیتەکانی (ظ) لەم وشانەی خوارەوەدا دێن

ڕاقەی گشتی:

پیتی (ض) جیابکەرەوە لە پیتی (ظ) ئەویش بەدوو شت: بەسیفەتی (استطالة)و جێپیتەکەی، جێپیتی (ض): لێواری زمانە لە گەڵ دیوی ناوەوەی دانە خڕێکانی سەرەوە (الأضراس العليا).

جێپیتی (ظ)یش: پێشەوەی زمانە (طرف اللسان) لەگەڵ بەشی خوارەوەی بڕەرەکانی سەرەوە.

جا ئیبن جەزەری کاتێك دەبینێت زۆرێك لەخوێنەران ئەم دوو پیتە لەیەك جیانەکەنەوە هەڵدەسێت بە هەڵاوردنی هەموو ئەو وشانەی کە لە قورئانی پیرۆزدا بە پیتی (ظ) نووسراون، چونکە ژمارەیان کەمترە لە پیتی (ض)، بە هۆی هەڵاوردنی (حصر) کەمەوە زۆریش ئاشکرا دەبێت.

کۆی ئەو وشانەی کە لەقورئانی پیرۆزدا بە پیتی (ظ) هاتوون بریتین لە (٨٥٣) وشە.[١٤٩]

ئیبن جەزەری دەڵێت:

---

[١٤٩] الشرح الكبير ٤٤٢.

(٥٣) فِي الطَّعْنِ ظِلُّ[١٥٠] الظُّهْرِ عُظْمُ الْحِفْظِ   أَيْقِظْ وَأَنْظِرْ عَظْمَ ظَهْرِ اللَّفْظِ

ئەم دێڕە (١٠) لەو وشانەی لەخۆ گرتووە کە لە قورئانی پیرۆزدا بە پیتی (ظ) نووسراون بەم شێوەیەی خوارەوە:

١- (الطَّعْنِ): کۆچکردن، تەنها یەك جار هاتووە، ﴿تَسۡتَخِفُّونَهَا يَوۡمَ ظَعۡنِكُمۡ﴾ النحل: ٨٠.

٢- (ظِلُّ): سێبەر، بەهەموو وەرگیراوەکانیەوە (المشتقات) سی و سیٚ جار لەقورئاندا هاتووە، یەکەمیان ﴿وَظَلَّلۡنَا عَلَيۡكُمُ ٱلۡغَمَامَ﴾ البقرة: ٥٧، دواییینیان ﴿إِنَّ ٱلۡمُتَّقِينَ فِي ظِلَٰلٖ وَعُيُونٖ (٤١)﴾ المرسلات.

٣- (الظُّهْرِ): نیوەڕۆ، دوو جار هاتووە، ﴿وَحِينَ تَضَعُونَ ثِيَابَكُم مِّنَ ٱلظَّهِيرَةِ﴾ النور: ٥٨، ﴿وَحِينَ تُظۡهِرُونَ (١٨)﴾ الروم.

٤- (عُظْمُ): مەزنی، بەسەرجەم وەرگیراوەکانیەوە (المشتقات) سەدو سیازدە جار هاتووە، یەکەمیان ﴿وَلَهُمۡ عَذَابٌ عَظِيمٞ (٧)﴾ البقرة، دواییینیان ﴿لِيَوۡمٍ عَظِيمٖ (٥)﴾ المطففين.

٥- (الْحِفْظِ): پاراستن، بەسەرجەم وەرگیراوەکانیەوە (المشتقات) چل و چوار جار هاتووە، یەکەمیان ﴿حَٰفِظُواْ عَلَى ٱلصَّلَوَٰتِ﴾ البقرة: ٢٣٨، دواییینیان ﴿إِن كُلُّ نَفۡسٖ لَّمَّا عَلَيۡهَا حَافِظٞ (٤)﴾ الطارق.

٦- (أَيْقِظْ) لە (اليقظة)وە وەرگیراوە، واتە: بێداریی، تەنها لە یەك شوێندا هاتووە، ﴿وَتَحۡسَبُهُمۡ أَيۡقَاظٗا﴾ الكهف: ١٨.

---

[١٥٠] لە دەستنووسی تردا بە (ظِلِّ) هاتووە.

٧- (أنْظِرْ) له (الإنظار)وه وەرگیراوه، واته: مۆڵەتدان و دواخستن، بیست و دوو جار هاتووه، ﴿وَلَا هُمۡ يُنظَرُونَ ١٦٢﴾ البقرة، دواییینیان ﴿ٱنظُرُونَا نَقۡتَبِسۡ مِن نُّورِكُمۡ﴾ الحديد: ١٣.

٨- (عَظْمَ): ئێسك، بەكۆو بەتاك پازده جار هاتووه، یەكەمیان ﴿وَٱنظُرۡ إِلَى ٱلۡعِظَامِ كَيۡفَ نُنشِزُهَا﴾ البقرة: ٢٥٩، دواییینیان ﴿أَءِذَا كُنَّا عِظَٰمٗا نَّخِرَةٗ ١١﴾ النازعات.

٩- (ظَهْرِ): پشت، شازده جار هاتووه، یەكەمیان ﴿نَبَذَ فَرِيقٞ مِّنَ ٱلَّذِينَ أُوتُواْ ٱلۡكِتَٰبَ كِتَٰبَ ٱللَّهِ وَرَآءَ ظُهُورِهِمۡ﴾ البقرة: ١٠١، دواییینیان ﴿ٱلَّذِيٓ أَنقَضَ ظَهۡرَكَ ٣﴾ الشرح.

١٠- (اللَّفْظِ): وشه، یەك جار هاتووه، ﴿مَّا يَلۡفِظُ مِن قَوۡلٍ إِلَّا لَدَيۡهِ رَقِيبٌ عَتِيدٞ ١٨﴾ ق.

(٥٤) ظَاهِرْ لَظَى شُوَاظُ كَـــظِمٍ[١٥١] ظَلَمَا   اغْلُظْ ظَلامَ ظُفُرٍ انْتَظِرْ ظَـــمَا

ئەم دێڕەیش (١٠) وشەی تری لەخۆگرتووە بەم شێوەیەی خوارەوە:

١- (ظَاهِرْ): بە چەند واتایەکی جیاوازەوە لە چل و دوو شوێندا هاتووە، لەوانە:

- **ئاشکرا (الظاهر): شەش جار هاتووە، یەکەمیان** ﴿ وَذَرُواْ ظَٰهِرَ ٱلۡإِثۡمِ وَبَاطِنَهُۥٓ ﴾ **الأنعام: ١٢٠، شەشەمیشیان** ﴿ وَظَٰهِرُهُۥ مِن قِبَلِهِ ٱلۡعَذَابُ ﴿١٣﴾ ﴾ **الحديد.**
- **هاوکاری (الإعانة): لەهەشت شوێندا هاتووە، یەکەمیان** ﴿ تَظَٰهَرُونَ عَلَيۡهِم بِٱلۡإِثۡمِ وَٱلۡعُدۡوَٰنِ ﴾ **البقرة: ٨٥، هەشتەمیشیان** ﴿ وَٱلۡمَلَٰٓئِكَةُ بَعۡدَ ذَٰلِكَ ظَهِيرٌ ﴿٤﴾ ﴾ **التحريم.**
- **بەرزیی (العُلوّ): لەهەشت شوێندا هاتووە، یەکەمیان** ﴿ لِيُظۡهِرَهُۥ عَلَى ٱلدِّينِ كُلِّهِۦ ﴾ **التوبة: ٣٣، دواییینیان** ﴿ فَأَصۡبَحُواْ ظَٰهِرِينَ ﴿١٤﴾ ﴾ **الصف.**
- **سەرکەوتن (النصر): لەسێ شوێندا هاتووە،** ﴿ كَيۡفَ وَإِن يَظۡهَرُواْ عَلَيۡكُمۡ ﴾ **التوبة: ٨،** ﴿ إِنَّهُمۡ إِن يَظۡهَرُواْ عَلَيۡكُمۡ ﴾ **الكهف: ٢٠،** ﴿ وَأَظۡهَرَهُ ٱللَّهُ عَلَيۡهِ ﴾ **التحريم: ٣.**
- **حەرامبوونی خێزان (الظِّهار): لەسێ شوێندا هاتووە،** ﴿ وَمَا جَعَلَ أَزۡوَٰجَكُمُ ٱلَّٰٓـِٔي تُظَٰهِرُونَ مِنۡهُنَّ أُمَّهَٰتِكُمۡ ﴾ **الأحزاب: ٤،** ﴿ ٱلَّذِينَ يُظَٰهِرُونَ مِنكُم ﴾ **المجادلة: ٢،** ﴿ وَٱلَّذِينَ يُظَٰهِرُونَ مِن نِّسَآئِهِمۡ ﴾ **المجادلة: ٣.**

٢- (لَظَى): ناوێکە لەناوەکانی ئاگر، لەدوو شێواندا هاتووە،

﴿ كَلَّآۖ إِنَّهَا لَظَىٰ ﴿١٥﴾ ﴾ **المعارج** ﴿ فَأَنذَرۡتُكُمۡ نَارٗا تَلَظَّىٰ ﴿١٤﴾ ﴾ **الليل.**

---

[١٥١] لەدەستنووسی تردا بە (شِوَاظُ كَـــظِمٍ) هاتووە.

٣- (شُوَاظُ): بلێسه، لەیەك شوێندا هاتووه، ﴿يُرۡسَلُ عَلَيۡكُمَا شُوَاظٞ مِّن نَّارٖ وَنُحَاسٞ فَلَا تَنتَصِرَانِ (٣٥)﴾ الرحمن.

٤- (كَظْمٍ): خواردنەوەی خەشم وقین، لەشەش شوێندا هاتووه، یەکەمیان ﴿وَٱلۡكَٰظِمِينَ ٱلۡغَيۡظَ﴾ آل عمران: ١٣٤، دواییینیان ﴿إِذۡ نَادَىٰ وَهُوَ مَكۡظُومٞ (٤٨)﴾ القلم.

٥- (ظَلَمَا): ستەم، دووسەدو هەشتاو دوو جار هاتووه، یەکەمیان ﴿وَلَا تَقۡرَبَا هَٰذِهِ ٱلشَّجَرَةَ فَتَكُونَا مِنَ ٱلظَّٰلِمِينَ (٣٥)﴾ البقرة، دواییینیان ﴿وَٱلظَّٰلِمِينَ أَعَدَّ لَهُمۡ عَذَابًا أَلِيمَۢا (٣١)﴾ الإنسان.

٦- (أُغْلُظْ): توندو تیژی، سیازده جار هاتووه، یەکەمیان ﴿وَلَوۡ كُنتَ فَظًّا غَلِيظَ ٱلۡقَلۡبِ لَٱنفَضُّواْ مِنۡ حَوۡلِكَۖ﴾ آل عمران: ١٥٩، دواییینیان ﴿وَٱغۡلُظۡ عَلَيۡهِمۡۚ﴾ التحريم: ٩.

٧- (ظَلامَ): تاریکی، بیست و شەش جار هاتووه، یەکەمیان ﴿وَتَرَكَهُمۡ فِي ظُلُمَٰتٖ لَّا يُبۡصِرُونَ (١٧)﴾ البقرة، دواییینیان ﴿لِّيُخۡرِجَ ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ وَعَمِلُواْ ٱلصَّٰلِحَٰتِ مِنَ ٱلظُّلُمَٰتِ إِلَى ٱلنُّورِۚ﴾ الطلاق: ١١.

٨- (ظُفُرٍ): نینۆك، یەك جار هاتووه، ﴿حَرَّمۡنَا كُلَّ ذِي ظُفُرٖۖ﴾ الأنعام: ١٢٦.

٩- (انْتَظِرْ): چاوەڕوانی، چوارده جار هاتووه، یەکەمیان ﴿قُلِ ٱنتَظِرُوٓاْ إِنَّا مُنتَظِرُونَ (١٥٨)﴾ الأنعام، دواییینیان ﴿وَمِنۡهُم مَّن يَنتَظِرُۖ﴾ الأحزاب: ٢٣.

١٠- (ظَمَا): **تینوێتی، سێ جار هاتووە،** ﴿لَا يُصِيبُهُمۡ ظَمَأٞ﴾ **التوبة: ١٢٠،**
﴿وَأَنَّكَ لَا تَظۡمَؤُاْ فِيهَا وَلَا تَضۡحَىٰ ١١٩﴾ **طه،** ﴿يَحۡسَبُهُ ٱلظَّمۡـَٔانُ
مَآءً﴾ **النور: ٣٩.**

ئەم دێڕەیش چوار وشەی لەخۆگرتووە:

(٥٥) أَظْفَرَ، ظَنَّا كَيْفَ جَا، وَعِظْ[١٥٢] سِوَى عِضِين، ظَلَّ النَّحْلِ زُخْرُفٍ سَوَا

١- (أَظْفَرَ): **زاڵبوو، لەیەك شوێندا هاتووە،** ﴿مِنۢ بَعۡدِ أَنۡ أَظۡفَرَكُمۡ عَلَيۡهِمۡۚ﴾ **الفتح: ٢٤.**

٢- (ظَنَّا): **شەست و نۆ جار بە دوو واتا هاتووە:**

- **گومان، کە لە شەست و حەوت شوێندا، وەك** ﴿بَلۡ ظَنَنتُمۡ أَن لَّن يَنقَلِبَ ٱلرَّسُولُ وَٱلۡمُؤۡمِنُونَ إِلَىٰٓ أَهۡلِيهِمۡ أَبَدٗا وَزُيِّنَ ذَٰلِكَ فِي قُلُوبِكُمۡ وَظَنَنتُمۡ ظَنَّ ٱلسَّوۡءِ وَكُنتُمۡ قَوۡمَۢا بُورٗا ١٢﴾ **الفتح.**
- **دڵنیابوون: کە لە دوو شوێندا هاتووە،** ﴿ٱلَّذِينَ يَظُنُّونَ أَنَّهُم مُّلَٰقُواْ رَبِّهِمۡ وَأَنَّهُمۡ إِلَيۡهِ رَٰجِعُونَ ٤٦﴾ **البقرة،** ﴿فَظَنُّوٓاْ أَنَّهُم مُّوَاقِعُوهَا﴾ **الكهف: ٥٣.**

(كَيْفَ جَا) **هەرچۆنێك هاتووە واتە بەهەموو وەرگێراوەکانیەوە.**

٣- (وَعِظْ): **ئامۆژگاری، بیست و پێنج جار هاتووە، یەکەمیان** ﴿وَمَوۡعِظَةٗ لِّلۡمُتَّقِينَ ٦٦﴾ **البقرة،**

دواییینیان ﴿ذَٰلِكُمۡ يُوعَظُ بِهِۦ﴾ **الطلاق: ٢.**

---

[١٥٢] **بە** (وَعَظْ) **و** (وَعْظِ)**یش خوێنراوەتەوە.**

(سِوَى عِضِينَ) واته جگه له وشەی ﴿عِضِينَ﴾ که به (**ظ**) نەنووسراوه ﴿ٱلَّذِينَ جَعَلُوا۟ ٱلْقُرْءَانَ عِضِينَ (٩١)﴾ الحجر.

٤ - (ظَلَّ) بەردەواميی، له نۆ شوێندا هاتووه، خۆی ئاماژەی به دوانيان کردووه:

یەکەم: ﴿وَإِذَا بُشِّرَ أَحَدُهُم بِٱلْأُنثَىٰ ظَلَّ وَجْهُهُۥ مُسْوَدًّا وَهُوَ كَظِيمٌ (٥٨)﴾ النحل.

دووەم: ﴿وَإِذَا بُشِّرَ أَحَدُهُم بِمَا ضَرَبَ لِلرَّحْمَٰنِ مَثَلًا ظَلَّ وَجْهُهُۥ مُسْوَدًّا وَهُوَ كَظِيمٌ (١٧)﴾ الزخرف.

(ظَلَّ النَّحْلِ زُخْرُفٍ سَوَا) واته: له هەردوو سووڕەتی (النحل) و (الزخرف)دا وەك یەك هاتوون.

(٥٦) وَظَلَّتْ، ظَلْتُمْ، وَبِرُومٍ ظَلُّوا   كَالْحِجْرِ، ظَلَّتْ شُعَرَا نَظَلُّ

لەم دێڕەیشدا شەش شوێنی تر له شوێنەکانی (ظَلَّ) به واتای بەردەواميی باس دەکات:

سێیەم: (ظَلَّتْ)، ﴿وَٱنظُرْ إِلَىٰٓ إِلَٰهِكَ ٱلَّذِى ظَلْتَ عَلَيْهِ عَاكِفًا ۖ﴾ طه: ٩٧.

چوارەم: (ظَلْتُمْ)، ﴿لَوْ نَشَآءُ لَجَعَلْنَٰهُ حُطَٰمًا فَظَلْتُمْ تَفَكَّهُونَ (٦٥)﴾ الواقعة: ٦٥.

پێنجەم: (ظَلُّوا)، ﴿وَلَئِنْ أَرْسَلْنَا رِيحًا فَرَأَوْهُ مُصْفَرًّا لَّظَلُّوا۟ مِنۢ بَعْدِهِۦ يَكْفُرُونَ (٥١)﴾ الروم: ٥١.

(وَبِرُومٍ) واته له سووڕەتی (الروم)دا.

شەشەم: (كَالْحِجْرِ) ئەوەیشی له سووڕەتی (الحجر)دایه: ﴿وَلَوْ فَتَحْنَا عَلَيْهِم بَابًا مِّنَ ٱلسَّمَآءِ فَظَلُّوا۟ فِيهِ يَعْرُجُونَ (١٤)﴾ الحجر: ١٤.

حەوتەم: (ظَلَّتْ)، ﴿إِن نَّشَأْ نُنَزِّلْ عَلَيْهِم مِّنَ ٱلسَّمَآءِ ءَايَةً فَظَلَّتْ أَعْنَٰقُهُمْ لَهَا خَٰضِعِينَ (٤)﴾ الشعراء: ٤.

(شُعَرَا) واته له سووڕەتی (الشعراء)دا.

هەشتەم: (نَظَلُّ)، ﴿قَالُواْ نَعۡبُدُ أَصۡنَامٗا فَنَظَلُّ لَهَا عَٰكِفِينَ ٧١﴾ **الشعراء:** ٧١.

پاشان دەڵێت:

(٥٧) يَظْلَلْنَ، مَحْظُورًا مَعَ المُحْتَـــــظِرِ   وَكُنْتَ فَظًّا، وَجَمِيْع[١٥٣] النَّـــــظَرِ

ئەم دێڕەیش پێنج وشەی تری لەخۆگرتووە:

یەکەم: (يَظْلَلْنَ) **نۆیەمین شوێنە لە شوێنەکانی** (ظَلَّ) **بەواتای بەردەوامیی، ئەویش ئایەتی** ﴿إِن يَشَأۡ يُسۡكِنِ ٱلرِّيحَ فَيَظۡلَلۡنَ رَوَاكِدَ عَلَىٰ ظَهۡرِهِۦٓۚ﴾ **الشورى:** ٣٣.

دووەم: (مَحْظُورًا) **قەدەغەکراو، یەك جار هاتووە،** ﴿وَمَا كَانَ عَطَآءُ رَبِّكَ مَحۡظُورًا ٢٠﴾ **الإسراء:** ٢٠.

سێیەم: (المُحْتَظِرِ) **خاوەن پەچە، یەك جار هاتووە،** ﴿إِنَّآ أَرۡسَلۡنَا عَلَيۡهِمۡ صَيۡحَةٗ وَٰحِدَةٗ فَكَانُواْ كَهَشِيمِ ٱلۡمُحۡتَظِرِ ٣١﴾ **القمر.**

چوارەم: (فَظًّا) **توندی و زبری،** ﴿وَلَوۡ كُنتَ فَظًّا غَلِيظَ ٱلۡقَلۡبِ لَٱنفَضُّواْ مِنۡ حَوۡلِكَۖ﴾ **آل عمران:** ١٥٩.

پێنجەم: (النَّظَرِ) **سەیرکردن، هەشتاو شەش جار هاتووە، یەکەمیان** ﴿وَأَنتُمۡ تَنظُرُونَ ٥٠﴾ **البقرة:** ٥٠، **دواییینیان** ﴿أَفَلَا يَنظُرُونَ إِلَى ٱلۡإِبِلِ كَيۡفَ خُلِقَتۡ ١٧﴾ **الغاشية:** ١٧.

(جَمِيْع) **هەموو وەرگیراوەکانی (المشتقات).**

---

[١٥٣] **لەدەستنووسی تردا بە** (وَجَمِيْع) **هاتووە.**

(٥٨) إِلَّا بِ:وَيْلٍ[154]، وَهَلْ، وَأُولَى نَاضِـرَهْ   وَالْغَيْظُ لاَ الرَّعْدُ وَهُودٌ[155] قَاصِـرَهْ

لە وشەکانی (النَّظَرِ) بەواتای سەیرکردن سیٚ شویٚن جیادەکاتەوە کە بە پیتی (ض) هاتوون، چونکە ئەو سیانە لە (النَّضَارَة)وە –بە واتای جوانی– وەرگیراون کە ئەمانەن:

یەکەم: ﴿ تَعۡرِفُ فِي وُجُوهِهِمۡ نَضۡرَةَ ٱلنَّعِيمِ ٢٤ ﴾ المطففين: ٢٤، بە وشەی (وَيْلٍ) ئاماژەی بۆ کردووە واتە سوورەتی (المطففين)

دووەم: ﴿ وَلَقَّىٰهُمۡ نَضۡرَةً وَسُرُورًا ١١ ﴾ الإنسان، بە وشەی (هَلْ) ئاماژەی بۆ کردووە واتە سوورەتی (الإنسان).

سێیەم: (نَاضِرَهْ) ﴿ وُجُوهٌ يَوۡمَئِذٍ نَّاضِرَةٌ ٢٢ ﴾ القيامة، بە وشەی (أُولَى) واتەم یەکەم دانەیان ئاماژەی بۆ کردووە چونکە دووەمیان بەپیتی (ظ) نووسراوە: ﴿ إِلَىٰ رَبِّهَا نَاظِرَةٌ ٢٣ ﴾ القيامة.

(الْغَيْظُ) تووڕەیی زۆر، یازدە جار هاتووە، یەکەمیان ﴿وَإِذَا خَلَوۡاْ عَضُّواْ عَلَيۡكُمُ ٱلۡأَنَامِلَ مِنَ ٱلۡغَيۡظِۚ﴾ آل عمران: ١١٩، دواییینیان ﴿ تَكَادُ تَمَيَّزُ مِنَ ٱلۡغَيۡظِۖ ﴾ الملك: ٨.

پاشان دوو شوێن جیادەکاتەوە کە لە وشەی (الْغَيْظ) دەچن کە بە (ض) نووسراون:

یەکەم: ﴿ وَمَا تَغِيضُ ٱلۡأَرۡحَامُ وَمَا تَزۡدَادُۚ ﴾ الرعد: ٨.

دووەم: ﴿ وَغِيضَ ٱلۡمَآءُ ﴾ هود: ٤٤.

(لاَ الرَّعْدُ وَهُودٌ) بەناوهێنانی دوو سوورەتەکە ئاماژەی بۆ ئەو دوو خاڵەی سەرەوە کردووە.

(قَاصِرَهْ): تەنها ئەو دوو وشەیە لە قورئاندا هاتووە.

---

[154] لەدەستنووسی تردا بە (وَيْلٌ) هاتووە.

[155] لەدەستنووسی تردا بە (وَالْغَيْظِ لاَ الرَّعْدِ وَهُودِ) هاتووە.

(٥٩) وَالْحَظُّ لاَ الحَضُّ[١٥٦] عَلَى الطَّعَـــامِ   وَفِي ظَنِينِ الخِلاَفُ سَامِــــــي

(الحَظُّ): پشك، حەوت جار هاتووە، یەكەمیان ﴿ يُرِيدُ ٱللَّهُ أَلَّا يَجۡعَلَ لَهُمۡ حَظّٗا فِي ٱلۡأٓخِرَةِۖ ﴾ آل عمران: ١٧٦،دواییینیان ﴿ وَمَا يُلَقَّىٰهَآ إِلَّا ذُو حَظٍّ عَظِيمٖ ٣٥ ﴾ فصلت: ٣٥.

(لاَ الحَضُّ عَلَى الطَّعَامِ) واتە: هاندان (الحَضُّ) بۆ بەخشینی خۆراك بەپیتی (ض) دەنووسرێت و جیاوازە لە وشەی (الحَظُّ) و سێ جار لە قورئاندا هاتووە:

﴿ وَلَا يَحُضُّ عَلَىٰ طَعَامِ ٱلۡمِسۡكِينِ ٣٤ ﴾ الحاقة.

﴿ وَلَا تَحَٰٓضُّونَ عَلَىٰ طَعَامِ ٱلۡمِسۡكِينِ ١٨ ﴾ الفجر.

﴿ وَلَا يَحُضُّ عَلَىٰ طَعَامِ ٱلۡمِسۡكِينِ ٣ ﴾ الماعون.

(ظَنِينٍ): ﴿ وَمَا هُوَ عَلَى ٱلۡغَيۡبِ بِضَنِينٖ ٢٤ ﴾ التكوير، لەخوێندنەوەی ئەم وشەیەدا ڕاجیاییەكی (سَامِي) بەرزو بەناوبانگ هەیە، واتە بە دوو شێوە دەخوێنرێتەوە:

(ظَنِينٍ) واتە: تۆمەتبار

(ضَنِينٍ) واتە: ڕەزیل، بەڵام لە ریوایەتی (حفص)دا بە ﴿بِضَنِينٖ﴾ دەخوێنرێتەوە.

(٦٠) وَإِنْ تَلاَقَيَا البَيَــــــانُ لاَزِمُ:   أَنْقَضَ ظَهْرَكَ، يَعَضُّ الظَّـــالِمُ

ڕاقەی وشەكان:

(تَلاَقَيَا): ئەگەر هەردووكیان (ض، ظ) بەیەككگەیشتن

ڕاقەی گشتی:

ئەگەر هەردووكیان واتە (ض، ظ) بەیەك گەیشتن پێویستە ڕوون بكرێنەوەو دەربخرێن و مافی خۆیانیان پێبدرێت لەجێیپیت و سیفەتەكانیان، وكو:

﴿ ٱلَّذِيٓ أَنقَضَ ظَهۡرَكَ ٣ ﴾ الشرح.

---

[١٥٦] لە دەستنووسی تردا بە (وَالحَظِّ لاَ الحَضِّ) هاتووە.

﴿ وَكَذَٰلِكَ نُوَلِّي بَعۡضَ ٱلظَّٰلِمِينَ بَعۡضَۢا بِمَا كَانُواْ يَكۡسِبُونَ ١٢٩ ﴾ **الأنعام.**

(٦١) وَاضْطُرَّ مَعْ وَعَظْتَ مَـعْ أَفَضْتُمُ   وَصَفِّ ها: جِبَاهُهُمْ، عَلَيْـــهِمُ

ڕاقەی وشەکان:

(وَصَفِّ): ڕوونی بکەرەوە.

(ها): پیتی (هـ).

ڕاقەی گشتی:

ئەم دێڕە چوار بابەتی لەخۆگرتووە، سیانیان پەیوەندییان بە هەردوو پیتی (ض، ظ)ەوە هەیە چوارەمیشیان پەیوەستە بە پیتی (هـ)وە:

یەکەم: دەرخستنی پیتی (ض) لە کاتی گەیشتنی بە پیتی (ط)، وەکو: ﴿فَمَنِ ٱضۡطُرَّ﴾ **البقرة: ١٧٣.**

دووەم: دەرخستنی پیتی (ظ) لە کاتی گەیشتنی بە پیتی (ت)، وەکو:
﴿ قَالُواْ سَوَآءٌ عَلَيۡنَآ أَوَعَظۡتَ أَمۡ لَمۡ تَكُن مِّنَ ٱلۡوَٰعِظِينَ ١٣٦ ﴾ **الشعراء: ١٣٦**

سێیەم: دەرخستنی پیتی (ض) لە کاتی گەیشتنی بە پیتی (ت)، وەکو: ﴿فَإِذَآ أَفَضۡتُم﴾ **البقرة: ١٩٨.**

چوارەم: ڕوونکردنەوەو جوان دەرخستنی پیتی (هـ)، چونکە پیتێکی لاوازە، وەکو:
﴿ فَتُكۡوَىٰ بِهَا جِبَاهُهُمۡ وَجُنُوبُهُمۡ وَظُهُورُهُمۡۖ ﴾ **التوبة: ٣٥،** ﴿عَلَيۡهِمۡ﴾ **الفاتحة: ٧.**

هەروەها:

﴿ وُجُوهُهُمۡ ﴾ **آل عمران: ١٠٦،** ﴿ وُجُوهِهِم ﴾ **الفتح: ٢٩،** ﴿ٱهۡدِنَا ٱلصِّرَٰطَ ٱلۡمُسۡتَقِيمَ ٦ ﴾ **الفاتحة: ٦.**

یاساکانی میم و نون

میم و نونی (شدة)دار:

(٦٢) وأَظْهِرِ الغُنَّةَ مِنْ نُـــــونٍ وَمِنْ   مِيْمٍ إِذَا مَا شُدِّدَا، ....

ئیبن جەزەری فەرمان دەكات بە دەرخستنی سیفەتی مینگە (الغنة) لە هەردوو پیتی (م، ن)دا ئەگەر (شدة)داربوون.

ڕوونكردنەوە:

مینگە: دەنگێكی خۆشە، هاودەنگی هەردوو پیتی (ن، م) دەكات.

خاوەنی (السلسبيل الشافي) عوسمان سولەیمان موراد دەڵێت:

وغُنَّةٌ صَوْتٌ لَذيذٌ رُكِّبا   في النُّونِ والميمِ عَلَى مَراتِبا.

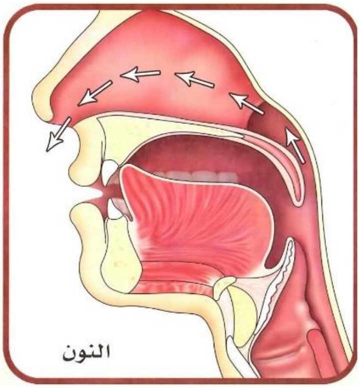

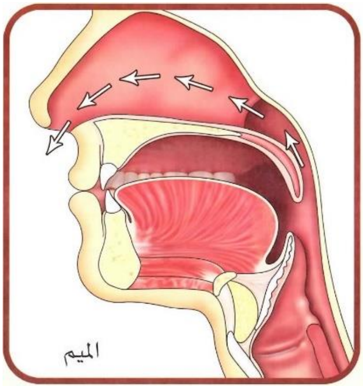

پلەكانی مینگە:

زۆرینەی زانایان (الجمهور) مینگە بە پێنج پلە دیاریدەكەن:

١- تەواوترین: لە نون و میمی (شدّة)داردا:

أ– لە یەك وشەدا: ﴿إِنَّ﴾، ﴿يَمُنُّونَ﴾، ﴿هَمَّت﴾، ﴿أُمُّ ٱلْكِتَٰبِ﴾.

ب– لە دوو وشەدا: ئەمیش چوار جۆرە:

– تێهەڵكێشی (ن)ی زەنندەدارو (تنوین) لەپیتی (ن)و (م)دا وەك: ﴿إِن نَّشَأْ﴾، ﴿مِن مَّآءٍ﴾

- تێهەڵکێشی پیتی (م) لە (م)دا ﴿ڪَرِمِّن﴾.
- تێهەڵکێشی (متجانسين) پیتی (ب)ی زەنندەدار لە (م)دا: ﴿ ٱرۡكَب مَّعَنَا ﴾
- تێهەڵکێشی لامی (شمسی) لە نوندا ﴿ٱلنَّاسِ﴾، ﴿ٱلنَّعِيمِ﴾

٢- **تەواوتر:** لە تێهەڵکێشکردنی ناتەواودا (الإدغام الناقص): واتە: تێهەڵکێشی نونی زەنندەدارو (تنوین) لە پیتی(ي) و(و)دا وەك: ﴿ فَمَن يُؤۡمِنۢ ﴾، ﴿ سِرَاجًا وَهَّاجًا ﴾.

٣- **تەواو:** لە نون و میمی شاراوە (الُمخفاة)دا، هەروەها هەڵگەڕاندنەوە (القلب)یش دەگرێتەوە: ﴿ كُنتُم بِهِۦ﴾، ﴿مِنۢ بَنِيٓ إِسۡرَٰٓءِيلَ﴾

٤- **ناتەواو:** لە نون و میمی ئاشکرادا، وەك: ﴿يَنۡحِتُونَ﴾، ﴿لَكُمۡ دِينُكُمۡ﴾

٥- **ناتەواوترین:** لە نونو میمی بزواو (متحرك)دا. ﴿ مِنَ ٱللَّهِ ﴾ الجن:٢٢.

کەواتە مینگە سیفەتێکی وابەستەیە بە پیتی میم و نونەوە، بەڵام لە دووشێوەی کۆتاییدا دەرناکەوێت و لە هەرسێ شێوەی سەرەتادا پێویستە دەربخرێت و ئەندازەی دوو جووڵە (حرکة) **درێژبکرێتەوە**، بەڵام لە دوو پلەی کۆتاییدا لە یەك جووڵە (حرکة) زیاتر درێژ ناکرێنەوە.

تێبینی:

یەکەم: مەبەست لە تەواو و ناتەواویی لە سێ پلەی یەکەمدا: بەهێزی مینگەو، تەواوی پشتبەستن بە کەپوو و(الخیشوم)، ناتەواوی مینگەیە.

بەڵام هەندێك لە زانایان دەڵێن مەبەست پێی درێژکردنەوەی مینگەکانە لە ڕووی کاتەوە (زمن)، واتە لە پلەی یەکەمدا زیاتر درێژدەکرێتەوە، دووەمیش لە یەکەم کەمتر، سێیەمیش لە دووەم کەمتر. ، بەڵام زۆرینەی زانایانی سەردەم دەڵێن مینگە پێویستە بە ئەندازەی ئەلیفێك واتە دوو جووڵە درێژ بکرێتەوە.

دووەم: لە کاتی دەربڕینی مینگەدا دەنگی پیتەکە یان سیفەتەکەی لە کەپووەوە (خیشوم) دەردەچێت، نەك پیتەکە خۆی.

سێیەم: مینگەی پیتی (ن) بەهێزترە لە مینگەی پیتی (م).

گەورەکردن و بچووککردنی مینگە:

مینگە شوێنی پیتی پاش خۆی دەکەوێت، واتە: گەورە دەکرێت ئەگەر بە دوای نونی زەننەدارو (تنوین)دا یەکێك لە پیتە بەرزەکان (الاستعلاء) هاتبوو، ئەمەش لە کاتی شاردنەوە (الإخفاء)دا دەبێت کاتێك دەگات بە هەر پێنج پیتی (ص، ض، ط، ظ، ق).

سەمەننودی لە (لآلئ البيان)دا دەڵێت:

.... وَتَتْبَعُ الألِفْ　　مَا قَبْلَهَا، وَالْعَكْسُ فِي الْغَنِّ أُلِفْ

هەروەها خاوەنی (السلسبيل الشافي) عوسمان سولەیمان مورادیش دەڵێت:

وفخِّـــــــم الغُنَّة إن تلاها　　حروفُ الاستعلاءِ لا سواهـــــا

نموونە: ﴿يُنصَرُونَ﴾، ﴿مِن صَلْصَٰلِ﴾، ﴿رِيحًا صَرْصَرًا﴾، ﴿مَّنضُودٍ﴾، ﴿لَمَن ضَرُّهُۥٓ﴾، ﴿وَكُلًّا ضَرَبْنَا﴾، ﴿يَنطِقُونَ﴾، ﴿مِن طِينٍ﴾، ﴿حَلَٰلًا طَيِّبًا﴾، ﴿ يَنظُرُونَ ﴾، ﴿إِن ظَنَّآ﴾، ﴿ ظِلًّا ظَلِيلًا﴾، ﴿يَنقَلِبُونَ﴾، ﴿مِن قَبْلِكَ﴾، ﴿عَلِيمٌ قَدِيرٌ﴾

بەڵام ئەگەر بە دوای نونی زەننەدارو (تنوین)دا پیتەکانی تری (الإخفاء) هاتن، ئەوا مینگەیان بچووك دەکرێتەوە، وەك: ﴿ٱلْإِنسَٰنُ﴾، ﴿ كُنتُم﴾، ﴿مِّن شَىْءٍ﴾، ﴿أَنفَقْتُم﴾

یاسكانی میمی زەننەدار (الساكن)

ڕوونكردنەوە:

میمی زەننەدار: ئەو میمەیە كە هیچ جووڵەیەكی نییە نە لەباری گەیاندن و نە لەباری وەستاندا، دەگونجێت بنەڕەتی یان زیادە بێت، لە ناوەڕاست و كۆتایی وشەدا لە ناو و كردارو پیت دا دێت.

لە گەڵ پیتەكانی زمانی عەرەبیدا سێ دۆخی هەیە:

(٦٢) .... وَأَخْفِـــــينْ
(٦٣) أَلْمِيْمَ إِنْ تَسْكُنْ بِغُنَّةٍ لَـــــدَى   بَاءٍ عَلَى الْمُخْتَارِ مِنْ أَهْلِ الْأَدا

١- شاردنەوە (الإخفاء):

فەرمان دەكات بە شاردنەوەی میمی زەننەدارو دەربڕینی بە مینگەوە لەكاتی گەیشتنی بە پیتی (ب)دا.

(عَلَى الْمُخْتَارِ مِنْ أَهْلِ الْأَدا) لەسەر ڕای هەڵبژێردراو و پەسەندی زانایانی تەجوید.

بۆچوونێكی تریش هەیە چەند كەسێكی كەم لەزانایان كاری پێ دەكەن ئەویش ئاشكراكردنی میمی زەننەدارە لە كاتی گەیشتنی بە پیتی (ب).

تێبینی: بۆ ناسینەوەی، میمی زەننەداری شاراوە نیشانەی زەننە (سكون)ی بۆ دانەنراوە. بۆ نموونە:

﴿ سَلۡهُمۡ أَيُّهُم بِذَٰلِكَ زَعِيمٌ ۝٤٠ ﴾ **القلم**   ﴿ فَإِذَا هُم بِٱلسَّاهِرَةِ ۝١٤ ﴾ **النازعات**

تێبینی: ئەم شاردنەوەیە ناونراوە لێوی (شفوي)، چونكە جێپیتی میم هەردوو لێوە.

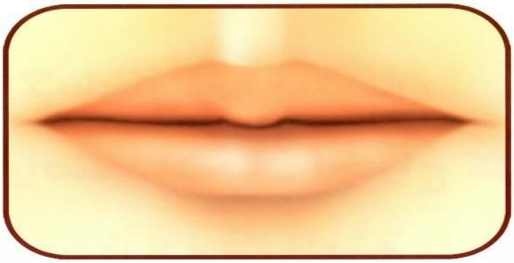

شێوەی دوو لێو لە كاتی دەربڕینی میمی شاراوەدا

(٦٤) وَأظْهِرَنْهَا عِنْدَ بَاقِي الأَحْـــرُفِ   وَاحْذَرْ لَدَى وَاوٍ وَفَا أَنْ تَخْتَفِي

٢- ئاشكراكردن (الإظهار):

(وَأظْهِرَنْهَا عِنْدَ بَاقِي الأَحْرُفِ): میمى زەننەدار (ساكن) ئاشكرابكە لەگەڵ پیتەكانى تردا جگە لە (م، ب).

(وَاحْذَرْ لَدَى وَاوٍ وَفَا أَنْ تَخْتَفِي): وریابە لە شاردنەوەى میمى زەننەدار لەكاتى گەیشتنى بە پیتى (و، ف) لەبەر نزیكى (م) لە (ف) لە جێپیتدا، وەك: ﴿ وَأَنتُمۡ فِيهَا ﴾، لەبەر یەكگرتنى (م)یش لەگەڵ (و) لە جێپیتدا، وەك: ﴿ عَلَيۡهِمۡ وَلَا ٱلضَّآلِّينَ ﴾.

سوود:

* ئەم ئاشكراكردنە ناونراوە لێوى (شفوي)، چونكە جێپیتى میم هەردوو لێوە.

* بۆ دۆخى ئاشكراكردنى میمى زەننەدار لە (مصحف)ى پیرۆزدا سەرە پیتى (ح)ى بۆدانراوە.

٣- تێهەڵكێشكردن (الإدغام):

ئیبن جەزەرى باسى تێهەڵكێشكردنى (م) لەگەڵ (م) نەكردووە، چونكە پێشتر لە دێرى پەنجادا ئاماژەى پێكرد

وَأَوَّلَي مِثْلٍ وَجِنْسٍ إنْ سَـــــكَنْ   أَدْغِمْ ....

بریتییە لە تێهەڵكێشكردنى پیتى (م)ى زەننەدار لە كاتى گەیشتنى بە میمێكى بزواودا، بە شێوەیەك كە هەردووكیان ببنە میمێكى (مشدّد)ى مینگەدار.

ناونراوە لێكچوو (المتماثلين) چونكە هەردوو پیتەكە لە جێپیتو سیفەتدا یەكیان گرتووە. ناونراوە تێهەڵكێشى مینگەداریش چونكە مینگەى لە گەڵدایە، ئەو مینگەیەش بە كۆدەنگى زانایان هى پیتى دووەمە واتە تێهەڵكێشێكى تەواوە.

ناونیشنراوە تێهەڵكێشى لێوى چونكە پیتى میم لە دوو لێوەوە دەردەچێت و هەروەها بۆ جیاكردنەوەیشى لە تێهەڵكێشى نونى زەننەدار لەگەڵ پیتەكانى تێهەڵكێشدا.

نموونە: ﴿ ٱلَّذِيٓ أَطۡعَمَهُم مِّن جُوعٖ وَءَامَنَهُم مِّنۡ خَوۡفِۭ ④ ﴾ قريش، ﴿ إِنَّهَا عَلَيۡهِم مُّؤۡصَدَةٞ ⑧ ﴾ الهمزة

سەرنج:

لەم ئایەتەشدا هەرسیٚ حوکمەکەی میمی زەننەدار بە هەردوو پیتی (ف، و) کۆ بونەتەوە: ﴿فَبِمَا نَقۡضِهِم مِّيثَٰقَهُمۡ وَكُفۡرِهِم بِـَٔايَٰتِ ٱللَّهِ وَقَتۡلِهِمُ ٱلۡأَنۢبِيَآءَ بِغَيۡرِ حَقّٖ وَقَوۡلِهِمۡ قُلُوبُنَا غُلۡفُۢۚ بَلۡ طَبَعَ ٱللَّهُ عَلَيۡهَا بِكُفۡرِهِمۡ فَلَا يُؤۡمِنُونَ إِلَّا قَلِيلٗا ١٥٥﴾ **النساء**

یاسکانی نونی زەنندەدار (الساكن)

نونی زەنندەدار (ساکن): نونێکی زەنندەدارە لە ناو (اسم)و کردار (فعل)و پیت (حرف)دا هەیە، لە هەردوو دۆخی وەستانو گەیانندندا، لە کۆتاییو ناوەڕاستی وشەدا بە دیدەکرێتو دەنوسرێتو دەخوێنرێتەوە.

(التنوين): نونێکی زەنندەداری زیادەیە، دەکەوێتە کۆتایی ناوەوە (اسم)، تەنها لەگەیانندندا (وصل) دەخوێنرێتەوەو بۆ جەختکردنەوە (توکید)یش نییە، نیشانەی دوو سەر یاخود دوو ژێر یاخود دوو بۆری بۆ دادەنرێت.

ئیبن جەزەری چوار دێری هۆنراوەکەی بۆ نونی زەنندەراو (تنوین) تەرخان کردووە، لە دێڕی یەکەمدا هەرچوار یاساکەی ژماردووە:

(٦٥) وَحُكْمُ تَنْوِينٍ وَنُونٍ يُلْـــــفَى   إِظْهَارٌ، ادْغَامٌ، وَقَلْبٌ، إِخْفَــا[١٥٧]

یاساکانی (تنوین) و نون لە (إِظْهَارٌ) و (إِدْغَام) و (قَلْب) و (إِخْفَاء)دا هەیە.

(يُلْفَى) واتە هەیە.

(٦٦) فَعِنْدَ حَرْفِ الْحَلْقِ أَظْهِرْ، ....

١- ئاشکراکردن (الإِظْهَار):

(فَعِنْدَ حَرْفِ الْحَلْقِ أَظْهِرْ) لەگەڵ پیتەکانی گەروو (الحلق)دا ئاشکرای بکە.

ڕوونکردنەوە:

ئاشکراکردن: ئاشکراکردنو دەرخستنی نونی زەنندەدار یاخود (تنوین) لە جێپیتی خۆیەوە بێ ئەوەی مینگە (غنّة)ی لە گەڵدا بێت، یاخود لە سەری بوەستین. ئەم ئاشکراکردنەش لە کاتێکدایە نونی زەنندەدار یاخود تەنوین لە گەڵ شەش پیت لە پیتەکانی زمانی عەرەبی بەیەك بگەن.

---

[١٥٧] لەدەستنووسی تردا بە هەمزەی گەیاندن (وَقَلْبٌ،اِخْفَــا) هاتووە.

پیتەکانی: ئەو شەش پیتانە پێیان دەگوترێ پیتەکانی ئاشکراکردن (الإظهار) یاخود پیتەکانی گەروو (الحلق) کە بریتین لە: (ء، هـ، ع، ح، غ، خ) کە لەسەرەتای ئەم وشانەدا کۆکراونەتەوە: أخي هَاك عِلماً حَازه غيرُ خاسِر.

ئاشکراکردنی نونی زەنندار (ساکن) لە یەك وشەداو لە دوو وشەدا ڕوودەدات، بەڵام ئاشکراکردنی (تنوین) لە دوو وشەدا نەبێت ڕوونادات.

پلەکانی ئاشکراکردن:

١- (ء، هـ)، ئاشکراکردنی نون یاخود (تنوین) لە گەڵ ئەم دوو پیتەدا ڕوونترە، چونکە دوورترین پیتەکانی گەرووە لە جێپیتی نونەوە.

٢- (ع، ح)، ئاشکراکردنی نون یاخود (تنوین) لە گەڵ ئەم دوو پیتەدا مامناوەندە، چونکە دەکەونە ناوەڕاستی گەرووەوە.

٣- (غ، خ)، ئاشکراکردنی نون یاخود (تنوین) لە گەڵ ئەم دوو پیتەدا لەوانیتر کەمترە، چونکە نزیکترین پیتەکانی گەروون لە جێپیتی نونەوە.

نموونە:

پیت	نونی زەنندار لەیەك وشەدا	لە دوو وشەدا	لە گەڵ (تنوین)دا
الهمزة	﴿ وَيَنْـَٔوْنَ ﴾	﴿ مَنْ ءَامَنَ ﴾	﴿ عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴾
الهاء	﴿ يَنْهَوْنَ ﴾	﴿ إِنْ هَـٰذَآ ﴾	﴿ سَلَـٰمٌ هِىَ ﴾
العين	﴿ ٱلْأَنْعَـٰمِ ﴾	﴿ مِنْ عَمَلٍ ﴾	﴿ أَجْرٌ عَظِيمٌ ﴾
الحاء	﴿ تَنْحِتُونَ ﴾	﴿ مِّنْ حَكِيمٍ ﴾	﴿ غَفُورٌ حَلِيمٌ ﴾
الغين	﴿ فَسَيُنْغِضُونَ ﴾	﴿ مِّنْ غِلٍّ ﴾	﴿ لَعَفُوٌّ غَفُورٌ ﴾
الخاء	﴿ وَٱلْمُنْخَنِقَةُ ﴾	﴿ مِّنْ خَرْدَلٍ ﴾	﴿ لَطِيفٌ خَبِيرٌ ﴾

نیشانەی لە (مصحف)دا: بۆ ناسینەوەی نونی زەنندار لە دۆخی ئاشکراکردندا لە قورئانی پیرۆزدا زانایان سەری پیتی (ح)یان بە بچووکی لە سەر نونەکە داناوە، وەکو: ﴿أَنْعَمْتَ﴾ بۆ (تنوین)یش لە هەمان باردا نیشانەی ـُـ ـَـ ـِـ یان داناوە.

(٦٦) ....، وَادَّغِمْ   فِي اللاَّمِ وَالرَّا لاَ بِغُنَّةٍ لَـــــزِمْ

١- تێهەڵکێشکردن (الإدغام):

نونی زەنندارو تەنوین تێهەڵکێش بکە ئەگەر بەدوایدا پیتی (ل) و (ر) هاتبوو، بەڵام پێویستە تێهەڵکێشی بێ مینگە (غنة) بێت.

(٦٧) وَأَدْغِمَنْ بِغُنَّةٍ فِي (يُومِـــــنُ)   إِلاَّ بِكِلْمَةٍ كَ: دُنْيَا عَنْــوَنُوا[158]

نونی زەنندارو تەنوین تێهەڵکێش بکە ئەگەر بەدوایدا پیتەکانی (يُومِنُ) هاتبوون.

(إِلاَّ بِكِلْمَةٍ كَ: دُنْيَا عَنْــوَنُوا) لەم نیو دێڕەیشدا باس لە مەرجی تێهەڵکێشکردن دەکات کە نابێت لەیەك وشەدا بێت، وەك: ﴿ ٱلدُّنْيَا ﴾ ، (عَنْوَن) واتە: ناونیشانی بۆ دانا.

(عَنْوَنُوا): هەرچەندە وشەیەکی قورئانی نییە بەڵام ئیبن جەزەری وەك نموونە هێناویەتی بۆ هاتنی واو بەدوای نونی زەنندارردا لەیەك وشەداو تێهەڵکێش نەبووە وەك: ﴿ صِنْوَانٌ ﴾، ﴿ قِنْوَانٌ ﴾

ڕوونکردنەوە:

پێناسەی تێهەڵکێش: بریتیە لە بەیەکگەیشتنی نونی زەنندار یاخود (تنوین) لە گەڵ شەش پیتی زمانی عەرەبی.

پیتەکانی: (ي، ر، م، ل، و، ن) لە وشەی (يرمُلون)[159]دا کۆکراونەتەوە.

بەشەکانی: تێهەڵکێشکردن دووجۆرە:

---

[158] لەهەندێك دەستنووسدا (صَنْــوَنُوا) هاتووە، کە ئاماژەیە بۆ وشەی ﴿ صِنْوَانٌ ﴾.

[159] (يرمُلون) واتە: پەلە دەکەن، بە(يرمَلون)ەش دەخوێنرێتەوە.

١- تێهەڵکێشکردنی مینگەدار (إدغامٌ بغنّة)

پێناسە: بریتییە لە بەیەکگەیشتنی نونی زەننەدار یاخود (تنوین) لە گەڵ (چوار) لەو شەش پیتە کە بریتین لە پیتەکانی وشەی (یَنمُو) یان (یُوْمِن). ئەمیش دەکرێت بەدوو بەشەوە:

أ- تێهەڵکێشی تەواوی مینگەدار (إدغامٌ کاملٌ بغنّة):

پیتەکانی: دوو پیتی هەیە (ن، م). بۆیە پێی گوتراوە تەواو چونکە پیتی یەکەم (نونی زەننەدار یاخود تنوین) بە تەواوی – بە پیت‌و سیفەتی مینگە – تێهەڵکێشی پیتی دووەم بووە.

نیشانەی لە (مصحف)دا: نیشانەی (شدّة)ی لە سەر پیتی دووەم بۆ دانراوە.

نموونە:

هاتنی نون بەدوای نونی زەننەداردا: ﴿مِّن نَّذِيرٍ﴾

هاتنی میم بەدوای نونی زەننەداردا: ﴿مِّن مَّسَدِۭ﴾

هاتنی نون بەدوای (تنوین)دا: ﴿يَوۡمَئِذٍ نَّاعِمَةٌ﴾

هاتنی میم بەدوای (تنوین)دا: ﴿ صُحُفًا مُّطَهَّرَةً ﴾

ب- تێهەڵکێشی ناتەواوی مینگەدار (الإدغامُ الناقص بغنّة)

پیتەکانی: ئەمیش دوو پیتی هەیە: (و، ي)، بەڵام لێرەدا نونی زەننەدار یاخود (تنوین)ەکە بە تەواوی تێهەڵکێشی پیتی دووەم نەبووە، چونکە سیفەتی مینگەکەی ماوەتەوە، هەر بۆیە پێی وتراوە ناتەواو.

نموونە:

هاتنی واو بە دوای نونی زەننەداردا: ﴿مِن وَالٍ﴾

هاتنی (ي) بە دوای نونی زەننەداردا: ﴿مَن يُؤۡمِنُ﴾

هاتنی واو بە دوای (تنوین)دا: ﴿رَحِيمٌ وَدُودٌ﴾

هاتنی (ي) به دوای (تنوین)دا: ﴿خَيْرًا يَرَهُ﴾

نیشانەی لە (مصحف)دا: نیشانەی (شدّة)ی بۆ دانەنراوە.

٢- تێهەڵکێشی بێ مینگە (إدغامٌ بلا غنّة)

پێناسە: بریتییە لە بەیەکگەیشتنی نونی زەنگەدار یاخود (تنوین) لە گەڵ دوو پیتەکەی تردا کە (ل، ر) یە. لێرەدا مینگە دروست نابێت، چونکە هیچ سیفەتێکی نونەکە نامێنێ.

هۆکارەکەی: تێهەڵکێشبوونی ئەم دوو پیتە نزیکی جێپیتەکانیانە لە جێپیتی نونەوە.

نموونە:

هاتنی (لام) بە دوای نونی زەنگەداردا: ﴿فَإِن لَّمْ﴾

هاتنی (را) بە دوای نونی زەنگەداردا: ﴿وَمِن رِّبَاطِ﴾

هاتنی (لام) بە دوای (تنوین)دا: ﴿هُدًى لِّلْمُتَّقِينَ﴾

هاتنی (را) بە دوای (تنوین)دا: ﴿ثَمَرَةٍ رِّزْقًا﴾

تێبینی:

١- ئەم تێهەڵکێشکردنە تەنها لە دوو وشەدا ڕوو دەدات، بەڵام ئەگەر لە یەك وشەدا بوو دەبێت ئاشکرا (الإظهار) بکرێتو پێی دەگوترێت ئاشکراکردنی ڕەها (الإظهارُ المطلق)و لە قورئاندا لە چوار وشەدا ڕوویداوە: ﴿ٱلدُّنْيَا﴾، ﴿قِنْوَانٌ﴾، ﴿صِنْوَانٌ﴾، ﴿بُنْيَانٌ﴾

٢- لە دوو جێگەی قورئانی پیرۆزدا تێهەڵکێش ڕوونادات، بەڵکو نونە زەنگەدارەکە ئاشکرا دەکرێت، پێیشی دەوترێت ئاشکراکردنی ریوایەت (إظهار رواية):

﴿يسٓ ① وَٱلْقُرْءَانِ ٱلْحَكِيمِ ②﴾ یس، ﴿نٓ وَٱلْقَلَمِ وَمَا يَسْطُرُونَ ①﴾ القلم.

٣- لە وشەی ﴿طسٓمٓ﴾ی سوورەتی (الشعراء)و (القصص) تێهەڵکێشکردنی نونی زەنگەدار لەپیتی میمدا پێویستە.

٤- له ئایەتی: ﴿ وَقِيلَ مَنۡۜ رَاقٖ ﴿٢٧﴾ ﴾ القيامة، تێهەڵکێش ڕوونادات، چونکه پێویسته له سەر وشەی ﴿مَنۡ﴾ بوەستین.

٥- له باری وەستان (وقف) له سەر نونی زەننەدار پێویسته (واجب) نونەکه ئاشکرا بکرێت.

(٦٨) وَالقَلْبُ عِنْدَ الْبَا بِغُنَّةٍ، ....

٣- هەڵگەڕاندنەوە (القلب):

ئەگەر بەدوای نونی زەننەدارو (تنوین)دا پیتی (ب) هاتبوو، نونه زەننەدارو تنەوینەکه هەڵدەگەڕێنینەوە بۆ پیتی (م) و به مینگەوە (الغنه) دەریدەبڕین.

ڕوونکردنەوە:

سێیەم: هەڵگەڕاندنەوە (القَلب).

پێناسەی هەڵگەڕاندنەوە: بریتیه له هەڵگەڕاندنەوەی نونی زەننەدار یا (تنوین) به میمێکی شاراوە به مینگەوە، له کاتی گەیشتنی به پیتی (ب)دا.

پیتەکانی: تەنها پیتی (ب)یه

چۆنێتی هەڵگەڕاندنەوە:

١- هەڵگەڕاندنەوەی نونی زەننەدار یان (تنوین) بۆ میمێکی تەواو.

٢- شاردنەوەی میمەکه له بەر گەیشتنی به پیتی (ب)، هاوکات له گەڵ داخستنی هەردوو لێو به هێواشی و بێ فشار بۆ ئەوەی نەبێته میمێکی (شدّة)دار.

٣- دەرخستنی مینگه به ئەندازەی دوو جووڵه (حرکة)، پاشان داخستنی لێو به تەواوی (به بێ فشار) بۆ دەربڕینی پیتی (ب).

تێبینی:

هەڵگەڕاندنەوە (القلب) له یەك وشەو له دوو وشەدا ڕوو دەدات.

نیشانەی لە (مصحف)دا: بۆ دۆخی هەڵگەڕاندنەوەی (قلب) نونی زەنندار میمێکی بچووکی لە سەر دانراوە، بۆ (تنوین)یش: جووڵە (حرکة)یەکی لابراوەو بە دوایدا میمێکی بچووك دانراوە.

نموونە: ﴿ مِنۢ بَعۡدِ ﴾، ﴿ لَنَسۡفَعَۢا بِٱلنَّاصِيَةِ ﴾

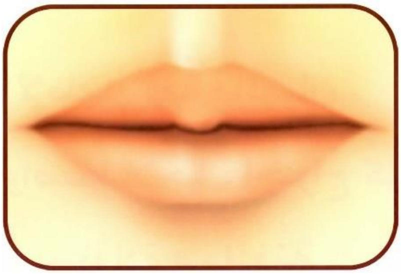

شێوەی دوو لێو لە کاتی دەربڕینی نونی هەڵگەڕاوە بە میم

(٦٨) ....، كَـــــذَا　　لِاخْفَا لَدَى بَاقِي الْحُرُوفِ أُخِذَا

٤- شاردنەوە (الإخفاء):

لە گەڵ پیتەکانی تریشدا نونی زەنندارو تەنوین دەشاردرێتەوە.

ڕوونکردنەوە:

چوارەم: شاردنەوەی ڕاستەقینەیی (الإخفاء الحقیقي).

پێناسە: بریتیە لە شاردنەوەی نونی زەنندارو تەنوین بە مینگە لەگەڵ پیتەکانیداو ڕۆشتن بە مینگەوە بۆ دەنگی پیتی دوای نونی زەنندارو تەنوینەکە.

بە (الإخفاء الحقیقي) ناودەبرێت بۆ جیاکردنەوەی لە شاردنەوەی لێوی (گەشتنی نونی زەنندار بەپیتی ب).

پیتەکانی: (ث، ج، ذ، ز، س، ص، ض، ظ، ف، ش، ط، د، ت، ق، ك).

جەمزووری لەسەرەتای وشەکانی ئەم دێڕە شیعرەدا کۆی کردوونەتەوە:

صِفْ ذَا ثَنَا كَمْ جَادَ شَخْصٌ قَدْ سَمَا　　دُمْ طَيِّبًا زِدْ فِي تُقًى ضَعْ ظَالِمَا

چۆنێتی شاردنەوە (الإخفاء):

١- دەربڕینی نونی زەننەدارو تەنوین بەشێوەیەك نە بەتەواوی ئاشکرا بکرێن ونە بە تەواوی تێهەڵکێش بکرێن، بەڵکو بەشێوەیەکی مامناوەند لەنێوان ئاشکراکردن و تێهەڵکێش کردندا، واتە نەمانی خودی نونە زەننەدارو تەنوینەکە لە وشەکەداو دوورکەوتنەوە لە جێپیتەکەیان و هێشتنەوەی سیفەتەکەیان کە مینگەیە.

١- دەرکردنی مینگە لەکەپووەوە لە پیتە شاراوەکەدا، لەگەڵ دوورخستنەوەی زمان لە جێپیتی نونە زەننەدارو تەنوینەکەو ئامادەکردنی بۆ جێپیتی ئەو پیتەی کەنونە زەننەدارو تەنوینەکەی تێدا دەشاریتەوە، بەشێوەیەك مینگە کەمێك بۆنی پیتی پاش خۆی لێبێت.

٢- لە گەڵ دەرچوونی دەنگێکی سووك لە دەمەوە ئەویش بە هۆی دانەخستنی جێپیتی نونە زەننەدارو تەنوینەکە لە گەڵ پیتەکانی شاردنەوەدا (الإخفاء) جگە لە پیتی (ق)و (ك) کە جێپیت لە گەڵیاندا بە تەواوی دادەخرێت.

سوود: هەندێك لەزانایان دەڵێن بەشی دیاریکراوی زمان لەکاتی دەربڕینی نونی شاراوەدا دەنووسێت بە جێپیتی دەنگی پاش خۆی، لەگەڵ دەرکردنی مینگە لە کەپووەوە، زمان لەکاتی گواستنەوەی بەشی دیاریکراودا ئەو شێوەیە وەردەگرێت کە بۆ دەربڕینی دەنگی دوای نونەکە وەریدەگرێت.

بەڵام ڕای یەکەم بەهێزترەو، ئێمەیش لە مامۆستا بەڕێزەکانمانەوە بەو شێوەیە وەرمان گرتووە.

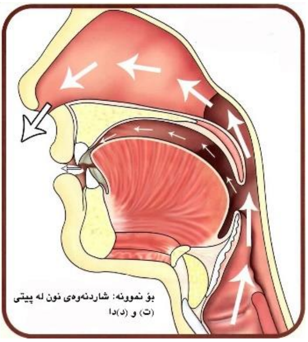
بۆ نموونە: شاردنەوەی نون لە پیتی (ت) و (د)دا

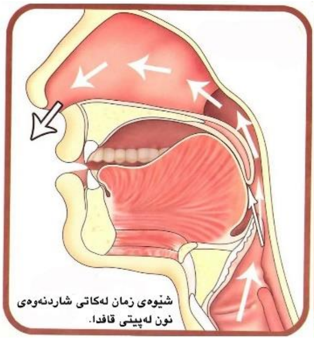
شێوەی زمان لەکاتی شاردنەوەی نون لەپیتی قافدا.

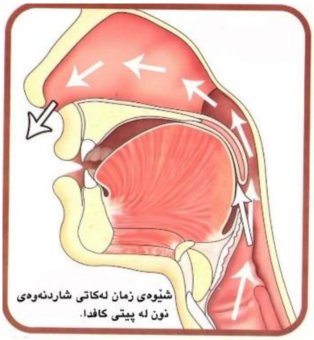
شێوەی زمان لەکاتی شاردنەوەی نون لە پیتی کافدا.

تێبینی:

١- ئەگەر پیتەكانی شاردنەوە (الإخفاء) لە پیتە بەرزەكان بوو (الاستعلاء) واتە: (ص، ض، ط، ظ، ق) بوو پێویستە مینگەی شاردنەوەكە گەورە بكرێت. ئەگەر لە پیتە نزمەكان بوو (الاستفال) ، پێویستە مینگەكە بچووك بكرێتەوە، وەك پێشتر باسمان كرد.

٢- لە (مصحف)دا بۆ نونی زەننەدار لە دۆخی شاردنەوە (الإخفاء)دا هیچ جووڵەیەكی (حركة) بۆ دانەنراوە، بۆ (تنوین)یش هەردوو (حركة)كە بە شوێن یەكدا دانراون.

٣-

پلەكانی شاردنەوەی نونی زەننەدارو تەنوین:

١- بەهێزترین: لە گەڵ پیتەكانی (ط، د، ت) لە بەر نزیكیی جێپیتیان لە جێپیتی نونەوە، واتە: جێپیتی نونو (تنوین) تا نزیكتربن لە جێپیتەكانی شاردنەوەوە (الإخفاء) زیاتر دەشاردرێنەوە.

٢- لاوازترین: لە گەڵ هەردوو پیتی (ق، ك)دا، لە بەر دووری جێپیتیان لە جێپیتی نونەوە، واتە: پلەی ئاشكراكردنی مینگەكانیان كەمترە.

٣- مامناوەند: لە گەڵ (١٠) پیتەكەی تردا (ث، ج، ذ، ز، س، ش، ص، ض، ظ، ف)، چونكە جێپیتیان زۆر دوورو نە زۆریش نزیكە لە پیتی نونەوە.
بەڵام لە هەرسێ دۆخەكەدا ئەندازەی مینگەكە هەر دوو جووڵەیە.

نموونە:

پیتەکان	لەیەك وشەدا	لەدوو وشەدا	پاش تنوین
ت	﴿ أَنتُمْ ﴾	﴿ مِن تَحْتِهَا ﴾	﴿ وَفَرِيقًا تَقْتُلُونَ ﴾
ث	﴿ مَّنثُورًا ﴾	﴿ مِن ثَمَرَةٍ ﴾	﴿ جَمِيعًا ثُمَّ ﴾
ج	﴿ أَنجَيْنَٰكُم ﴾	﴿ مَن جَآءَكَ ﴾	﴿ فَصَبْرٌ جَمِيلٌ ﴾
د	﴿ أَندَادًا ﴾	﴿ مِّن دِيَٰرِكُمْ ﴾	﴿ قِنْوَانٌ دَانِيَةٌ ﴾
ذ	﴿ مُّنذِرِينَ ﴾	﴿ مِّن ذُنُوبِكُمْ ﴾	﴿ وَطَعَامًا ذَا غُصَّةٍ ﴾
ز	﴿ أُنزِلَ ﴾	﴿ مَن زَكَّىٰهَا ﴾	﴿ يَوْمَئِذٍ زُرْقًا ﴾
س	﴿ يَنسِلُونَ ﴾	﴿ وَلَئِن سَأَلْتَهُمْ ﴾	﴿ عَٰبِدَٰتٍ سَٰٓئِحَٰتٍ ﴾
ش	﴿ أَنشَأْتُمْ ﴾	﴿ فَمَن شَآءَ ﴾	﴿ نَّفْسٍ شَيْـًٔا ﴾
ص	﴿ يُنصَرُونَ ﴾	﴿ مِن صَلْصَٰلٍ ﴾	﴿ رِيحًا صَرْصَرًا ﴾
ض	﴿ مَّنضُودٍ ﴾	﴿ لَمَن ضَرُّهُۥٓ ﴾	﴿ وَكُلًّا ضَرَبْنَا ﴾
ط	﴿ ٱنطَلِقُوٓا۟ ﴾	﴿ مِّن طِينٍ ﴾	﴿ حَلَٰلًا طَيِّبًا ﴾
ظ	﴿ يَنظُرُونَ ﴾	﴿ إِن ظَنَّآ ﴾	﴿ ظِلًّا ظَلِيلًا ﴾
ف	﴿ أَنفُسَكُمْ ﴾	﴿ مِّن فَوْقِهِمْ ﴾	﴿ خِزْىٌ فِى ﴾
ق	﴿ يَنقَلِبُونَ ﴾	﴿ مِّن قَبْلِكَ ﴾	﴿ عَلِيمٌ قَدِيرٌ ﴾
ك	﴿ مِنكُمْ ﴾	﴿ إِن كَانَتْ ﴾	﴿ فَفَرِيقًا كَذَّبْتُمْ ﴾

درێژکردنەوە (المدّ)

ئیبن جەزەری باسی درێژکردنەوە (المدّ)ی لە چوار دێڕدا کورت کردووەتەوەو لەدێری یەکەمدا بەشەکانی درێژکردنەوەی ژماردووەو لەدێڕی دووەمدا درێژکردنەوەی پاپەند (اللازم)ی باسکردووەو لەدێڕی سێیەمدا درێژکردنەوەی پێویست (الواجب)ی باسکردووەو لەدێڕی چوارەمدا درێژکردنەوەی ڕێپێدراو (الجائز)ی باسکردووە.

(٦٩) وَالمَدُّ لاَزِمٌ وَوَاجِـــــــبٌ أَتَى وَجَائِزٌ وَهْوَ وَقَصْرٌ ثَــــــــبَتَا

واتای گشتی:

جۆرەکانی درێژکردنەوە پاپەند (لازم)و پێویست (واجب)، هەروەها ڕێپێدراو (جائز)یش کە درێژکردنەوەو کورتکردنەوە تێیدا دروستە.

ڕوونکردنەوە:

پێناسە: درێژکردنەوە (المدّ) لەزمانەوانیدا: ڕاکێشان، زیادکردن.

لەزاراوەشدا: بریتیە لە درێژکردنەوەی دەنگ بە یەکێك لە پیتەکانی درێژکردنەوە (المدّ) یاخود پیتە ئاسانەکان (اللین).

پیتەکانی درێژکردنەوە سیانن:

١- ئەلیف: تەنها زەنەدارەو پێشەوەیشی تەنها سەرداره (مفتوح)، وەکو: ﴿ قَالَ ﴾

٢- واوی زەنەدار پیتی پێشەوەی بۆرداربێت (مضموم)، وەك: ﴿ يَقُولُ ﴾

٣- یای زەنەدار پیتی پێشەوەی ژێرداربێت (مکسور)، وەك: ﴿ قِيلَ ﴾

هەرسێکیشیان لەوشەی: ﴿نُوحِيهَآ﴾، ﴿أُوذِينَا﴾، ﴿وَأُوتِينَا﴾ کۆبوونەتەوە.

پیتەکانی ئاسان (اللین):

واو و یای زەنەدار کاتێك پیتی پێشەوەیان سەرداربێت (مفتوح)، وەکو:

﴿ خَوْفٍ ﴾، ﴿ ٱلْبَيْتِ ﴾، ﴿ٱلسَّوْءِ ﴾، ﴿ شَيْءٍ ﴾

بەڵام پیتی ئەلیف لە هەمان کاتدا پیتی درێژکردنەوە (المدّ)و ئاسانیش (اللین)ـە، چونکە هەمیشە خۆی زەننەدارو پێشەوەی سەردارە (مفتوح).

بەشەکانی درێژکردنەوە (المدّ):

درێژکردنەوە (المدّ) دەکرێت بە دوو بەشی سەرەکیەوە:

یەکەم: درێژکردنەوەی بنچینەیی (المد الأصلي)

دووەم: درێژکردنەوەی لاوەکی (المد الفرعي)

یەکەم: درێژکردنەوەی بنچینەیی (المد الأصلي).

پێناسە: بریتیە لەو درێژکردنەوەیە کە خودی پیتەکە بە بێ ئەو تەواو نابێت، بەهیچ شێوەیەکیش لێی جوودا نابێتەوە، پێشی دەوترێت (قَصْر).

ناوەکانی:

- بنچینەیی (أصلي): لە بەر بنچینەیی بوونی و جێگیربوونی لەسەر یەك حاڵەت، هەروەها سەرچاوەی هەموو درێژکردنەوەکانیشە.
- ئاسایی (طبيعي): چونکە هەموو خاوەن سروشتێکی ساغ وتەواو لەدوو جووڵە زیاترو کەمتر درێژی ناکاتەوە.

ئەندازەی درێژکردنەوەی: تەنها دوو جووڵەیە (حرکة).

ئەندازەی درێژکردنەوەی بنچینەیی:

سەبارەت بە ئەندازەی درێژکردنەوەی پیتەکانی درێژکردنەوە (المدّ) زانایانی پێشین زاراوەی ئەلیفیان بەکارهێناوە، واتە: بۆ هەموو جۆرێك لە جۆرەکانی درێژکردنەوەی بنچینەیی وتوویانە ئەندازەی ئەلیفێك درێژدەکرێتەوە، زانایانی دوای ئەوانیش زاراوەی جووڵەیان (حرکة) بەکارهێناوە، جووڵەیش یەکەیەکی پێوانەییەو بریتیە لە ماوەی دەربڕینی سەرێك (فتحە) یاخود بۆرێك (ضمّة) یاخود ژێرێك (کسرة) ، هەر بۆیە بە سەریان (فتحە) وتووە ئەلیفی بچووك‌و بە بۆریان (ضمّة) وتووە واوی بچووك‌و بە ژێریان (کسرة) وتووە یای بچووك.

بەڵام پاش سەرنجدان بۆمان ڕووندەبێتەوە کە هەردوو زارەوەکە [واتە: ئەلیفو ٢ جووڵە (حرکة)] هەمان مەبەست دەگەیەنن، چونکە مەبەست لە دوو (حرکة) واتە: (٢ضمة) یان (٢ فتحة) یان (٢ کسرة)یە.

کەواتە ماوەی پێویست بۆ دەربڕینی ئەلیفێك یەکسانە بە ماوەی پێویست بۆ دەربڕینی دوو جووڵەو هیچ جیاوازییەك لە نێوان ئەم دوو زاراوەیەدا نییە.

زۆرێك لە زانایانی سەردەم دەڵێن: ئەندازەی دوو (حرکة) ئەوەندەیە کە بە خێراییەکی مامناوەند پەنجەت دابخەیت یاخود بیکەیتەوە.

بەڵام ئەم قسەیە قسەیەکی ڕوون نییەو بە پێوەرێکی دروست دانانرێتو ئەندازەکەی لە کەسێکەوە بۆ کەسێکی تر دەگۆڕدرێت، نەگونجاویشە لە گەڵ هەرسێ شێوازی خوێندنەوە (التحقيق، التدوير، الحدر)دا، بۆیە پێویستە لای مامۆستایەکی خاوەن مۆڵەت ئەم یاسایە فێرببیت.

بەشەکانی درێژکردنەوەی ئاسایی (المد الطبيعي):

درێژکردنەوەی ئاسایی دەکرێت بە دوو بەشەوە:

١- درێژکردنەوەی ئاسایی وشەیی (المد الطبيعي الكلمي)

٢- درێژکردنەوەی ئاسایی پیتیی (المد الطبيعي الحرفي)

١- درێژکردنەوەی ئاسایی وشەیی (المد الطبيعي الكلمي):

ئەم درێژکردنەوەیە لە یەك وشەدا ڕوودەدات، سێ جۆری هەیە:

أ– درێژکردنەوەی ئاسایی جێگیر لە کاتی گەیاندن و وەستاندا:

ئەگەر دوای پیتی درێژکردنەوە پیتێکی بزواو هاتبێت لە ناوەڕاستدا بێت وەکو:

﴿يُوصِيكُمُ﴾، ﴿يُنَادُونَكَ﴾، ﴿يَقُولُونَ﴾

یاخود لە کۆتاییدا بێت، وەکو: ﴿قَالُواْ وَهُمْ﴾، ﴿رَبَّنَا وَٱجْعَلْنَا﴾، ﴿أَهْلِي وَإِنَّ﴾

پیتی درێژکردنەوەکەیش لە ڕێنووسی عوسمانیدا نووسرابێت یاخود نەنووسرابێت، وەکو: ﴿مَٰلِكِ﴾، ﴿إِبْرَٰهِـۧمَ﴾، ﴿دَاوُۥدُ﴾

ب– درێژکردنەوەی ئاسایی جێگیر لە کاتی وەستاندا:

ئەم جۆرەیان تەنها لە باری وەستاندا بوونی هەیە، ئەویش لەم دۆخانەی خوارەوەدا:

١- بە دوای پیتی درێژکردنەوەدا لە وشەیەکی تردا پیتێکی زەنندار هاتبێت، واتە گەیشتنی دوو زەنندار بەیەك (التقاء الساكنين).

نموونەی ئەلیف: ﴿ فَإِن كَانَتَا ٱثۡنَتَيۡنِ ﴾ (النساء:١٧٦) ﴿ وَقَالَا ٱلۡحَمۡدُ لِلَّهِ ﴾ (النمل:١٥)

نموونەی واو: ﴿ وَإِذۡ قَالُواْ ٱللَّهُمَّ ﴾ (الأنفال:٣٢) ﴿ ثُمَّ إِنَّهُمۡ لَصَالُواْ ٱلۡجَحِيمِ ١٦ ﴾ المطففين

نموونەی (یاء): ﴿ حَاضِرِي ٱلۡمَسۡجِدِ ٱلۡحَرَامِۚ ﴾(البقرة:١٩٦) ﴿ وَفِرۡعَوۡنَ ذِي ٱلۡأَوۡتَادِ ١٠ ﴾ الفجر

٢- وەستان لە سەر ناوە (مقصور)ەکان: وەکو: ﴿ سُدًى ﴾، ﴿ ضُحَى ﴾

٣- وەستان لە سەر ناوە (منصوب)ەکان:وەکو: ﴿ جِمَلًا ﴾، ﴿ نَفِيرًا ﴾

٤- وەستان لە سەر ﴿وَلَيَكُونٗا﴾، ﴿لَنَسۡفَعٗا﴾، ﴿إِذٗا﴾ بە (وَلَيَكُونَا)و (لَنَسْفَعَا)و (إذَا) دەخوێنرێتەوە.

٥- ئەگەر پیتی درێژکردنەوەکە پیتی ئەلیف بێت ئەویش لەم (حەوت) وشەیەی خوارەوەدا:

﴿ لَّٰكِنَّا۠ ﴾ لە ئایەتی ﴿ لَّٰكِنَّا۠ هُوَ ٱللَّهُ رَبِّي وَلَآ أُشۡرِكُ بِرَبِّيٓ أَحَدٗا ٣٨ ﴾ الكهف

﴿ ٱلظُّنُونَا۠ ﴾ لە ئایەتی ﴿ وَتَظُنُّونَ بِٱللَّهِ ٱلظُّنُونَا۠ ١٠ ﴾ الأحزاب

﴿ ٱلرَّسُولَا۠ ﴾ لە ئایەتی ﴿ يَٰلَيۡتَنَآ أَطَعۡنَا ٱللَّهَ وَأَطَعۡنَا ٱلرَّسُولَا۠ ٦٦ ﴾ الأحزاب

﴿ ٱلسَّبِيلَا۠ ﴾ لە ئایەتی ﴿ فَأَضَلُّونَا ٱلسَّبِيلَا۠ ٦٧ ﴾ الأحزاب

﴿ سَلَٰسِلَا۠ ﴾ لە ئایەتی ﴿ إِنَّآ أَعۡتَدۡنَا لِلۡكَٰفِرِينَ سَلَٰسِلَا۠ وَأَغۡلَٰلٗا وَسَعِيرًا ٤ ﴾ الانسان

﴿ قَوَارِيرَا۠ ﴾ لە ئایەتی ﴿ وَيُطَافُ عَلَيۡهِم بِـَٔانِيَةٖ مِّن فِضَّةٖ وَأَكۡوَابٖ كَانَتۡ قَوَارِيرَا۠ ١٥ ﴾ الإنسان

﴿ أَنَا۠ ﴾ بۆ نموونە: ﴿ وَلَآ أَنَا۠ عَابِدٞ مَّا عَبَدتُّمۡ ٤ ﴾ الكافرون

تێبینی:

یەکەم: لە کاتی وەستان لە سەر وشەی ﴿ سَلَٰسِلَاْ ﴾ دەشتوانی ئەلیفەکەی نەخوێنیتەوەو لە سەر پیتی لام بوەستی، بەڵام لە باری گەیاندن (وصل)دا نابێت ئەلیفەکە بخوێنرێتەوە.

دووەم: بەڵام وشەی ﴿ قَوَارِيرَاْ ﴾ی دووەمی سووڕەتی (الإنسان: ١٦) لە باری گەیاندن و وەستاندا ئەلیفەکەی ناخوێنرێتەوە: ﴿ وَيُطَافُ عَلَيۡهِم بِـَٔانِيَةٖ مِّن فِضَّةٖ وَأَكۡوَابٖ كَانَتۡ قَوَارِيرَا۠ ⑮ قَوَارِيرَاْ مِن فِضَّةٖ قَدَّرُوهَا تَقۡدِيرٗا ⑯ ﴾

سێیەم: لە (مصحف)ی پیرۆزدا سفرێکی ئینگلیزی درێژ لەسەر ئەلیفی ئەم حەوت وشەیە دانراوە، واتە نەخوێندنەوەیان لە کاتی گەیاندندا (وصل).

ج– درێژکردنەوەی ئاسایی جێگیر تەنها لە کاتی گەیاندندا:

ئەمیش لەم دوو بارەی خوارەوەدا:

باری یەکەم: درێژکردنەوەی ڕاناوی بچووك (الصلة الصغرى): ئەو ڕاناوە بزواوەیە کە بۆ تاکێکی ئامادەنەبووی نێر بە کاردێت و دەکەوێتە کۆتایی وشەوە لە نێوان دوو پیتی بزواودا بە مەرجێك بە دوایدا پیتی هەمزە نەیەت.

وەکو: ﴿ فَأَثَرۡنَ بِهِۦ نَقۡعٗا ④ ﴾ العاديات، بە (بهي نقعاً) دەخوێنرێتەوە.

﴿ وَلَمۡ يَكُن لَّهُۥ كُفُوًا أَحَدُۢ ④ ﴾ بە:(لَهُو كُفُوًا) دەخوێنرێتەوە.

ئەندازەکەشی دوو جووڵە (حركة) درێژ دەکرێتەوە لە باری گەیاندندا.

باری دووەم: ئەگەر پیتی درێژکردنەوە (المدّ) کەوتە پێش پیتی کۆتاییەوە ئەوا دەبێتە درێژکردنەوەیەکی ئاسایی لە کاتی گەیاندندا، بەڵام لە باری وەستاندا دەبێتە درێژکردنەوەی توشهاتوو بە زەننە (المد العارض للسكون)و دەتوانرێت دوو یاخود چوار یاخود شەش جووڵە (حركة) درێژ بکرێتەوە. وەکو: ﴿ٱلرَّحِيمُ﴾، ﴿ ٱلۡأَرۡذَلُونَ﴾، ﴿ ٱلۡحِسَابِ﴾

پاشکۆکانی درێژکردنەوەی ئاسایی (الطبيعي)

یەکەم: درێژکردنەوەی لەجیاتی (مد البَدَل):

پێناسە: بەو درێژکردنەوە دەگوترێت کە لە پێش پیتی درێژکردنەوە لە یەك وشەدا پیتی هەمزە هاتبێتو لە دوای پیتی درێژکردنەوەکەش هەمزەو زەننە نەهاتبێت.

هۆی ناونانی: چونکە پیتە درێژکردنەوەکە لە بنچینەدا هەمزەیەکی زەننەدار بووە بە پێی یاسای زانستی (الصرف) هەرکات دوو هەمزە لە سەرەتای وشەیەکدا کۆببوونەوە یەکەمیان بزواو و دووەمیان زەننەداربێت، دووەمیان دەگۆڕدرێت بۆ پیتی درێژکردنەوە (المدّ) لە ڕەگەزی جوولەی پیتی پێش خۆی.

ئەندازەی درێژکردنەوەی: لە لای (حفص) تەنها دوو جووڵە درێژدەکرێتەوە.

نموونە: ﴿ ءَادَمَ ﴾، ﴿ أُوتُواْ ﴾، ﴿ وَإِيتَآءِ ﴾ لە بنچینەدا (أَأْدم)، (أُؤْتوا)، (إِئْتاء) بوون.

- درێژکردنەوەی لێکچوو بە لە جیاتی (المدُّ الشّبيهُ بالبَدَل):

هەر پیتێکی درێژکردنەوە (المدّ) بە دوای هەمزەدا هاتبێ زانایان بە پاشکۆی درێژکردنەوەی لە جیاتی (مد البدل)یان داناوەو، هەمان حوکمی درێژکردنەوەی لە جیاتی (مد البدل) وەردەگرێت، با لە بنچینەشدا هەمزە نەبووبێت. وەك: ﴿ لَيَـُٔوسٌ ﴾، ﴿ مَـَٔابِ ﴾، ﴿ مُتَّكِـِٔينَ ﴾

دۆخەکانی درێژکردنەوەی لە جیاتی و (مد البدل) لێکچووەکەی (الشبيه):

١- لە گەیاندنو وەستاندا جێگیرە: ئەگەر لە سەرەتاوە یاخود لە ناوەڕاستەوە هاتبوو، وەکو: ﴿ ءَامَنَ ﴾، ﴿ أَنۢبِـُٔونِى ﴾، ﴿ إِى وَرَبِّىٓ ﴾.

٢- تەنها لە گەیاندندا جێگیرە: وەکو ﴿ ٱلۡخَاطِـِٔينَ ﴾، ﴿ مُسۡتَهۡزِءُونَ ﴾، ﴿ يُرَآءُونَ ﴾

بەڵام لە دۆخی وەستاندا دەبێتە درێژکردنەوەی توشهاتوو بە زەننەو (المد العارض للسكون) (٢) یاخود (٤) یاخود (٦) جووڵە درێژدەکرێتەوە.

٣- تەنها لە وەستاندا جێگیرە: وەك ﴿ وَجَآءُوٓ أَبَاهُمۡ ﴾ ئەگەر لە سەر وشەی ﴿ وَجَآءُوٓ ﴾ وەستایت دەبێتە درێژکردنەوەی لە جیاتی و (البدل) دوو جووڵە درێژ دەکرێتەوە.

٤- تەنها لە دەستپێکردندا جێگیرە: وەکو وشەی ﴿ ٱئۡتُونِي ﴾ی ئایەتی ﴿ أَمۡ لَهُمۡ شِرۡكٞ فِي ٱلسَّمَٰوَٰتِۖ ٱئۡتُونِي بِكِتَٰبٖ مِّن قَبۡلِ هَٰذَآ ﴾ الأحقاف: ٤، واتە لە کاتی گەیاندندا بە (السماواتِـئـتوني) دەخوێنرێتەوە بەبێ هەمزە.

بەڵام ئەگەر لەسەر وشەی ﴿ٱلسَّمَٰوَٰتِۖ﴾ وەستایت و پاشان دەستتکردەوە بەخوێندنی ﴿ٱئۡتُونِي﴾ بە (إيـتوني) دەخوێنرێتەوەو دوو جووڵە درێژدەکرێتەوەو دەبێتە درێژکردنەوەی لەجیاتی (مد البدل).

دووەم: درێژکردنەوەی قەرەبوو (مدُّ العوض):

بریتیە لە قەرەبووکردنەوەی (تنوین)ێکی (منصوب) یان (مفتوح) بە پیتی ئەلیف لەکاتی وەستاندا.

ئەندازەی درێژکردنەوەی: پێویستە (٢) جووڵە درێژ بکرێتەوە.

نموونە: ﴿بَصِيرٗا﴾، ﴿بِنَآءٗ﴾، ﴿لَنَسۡفَعَۢا﴾، ﴿وَلَيَكُونٗا﴾.

تێبینی: (ـة)ی خڕ (مربوطة) ئەگەر (تنوین)ی (فتحة)ی هەبوو بە پیتی (ـه) لەسەری دەوەستی. نموونە: ﴿رَحۡمَةٗۚ﴾، ﴿نِّعۡمَةٗ﴾.

سێیەم: درێژکردنەوەی گەیاندنی بچووك (الصلة الصغرى)

پێناسە: گەیاندنی های ڕاناو (تاکی نێری ئامادەنەبوو) بەپیتی واو ئەگەر بۆردارببوو (مضموم)، بە پیتی یا ئەگەر ژێرداربوو (مکسور)، بەمەرجێك های ڕاناو کەوتبێتە نێوان دوو پیتی بزواوەوە (متحرك)، لەگەڵ ناو و (اسم) کردارو (فعل) پیتیشدا (حرف) دێت.

حوکمی: لە کاتی گەیاندندا پێویستە دوو جووڵە درێژ بکرێتەوە، لەکاتی وەستانیشدا پیتی درێژکردنەوەکە نامێنێت.

نموونە: لەگەڵ ناودا (اسم): ﴿ وَرَسُولُهُۥ وَٱلۡمُؤۡمِنُونَۚ ﴾، ﴿ بِيَمِينِهِۦ فَيَقُولُ ﴾

لەگەڵ کرداردا (فعل): ﴿ فَيُضَٰعِفَهُۥ لَهُۥ ﴾

لەگەڵ پیتدا (حرف): ﴿ بِهِۦ خَبِيرًا ﴾، ﴿ إِنَّهُۥ لَكُمۡ ﴾

نیشانەی لە (مصحف)دا: دانانی واوێکی بچووك لە ژێر پیتی های بۆردارەکەدا (المضموم)، یان

دانانی یایەکی بچووك لە ژێر پیتی های ژێردارەکەدا (المكسور).

بەڵام های ڕاناو لەم دۆخانەی خوارەوەدا درێژ ناکرێتەوە:

أ- ئەگەر کەوتە نێوان دووپیتی زەننەدار.

وەکو: ﴿ يَعۡلَمۡهُ ٱللَّهُۗ ﴾، ﴿ عَلَيۡهِ ٱلۡقُرۡءَانُ ﴾

ب- ئەگەر پێشەوەی بزواو (متحرك) و دواوەی زەننەبوو.

وەکو: ﴿ فَيُعَذِّبُهُ ٱللَّهُ ﴾، ﴿ بِيَدِهِ ٱلۡمُلۡكُ ﴾

ج- ئەگەر پێشەوەی زەننەدارو دواوەی بزواو بوو.

وەکو: ﴿ أَنزَلۡنَٰهُ فِي ﴾، ﴿ فِيهِ هُدٗى ﴾، ﴿ وَيَتَّقۡهِ ﴾

جگە لە: ﴿ وَيَخۡلُدۡ فِيهِۦ مُهَانًا ٦٩ ﴾ الفرقان، لە لای حەفص بە (فيهي مُهانا) دەخوێنرێتەوە. ئەویش بۆ ڕسواکردنی ئەوانەی سەرپێچی فەرمانەکانی خودا دەکەن و ئاگادارکردنەوەی کەسانی تریش.

تێبینی: لە چوار شوێنی قوڕئانی پیرۆزدا های ڕاناو کەوتۆتە نێوان دوو پیتی بزواو بەلام درێژ ناکرێتەوە:

١- ﴿ أَرۡجِهۡ وَأَخَاهُ ﴾ (الأعراف: ١١١)، (الشعراء:٣٦)

٢- ﴿ يَرۡضَهُ لَكُمۡۗ ﴾ (الزمر: ٧)

٣- ﴿ فَأَلۡقِهۡ إِلَيۡهِمۡ ﴾ (النمل: ٢٨)

لە دوو شوێنیشدا لەبری ئەوەی های ڕاناو ژێردار (مكسور) بكرێت كەچی بۆردار (مضموم) دەكرێت:

١- ﴿ وَمَآ أَنسَىٰنِيهُ إِلَّا ٱلشَّيۡطَٰنُ ﴾ (الكهف:٦٣)

٢- ﴿ عَلَيۡهُ ٱللَّهَ ﴾ (الفتح: ١٠)

- های (اسم الإشارة)ی تاکی مێ، بەپاشکۆی های ڕاناو ئەژمارکراوە.

پێشەوا (ابن برّي) دەڵێت:

وهاءُ هذهِ كهاءِ المُضْمَرِ   فوَصلُهَا قبل مُحَرَّكٍ حَرِي.

نموونە: ﴿ إِنَّ هَٰذِهِۦ تَذۡكِرَةٞۖ ﴾ (المزمل:١٩)، (الإنسان ٢٩)، دوو جووڵە درێژ دەکرێتەوە.

بەڵام ئەگەر بەدوایدا پیتێکی زەنندار هات درێژ ناکرێتەوە، وەکو ﴿ هَٰذِهِ ٱلنَّارُ ﴾.

چوارەم: درێژکردنەوەی ئاسایی پیتیی (المد الطبيعي الحرفي):

هەندێك لەو پیتانە دەگرێتەوە لە سەرەتای هەندێ لە سوورەتەکاندا هاتوون.

پیتەکانی: ئەم درێژکردنەوەش لە پێنج پیتدا هەڵهێنراوە: (ح، ي، ط، ه، ر)، لە ڕستەی (حي طهر)دا کۆکراونەتەوەو، بە (حا، يا، طا، ها، را) دەخوێنرێنەوەو بەم شێوەیە دابەشبوون:

ح: لە وشەی ﴿ حمٓ ﴾ لە حەوت سوورەتدا (غافر، فصلت، الشورى، الزخرف، الدخان، الجاثية، الأحقاف)

ي: لە ﴿ كٓهيعٓصٓ ﴾ لە هەردوو سوورەتی (مريم) و ﴿ يسٓ ﴾

ط: لە سوورەتی ﴿ طه ﴾ و﴿طسٓمٓ﴾ی سوورەتی (الشّعراء)و (القَصَص) و لە ﴿طسٓ﴾ی سوورەتی (النمل).

ه: لە ﴿ كٓهيعٓصٓ ﴾ و ﴿ طه ﴾

ر: لە آ﴿الٓرٓ﴾ی هەر پێنج سوورەتی (يونس، هود، يوسف، إبراهيم، الحجر)و،

له ﴿الٓمٓرۚ﴾ی سووڕەتی (الرَّعد).

پێنجەم: درێژکردنەوەی جێگیرکردن (مدُّ التمكين):

بريتييه له به يەككەيشتنی يايەكی درێژكردنەوه لەگەڵ يايەكی بزواو، ياخود به يەككەيشتنی واوێكی درێژكردنەوه لەگەڵ واوێكی بزواو، ئەميش سێ شێوەی هەيه:

١- هاتنی يای درێژكردنەوه بەدوای يای (شدة)دا، وەك: ﴿ٱلنَّبِيِّـۧنَ﴾، ﴿حُيِّيتُم﴾ ، ﴿ٱلۡأُمِّيِّـۧنَ﴾.

لەبەر كۆبوونەوەی سێ پيتی هاوشێوه، قورسايی لەسەر زمان دروست دەبێت، بۆيه پێويسته قورئانخوێن به لەسەرخۆيی يای زەننەداری يەكەم له پيته (شدة)دارەكه دەرببڕێت، پاشان پيته بزواوەكه، پاشان ماڤی پيتی سێيەم بدات كه پيتی درێژكردنەوەكەيەو ئەندازەكەی دوو جووڵەيه.

٢- دوو پيتی (ي) تێيدا كۆببووبێتەوه يەكەميان درێژكردنەوەبێت، وەكو:
﴿ٱلَّذِي يُوعَدُونَ﴾، ﴿ٱلَّذِي يُوَسۡوِسُ﴾ يان دوو پيتی واو تێيدا كۆببووبێتەوه يەكەميان درێژكردنەوەبێت، وەكو: ﴿ءَامَنُواْ وَعَمِلُواْ﴾، ﴿قَالُواْ وَهُمۡ﴾

٣- واوی درێژكردنەوه به دوای واوێكی بۆردار (مضموم)دا هاتبێت، وەكو: ﴿يَلۡوُۥنَ﴾، يان يای درێژكردنەوه بەدوای يای ژێردار (مكسور)دا هاتبێت، وەكو: ﴿يُحۡيِۦ وَيُمِيتُۖ﴾، بۆيه پێويسته قورئانخوێن بەئاگابێت وماڤی پيته درێژكردنەوه ئاساييەكان بدات تاوەكو پارێزراوبن له تێهەڵكێش ياخود له كەوتن.

ئەندازەی درێژكردنەوەی: ئەم درێژكردنەوەيه پێويسته دوو جووڵه درێژبكرێتەوه

بەڵام له كاتی وەستان لەسەر ﴿ٱلنَّبِيِّـۧنَ﴾و هاوشێوەكانی دەبنه درێژكردنەوەی زەننەی تووشهاتوو و (العارض للسكون) دەتوانرێ به ئەندازەی (٢) ياخود (٤) ياخود (٦) جووڵه درێژبكرێتەوه.

دووەم: درێژکردنەوەی لاوەکی (المد الفرعي):

پێناسە: درێژکردنەوەی دەنگ -زیاتر لە درێژکردنەوەی ئاسایی- بەیەکێك لە پیتەکانی درێژکردنەوە بەهۆی هاتنی هەمزە یان زەننە بەدوایاندا.

هۆکارەکەی: گەیشتنی پیتەکانی درێژکردنەوە بە پیتی هەمزە (ء)، یاخود بە پیتێکی زەننەدار.

ناوی: ناونراوە لاوەکی (فرعی) چونکە لقێکە لە درێژکردنەوەی بنچینەیی جیابووەتەوەو، پەیوەستە بە هۆکارەوە.

(٧٠) فَلاَزِمٌ: إِنْ جَاءَ بَعْدَ حَرْفِ مَدّْ   سَاكِنُ حَالَيْنِ، وَبِالطُّـــــولِ يُمَدّْ

واتای گشتی:

لەم دێڕەیشدا پێناسەی درێژکردنەوەی پابەند (المدُّ اللازم) دەکات کە بریتیە لە هاتنی پیتێکی زەننەداری بنچینەیی بە دوای یەکێك لەپیتەکانی درێژکردنەوەدا.

(سَاكِنُ حَالَيْنِ) لە هەردوو باری وەستان و گەیاندندا.

(وَبِالطُّولِ يُمَدّْ) تەواو درێژدەکرێتەوە، واتە شەش جووڵە.

ڕوونکردنەوە:

هۆی ناونانی: ناونراوە پابەند (لازم)

- لەبەر پێویستبوونی هۆکارەکەی لەهەردوو باری گەیاندن و وەستاندا.
- چونکە سەرجەم قورئانخوێنان لە سەر تەواو درێژکرد نەوەی لە هەردوو باری وەستان و گەیاندندا یەکدەنگن.

هۆکارەکەی: بەیەکگەیشتنی دوو پیتی زەننەدارە، کەپیتی درێژکردنەوەکەو زەننەدارە هەمیشەییەکەیە، پیتی یەکەم درێژدەکرێتەوە بۆ ئەوەی درێژکردنەوەکە وەك پیتێکی لێبێت و بکەوێتە نێوان دوو پیتە زەننەدارەکەوە.

ئەم درێژکردنەوەیە دەبێت بە چوار بەشەوە:

١- درێژکردنەوەی پابەندی وشەیی قورس (المد اللازم الكلمي المُثَقَّل)

پێناسە: بە دوای پیتی درێژکردنەوەدا پیتێکی (شدة)دار هاتبێت لە هەمان وشەدا.

نموونە: ﴿ ٱلضَّآلِّينَ ﴾، ﴿ ٱلۡحَآقَّةُ ﴾، ﴿ دَآبَّةِۭ ﴾، ﴿ ءَآلذَّكَرَيۡنِ ﴾، ﴿ ءَآللَّهُ ﴾، ﴿ أَتُحَـٰٓجُّوٓنِّي ﴾.

بەڵام لە قورئانی پیرۆزدا نموونە نەهاتووە بۆ پیتی (ي).

هۆی ناونانی:

– ناونراوە وشەیی (كلمي) چونکە پیتە زەنندارە بنچینەییەکە بە دوای پیتی درێژکردنەوەدا لە یەك وشەدا هاتووە.

هەروەها ناونراوە قورسکراو (مُثَقَّل) چونکە پیتە زەنندارەکە تێهەڵکێشکراوە و دەربڕینی قورس بووە.

ئەندازەی درێژکردنەوەی: پێویستە شەش جووڵە درێژبکرێتەوە.

٢- درێژکردنەوەی پابەندی وشەیی سووککراو (المد اللازم الكلمي المُخفّف)

پێناسە: لە دوای پیتی درێژکردنەوە پیتێکی زەنندارى بنچینەیی بێ (شدّة) هاتبێت.

هۆی ناونانی: ناونراوە سوککراو (مُخفّف) چونکە دەربڕینی ئاسانە لەبەر ئەوەی دوای پیتی درێژکردنەوە پیتێکی زەنندارى هەمیشەیی بێ (شدّة) هاتووە.

نموونە: لە قورئانی پیرۆزدا تەنها وشەی ﴿ءَآلۡـَٔـٰنَ﴾ هەیەو دووجار لە سوورەتی (یونس)دا هاتووە:

﴿ ءَآلۡـَٔـٰنَ وَقَدۡ كُنتُم بِهِۦ تَسۡتَعۡجِلُونَ (٥١) ﴾

﴿ ءَآلۡـَٔـٰنَ وَقَدۡ عَصَيۡتَ قَبۡلُ وَكُنتَ مِنَ ٱلۡمُفۡسِدِينَ (٩١) ﴾

ئەندازەی درێژکردنەوەی: پێویستە شەش جووڵە درێژبکرێتەوە.

سوود: درێژکردنەوەی جیاکردنەوە (مدّ الفَرق) بەشێکە لە درێژکردنەوەی پاپەند:

پێناسە: بریتیە لەو درێژکردنەوەی کە هەمزەی پرسیار (استفهام) لە هەمزەی هەواڵ (خبر) جیادەکاتەوە، کاتێك هەمزەی پرسیار (استفهام) دەچێتە سەر (ال)ی ناساندن، ئەلیفی (ال) دەگۆڕدرێت بۆ پیتی درێژکردنەوە، تاوەکو هەمزەی پرسیار لە هەواڵ جیابکاتەوە. یان ئاسان (تسهیل) بکرێت.

نموونە: ئەم دۆخەش لە سێ وشەداو لە شەش شوێنی قورئانی پیرۆزدا ڕوویداوە.
چواریان وشەیی قورسن و دوانیشیان وشەیی سووکن:

٢،١- ﴿ قُلْ ءَآلذَّكَرَيْنِ حَرَّمَ أَمِ ٱلْأُنثَيَيْنِ ﴾ (الأنعام: ١٤٣-١٤٤)

٣- ﴿ قُلْ ءَآللَّهُ أَذِنَ لَكُمْ أَمْ عَلَى ٱللَّهِ تَفْتَرُونَ ﴿٥٩﴾ ﴾ یونس

٤- ﴿ ءَآللَّهُ خَيْرٌ أَمَّا يُشْرِكُونَ ﴿٥٩﴾ ﴾ النمل

٥- ﴿ ءَآلْـَٰٔنَ وَقَدْ كُنتُم بِهِۦ تَسْتَعْجِلُونَ ﴿٥١﴾ ﴾ یونس

٦- ﴿ ءَآلْـَٰٔنَ وَقَدْ عَصَيْتَ قَبْلُ وَكُنتَ مِنَ ٱلْمُفْسِدِينَ ﴿٩١﴾ ﴾ یونس

تێبینی: ئەم سێ وشەیەی سەرەوە بەئاسانکردن (التسهیل)یش دەخوێنرێنەوە، واتە: ئاسانکردنی هەمزەی دووەم لە نێوان هەمزەو ئەلیفدا بە بێ درێژکردنەوە، بەڵام خوێندنەوەیان بە درێژکردنەوە (المدّ) لە پێشترە.

٣- درێژکردنەوەی پابەندی پیتیی قورس (المد اللازم الحرفي المُثقَّل).

نموونە: ئەم حاڵەتەیش تەنها لە دوو پیتدا ڕوویداوە:

پێناسە: یەکێك لەپیتەکانی سەرەتای هەندێك لە سوورەتەکان هیجاکەی لە سێ پیت پێکهاتبێت و پیتی ناوەڕاستی درێژکردنەوەبێت و تێهەڵکێش بووبێت لەو پیتە زەننەدارە بنچینەییەی بەدوایدا هاتبێت.

- پیتی لام لە: ﴿الٓمٓ﴾ و ﴿الٓمٓرۚ﴾ ← (ألف **لام** میم) ← (ألف لآمِّیم)..
- پیتی سین لە: ﴿طسٓمٓ﴾ ← (طا **سین** مِّیم) ← (طا سیمِّیم).

هۆی ناونانی:

ناونراوە پیتیی، چونکە پیتە زەننەدارە بنچینەییەکە بە دوای پیتی درێژکردنەوەدا لە یەك وشەدا هاتووە.

ناونراوە قورسکراو (مُثَقَّل) چونکە پیتە زەننەدارەکە تێهەڵکێشکراوەو دەربڕینی قورس بووە.

ئەندازەی درێژکردنەوەی: پێویستە شەش جووڵە درێژبکرێتەوە.

٤- درێژکردنەوەی پابەندی پیتیی سووك (المد اللازم الحرفي المُخفّف).

یەکێك لەپیتەکانی سەرەتای هەندێك لە سوورەتەکان هیجاکەی لە سێ پیت پێکهاتبێت و پیتی ناوەڕاستی درێژکردنەوەبێت و تێهەڵکێش نەبووبێت لەو پیتە زەنندارە بنچینەییەی بەدوایدا هاتووە.

نموونە: ئەم حاڵەتەیش تەنها لە دوو پیتدا ڕوویداوە:

هۆی ناونانی: ناونراوە سووککراو لەبەر ئەوەی دەربڕینی ئاسانە چونکە پیتە زەنندارەکە تیهەڵکێش نەکراوە.

ئەندازەی درێژکردنەوەی: پێویستە شەش جووڵە درێژبکرێتەوە، جگە لە پیتی (عین)ی سەرەتای هەردوو سوورەتی (مریم) و (الشورى) کە دەتوانرێت (٦) یان (٤) جووڵە درێژبکرێنەوە.

پیتە بچڕاوەکانی (الحروف المقطعة) سەرەتای هەندێك لە سوورەتەکان.

ئەم پیتانە ژمارەیان چواردە پیتەو لەسەرەتای بیست و نۆ سوورەتدا هاتوون، لە ڕستەی (نَصٌّ حَكِيمٌ قَاطِعٌ لَهُ سِرٌّ) یان (طرَقَ سمعَكَ النّصيحه) یان (صَحَّ طريقُك مع السُّنَّه) یان (سر حصين كلامه قطع)

جۆرەکانی: لەڕووی ژمارەی پیتەکانیەوە دابەشدەکرێن بەسەر پێنج بەشدا:

١- یەك پیتیی: لە (٣) سوورەتدا : ﴿صٓ﴾، ﴿قٓ﴾، ﴿نٓ﴾.

٢- دوو پیتیی: لە (٩) سوورەتدا: ﴿طه﴾، ﴿طسٓ﴾ (النمل)، ﴿یسٓ﴾، ﴿حمٓ﴾

لە (٦) سوورەتدا: (غافر، فصّلت، الزخرف، الدخان، الجاثية، الأحقاف).

٣- سێ پیتیی: لە (١٣) سوورەتدا:

﴿الٓمٓ﴾ لە سوورەتی (البقره)، (آل عمران)، (العنكبوت)، (الرّوم)، (لقمان)، (السَّجدة)دا.

﴿الٓر﴾ لە سوورەتی (يُونُس)، (هود)، (يُوسُف)، (إبراهيم)، (الحِجر)دا.

﴿طسٓمٓ﴾ لە سوورەتی (الشُّعراء)، (القَصَص)دا.

٤- چوار پیتی: لە دوو سوورەتدا: ﴿الٓمٓصٓ ①﴾ الأعراف، ﴿الٓمٓر﴾ الرَّعد.

٥- پێنج پیتیی: لە دوو سوورەتدا: ﴿كٓهيعٓصٓ﴾ مريم، ﴿حمٓ ① عٓسٓقٓ ②﴾ الشوری.

ئەندازەی درێژکردنەوەیان: دابەش دەبن بە سەر چوار بەشدا:

١- تێرکردن (الإشباع) واتە پێویستە (٦) جووڵە درێژ بکرێنەوە:

ئەو سێ پیتییانەن کە ناوەڕاستیان پیتی درێژکردنەوەیەو بە دوایاندا زەنتەی بنچینەیی هاتووە، ژمارەیان (حەوت) پیتەو لەم ڕستەیەدا کۆکراونەتەوە: (سنقص لكم)، بەم شێوەیە دەخوێنرێنەوە: (سين، نون، قاف، صاد، لام، كاف، ميم)

٢- تێرکردن (الإشباع)و، ناوەند (التوسط):

ئەو سێ پیتیانەن ناوەڕاستیان پیتی ئاسانە (اللين)، ئەویش تەنها پیتی عەینە، لە سەرەتای سوورەتی مریم ﴿كٓهيعٓصٓ﴾ و لە سەرەتای سوورەتی الشوری ﴿حمٓ ① عٓسٓقٓ ②﴾دا هاتووە.

دەتوانرێ (٦) جووڵە درێژبکرێنەوە، چونکە درێژکردنەوەی پابەندی پیتیی سووکە، دەتوانرێ (٤) جووڵەیش درێژبکرێنەوەو وەکو درێژکردنەوەی ئاسانی (اللين) لێبکرێت، بەڵام پێی ناوترێ درێژکردنەوەی ئاسان (اللين)، چونکە بە دوایدا زەنتەی بنچینەیی هەیە، درێژکردنەوەی ئاسانیش (اللين) بەدوایدا زەنتەی کاتی هەیە، بۆیە هەندێ لە زانایان ناوی ئاسانی پابەندیان (اللين اللازم) لێناوە. بەڵام لە کاتی خوێندنەوەیدا تێرکردن (الإشباع) واتە: تەواو درێژکردنەوە لە پێشترە.

٣- درێژکرنەوەی ئاسایی: ئەوانەن کە لە دووپیت پێکهاتوون، بەڵام پیتی دووەمیان پیتی درێژکردنەوە (المدّ)ەو، ژمارەیان (٥) پیتە لەڕستەی (حيّ طهر)دا کۆ کراونەتەوەو، بە (حا، يا، طا، ها، را) دەخوێنرێنەوە.

٤- بە هیچ شێوەیەك درێژ ناکرێتەوە: ئەوەیە کە لە (٣) پیت پێکهاتووەو ناوەڕاستی پیتی درێژکردنەوەو ئاسان (اللين) نییە، ئەمیش تەنها پیتی (أَلِف) دەگرێتەوە.

(٧١) وَوَاجِبٌ: إنْ جَاءَ قَبْلَ هَمْـــزَةِ　　مُتَّصِلاً إنْ[160] جُمِعَا بِكِلْـــــــــمَةِ

ئیبن جەزەری لەم دێڕەیشدا پێناسەی درێژکردنەوەی پێویستی لکاو (المد الواجب المتصل) دەکات کە بریتیە لە: هاتنی پیتی درێژکردنەوە پێش پیتی هەمزە ئەگەر لەیەك وشەدا کۆ ببنەوە.

حوکمەکەی: پێویستە، چونکە گشت قورئانخوێنان (القُرّاء) بڕیاریان لە سەر درێژکردنەوەی داوە.

هۆی ناونانی: چونکە لە یەك وشەدا ڕوو دەدات.

ئەندازەی درێژ کردنەوەی: (٤) یاخود (٥) جووڵەیە، بەڵام (٤) جووڵە بە ناوبانگترە.

نموونە: ﴿هَنِيٓـًٔا مَّرِيٓـًٔا﴾ ، ﴿ أُوْلَٰٓئِكَ﴾ ، ﴿ ٱلسَّمَآءِ﴾ ، ﴿ ٱلنِّسَآءُ ﴾ ، ﴿ هَآؤُمُ ﴾

تێبینی: ئەگەر پیتی هەمزە کەوتە کۆتایی وشەو لە سەری وەستایت، دەتوانی تا (٦) جووڵە درێژی بکەیتەوە، چونکە دەبێتە درێژکردنەوەی توشهاتوو بە زەننە (العارض للسكون)، وەکو: ﴿ يُضِلُّ ٱللَّهُ مَن يَشَآءُ وَيَهۡدِي مَن يَشَآءُۚ ﴾ المدثر:٣١.

(٧٢) وَجَائِزٌ: إذَا أَتَى مُنْفَصِـــــــلَا　　أَوْ عَرَضَ السُّكُونُ وَقْفَاً مُسْجَلَا

واتە درێژکردنەوە ڕێپێدراو (جائز) دەبێت لە دوو حاڵەتدا:

یەکەم: ڕێپێدراوی جودا (المد الجائز المنفصل).

(إِذَا أَتَى مُنْفَصِلَا): کاتێك یەکێك لە پیتەکانی درێژکردنەوە لە کۆتایی وشەیەکداو پیتی هەمزە لە سەرەتای وشەیەکی تردا بە دوای ئەودا هاتبێت.

دووەم: درێژکردنەوە بەهۆی زەننە (المد العارض للسكون).

(أَوْ عَرَضَ السُّكُونُ وَقْفَاً مُسْجَلَا): ئەگەر پیتی درێژکردنەوە پێش پیتێکی بزواو لەکۆتایی وشەدا هاتبێت، پاشان بە هۆی وەستانەوە زەننەدار ببێت، واتە لە بنچینەدا زەننەدار نییە.

---

[160] لەدەستنووسی تردا بە (أَنْ) هاتووە.

(مُسْجَلَا) بەرەهایی، واتە وەستانی تەواو و ئیشمام دەگرێتەوە بەڵام ڕەوم ناگرێتەوە چونکە حوکمی گەیاندن (الوصل)ی هەیە.[١٦١]

ڕوونکردنەوە:

یەکەم: درێژکردنەوەی ڕێپێدراوی جودا (المد الجائز المنفصل).

پێناسە: کاتێکە یەکێك لە پیتەکانی درێژکردنەوە لە کۆتایی وشەیەکداو پیتی هەمزە لە سەرەتای وشەیەکی تردا بە دوای ئەودا هاتبێت.

هۆی ناونانی: پێی گوتراوە جودا (منفصل) چونکە لە دوو وشەدا ڕوو دەدات. هەروەها پێی گوتراوە ڕێپێدراو (جائز) چونکە لە لای هەندێك لە قوڕئانخوێنان کورتکردنەوەی بۆ (٢) جووڵەش (واتە: القصر) دروستە.

ئەندازەی درێژکردنەوەی: دەتوانریٚ (٤) یاخود (٥) جووڵە درێژبکرێتەوە بەڵام (٤) بەناوبانگترە.

نموونە:

کاتێك پیتی درێژکردنەوەکە بخوێنرێتەوەو بنووسرێت وەك:

﴿ وَإِذَا ٱنقَلَبُوٓاْ إِلَىٰٓ أَهۡلِهِمُ ٱنقَلَبُواْ فَكِهِينَ ٣١ ﴾ المطففين

یاخود بخوێنرێتەوەو بەڵام نەنووسرابێت وەك: ﴿ يَٰٓأَيُّهَا ٱلنَّاسُ ﴾، ﴿ يَٰٓـَٔادَمُ ﴾

تێبینی: ئەم جۆرە درێژکردنەوە تەنها لە کاتی گەیاندن (وصل)دایە، خۆ ئەگەر لە سەر وشەی یەکەم وەستای لە (٢) جووڵە زیاتر درێژی ناکەیتەوە.

درێژکردنەوەی گەیاندنی گەورە (الصلة الكبرى):

پێناسە: گۆڕینی بۆری (ضمة) (ـە)ی ڕاناو بۆ واو، ژێریشی (كسرة) بۆ یا ئەگەر کەوتە نێوان جووڵەو (حركة) هەمزەی (قطع)ـەوە.

هۆی ناونانی: چونکە تەنها لە کاتی گەیاندن (صلة)دا دەخوێنرێتەوە.

ئەندازەی درێژکردنەوەی: وەك درێژکردنەوەی ڕێپێدراوی جودا (الجائز المنفصل) وایە (٤) یاخود (٥) جووڵە درێژدەکرێتەوە، هەر لە بەر ئەوەش پێی وتراوە: (الانفصال الحُكمي).

---

[١٦١] الحواشي الأزهرية في حل ألفاظ المقدمة الجزرية ص ٩٢-٩٣.

سوود: جیاوازی نێوان درێژکردنەوەی گەیاندنی بچووك و (الصلة الصغرى) گەیاندنی گەورە (الصلة الكبرى)، درێژکردنەوەی بچووك بەدوایدا هەمزە نایەت لەبەر ئەوە بووەتە پاشکۆی درێژکردنەوەی ئاسایی (الطبیعي)، چونکە هیچ هۆکارێکی نییە، بەڵام درێژکردنەوەی گەورە (الصلة الكبرى) هۆکاری هەیە ئەویش هاتنی هەمزەیە بەدوای (ـە)ی ڕاناودا، هەر بۆیە بەدرێژکردنەوەی لاوەکی (فرعي) ئەژمار دەکرێت چونکە هۆکاری هەمزەی تێدایە.

نموونە: ﴿وَمَا يُغۡنِي عَنۡهُ مَالُهُۥٓ إِذَا تَرَدَّىٰٓ ۝١١﴾ اللیل، ﴿وَمَا يُكَذِّبُ بِهِۦٓ إِلَّا كُلُّ مُعۡتَدٍ أَثِيمٍ ۝١٢﴾ المطففین

پاشکۆ: ئەگەر بەدوای های (اسم الإشاره)) کە بۆ تاکی مێ بەکاردێت، هەمزە هات وەك درێژکردنەوەی گەیاندنی گەورەی (الصلة الكبرى) لێ دێت و پێویستە (٤) یان (٥) جووڵە درێژ بکرێتەوە، وەکو: ﴿وَإِنَّ هَٰذِهِۦٓ أُمَّتُكُمۡ أُمَّةٗ وَٰحِدَةٗ﴾ (المؤمنون ٥٢).

نیشانەی لە (مصحف)دا: دانانی نیشانەی درێژکردنەوەکە لەسەر واو و یای گەیاندن (الصلة) وەك لە نموونەکاندا ڕوونە.

دووەم: درێژکردنەوەی توشهاتوو بە زەننە (المد العارض للسكون).

پێناسە: بە دوای پیتی درێژکردنەوەدا پیتێکی بزواو لەکۆتایی وشەدا هاتبێت پاشان بە هۆی وەستانەوە زەنندار بوبێت، واتە لە بنچینەدا زەنندار نییە.

ناونانی: ناونراوە کاتی (عَارض) لەبەر کاتیی هۆکارەکەی کە وەستانە.

ئەندازەی درێژکردنەوەی: (٢) یاخود (٤) یاخود (٦) جووڵە درێژدەکرێتەوە.

بەشەکانی:

لە ڕووی جۆرەوە دابەش دەبێت بەسەر ئەم بەشانەی خوارەوەدا:

أ- درێژکردنەوەی توشهاتوو بە زەننەی ڕەها (المد العارض للسكون المطلق):

ئەو جۆرەیە کە لەکاتی گەیاندندا درێژکردنەوەی ئاساییەو لەکاتی وەستاندا تووشهاتوو بە زەننەیە، وەکو: ﴿ٱلۡأَوۡتَادِ﴾، ﴿بِٱلدِّينِ﴾، ﴿تَفۡعَلُونَ﴾

ب- درێژکردنەوەی لکاوی توشهاتوو بە زەننە (المد المتصل العارض للسكون):

وەکو: ﴿ٱلسَّمَآءِ﴾ لە بنەڕەتدا پێویستە (٤) یان (٥) جووڵە درێژ بکرێتەوە، ڕێپێدراوە (٦) جووڵەیش درێژ بکرێتەوە.

ج- درێژکردنەوەی لەجیاتی توشهاتوو بە زەننە ((مد البدل العارض للسكون)):

وەکو: ﴿مَـَٔابِ﴾، ﴿خَـٰطِـِٔينَ﴾، ﴿يُرَآءُونَ﴾، (٢) یاخود (٤) یاخود (٦) جووڵە درێژ دەکرێتەوە.

د- درێژکردنەوەی ئاسانی توشهاتوو بە زەننە ((مد اللين العارض للسكون)):

وەکو: ﴿ خَوۡفِۭ ﴾

لە ڕووی جووڵەیشەوە دەبێت بە سێ بەشەوە:

أ- سەردار (المنصوب والمفتوح): وەکو: ﴿ رَبِّ ٱلۡعَٰلَمِينَ ﴾ بە سێ شێوە دەخوێنرێتەوە:

١- دوو جووڵە بە زەننە (سكون).
٢- چوار جووڵە بە زەننە (سكون).
٣- شەش جووڵە بە زەننە (سكون).

ب- ژێردار (المجرور والمكسور): وەکو: ﴿ ٱلرَّحِيمِ ﴾ بەچوار شێوە دەخوێنرێتەوە:

١- دوو جووڵە بە زەننە (سكون).
٢- چوار جووڵە بە زەننە (سكون).
٣- شەش جووڵە بە زەننە (سكون).
٤- ڕەوم لەگەڵ کورتکردنەوەدا (الروم مع القصر).

ج- بۆردار (المرفوع والمضموم): وەکو ﴿ نَسۡتَعِينُ ﴾ بەحەوت شێوە دەخوێنرێتەوە:

١- دوو جووڵە بە زەننە (سكون).
٢- چوار جووڵە بە زەننە (سكون).
٣- شەش جووڵە بە زەننە (سكون).
٤- دوو جووڵە بە إشمام

٥- چوار جووڵە بە إشمام

٦- شەش جووڵە بە إشمام

٧- ڕەوم لەگەڵ کورتکردنەوەدا (الروم مع القصر).

تێبینی: لەکاتی وەستان لەسەر ئەو وشانەی کە بە (هاء التأنيث) کۆتاییان دێت و پێشەوەیان پیتی درێژکردنەوەیە، وەکو: ﴿ٱلتَّوۡرَىٰةَ﴾، ﴿ ٱلۡحَيَوٰةَ ﴾، ﴿ ٱلصَّلَوٰةَ﴾ تەنها بە سێ شێوە دەخوێنرێنەوە ئەویش (٢) یاخود (٤) یاخود (٦) جووڵە بە زەننە، ئیتر ڕەوم ئیشمام تێیاندا دروست نییە، درێژ بکرێنەوە.

مەبەست لەگۆڕانکاری پیتی (ت)ی کۆتایی ئەو وشانە لەوەستاندا دەگۆڕێن بۆ (ه).

ڕیزبەندی درێژکردنەوە لاوەکیەکان

درێژکردنەوە لاوەکیەکان لە ڕووی بەهێزیی و لاوازیەوە بە پێی جیاوازی هۆکارەکانیان جیاوازن، واتە ئەگەر هۆکاری دروستبوونی درێژکردنەوەکە بەهێزبوو درێژکردنەوەکەش بەهێزە، بە پێچەوانەشەوە ئەگەر هۆکارەکەی لاوازبوو درێژکردنەوەکەش لاواز دەبێت، ڕیزبەندی درێژکردنەوەکانیش لەبەهێزەوە بەم شێوەیەی خوارەوەیە:

١- درێژکردنەوەی پابەند (اللازم).

٢- درێژکردنەوەی لکاو (المتصل).

٣- درێژکردنەوەی توشهاتوو بە زەننە (العارض للسكون).

٤- درێژکردنەوەی جودا (المنفصل).

٥- درێژکردنەوەی لە جیاتی (البدل).

٦- درێژکردنەوەی ئاسان (اللين).

کەواتە ئەگەر لەوشەیەکدا دوو هۆکار لە هۆکارەکانی درێژکردنەوە کۆبوونەوە کار بە هۆکارە بەهێزەکەیان دەکرێت، بۆ نموونە:

- ﴿وَلَآ ءَآمِّينَ ٱلْبَيْتَ ٱلْحَرَامَ﴾ وشەی ﴿ءَآمِّينَ﴾ دوو هۆکاری درێژکردنەوەی تێدایە، یەکەمیان درێژکردنەوەی لە جیاتیە (البدل) چونکە پیتی هەمزە پێش پیتی درێژکردنەوە کەوتووە. دووەمیان درێژکردنەوەی پابەند (اللازم)، چونکە پیتێکی زەنەداری بنچینەیی بە دوای پیتی درێژکردنەوەدا هاتووە، لێرەدا کار بە لاوازەکە ناکرێت کە درێژکردنەوەی لە جیاتیە (البدل)، بەڵکو کار بە هۆکارە بەهێزەکە دەکرێت کە درێژکردنەوەی پابەندەکەیە (اللازم).

- ﴿ بُرَءَٰٓؤُاْ ﴾ (الممتحنة: ٤) لێرەشدا دوو جۆر درێژکردنەوە هەیە، لە جیاتی (البدل)و پێویستی لکاو (واجب متصل)، بۆیە کار بە پێویستە لکاوەکە دەکرێت، لە بەر لاوازیی لە جیاتیەکە (البدل).

- ﴿ مُسۡتَهۡزِءُونَ ﴾ لەم وشەیەدا دوو جۆر درێژکردنەوە کۆبووەتەوە، توشهاتوو بە زەننە (العارض للسکون)و لەجیاتی (البدل)، توشهاتوو بە زەننە بەهێزترەو کاری پێدەکرێت.

﴿ رَءَآ أَيۡدِيَهُمۡ ﴾ لێرەیشدا دوو جۆر درێژکردنەوە کۆبووەتەوە، لێکچوو بە لە جیاتی (المدُّ الشّبیهُ بالبَدَل)و ڕێپێدراوی جودا (الجائز المنفصل)، دووەمیان بەهێزترەو کاری پێدەکرێت.

سەمەننودی دەڵێت:

أَقْوَى المُدودِ لازمٌ فَمَا اتَّصَلْ   فَعَارِضٌ فَذُو انْفِصَالٍ فَبَدَلْ
وَسَبَبَا مَدٍّ إذا مَا وُجِـــــدَا   فَإِنَّ أَقْوَى السَّبَبَيْنِ انْفَـرَدَا

ئیبنولجەزەریش لە (طیبة النشر)دا بەم نیو دێڕە ئاماژەی پێکردووە:

....   وأَقْوَى السَّبَبَيْن يَسْتَقِلْ.

وەستان و دەستپێکردن

پاش لێبوونەوە لە بابەتە سەرەکییەکانی زانستی تەجوید، باسی چەند بابەتێکی تر دەکات کە پەیوەندییان بەزانستی تەجویدەوە هەیە وەك (زانینی وەستان و دەستپێکردن و زانینی ئەو وشانەی کە هەندێك جار بەجیا دەنووسرێن وهەندێك جاریش پێکەوە، هەروەها زانینی ئەوەی بە (ت) دەنووسرێت لەبری (ە).

ئیبن جەزەری لەسەرەتای هۆنراوەکەیدا لە دێڕی حەوت و هەشتدا ئاماژەی بەم بابەتانە کردبوو.

هەندێك لە ڕاڤەکارانی ئەم پێشەکیە چەند ناوێکیان بۆ ئەم بابەتانە داناوە وەك: (تَعَلُّقَات التجويد) و (مُتَعَلَّقات التجويد) و (مُكَمِّلات التجويد)[162]

(٧٣) وَبَعْدَ تَجْوِيدِكَ لِلْحُـــــــــرُوفِ لَا بُدَّ مِنْ مَعْرِفَةِ الْـــــوُقُوفِ
(٧٤) وَالِابْتِدَاءِ[163]، ....

پاش شارەزابوونت لە جوانخوێندنەوەی پیتەکان پێویستە لەسەرت وەستانەکان و دەستپێکردنیش بزانیت.

ڕوونکردنەوە:

پێناسە: وەستان لەزمانەوانیدا: پێچەوانەی دانیشتن، پارێزو وازهێنان.

لەزاراوەیشدا: بریتیە لە بچڕاندنی دەنگو وەستان لە سەر کۆتایی وشەیەك بۆ ماوەیەکی کەم کە تێیدا هەناسە وەردەگرێت و نیازی دەستپێکردنەوەی هەیە.

بەشەکانی وەستان (الوقف): وەستان دەکرێت بە چوار بەشی سەرەکیەوە:

١- وەستانی ناچاری (الوقف الاضطراري):

پێناسە: بریتیە لە وەستانی خوێنەر بە هۆی هەناسە توندی یاخود پژمەو کۆکەو وەنەوزو هەرشتێکی تر لەم بابەتانە.

---

[162] بڕوانە: الشرح الكبير للدكتور غانم قدوري، ص ٥٢٧.

[163] لەدەستنووسی تردا (وَالِابْتِدَا) هاتووە.

ئەم جۆرە وەستانەش لە هەموو کاتێکدا دروستە، بەڵام چاکتر وایە کە خوێنەر تا بۆی دەکرێ بۆ وەستانەکەی شوێن یاخود وشەی گونجاو هەڵبژێرێ. لە کاتی دەستپێکردنەوەشدا ئەگەر وشەی دوای وەستانەکە گونجاو بوو لەوێوە دەستپێدەکاتەوە گەر نا دەگەڕێتەوە بۆ ئەو شوێنەی گونجاوە بۆ دەستپێکردنەوە.

حوکمی: ئەم جۆرە وەستانە دروستە لە بەر ناچاری.

٢- وەستانی تاقیکردنەوە (اِختباري):

پێناسە: وەستانە لە سەر وشەیەکی قورئانی پیرۆز کە لە بنچینەدا شوێنی وەستان نییە، بەڵکو تەنها بۆ تاقیکردنەوەو فێرکردنی قورئانخوێنە لەلایەن مامۆستاکەیەوە تا شێوازی وەستان لە سەر ئەو وشەیە فێرببێت.

نموونە: وەستان لە سەر وشەی ﴿حَاضِرِي﴾ لە ئایەتی: ﴿ ذَٰلِكَ لِمَن لَّمۡ يَكُنۡ أَهۡلُهُۥ حَاضِرِي ٱلۡمَسۡجِدِ ٱلۡحَرَامِۚ ﴾ (البقرة: ١٩٦) لە کاتی وەستاندا پێویستە پیتی یاکەی بخوێنرێتەوە، بەڵام لە کاتی گەیاندندا ناخوێنرێتەوە.

حوکمی: دروستە بەو مەرجەی بگەڕێتەوە بۆ ئەو وشەیەی لە سەری وەستاوەو بیگەیەنێت بەپاش خۆی ئەگەر بۆ دەستپێکردنەوە گونجاو بوو، گەرنا دەبێت بگەڕێتەوە بۆ وشەیەك لەو وشانەی پێشتر کە گونجاون بۆ دەستپێکردنەوە.

٣- وەستانی چاوەڕوانی (الوقف الانتظاري):

پێناسە: وەستانە لە کاتی خوێندنەوە بە کۆکردنەوەی خوێندنەوەکان (جمع القراءات) بۆ دەرهێنانی هەموو ڕووەکان (وجه).

لەم جۆرە وەستانەو ئەوەی پێشووشدا تەواوکردنی واتا بە مەرج نەگیراوە، بەڵکو قورئانخوێن لە هەر وشەیەکدا بیەوێ دەتوانێت بوەستێ‌و هەموو شێوەکان دەربهێنێ‌و ڕوونیان بکاتەوە مەگەر وشەیەك واتا تێکبدات یاخود واتایەکی خراپ بگەیەنێت.

حوکمی: دروستەو، هەرچیەك بۆ وەستانی پێشوو وترا بۆ ئەمیش دەوترێتەوە.

٤- وەستانی ئارەزوومەندانە (الوقف الاختياري):

پێناسە: بریتیە لە وەستانی خوێنەر بە ویستو حەزی خۆی، هەر ئەم جۆرەش لە بابەتی وەستاندا (الوقف) جێگای مەبەستە.

(٧٤) ....، وهي تُقْسَـــــمُ إِذَنْ   ثَلاَثَةً[١٦٤]: تَامٌ، وَكَافٍ، وَحَسَـــنْ

وەستانی ئارەزوومەندانە (الوقف الاختياري) دەکرێت بەسێ بەشەوە:

١- وەستانی تەواوتر (تام).

٢- وەستانی تەواو (الكافي).

٣- وەستانی باش (الحسن).

(٧٥) وَهْيَ لِمَا تَمَّ فَإِنْ لَمْ يُوجَـــــــدِ   تَعَلُّقٌ، أَوْ كَانَ مَعْنًى، فَابْتَـدِي

(٧٦) فَالتَّامُ، فَالْكَافِي، وَلَفْظًا: فَامْنَعَـنْ   إِلاَّ رُؤُوسَ الآيِ جَوِّزْ، فَالْحَسَنْ

(وَهْيَ لِمَا تَمَّ) سێ جۆریان (تام، كافي، حسن) لەكاتی وەستان لەسەریان واتایەکی تەواو دەبەخشن.

(فَإِنْ لَمْ يُوجَد تَعَلُّقٌ، أَوْ كَانَ مَعْنًى، فَابْتَـدِي فَالتَّامُ، فَالْكَافِي) ئەگەر قورئانخوێن لەسەر وشەیەك وەستاو ئەو وشەیە نە لە ڕووی واتاو نە لە ڕووی وشە (إعراب)ـەوە هیچ پەیوەندیەکی بە پاش خۆیەوە نەبوو ئەوە پێی دەوترێت وەستانی تەواوتر (التام)، بەڵام ئەگەر قورئانخوێن لەسەر وشەیەك وەستاو ئەو وشەیە تەنها لە ڕووی واتاوە پەیوەندی بە پاش خۆیەوە هەبوو ئەوە پێی دەوترێت وەستانی تەواو (الكافي)، کەواتە هەریەك لە وەستانی (التام) و (الكافي) وەستان لەسەریان و دەستپێکردن بەپاش خۆیان هەردووکیان دروستە.

(وَلَفْظًا: فَامْنَعَـنْ إِلاَّ رُؤُوسَ الآيِ جَوِّزْ، فَالْحَسَنْ) ئەگەر قورئانخوێن لەسەر وشەیەك وەستاو ئەو وشەیە لە ڕووی وشە (إعراب)ـەوە پەیوەندی بەپاش خۆیەوە هەبوو دروست نییە لەسەر وشەی دوای وەستانەکە دەست بەخوێندنەوە بکات دەبێت بگەڕێتەوە بۆ ئەو

---

[١٦٤] لەدەستنووسی تردا (ثَلاَثَةٌ) هاتووە.

وشەیەی کە لەسەری وەستاوە یان بۆ وشەی پێشتر، بەواتایەکی تر دەبێت لەشوێنێکی گونجاوەوە دەست بەخوێندن بکاتەوە.

ڕوونکردنەوە:

جۆرە دروستەکانی وەستانی ئارەزوومەندانە (الوقف الاختياري) سیانن:

(١) وەستانی تەواوتر (تام):

پێناسە: وەستانە لە سەر ڕستەیەکی تەواو کە نە لە ڕووی واتاو نە لە ڕووی وشە (إعراب)ـەوە هیچ پەیوەندیەکی بە پاش خۆیەوە نەبێت.

حوکمی ئەم وەستانە: وەستان باشترە، گەیاندنیش دروستە.

نموونە:

- وەستان لەسەر ﴿إِلَّآ أَن تَتَّقُواْ مِنۡهُمۡ تُقَىٰةٗۗ﴾ **آل عمران: ٢٨**

- وەستان لەسەر ﴿لَّقَدۡ أَضَلَّنِي عَنِ ٱلذِّكۡرِ بَعۡدَ إِذۡ جَآءَنِيۗ﴾ **الفرقان: ٢٩**

- وەستان لەسەر ﴿يَوۡمَ يَجۡمَعُكُمۡ لِيَوۡمِ ٱلۡجَمۡعِۖ ذَٰلِكَ يَوۡمُ ٱلتَّغَابُنِۗ﴾ **التغابن: ٩**

- وەستان لەسەر ﴿بِسۡمِ ٱللَّهِ ٱلرَّحۡمَٰنِ ٱلرَّحِيمِ﴾

- وەستان لەسەر ﴿وَأُوْلَٰٓئِكَ هُمُ ٱلۡمُفۡلِحُونَ ٥﴾ **البقرة**

وەستان لە سەر ﴿وَٱلۡمِيزَانَۗ﴾ **لە ئایەتی:** ﴿ٱللَّهُ ٱلَّذِيٓ أَنزَلَ ٱلۡكِتَٰبَ بِٱلۡحَقِّ وَٱلۡمِيزَانَۗ وَمَا يُدۡرِيكَ لَعَلَّ ٱلسَّاعَةَ قَرِيبٞ ١٧﴾ **الشورى**

لەم نموونانەوە بۆمان دەردەکەوێت کە ئەم وەستانە لەکۆتایی ئایەت و ناوەڕاست و سەرەتاو پێش کۆتایی دێت.

تێبینی: لە وەستانی تەواوتردا (الوقف التام) پلەبەندی هەیە، هەندێکی لەهەندێکی تری تەواوترە:

بۆ نموونە وەستان لەسەر ﴿إِيَّاكَ نَعۡبُدُ وَإِيَّاكَ نَسۡتَعِينُ ٥﴾ **وەستانێکی تەواوترە.**

بەڵام لەو تەواوتر وەستان لەسەر ﴿ٱهۡدِنَا ٱلصِّرَٰطَ ٱلۡمُسۡتَقِيمَ ٦﴾ چونكە یەكەم لە گفتوگۆكەدا بەشدارە لەگەڵ دووەمدا.

نیشانەی لە (مصحف)دا: زۆر جار نیشانەی (قلی)ی بۆ دانراوە ئەگەر نەكەوتبێتە كۆتایی ئایەت، بەڵام ئەگەر كەوتە كۆتایی ئایەت هیچ نیشانەیەكی بۆ دانەنراوە.

نیشانەكانی ناسینەوەی:

زۆر جار یەكێك لەمانەی خوارەوە بەدوایدا دێت:

١- پرسیار (استفهام)، وەك:

﴿ٱللَّهُ يَحۡكُمُ بَيۡنَكُمۡ يَوۡمَ ٱلۡقِيَٰمَةِ فِيمَا كُنتُمۡ فِيهِ تَخۡتَلِفُونَ ٦٩ أَلَمۡ تَعۡلَمۡ أَنَّ ٱللَّهَ يَعۡلَمُ مَا فِي ٱلسَّمَآءِ وَٱلۡأَرۡضِۚ﴾ الحج

٢- پیتی (یا: النداء) وەك:

﴿إِنَّ ٱللَّهَ عَلَىٰ كُلِّ شَيۡءٖ قَدِيرٞ ٢٠ يَٰٓأَيُّهَا ٱلنَّاسُ ٱعۡبُدُواْ رَبَّكُمُ﴾ البقرة

٣- ئامرازی مەرج (أداة الشرط)، وەك:

﴿لَّيۡسَ بِأَمَانِيِّكُمۡ وَلَآ أَمَانِيِّ أَهۡلِ ٱلۡكِتَٰبِۗ مَن يَعۡمَلۡ سُوٓءٗا يُجۡزَ بِهِۦ﴾ النساء

٤- داخوازی (فعل الأمر)، وەك: ﴿ذَٰلِكَ ذِكۡرَىٰ لِلذَّٰكِرِينَ ١١٤ وَٱصۡبِرۡ فَإِنَّ ٱللَّهَ لَا يُضِيعُ أَجۡرَ ٱلۡمُحۡسِنِينَ ١١٥﴾ هود

٥- جیاكردنەوەی ئایەتی سزا لە ئایەتی بەزەیی وەك:

﴿أُعِدَّتۡ لِلۡكَٰفِرِينَ ٢٤ وَبَشِّرِ ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ وَعَمِلُواْ ٱلصَّٰلِحَٰتِ أَنَّ لَهُمۡ جَنَّٰتٖ﴾ البقرة

٦- لادان لە هەواڵەوە بۆ چیرۆك وەك: ﴿وَمِن قَوۡمِ مُوسَىٰٓ أُمَّةٞ يَهۡدُونَ بِٱلۡحَقِّ وَبِهِۦ يَعۡدِلُونَ ١٥٩ وَقَطَّعۡنَٰهُمُ ٱثۡنَتَيۡ عَشۡرَةَ أَسۡبَاطًا أُمَمٗاۚ﴾ الأعراف

٧- نەری (النفي) ﴿وَإِنَّ ٱلَّذِينَ ٱخۡتَلَفُواْ فِي ٱلۡكِتَٰبِ لَفِي شِقَاقِۭ بَعِيدٖ ١٧٦ * لَّيۡسَ ٱلۡبِرَّ أَن تُوَلُّواْ وُجُوهَكُمۡ قِبَلَ ٱلۡمَشۡرِقِ وَٱلۡمَغۡرِبِ﴾ البقرة

٨- **قەدەغە (النهي)**

﴿وَٱللَّهُ عِندَهُۥ حُسۡنُ ٱلثَّوَابِ ١٩٥ لَا يَغُرَّنَّكَ تَقَلُّبُ ٱلَّذِينَ كَفَرُواْ فِي ٱلۡبِلَٰدِ ١٩٦﴾

آل عمران

٩- **لە كاتی جیاكردنەوەی دوو سیفەتی دژ لە یەكتر وەك:**

﴿هَٰذَا هُدٗىۖ وَٱلَّذِينَ كَفَرُواْ بِـَٔايَٰتِ رَبِّهِمۡ لَهُمۡ عَذَابٞ مِّن رِّجۡزٍ أَلِيمٌ ١١﴾ **الجاثية**

١٠- **تەواوبوونی قسە (القول) وەك:** ﴿إِذۡ قَالَ لِأَبِيهِ وَقَوۡمِهِۦ مَا تَعۡبُدُونَ ر ٧٠ قَالُواْ نَعۡبُدُ أَصۡنَامٗا فَنَظَلُّ لَهَا عَٰكِفِينَ ٧١﴾ **الشعراء.**

١١- **لە دوای تەواوبوونی (الاستثناء) وەك:** ﴿إِلَّا ٱلَّذِينَ تَابُواْ وَأَصۡلَحُواْ وَبَيَّنُواْ فَأُوْلَٰٓئِكَ أَتُوبُ عَلَيۡهِمۡ وَأَنَا ٱلتَّوَّابُ ٱلرَّحِيمُ ١٦٠ إِنَّ ٱلَّذِينَ كَفَرُواْ وَمَاتُواْ وَهُمۡ كُفَّارٌ أُوْلَٰٓئِكَ عَلَيۡهِمۡ لَعۡنَةُ ٱللَّهِ وَٱلۡمَلَٰٓئِكَةِ وَٱلنَّاسِ أَجۡمَعِينَ ١٦١﴾ **البقرة**

شوێنەكانی:

- **كۆتایی ئایەتی فەرزەكان وەك نوێژو ڕۆژوو وزەكات و حەج و جیهادو، كۆتایی ئایەتەكانی ئەحكام وەك تەلاق و ماوە (عدة)و سوو و حەڵاڵ و حەڕام و هتد ...**
- **كۆتایی چیرۆك و باسەكان.**

بەڵام مەرجیش نییە لە كۆتایی هەموو باسێكدا بێت، وەك: ﴿مُّحَمَّدٞ رَّسُولُ ٱللَّهِۚ وَٱلَّذِينَ مَعَهُۥٓ﴾ **لێرەدا وەستان لەسەر وشەی** ﴿ٱللَّهِ﴾ **(تام)ەو باسەكەش كۆتایی نەهاتووە.**

زۆرترین شوێنەکانی وەستانی تەواوترین ئەمانەن:

- زۆر جار دەکەوێتە کۆتایی ئایەتەکان.

بەڵام جاری وایش هەیە دەکەوێتە ناوەڕاستی ئایەت، وەك وەستان لە سەر ﴿ أَذِلَّةًۚ ﴾ لە ئایەتی: ﴿ قَالَتۡ إِنَّ ٱلۡمُلُوكَ إِذَا دَخَلُواْ قَرۡيَةً أَفۡسَدُوهَا وَجَعَلُوٓاْ أَعِزَّةَ أَهۡلِهَآ أَذِلَّةًۚ وَكَذَٰلِكَ يَفۡعَلُونَ ﴿٣٤﴾ ﴾ النمل.

جاری وایش هەیە دەکەوێتە سەرەتای ئایەت، وەك وەستان لە سەر ﴿وَبِٱلَّيۡلِۚ﴾ لە ئایەتی ﴿ وَإِنَّكُمۡ لَتَمُرُّونَ عَلَيۡهِم مُّصۡبِحِينَ ﴿١٣٧﴾ وَبِٱلَّيۡلِۚ أَفَلَا تَعۡقِلُونَ ﴿١٣٨﴾ ﴾ الصافات

- وەستان لە سەر پیتە بچڕاوەکانی سەرەتای سووڕەتەکان.

لە وەستانەکانی تەواوتر (التام):

وەستانی ڕوونکردنەوە (البیان) یاخود پابەند (اللازم):

پێناسە: وەستانە لە سەر وشەیەك ئەگەر بگەیەنرێ بە وشەی دوای خۆی مانای ئایەتەکە پێچەوانە دەبێتەوە، یاخود دەیشێوێنێت.

حوکمی: وەستان لە سەری پێویستە.

مەبەست لە پابەند (اللازم) پابەندی زاراوەییە نەك شەرعی، واتە وەستان پێویستە لە بەر تەواوبوونی ماناکەی نەك ئەوەی کە هەر کەس پێی هەستێ پاداشت وەردەگرێت و ئەوەشی ئەنجامی نەدات سزا دەدرێت.

نیشانەی لە (مصحف)دا: زانایان بۆ ئەم جۆرە وەستانە میمێکی ئاسۆییان (مـ) بە نیشانە بۆ داناوە، بە میمی خەنجەری ناسراوە.

شوێنەکانی:

قورئانخوێن دەتوانێت بەهۆی نیشانەکەیەوە لەموصحەفدا کە میمێکی ئاسۆییە (مـ) بیناسێتەوە.

لە (٢٢) شوێنی قورئانی پیرۆزدا سەرجەم چاپەکانی موصحەف لە میسرو شام و حیجازو مەغریب لەسەری هاوڕان و نیشانەیان بۆ داناوە کە ئەمانەن:

١- ﴿وَأَمَّا ٱلَّذِينَ كَفَرُواْ فَيَقُولُونَ مَاذَآ أَرَادَ ٱللَّهُ بِهَٰذَا مَثَلٗاۘ﴾ البقرة: ٢٦

٢- ﴿ كَذَٰلِكَ قَالَ ٱلَّذِينَ مِن قَبۡلِهِم مِّثۡلَ قَوۡلِهِمۡ ﴾ **البقرة**: ١١٨

٣- ﴿ زُيِّنَ لِلَّذِينَ كَفَرُواْ ٱلۡحَيَوٰةُ ٱلدُّنۡيَا وَيَسۡخَرُونَ مِنَ ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ ﴾ **البقرة**: ٢١٢

٤- ﴿ ۞ تِلۡكَ ٱلرُّسُلُ فَضَّلۡنَا بَعۡضَهُمۡ عَلَىٰ بَعۡضٖ ﴾ **البقرة**: ٢٥٣

٥- ﴿ لَّقَدۡ سَمِعَ ٱللَّهُ قَوۡلَ ٱلَّذِينَ قَالُوٓاْ إِنَّ ٱللَّهَ فَقِيرٞ وَنَحۡنُ أَغۡنِيَآءُ ﴾ **آل عمران**: ١٨١

٦- ﴿ لَّعَنَهُ ٱللَّهُ ﴾ **النساء**: ١١٨

٧- ﴿ سُبۡحَٰنَهُۥٓ أَن يَكُونَ لَهُۥ وَلَدٞ ﴾ **النساء**: ١٧١

٨- ﴿ وَلَا يَجۡرِمَنَّكُمۡ شَنَـَٔانُ قَوۡمٍ أَن صَدُّوكُمۡ عَنِ ٱلۡمَسۡجِدِ ٱلۡحَرَامِ أَن تَعۡتَدُواْ ﴾ **المائدة**: ٢

٩- ﴿ ۞ يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ لَا تَتَّخِذُواْ ٱلۡيَهُودَ وَٱلنَّصَٰرَىٰٓ أَوۡلِيَآءَ ﴾ **المائدة**: ٥١

١٠- ﴿ غُلَّتۡ أَيۡدِيهِمۡ وَلُعِنُواْ بِمَا قَالُواْ ﴾ **المائدة**: ٦٤

١١- ﴿ لَّقَدۡ كَفَرَ ٱلَّذِينَ قَالُوٓاْ إِنَّ ٱللَّهَ ثَالِثُ ثَلَٰثَةٖ ﴾ **المائدة**: ٧٣

١٢- ﴿ ٱلَّذِينَ ءَاتَيۡنَٰهُمُ ٱلۡكِتَٰبَ يَعۡرِفُونَهُۥ كَمَا يَعۡرِفُونَ أَبۡنَآءَهُمُ ﴾ **الأنعام**: ٢٠

١٣- ﴿ ۞ إِنَّمَا يَسۡتَجِيبُ ٱلَّذِينَ يَسۡمَعُونَ وَٱلۡمَوۡتَىٰ يَبۡعَثُهُمُ ﴾ **الأنعام**: ٣٦

١٤- ﴿ وَإِذَا جَآءَتۡهُمۡ ءَايَةٞ قَالُواْ لَن نُّؤۡمِنَ حَتَّىٰ نُؤۡتَىٰ مِثۡلَ مَآ أُوتِيَ رُسُلُ
ٱللَّهِ ﴾ **الأنعام**: ١٢٤

١٥- ﴿ أَلَمۡ يَرَوۡاْ أَنَّهُۥ لَا يُكَلِّمُهُمۡ وَلَا يَهۡدِيهِمۡ سَبِيلًا ﴾ **الأعراف**: ١٤٨

١٦- ﴿ وَلَا يَحۡزُنكَ قَوۡلُهُمۡ ﴾ **يونس**: ٦٥

١٧- ﴿ وَمَا كَانَ لَهُم مِّن دُونِ ٱللَّهِ مِنۡ أَوۡلِيَآءَ ﴾ **هود**: ٢٠

١٨- ﴿ وَإِنۡ عُدتُّمۡ عُدۡنَا ﴾ **الإسراء**: ٨

١٩- ﴿ وَلَا تَدۡعُ مَعَ ٱللَّهِ إِلَٰهًا ءَاخَرَ ﴾ **القصص**: ٨٨

٢٠-﴿ ۞ فَـَٔامَنَ لَهُۥ لُوطٌۘ ﴾ **العنكبوت: ٢٦**

٢١-﴿ فَلَا يَحۡزُنكَ قَوۡلُهُمۡۘ إِنَّا نَعۡلَمُ مَا يُسِرُّونَ وَمَا يُعۡلِنُونَ ٧٦ ﴾ **يس**

٢٢-﴿ فَتَوَلَّ عَنۡهُمۡۘ ﴾ **القمر: ٦**

جگە لەم (٢٢) شوێنە لەوانەیە قورئانخوێن لە موصحەفێکدا نیشانەی وەستانی پاپەند (لازم) ببینێت و لە موصحەفێکی تردا بۆ هەمان ئایەت نەیبینێت.

هۆکاری جیاوازی: هۆکارەکەی دەگەڕێتەوە بۆ دیدو تێڕوانینی لیژنەی ئەو وڵاتەی سەرپەرشتی لەچاپدانی موصحەفەکەی تێدا دەکەن، دیاریکردنیان بابەتێکە کۆششکردن (اجتهاد) هەڵدەگرێت، چونکە بەشێك لەئایەتەکانی قورئانی پیرۆز زیاتر لە (إعراب) و واتایەك هەڵدەگرن.

جا ئەو وشانەی کە لەنێوان زانایاندا ڕای جیاوازیان لەسەرە، واتە ئەگەری ئەوەیان هەیە وەستانی لازم بن یان نەبن، ژمارەیان (٣٩) وشەیە.

نموونە:

﴿ أَوَلَمۡ يَتَفَكَّرُواْۗ مَا بِصَاحِبِهِم مِّن جِنَّةٍۚ إِنۡ هُوَ إِلَّا نَذِيرٞ مُّبِينٌ ١٨٤ ﴾ **الأعراف.**

لەم ئایەتەدا وەستان لە سەر وشەی ﴿يَتَفَكَّرُواْۗ﴾ **پێویستە با لە (مصحف)یشدا نیشانەی وەستانی پێویستی بۆ دانەنرابێت، بۆ ئەوەی پیتی (ما) ببێتە (نافیە)، چونکە لە کاتی گەیاندندا دەبێتە (موصولة)وماناى ئایەتەکە دەگۆڕێت.**

﴿ لِّتُؤۡمِنُواْ بِٱللَّهِ وَرَسُولِهِۦ وَتُعَزِّرُوهُ وَتُوَقِّرُوهُۚ وَتُسَبِّحُوهُ بُكۡرَةٗ وَأَصِيلًا ٩ ﴾

(الفتح:٩)

هەروەها لەم ئایەتەیشدا وەستان لە سەر وشەی ﴿وَتُوَقِّرُوهُۚ﴾ **پێویستە، بۆ جیاکردنەوەی هەردوو ڕاناوی (هاء) لە یەکتر، چونکە ڕاناوی** ﴿وَتُوَقِّرُوهُۚ﴾ **بۆ پێغەمبەر (ﷺ) دەگەڕێتەوە، ڕاناوی (هاء)ی** ﴿وَتُسَبِّحُوهُ﴾ **بۆ خوای گەورە دەگەڕێتەوە.**

(٢) وەستانی تەواو (الكافي)

پێناسە: ئەو جۆرەیە كەوەستان لەسەری باشەو دەستپێكردنیش بە دوایدا باشە، بەڵام لە ڕووی واتاوە پەیوەندی بە دوای خۆیەوە ماوە.

حوكمی ئەم وەستانە: وەستان و گەیاندن وەك یەك پەسەندكراوە.

نیشانەی وەستانی (كافي): زۆر جار لە (مصحف)دا نیشانەی (ج)ی بۆ دانراوە، واتە: وەستان و نەوەستان وەك یەكن.

بەڵگە:

عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ مَسْعُودٍ، قَالَ: قَالَ لِي النَّبِيُّ (ﷺ): (اقْرَأْ عَلَيَّ)، قُلْتُ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، أَقْرَأُ عَلَيْكَ، وَعَلَيْكَ أُنْزِلَ، قَالَ: (نَعَمْ)، فَقَرَأْتُ سُورَةَ النِّسَاءِ حَتَّى أَتَيْتُ إِلَى هَذِهِ الآيَةِ: ﴿ فَكَيْفَ إِذَا جِئْنَا مِن كُلِّ أُمَّةٍ بِشَهِيدٍ وَجِئْنَا بِكَ عَلَىٰ هَٰٓؤُلَآءِ شَهِيدًا ﴿٤١﴾ ﴾ النساء، قَالَ: (حَسْبُكَ الآنَ) فَالْتَفَتُّ إِلَيْهِ، فَإِذَا عَيْنَاهُ تَذْرِفَانِ.[١٦٥] واتە: عەبدوڵڵای كوڕی مەسعود دەڵێت: پێغەمبەر (ﷺ) پێی فەرمووم: قورئانم بۆ بخوێنە، وتم: ئەی پێغەمبەری خودا (ﷺ) قورئانت بۆ بخوێنم لەكاتێكدا بۆ خۆت دابەزیوە، فەرمووی: بەڵێ، منیش سوورەتی (النِّساء)م بۆ خوێند تا گەیشتمە ئەم ئایەتە: ﴿ فَكَيْفَ إِذَا جِئْنَا مِن كُلِّ أُمَّةٍ بِشَهِيدٍ وَجِئْنَا بِكَ عَلَىٰ هَٰٓؤُلَآءِ شَهِيدًا ﴿٤١﴾ ﴾ لامكردەوە بەلایدا بینیم چاوەكانی فرمێسكیان لێدەهاتە خوارەوە.

نموونە:

﴿ أَمْ لَمْ تُنذِرْهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ ﴿٦﴾ ﴾ البقرة: ٦

﴿ فِي قُلُوبِهِم مَّرَضٌ ﴾ البقرة: ١٠

وەستان لە سەر ﴿ وَزُخْرُفًا ﴾ لە ئایەتی ﴿ وَلِبُيُوتِهِمْ أَبْوَٰبًا وَسُرُرًا عَلَيْهَا يَتَّكِـُٔونَ ﴿٣٤﴾ وَزُخْرُفًا وَإِن كُلُّ ذَٰلِكَ لَمَّا مَتَٰعُ ٱلْحَيَوٰةِ ٱلدُّنْيَا ﴾ الزخرف

وەستان لەسەر وشەی (الْبَيْتِ) لەئایەتی: ﴿ فَلْيَعْبُدُوا۟ رَبَّ هَٰذَا ٱلْبَيْتِ ﴿٣﴾ ﴾ قريش.

---

[١٦٥] متفق عليه

زۆرجار دەکەوێتە کۆتایی ئایەتەوە وەك کۆتایی ئایەتەکانی هەر یەك لە سووڕەتەکانی (الجنّ، المدثّر، التكوير، الانفطار، الانشقاق)

نیشانەکانی وەستانی (کافي):

زۆر جار یەکێك لە مانەی خوارەوە بە دوایدا هاتووە:

١- **(مبتدأ)، وەك:** ﴿ وَإِذَا خَلَوۡاْ إِلَىٰ شَيَٰطِينِهِمۡ قَالُوٓاْ إِنَّا مَعَكُمۡ إِنَّمَا نَحۡنُ مُسۡتَهۡزِءُونَ ۝١٤ ۞ ٱللَّهُ يَسۡتَهۡزِئُ بِهِمۡ وَيَمُدُّهُمۡ فِي طُغۡيَٰنِهِمۡ يَعۡمَهُونَ ۝١٥ ﴾ **البقرة ١٤–١٥**

٢- **کردار (فعل) وەك:** ﴿ وَإِن مِّنكُمۡ إِلَّا وَارِدُهَاۚ ۞ كَانَ عَلَىٰ رَبِّكَ حَتۡمٗا مَّقۡضِيّٗا ۝٧١ ﴾ **المائدة**

٣- **(مفعول به) (فعل)ێکی (محذوف) وەك:** ﴿ وَلَٰكِنَّ أَكۡثَرَ ٱلنَّاسِ لَا يَعۡلَمُونَ ۝٣٠ ۞ * مُنِيبِينَ إِلَيۡهِ وَٱتَّقُوهُ وَأَقِيمُواْ ٱلصَّلَوٰةَ وَلَا تَكُونُواْ مِنَ ٱلۡمُشۡرِكِينَ ۝٣١ ﴾ **الروم**

٤- **(إن)ی ژێردار (مكسور):** ﴿ أَمَّنۡ هَٰذَا ٱلَّذِي هُوَ جُندٞ لَّكُمۡ يَنصُرُكُم مِّن دُونِ ٱلرَّحۡمَٰنِۚ ۞ إِنِ ٱلۡكَٰفِرُونَ إِلَّا فِي غُرُورٍ ۝٢٠ ﴾ **الملك**

٥- **(بَلْ):** ﴿ وَقَالُواْ قُلُوبُنَا غُلۡفُۢۚ ۞ بَل لَّعَنَهُمُ ٱللَّهُ بِكُفۡرِهِمۡ فَقَلِيلٗا مَّا يُؤۡمِنُونَ ۝٨٨ ﴾ **البقرة**

تێبینی: هەندێ جاریش وەستان لە پێش (بل)ەوە نیشانەی وەستانی باشە (الوقف الحسن).

٦- **(لا):** ﴿ وَٱلۡقَمَرَ قَدَّرۡنَٰهُ مَنَازِلَ حَتَّىٰ عَادَ كَٱلۡعُرۡجُونِ ٱلۡقَدِيمِ ۝٣٩ ۞ لَا ٱلشَّمۡسُ يَنۢبَغِي لَهَآ أَن تُدۡرِكَ ٱلۡقَمَرَ ﴾ **يس: ٤٠**

٧- (سين) و(سوف) ﴿ أَشَهِدُواْ خَلۡقَهُمۡۚ ۞ سَتُكۡتَبُ شَهَٰدَتُهُمۡ وَيُسۡـَٔلُونَ (١٩) ﴾ **الزخرف**

﴿قُلۡ يَٰقَوۡمِ ٱعۡمَلُواْ عَلَىٰ مَكَانَتِكُمۡ إِنِّي عَامِلٞۖ ۞ فَسَوۡفَ تَعۡلَمُونَ مَن تَكُونُ لَهُۥ عَٰقِبَةُ ٱلدَّارِۚ﴾ **الأنعام**: ١٣٥.

٨- نەرێ (النفي) یان (استفهام) وەك: ﴿ فَأَعۡقَبَهُمۡ نِفَاقٗا فِي قُلُوبِهِمۡ إِلَىٰ يَوۡمِ يَلۡقَوۡنَهُۥ بِمَآ أَخۡلَفُواْ ٱللَّهَ مَا وَعَدُوهُ وَبِمَا كَانُواْ يَكۡذِبُونَ (٧٧) ۞ أَلَمۡ يَعۡلَمُوٓاْ أَنَّ ٱللَّهَ يَعۡلَمُ سِرَّهُمۡ وَنَجۡوَىٰهُمۡ﴾ **التوبة**: ٧٨.

٩- (نعم) و (بئس) وەك:

﴿ وَوَهَبۡنَا لِدَاوُۥدَ سُلَيۡمَٰنَۚ ۞ نِعۡمَ ٱلۡعَبۡدُ إِنَّهُۥٓ أَوَّابٌ (٣٠) ﴾ **ص**

﴿ وَأُتۡبِعُواْ فِي هَٰذِهِۦ لَعۡنَةٗ وَيَوۡمَ ٱلۡقِيَٰمَةِۚ ۞ بِئۡسَ ٱلرِّفۡدُ ٱلۡمَرۡفُودُ (٩٩) ﴾ **هود**

تێبینی: لە وەستانی تەواو (الوقف الكافي)دا پلەبەندی هەیە، بۆ نموونە:

﴿ فِي قُلُوبِهِم مَّرَضٞ ﴾ وەستانێکی تەواوە

﴿ فَزَادَهُمُ ٱللَّهُ مَرَضٗاۖ ﴾ لە یەکەم تەواوترە

﴿ وَلَهُمۡ عَذَابٌ أَلِيمُۢ بِمَا كَانُواْ يَكۡذِبُونَ (١٠) ﴾ **البقرة**، لە هەردووکیان تەواترە.

(٣) وەستانی باش (الحسن):

پێناسە: ئەو جۆرەیە کە وەستان لە سەری باشە، بەڵام لە ڕووی ماناو وشەوە (إعراب) پەیوەندی بە پاش خۆیەوە هەیە.

حوکمی ئەم وەستانە: وەستان لە سەری باشە بەڵام دەستپێکردن بە دوای خۆی دوو حاڵەتی هەیە:

یەکەم: ئەگەر وەستانەکە کۆتایی ئایەت بوو، زۆرینەی زانایان دەڵێن وەستان لە سەر کۆتایی ئایەتەکان و دەستپێکردن بە دوایدا سوننەتە ئەویش بە پشتبەستن بە فەرموودەکەی (أمّ سلمة) خوای لێ ڕازیبێت لە پێغەمبەرەوە (ﷺ) گێڕاویەتیەوە.

بەڵام ئەگەر کۆتایی ئایەتەکە پەیوەندیەکی زۆری هەبوو بە پاش خۆیەوە واباشترە بگەیەنرێت بە ئایەتی دواتر، بەڵام ئەگەر نەشگەیەنرێت بە ئایەتی دواتر ئاساییە بەمەرجێك قوڕئانخوێن لەو ئایەتەدا کۆتایی بە خوێندنەکەی نەهێنێت و بەردەوامبێت لە خوێندن.

نموونەی ئەو ئایەتانەی پەیوەندی زۆریان هەیە بە پاش خۆیانەوە:

﴿ فَوَيۡلٞ لِّلۡمُصَلِّينَ ٤ ٱلَّذِينَ هُمۡ عَن صَلَاتِهِمۡ سَاهُونَ ٥ ﴾ الماعون

﴿ لَعَلَّكُمۡ تَتَفَكَّرُونَ ٢١٩ فِي ٱلدُّنۡيَا وَٱلۡأٓخِرَةِۗ ﴾ البقرة.

﴿ وَٱشۡهَدُوٓاْ أَنِّي بَرِيٓءٞ مِّمَّا تُشۡرِكُونَ ٥٤ مِن دُونِهِۦۖ ﴾ هود

دووەم: ئەگەر وەستانەکە کۆتایی ئایەت نەبوو، دەستپێکردن بەدوای خۆی دروست نییە، وەکو: وەستان لەسەر ﴿ ٱلۡحَمۡدُ لِلَّهِ ﴾ی سووڕەتی (الفاتحة) کە وەستانێکی باشە، بەڵام دەستپێکردن بە ﴿ رَبِّ ٱلۡعَٰلَمِينَ ٢ ﴾ دەستپێکرنێکی ناشیرینە.

هەروەها وەستان لە سەر وشەی ﴿ٱلرَّسُولَ﴾ لە ئایەتی: ﴿ يُخۡرِجُونَ ٱلرَّسُولَ وَإِيَّاكُمۡ أَن تُؤۡمِنُواْ بِٱللَّهِ رَبِّكُمۡ إِن كُنتُمۡ خَرَجۡتُمۡ جِهَٰدٗا فِي سَبِيلِي وَٱبۡتِغَآءَ مَرۡضَاتِيۚ ﴾ باشە بەلاّم دەستپێکردن بە ﴿ وَإِيَّاكُمۡ أَن تُؤۡمِنُواْ بِٱللَّهِ رَبِّكُمۡ ﴾ الممتحنة:١، دروست نییەو دەبێتە دەستپێکردنێکی ناشیرین.

بەڵام ئەگەر دەستپێکردنەکە نەبووە شێواندنی واتاکەی دروستە.

نیشانەی وەستانی باش: زۆربەی جار لە (مصحف)دا نیشانەی (صلی)ی بۆ دانراوە، لە کاتێکدا ئەگەر دەستپێکردن بەدوای وەستانەکەوە دروستبێت.

وەستانی چاودێری (وقف المراقبة): بریتیە لە کۆبونەوەی دوو شوێنی گونجاو بۆ وەستان، ئەگەر قورئانخوێن لە شوێنێکیاندا وەستا نابێت لەوی تریاندا بوەستێت بۆ ئەوەی واتاکە تێك نەچێت.

حوکمی: دروستە لە یەکێکیاندا بوەستێت، دەشتوانێت لە هیچیاندا نەوەستێت.

هۆی ناونانی: پێی دەوترێت (وقف المراقبه) چونکە قورئانخوێن لە یەکەمیاندا دەوەستێت و چاودێری ئەوی تریان دەکات بۆ ئەوەی لە سەری نەوەستێت.

هەروەها (وقف التعانق)یشی پێ دەگوترێت، چونکە هەردوو وەستانەکە ئەوەندە لە یەکەوە نزیکن وەك ئەوە وایە دەستیان لە ملی یەکتری کردبێت.

باسکردنی: یەکەمین کەس باسی لەم جۆرە وەستانە کرد (أبو الفضل الرازي) بوو، (٤٥٤ك) کۆچی دوایی کردووە.

نیشانەی لە (مصحف)دا: نیشانەی (∴ ∴)ی بۆ دانراوە.

ژمارەیان: ئەم جۆرە وەستانە لە (٣٥) ئایەتی قورئانی پیرۆزدا هەڵهێنراوە، لە (١٤) شوێندا وەستانی یەکەمیان کۆتایی ئایەتەو ئەوی تریشیان دەکەوێتە ئایەتی دواتر، ئەم چەند شوێنە پێویستە هەڵوەشێنرێتەوە، چونکە وەستان لەسەر کۆتایی ئایەت سوننەتە.

لە (١٦) شوێنیشدا نەکەوتووەتە کۆتایی ئایەتەوە، بەڵام لە موصحەفی مەدینەو ئەوانی تریشدا لابراوەو نیشانەی بۆ دانەنراوە.

ماوەتەوە پێنج شوێن کە لە موصحەڤ مەدینەدا نیشانەی وەستانی چاودێری (المراقبە) بۆ دانراوە، واباشترە وەستان لە کام لەو دوانەدا بەهێزترە هەڵبژێردرێت و نیشانەی وەستانی بۆ دابنرێت و ئەوی تریان لا ببرێت، ئەویش بەم شێوەیەی خوارەوە:

١- ﴿ذَٰلِكَ ٱلۡكِتَٰبُ لَا رَيۡبَۛ فِيهِۛ هُدٗى لِّلۡمُتَّقِينَ ٢﴾ **البقرة**

نیشانەی (ج) لەسەر ﴿فِيهِۛ﴾ دابنرێت ولەسەر یەکەم لاببرێت.

واتە: ئەو قورئانە هیچ گومانێکی تێدا نییە.

٢- ﴿ قَالَ فَإِنَّهَا مُحَرَّمَةٌ عَلَيۡهِمۡۛ أَرۡبَعِينَ سَنَةٗۛ يَتِيهُونَ فِي ٱلۡأَرۡضِۚ﴾ المائدة: ٢٦.

نیشانەی (قلی) لەسەر ﴿ مُحَرَّمَةٌ عَلَيۡهِمۡۛ﴾ دابنرێت لەبەر ئەوەی وەستانی تەواوترە (تام)، چونکە شاری قودس لەسەر جوولەکە بە هەمیشەیی حەڕامکرا کاتێك سەرپێچی فەرمانی خودایان کردو نەچوونە ناویەوە دژ بە جەنگاوەرەکان بجەنگن، ماوەی وێڵبوون و سەرگەردانیەکەیش چل ساڵ بووە.

٣- ﴿ قَالُوٓاْ ءَامَنَّا بِأَفۡوَٰهِهِمۡ وَلَمۡ تُؤۡمِن قُلُوبُهُمۡۛ وَمِنَ ٱلَّذِينَ هَادُواْۛ سَمَّٰعُونَ لِلۡكَذِبِ﴾ المائدة: ٤١.

نیشانەی (ج) لەسەر ﴿ قُلُوبُهُمۡۛ﴾ دابنرێت چونکە ئەوانەی زۆر گوێگرن بۆ درۆ جوولەکەکانن، دووەمیش لاببرێت.

﴿قَالُواْ بَلَىٰۛ شَهِدۡنَآۛ أَن تَقُولُواْ يَوۡمَ ٱلۡقِيَٰمَةِ إِنَّا كُنَّا عَنۡ هَٰذَا غَٰفِلِينَ ١٧٢﴾ الأعراف، نیشانەی (ج) لە سەر ﴿شَهِدۡنَآۛ ﴾ دابنرێت چونکە ئەوە وەڵامی نەوەی ئادەمە، یەکەمیش لاببرێت.

٤- ﴿أَلَمۡ يَأۡتِكُمۡ نَبَؤُاْ ٱلَّذِينَ مِن قَبۡلِكُمۡ قَوۡمِ نُوحٖ وَعَادٖ وَثَمُودَۛ وَٱلَّذِينَ مِنۢ بَعۡدِهِمۡۛ لَا يَعۡلَمُهُمۡ إِلَّا ٱللَّهُۚ﴾ إبراهيم: ٩.

نیشانەی (ج) لەسەر ﴿وَثَمُودَۛ ﴾ دابنرێت چونکە ئەوانەی کەلەدوای ئەو سێ قەومەوە هاتوون تەنها خودا دەزانێت چەندە بوون و چیان بەسەر هاتووە، دووەمیش لابرێت.

ئیتر بەم شێوەیە ئەگەر قوڕئانخوێن لەهەندێك لەچاپەکانی موصحەفدا جگە لەم پێنج وەستانی چاودێرییە هی تری بینی بەهێزی دوو وەستانەکە دەستنیشان بکات و ئەوی تریان لاببات.

(٧٧) وَغيْرُ مَا تَمَّ قَبِيحٌ، وَلَهُ يُوقَفُ[١٦٦] مُضْطَرًّا، وَيُبْدَا[١٦٧] قَبْلَهُ

(وَغَيْرُ مَا تَمَّ قَبِيحٌ) هەر وەستانێك كە ماناى تەواو نەبێت واتە جگە (تام، كافي، حسن) بەوەستانى ناشيرين (قبيح) دادەنرێت.

(وَلَهُ يُوقَفُ مُضْطَرًّا، وَيُبْدَا قَبْلَهُ) ئەگەر ناچار بوو دروستە لەسەر ئەو وشەيە بوەستێت، بەڵام دواى وەستانەكە دەبێت گەڕێتەوە بۆ پێشتر بۆ ئەو شوێنەى كە گونجاوە بۆ دەستپێكردنەوە.

ڕوونكردنەوە:

پێناسەى وەستانى ناشيرين (قبيح):

وەستانە لە سەر وتەيەك لە خودى خۆيدا لە ڕووى وشەو (إعراب) ماناوە واتاى تەواو نابەخشێت، لە بەر پەيوەستبوونى بە پاش خۆيەوە هەر بۆيە مانايەكى بێ مەبەست ياخود خراپ دەگەيەنێت.

حوكمى ئەم وەستانە: دروست نييە لە كاتى ناچاريدا نەبێت، وەك: كۆكەو پژمەو هەناسە توندى، لەم بارەشدا پێويستە لە كاتى دەستپێكردنەوەدا بگەڕێتەوە بۆ پێش وەستانەكە بۆ ئەو شوێنەى مانايەكى دروست دەبەخشێت، گەر وانەكات تاوانبار دەبێت.

ئەم وەستانەيش چوار شێوەى هەيە:

١- دەقە پيرۆزەكە واليێدەكات كە هيچ واتايەك نەبەخشێ، وەكو:

وەستان لە سەر ﴿وَهَلۡ أَتَىٰكَ﴾ لەئايەتى ﴿وَهَلۡ أَتَىٰكَ حَدِيثُ مُوسَىٰٓ ٩﴾ طه ٩

وەستان لە سەر ﴿ٱسۡمَ﴾ لە ئايەتى ﴿سَبِّحِ ٱسۡمَ رَبِّكَ ٱلۡأَعۡلَى ١﴾ الأعلى: ١

---

[١٦٦] لەدەستنوسيكدا (الوَقْفُ) هاتووە، بەلاَم هەنديك لە زانايان دەلێن (يُوقَفُ) بەهێزترە.

[١٦٧] لەدەستنوسيكدا (وَيَبْدَا) هاتووە.

٢- واتایەك دەبەخشێت كە پەروەردگار مەبەستی ئەو واتایە نیە، وەك وەستان لە سەر وشەی ﴿وَٱلۡمَوۡتَىٰ﴾ لە ئایەتی: ﴿إِنَّمَا يَسۡتَجِيبُ ٱلَّذِينَ يَسۡمَعُونَۘ وَٱلۡمَوۡتَىٰ يَبۡعَثُهُمُ ٱللَّهُ ثُمَّ إِلَيۡهِ يُرۡجَعُونَ ٣٦﴾ الأنعام.

یاخود وەستان لەسەر وشەی ﴿ ٱلصَّلَوٰةَ ﴾ لە ئایەتی: ﴿ يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ لَا تَقۡرَبُواْ ٱلصَّلَوٰةَ وَأَنتُمۡ سُكَٰرَىٰ حَتَّىٰ تَعۡلَمُواْ مَا تَقُولُونَ ﴾ النساء ٤٣

٣- وەستان لە سەر وشەیەك كە واتاكەی شایستە نەبێت بەخوای پەروەردگار، یاخود واتایەك بگەیەنێ كە پێچەوانەی بیروباوەڕی ئیسلامیی بێت، وەكو وەستان لە سەر وشەی ﴿ لَا يَهۡدِي ﴾ لە ئایەتی: ﴿ إِنَّ ٱللَّهَ لَا يَهۡدِي ٱلۡقَوۡمَ ٱلۡفَٰسِقِينَ ٦ ﴾ المنافقون ٦

هەروەها وەستان لەسەر ﴿لَا يَسۡتَحۡيِۦ﴾ لەئایەتی: ﴿وَٱللَّهُ لَا يَسۡتَحۡيِۦ مِنَ ٱلۡحَقِّۚ﴾ الأحزاب: ٥٣

٤- وەستانی زۆرلەخۆكردن (التعسّف): وەستانە لە سەر وشەیەك كە مانایەكی بێ مەبەست دەگەیەنێت، ئەم جۆرەش هەندێ لە بەناو قورئانخوێنەكان بە ناڕەوایی لە سەری دەوەستن. نموونە:

- وەستان لەسەر ﴿فَمَنۡ حَجَّ ٱلۡبَيۡتَ أَوِ ٱعۡتَمَرَ فَلَا جُنَاحَ﴾ پاشان دەستپێكردن بە ﴿عَلَيۡهِ﴾ (البقرة:١٥٨)
- وەستان لەسەر ﴿وَٱرۡحَمۡنَآۚ أَنتَ﴾ پاشان دەستپێكردن بە ﴿مَوۡلَىٰنَا فَٱنصُرۡنَا عَلَى ٱلۡقَوۡمِ ٱلۡكَٰفِرِينَ ٢٨٦﴾ البقرة
- وەستان لە سەر ﴿ وَإِذۡ قَالَ لُقۡمَٰنُ لِٱبۡنِهِۦ وَهُوَ يَعِظُهُۥ يَٰبُنَيَّ لَا تُشۡرِكۡ ﴾ پاشان دەستپێكردن بە ﴿ بِٱللَّهِۖ إِنَّ ٱلشِّرۡكَ لَظُلۡمٌ عَظِيمٞ ١٣ ﴾ (لقمان: ١٣)

نیشانەی وەستانی ناشیرین لە (مصحف)دا: سەجاوەندی نیشانەی (لا)ی بۆ داناوە، واتە: لە سەری مەوەستە.

ئەو نیشانانەی وەستانی ناشیرینی پێ دەناسرێتەوە:

وەستان لەسەر ئیشکەر (عامل) بە بێ ئیش لەسەرکراو (معمول):

نموونە:

وەستان لەسەر (مضاف) بەبێ (مضاف إليه)، وەك وەستان لەسەر وشەی ﴿ بِسۡمِ ﴾ **و** ﴿ مَٰلِكِ ﴾ **لە ئایەتی** ﴿ بِسۡمِ ٱللَّهِ ٱلرَّحۡمَٰنِ ٱلرَّحِيمِ ١ ﴾ **و** ﴿ مَٰلِكِ يَوۡمِ ٱلدِّينِ ٤ ﴾.

وەستان لەسەر (مبتدأ) بەبێ (خبر)، وەك وەستان لەسەر وشەی ﴿ ٱلۡحَمۡدُ ﴾ **لە ئایەتی** ﴿ ٱلۡحَمۡدُ لِلَّهِ رَبِّ ٱلۡعَٰلَمِينَ ٢ ﴾ **الفاتحة.**

وەستان لەسەر (موصوف) بەبێ (صفة)، وەك وەستان لەسەر وشەی ﴿ ٱلصِّرَٰطَ ﴾ **لە ئایەتی** ﴿ ٱهۡدِنَا ٱلصِّرَٰطَ ٱلۡمُسۡتَقِيمَ ٦ ﴾ **الفاتحة.**

وەستان لەسەر (فعل) بەبێ (فاعل)، وەك وەستان لەسەر وشەی ﴿ يَتَقَبَّلُ ﴾ **لە ئایەتی** ﴿ إِنَّمَا يَتَقَبَّلُ ٱللَّهُ مِنَ ٱلۡمُتَّقِينَ ٢٧ ﴾ **المائدة.**

وەستان لە سەر (كان واخواتها) یاخود (اسم) و(خبر)ـەكانیان، وەك وەستان لەسەر وشەی ﴿ وَكَانَ ﴾ **لە ئایەتی** ﴿ وَكَانَ ٱللَّهُ غَفُورٗا رَّحِيمٗا ٩٦ ﴾ **النساء.**

وەستان لەسەر (إنَّ واخواتها) یاخود (اسم)و (خبر)ـەكانیان، وەك وەستان لەسەر وشەی ﴿ ٱللَّهَ ﴾ **لە ئایەتی** ﴿ إِنَّ ٱللَّهَ غَفُورٞ رَّحِيمٌ ١٧٣ ﴾ **البقرة.**

وەستان لەسەر (صاحب الحال) بەبێ (حال)، وەك وەستان لەسەر وشەی ﴿ وَمَا بَيۡنَهُمَا ﴾ **لە ئایەتی** ﴿ وَمَا خَلَقۡنَا ٱلسَّمَآءَ وَٱلۡأَرۡضَ وَمَا بَيۡنَهُمَا لَٰعِبِينَ ١٦ ﴾ **الأنبياء.**

وەستان لەسەر (مستثنى منه) بەبێ (استثناء)، وەك وەستان لەسەر وشەی ﴿ ٱلشَّيۡطَٰنَ ﴾ **لەئایەتی** ﴿ وَلَوۡلَا فَضۡلُ ٱللَّهِ عَلَيۡكُمۡ وَرَحۡمَتُهُۥ لَٱتَّبَعۡتُمُ ٱلشَّيۡطَٰنَ إِلَّا قَلِيلٗا ٨٣ ﴾ **النساء.**

وەستان لەسەر (معطوف عليه) بەبێ (عطف)، وەك وەستان لەسەر وشەی ﴿ ٱلسَّمَٰوَٰتِ ﴾ بەبێ ﴿ مَن ﴾ی دووەم لەئایەتی ﴿ أَلَمۡ تَرَ أَنَّ ٱللَّهَ يَسۡجُدُ لَهُۥ مَن فِي ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَمَن فِي ٱلۡأَرۡضِ ﴾ الحج: ١٨.

وەستان لەسەر (ناصب) بەبێ (منصوب)، وەك وەستان لەسەر وشەی ﴿ نُوحٌ ﴾ لەئایەتی ﴿ وَنَادَىٰ نُوحٌ ٱبۡنَهُۥ ﴾ هود: ٤٢.

وەستان لەسەر (ظننت وأخواتها) بەبی (اسم) و (خبر)، وەك وەستان لەسەر ﴿ تَحۡسَبَنَّ ﴾ یان ﴿ ٱللَّهَ ﴾ لە ئایەتی ﴿ وَلَا تَحۡسَبَنَّ ٱللَّهَ غَٰفِلًا ﴾ إبراهيم: ٤٢.

وەستان لەسەر ﴿ حَيۡثُ ﴾ بەبێ پاش خۆی، وەك ئایەتی ﴿ وَمِنۡ حَيۡثُ خَرَجۡتَ ﴾ البقرة: ١٤٩.

ئەوەی بەهۆی وەستانەوە پێویست دەبێت:

١- لابردنی (تنوين) و جووڵەکان (الحركات)، وەکو: ﴿ عَلِيمٌ ﴾، ﴿ حَمِيدٍ ﴾، ﴿ ٱلۡعَٰلَمِينَ ﴾، ﴿ ٱلرَّحِيمِ ﴾، ﴿ نَسۡتَعِينُ ﴾

٢- گۆڕینی (التنوين المنصوب) بە ئەلیف، وەکو: ﴿ حَكِيمًا ﴾، جگە لە (هاء التأنيث) کە لە وەستاندا بە (ه) و لە ڕۆیشتندا بە (ت) دەخوێنرێتەوە.

(٧٨) وَلَيْسَ فِي الْقُرْآنِ مِنْ وَقْفٍ وَجَبْ[١٦٨] وَلاَ حَرَامٌ غَيْرُ[١٦٩] مَا لَهُ سَبَـــــبْ

له قورئانی پیرۆزدا وەستانێك نییه كه ئەگەر قورئانخوێن لەسەری نەوەستێت گوناحبار ببێت، هەروەها وەستانێكیش نییه كه ئەگەر قورئانخوێن لەسەری بوەستێت گوناحبار ببێت، بێگومان گەیاندن و وەستان هەردووكیان دروستن، مەگەر هۆكارێك وەستان قەدەغە بكات وەك وەستان لەسەر ﴿ لَآ إِلَٰهَ ﴾ لەئایەتی ﴿ لَآ إِلَٰهَ إِلَّا هُوَ ٱلرَّحۡمَٰنُ ٱلرَّحِيمُ ١٦٣ ﴾ البقرة

یان وەستان لەسەر ﴿ يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ لَا تَقۡرَبُواْ ٱلصَّلَوٰةَ ﴾ له ئایەتی ﴿ يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ لَا تَقۡرَبُواْ ٱلصَّلَوٰةَ وَأَنتُمۡ سُكَٰرَىٰ ﴾ النساء: ٤٣.

---

[١٦٨] لەدەستنووسی تردا (يَجِبُ) هاتووە.

[١٦٩] لەدەستنووسی تردا (وَلاَ حَرَامٍ غَيْرِ) هاتووە، هەروەها (غَيْرَ) مەنصوبیش دەبێت و دەبێتە حال.

دەستپێکردن (الابتداء)

دەستپێکردن: بریتیە لە دەستپێکردنەوەی خوێندن پاش بچڕاندن یاخود وەستان و کۆتاییهێنان بە خوێندن، دەستپێکردنەوەش بە ویستی خوێنەرەو ناچاریی تێدا نییە، دەکرێت بە دوو بەشی سەرەکیەوە:

(١) دەستپێکرنی دروست (الابتداء الجائز):

دەستپێکردنە بە واتایەك لە خودی خۆیدا سەربەخۆیەو واتایەك ڕووندەکاتەوە کە پێچەوانە نییە لە گەڵ ئەوەی خوای گەورە ویستوویەتی. دەبێت بەسێ بەشیشەوە:

١- دەستپێکرنی تەواوتر (الابتداء التام): دەستپێکردنێکە بە دوای وەستانی (تام)دا دێت، یاخود دەستپێکردنێکە لە ڕووی (إعراب)و واتاوە هیچ پەیوەندیەکی بە پێش خۆیەوە نییە.

وەك: دەستپێکردن بە سەرەتای سوورەتەکان، چیرۆکەکان، ئایەتەکانی ئەحکام، سیفەتەکانی باوەڕداران یاخود بێباوەڕان یاخود دووڕووان، سەرەتای باسکردنی بەهەشت یاخود دۆزەخ، یاخود پاش وەستانی تەواوتر (التام)و ڕوونکردنەوە (البیان).

٢- دەستپێکرنی تەواو (الابتداء الکافي): دەستپێکردنێکە بە دوای وەستانی تەواودا (کافي) دێت، یاخود دەستپێکردنە بە ڕستەیەك کە واتایەکی تەواو دەبەخشێت، بەڵام هەر لە ڕووی واتاوە پەیوەندی بە پێش خۆیەوە هەیە، وەك:

﴿ أُوْلَٰٓئِكَ عَلَىٰ هُدٗى مِّن رَّبِّهِمۡۖ ﴾ البقرة: ٥. ﴿ وَلَهُمۡ عَذَابٌ أَلِيمُۢ بِمَا كَانُواْ يَكۡذِبُونَ ١٠ ﴾ البقرة

٣- دەستپێکرنی باش (الابتداء الحسن): دەستپێکردنێکە بەدوای وەستانی باشدا (حسن) دێت، یاخود دەستپێکردنە بەڕستەیەك لە ڕووی ماناو وشەوە (إعراب) پەیوەندی بە پێش خۆیەوە هەیە، وەك:

- دەستپێکردن بە ﴿مِن قَبۡلُ﴾ لە ئایەتی: ﴿ وَأَنزَلَ ٱلتَّوۡرَىٰةَ وَٱلۡإِنجِيلَ ٣ مِن قَبۡلُ هُدٗى لِّلنَّاسِ ﴾ آل عمران

– **دەستپێكردن بە** ﴿ مَن يَقُولُ ﴾ **لە ئایەتی:** ﴿وَمِنَ ٱلنَّاسِ مَن يَقُولُ ءَامَنَّا بِٱللَّهِ وَبِٱلۡيَوۡمِ ٱلۡأٓخِرِ وَمَا هُم بِمُؤۡمِنِينَ ٨ ﴾ **البقرة**

(٢) دەستپێكرنی ناشیرین (الابتداء القبیح):

دەستپێكردنە بە ڕستەیەك كە هیچ مانایەك نابەخشێ یاخود دەیشێوێنێ یاخود مانایەك دەبەخشێ كە خوای گەورە مەبەستی نییە، بۆیە پێویستە لە سەر قوڕئانخوێن خۆی لەم جۆرە دەستپێكردنانە بپارێزێت هەرچەندە بە مەبەستی خراپیشەوە نەبێت.

بۆ نموونە دەستپێكردن بە:

﴿ إِنَّ ٱللَّهَ فَقِيرٞ وَنَحۡنُ أَغۡنِيَآءُۘ ﴾ **آل عمران ١٨١**

﴿ إِنَّ ٱللَّهَ ثَالِثُ ثَلَٰثَةٖۘ ﴾ **المائدة: ٧٣**

﴿ يَدُ ٱللَّهِ مَغۡلُولَةٌۚ ﴾ **المائدة: ٦٤**

﴿ عُزَيۡرٌ ٱبۡنُ ٱللَّهِ ﴾ **التوبة: ٣٠**

﴿ ٱلۡمَسِيحُ ٱبۡنُ ٱللَّهِ ﴾ **التوبة: ٣٠.**

بێدەنگی (السَّکت)

السکت: بێدەنگبوون لە سەر وشەیەکی قورئانی پیرۆز بۆ ماوەیەکی کەم (٢جووڵە) بە بێ هەناسەدان.

شوێنەکانی (السّکت) لە قورئانی پیرۆزدا: لە ریوایەتی حەفص لە عاصیمەوە لە ڕێگای (الشاطبیة)وە چوار وەستانی (سکتة) پێویست هەن کە ئەمانەن:

﴿ وَقِيلَ مَنۜ رَاقٖ ٢٧ ﴾ **القيامة** ﴿ كَلَّاۖ بَلۜ رَانَ عَلَىٰ قُلُوبِهِم مَّا كَانُواْ يَكۡسِبُونَ ١٤ ﴾ **المطففين**

١- بێدەنگبوون (سکتة) لە سەر پیتی ئەلیفی وشەی (عِوَجَا) لە ئایەتی ﴿ ٱلۡحَمۡدُ لِلَّهِ ٱلَّذِيٓ أَنزَلَ عَلَىٰ عَبۡدِهِ ٱلۡكِتَٰبَ وَلَمۡ يَجۡعَل لَّهُۥ عِوَجَاۜ ١ قَيِّمٗا ﴾ **الكهف، ئەمەش لە باری گەیاندندا، ئەگینا وەستان لە سەر وشەی** ﴿ عِوَجَاۜ ١ ﴾ **دروستە چونکە کۆتایی ئایەتە.**

٢- بێدەنگبوون (سکتة) لە سەر پیتی ئەلیفی وشەی ﴿ مَّرۡقَدِنَاۜۗ ﴾ **لە ئایەتی:** ﴿قَالُواْ يَٰوَيۡلَنَا مَنۢ بَعَثَنَا مِن مَّرۡقَدِنَاۜۗ هَٰذَا مَا وَعَدَ ٱلرَّحۡمَٰنُ وَصَدَقَ ٱلۡمُرۡسَلُونَ ٥٢﴾ **يس لێرەدا وەستانی تەواویش (الوقف التام) دروستە.**

٣- بێدەنگبوون (سکتة) لە سەر پیتی نونی وشەی ﴿ مَنۜ ﴾ **لە ئایەتی:** ﴿ وَقِيلَ مَنۜ رَاقٖ ٢٧ ﴾ **القيامة**

٤- بێدەنگبوون (سکتة) لە سەر پیتی لامی وشەی ﴿بَلۜ﴾ **لە ئایەتی** ﴿كَلَّاۖ بَلۜ رَانَ عَلَىٰ قُلُوبِهِم مَّا كَانُواْ يَكۡسِبُونَ ١٤﴾ **المطففين**

نیشانەی بێدەنگبوون (سكتة)كان لە موصحەفدا:

زانایان پیتی سینیان بە بچووکی لە سەر پیتی کۆتایی وشەکە بە نیشانە بۆ داناوە.

پێشەوا (الشاطبي)یش بە دوو دێڕ ئاماژەی بۆ (سكتة)کانی (حفص) کردووە:

وَسَكْتَةُ حَفْصٍ دُونَ قَطْعٍ لَطِيفَةٌ　　عَلَى أَلِفِ التَّنْوِينِ فِي عِوَجـــاً بَلاَ
وَفِي نُونٍ مَنْ رَاق وَمَرْقَـــدِنَا وَلاَ　　مِ بَلْ رَانَ وَالْبَاقُونَ لاَ سَكْتَ مُوصَلاَ

هەروەها دوو (سكتة)ی تریش لە حەفصەوە ریوایەتکراوە، بەڵام پێویست (واجب) نین بەڵکو ڕێپێدراون (جائز):

١- بێدەنگی (سكتة)ی نێوان سوورەتی (الأنفال) و (التوبة)، کە یەکێکە لە سێ شێوازی گەیاندنی ئەم دوو سوورەتە بە یەکەوە، واتە: بچڕاندنی هەردووکیان، گەیاندنی هەردووکیان بە بێ وەستانو بە بێ (سكتة)، (سكتة) لە نێوانیاندا.

٢- بێدەنگی (سكتة) لە سەر پیتی های وشەی (مَالِيه) **لە ئایەتی:**

﴿ مَآ أَغۡنَىٰ عَنِّي مَالِيَهۡۜ ٢٨ هَلَكَ عَنِّي سُلۡطَٰنِيَهۡ ٢٩ ﴾ **الحاقة**

لێرەشدا خوێندنەوەی بە بێدەنگبوون (سكتة)و بە بێ بێدەنگبوون (سكتة)ش دروستە، بەڵام بێدەنگبوون (سكتة)کە لە پێشترە، بەڵام ئەگەر بە بێ (سكتة) خوێنرایەوە پێویستە هەردوو پیتی (ه) تێهەڵکێش بکرێن، چونکە تێهەڵکێشی لێکچووی بچووکن.

نیشانەکانی وەستان

موصحەفەکانی ڕابردوو نیشانەکانی وەستانی تێدا نەبووە، بەناوبانگترین زانایانی وەستان (الوقف) کە هێمایان بۆ موصحەفەکان داناو پاشان بەکارهێنانی پەرەیسەند، سەجاوەندی بوو لەساڵی (٥٦٠ك) کۆچی دوایی کردووە.

بەڵام وەك ئیبن جەزەری دەڵێت: کاتێك پێشەوایانی وەستان (الوقف) دەڵێن نابێت لەسەر فلانە وشە بوەستیت واتە دەستپێکردن بەدوای ئەو دروست نییە، چونکە ئەو وشانەی مۆڵەتی وەستانیان داوە لەسەری مۆڵەتی دەستپێکردنیشیان داوە بەدوایدا، سەجاوەندی زیدەڕەوی زۆری کردبوو لە دانانی نیشانەی (لا) بۆ وەستانی قەدەغە (الممنوع)، واتاکەیشی لای ئەو: مەوەستە، بەڵام زۆرێکیان دەستپێکردن بەدوایاندا دروستە، زۆربەیشیان وەستان لەسەریان دروستە.

سەرپەرشتیارانی نووسینەوەی موصحەف وچاپکردنی لەسەردەمی نوێدا هەستیان بەهەندێك لەو ڕەخنانە کرد کە لەسەجاوەندی گیرابوو، باشترین و وردترین موصحەفیش لەوکاتەدا موصحەفی ئەمیری بوو کە لە ساڵی ١٣٣٧ك لەلایەن زانای میسری محمد علي خلف الحسيني کە لە ساڵی (١٣٥٧ك کۆچی کردووە)، بۆیە ئەو موصحەفەیان لە وڵاتی میسر لە ساڵی ١٣٤٢ك، لەچاپدا، ئەویش بەسەرپەرشتی لیژنەیەکی تایبەتمەند بەو بوارە.

نیشانەکانی وەستان لەو موصحەفەدا شەش بوو بەم شێوەیەی خوارەوە:

مـ نیشانەی وەستانی پاپەند (لازم).

قلى نیشانەی وەستانی تەواوتر (التام)، واتە: وەستان (وقف) چاکترە.

ج نیشانەی وەستانی تەواو (الوقف الكافي)، وەستان و گەیاندن وەك یەکن.

صلى نیشانەی وەستانی باش، بەڵام گەیاندن (وصل) چاکترە.

لا نیشانەی وەستانی ناشیرینە، وەستان دروستە بەڵام دەستپێکردن بەدوای وەستانەکەدا دروست نییە.

∴ ∴ ئەگەر لەسەر یەکێك لەم دوو نیشانەیە بوەستی لە سەر ئەوی تریان ناوەستی، دەشتوانی لە سەر هیچ کامیان نەوەستی.

بەڵام شاراوە نییە کە ئەم نیشانانە پشتی بە وەستانەکانی سەجاوەندی بەستبووە، بەڵام لەگەڵ هەندێك گۆڕانکاریدا، وەك زیادکردنی وەستانی (التعانق) یاخود (المراقبە)، لەگەڵ لابردنی نیشانەی (ط) بۆ وەستانی ڕەهاو نیشانەی (ز) بۆ وەستانی ڕێپێدراو (المجوز)، هەروەها گۆڕینی (ق) و (ص) بە (قلی) و (صلی).

نیشانەکانی موصحەفی مەدینەیش پێنجن، هەمان نیشانەکانی موصحەفی ئەمیریین، جگە لە لابردنی نیشانەی (لا) لەچاپی دووەمدا.

بچڕاو وگەیەنراو

پێناسە:

بچڕاو (مقطوع): بچڕاندنی وشەیەك لەوشەی دوای خۆی لە ڕێنووسی عوسمانیدا، ئەم بچڕاندنە بنەڕەتە لە نووسیندا.

گەیەنراو (موصول): گەیاندنی وشەیەك بە وشەی دوای خۆی لە ڕێنووسی عوسمانیدا.

سوودی زانینی:

زانینی چۆنێتی وەستان لەسەر هەندێك لەوشەكان، بۆ نموونە ئەگەر دوو وشەكە لەیەك بچڕاوبوون دەتوانی لە وەستانی ناچاری و تاقیكردنەوەدا لە سەر وشەی یەكەم بوەستیت وەك ﴿ أَن لَّا ﴾ الأعراف: ١٦٩، بەڵام ئەگەر دوو وشەكە گەیەنراوبوون پێكەوە نابێت لەسەر وشەی یەكەمیان بوەستیت، وەك ﴿ أَلَّا ﴾ آل عمران: ١٨٣.[170]

ئیبن جەزەری لە چواردە دێڕدا ئەو وشانەی باسكردووە كە جیاوازی لەسەر گەیاندن و بچڕاندنیان هەیە، ژمارەشیان بیست و شەش وشەیە: (أَنْ لا، إِنْ ما، أَم ما، عَنْ ما، مِنْ ما، أمْ مَن، حَيثُ ما، أنْ لم، إنَّ ما، أَنَّ ما، كلَّ ما، بئس ما، في ما، أَين ما، إنْ لم، أَنْ لن، كي لا، عنْ مَنْ، يومَ هم، ما لِ، لاتَ حين، كالوهم، وزنوهم، الْ، يا، ها).

(٧٩) وَاعْرِفْ لِمَقْطُوعٍ وَمَوْصُولٍ وَتَـا   فِي مُصْحَفِ[171] الإِمَـــامِ فِي مَا قَدْ أَتَى

بچڕاو و گەیەنراوەكان بزانە لەگەڵ تای مێینە (دوای ئەم بابەتە باسی دەكات) بەو شێوەیەی لە موصحەفەكەی پێشەوا عوسماندا هاتووە خوای لێ ڕازیبێت.

---

[170] الآلىء الذهبية في شرح المقدمة الجزرية

[171] لەدەستنووسێكدا بە (المصحف) نووسراوە.

(٨٠) فَاقْطَعْ بِعَشْرِ كَلِمَاتٍ[172]: أنْ لَّا   مَعْ: مَلْجَـــــأَ[173] وَلاَ إِلَهَ إِلَّا
(٨١) وَتَعْبُدُوا يَاسِينَ، ثَانِي هُـــودَ، لاَ   يُشْرِكْنَ، تُشْرِكْ، يَدْخُلَنْ، تَعْلُوا عَلَى
(٨٢) أَن لَّا يقُولُوا، لا أَقُولَ، ....

لەم چەند دێڕەدا باس لە بچڕاندنی وشەی (أنْ) لە وشەی (لا) دەکات لە (١٠) جێگەی قورئانی پیرۆزدا، جا هەندێك جار لەهۆنراوەکەیدا وشەکە دەهێنێت یان وشەی پاش وشەکە دەهێنێت یان ناوی سوورەتەکە دەهێنێت:

یەکەم: (مَعْ: مَلْجَأ) ﴿ وَظَنُّوٓاْ أَن لَّا مَلۡجَأَ مِنَ ٱللَّهِ إِلَّآ إِلَيۡهِ ﴾ التوبة: ١١٨.

دووەم: (لاَ إِلَهَ إِلَّا) ﴿ وَأَن لَّآ إِلَٰهَ إِلَّا هُوَۖ ﴾ هود: ١٤.

سێیەم: (وَتَعْبُدُوا يَاسِينَ) ﴿أَن لَّا تَعۡبُدُواْ ٱلشَّيۡطَٰنَۖ ﴾ يس: ٦٠.

چوارەم: (ثَانِي هُودَ) ﴿أَن لَّا تَعۡبُدُوٓاْ إِلَّا ٱللَّهَۖ ﴾ هود: ٦٠.

پێنجەم: (لاَ يُشْرِكْنَ) ﴿أَن لَّا يُشۡرِكۡنَ بِٱللَّهِ شَيۡـٔٗا ﴾ الممتحنة: ١٢.

شەشەم: (تُشْرِكْ) ﴿أَن لَّا تُشۡرِكۡ بِي شَيۡـٔٗا ﴾ الحج: ٢٦.

حەوتەم: (يَدْخُلَنْ) ﴿أَن لَّا يَدۡخُلَنَّهَا ٱلۡيَوۡمَ عَلَيۡكُم مِّسۡكِينٞ ٢٤﴾ القلم: ٢٤.

هەشتەم: (تَعْلُوا عَلَى) ﴿وَأَن لَّا تَعۡلُواْ عَلَى ٱللَّهِۖ إِنِّيٓ ءَاتِيكُم بِسُلۡطَٰنٖ مُّبِينٖ ١٩﴾ الدخان: ١٩.

نۆیەم: (أَن لَّا يقُولُوا) ﴿أَن لَّا يَقُولُواْ عَلَى ٱللَّهِ إِلَّا ٱلۡحَقَّ ﴾ الأعراف: ١٦٩.

دەیەم: (لا أَقُولَ) ﴿حَقِيقٌ عَلَىٰٓ أَن لَّآ أَقُولَ عَلَى ٱللَّهِ إِلَّا ٱلۡحَقَّ ﴾ الأعراف: ١٠٥.

---

[172] بە (كلماتِ)یش دەخوێنرێتەوە واتە تەنها بە کەسرە بەڵام خوێندنەوەی بە تەنوینەوە بەهێزترە.

[173] بە (مَلْجَإٍ)یش دەخوێنرێتەوە واتە بە کەسرە، لەدەستنووسێکی تریشدا بە (مَلْجَأَ أَنْ لاَ إِلَهَ إِلَّا) هاتووەو بەهێزتریشە.

سوود: لەم ئایەتەیشدا ڕاجیایی هەیە، بەڵام بچڕاندن بەهێزترە:

﴿ فَنَادَىٰ فِي ٱلظُّلُمَٰتِ أَن لَّآ إِلَٰهَ إِلَّآ أَنتَ سُبۡحَٰنَكَ إِنِّي كُنتُ مِنَ ٱلظَّٰلِمِينَ ﴿٨٧﴾ ﴾ **الأنبياء**

(٨٢) ....، إن مَّــا: بِالرَّعْدِ، وَالمَفْتُوحَ صِلْ، وَعَن مَّــا
(٨٣) نُهُوا اقْطَعُوا، مِن مَّا: بِرُومٍ وَالنِّسَا[١٧٤]   خُلْفُ المُنَافِقِينَ، أَم مَّنْ: أَسَّــسَا
(٨٤) فُصِّلَتِ النِّسَا، وَذِبْحٍ، حَيْثُ مَــا   وَأَن لَّمِ المَفْتُوحَ ،كَسْرُ إِنَّ مَــــــا
(٨٥) لَانْعَامَ، وَالمَفْتُوحَ يَدْعُونَ مَعَــا   وَخُلْفُ الَانْفَالِ، وَنَحْلٍ وَقَـــــعَا

ئیبن جەزەری لەم چەند دێڕەدا ژمارەیەکی تر لە وشە بچڕاوەکان باس دەکات کە ئەمانەن:

إنْ ما:

(إن مَّا: بِالرَّعْدِ) واتە: (إنْ) لە (مَا) جیاکەرەوە لە سووڕەتی (الرعد)دا.

﴿ وَإِن مَّا نُرِيَنَّكَ بَعۡضَ ٱلَّذِي نَعِدُهُمۡ أَوۡ نَتَوَفَّيَنَّكَ فَإِنَّمَا عَلَيۡكَ ٱلۡبَلَٰغُ وَعَلَيۡنَا ٱلۡحِسَابُ ﴿٤٠﴾ ﴾ **الرعد**

جگە لەم ئایەتە لەهەر کوێدا (إنْ) بگات بە (مَا) گەیەنراوە (موصول) بۆ نموونە:

﴿ وَإِمَّا يَنزَغَنَّكَ مِنَ ٱلشَّيۡطَٰنِ نَزۡغٞ فَٱسۡتَعِذۡ بِٱللَّهِ ﴾ **الأعراف: ٢٠٠، فصلت: ٣٦.**

(وَالمَفْتُوحَ صِلْ) واتە لەهەر جێگەیەکی قوڕئاندا (أمْ)ی (موصولة) گەیشت بە (مَا) بیگەیەنە، وەك:

﴿ أَمَّا ٱشۡتَمَلَتۡ ﴾ **الأنعام: ١٤٣،** ﴿ ءَآللَّهُ خَيۡرٌ أَمَّا يُشۡرِكُونَ ﴿٥٩﴾ ﴾ **النمل: ٥٩،** ﴿ أَمَّاذَا كُنتُمۡ تَعۡمَلُونَ ﴿٨٤﴾ ﴾ **النمل: ٨٤.**

---

[١٧٤] عبدالدائم الأزهري قوتابی ئیبن جەزەری دەڵێت بەم شێوەیش بۆمان خوێندووەتەوە: (مِن مَّا مَلَك رُومٍ النِّسَا)

عَنْ مَا:

(وَعَن مَّا نُهُوا اقْطَعُوا) لەیەك شوێنیشدا (عَنْ) لە (مَا) بچڕاوە:

﴿ فَلَمَّا عَتَوۡاْ عَن مَّا نُهُواْ عَنۡهُ قُلۡنَا لَهُمۡ كُونُواْ قِرَدَةً خَٰسِـِٔينَ ﴿١٦٦﴾ ﴾ **الأعراف**

جگە لەم ئایەتە هەمووی گەیەنراوە، وەك:

﴿ وَمَا ٱللَّهُ بِغَٰفِلٍ عَمَّا تَعۡمَلُونَ ﴿٧٤﴾ ﴾ **البقرة**، ﴿ سُبۡحَٰنَهُۥ وَتَعَٰلَىٰ عَمَّا يُشۡرِكُونَ ﴿١﴾ ﴾ **النحل**،

﴿ قَالَ عَمَّا قَلِيلٖ لَّيُصۡبِحُنَّ نَٰدِمِينَ ﴿٤٠﴾ ﴾ **المؤمنون**

مِنْ ما:

(مِن مَّا: بِرُومٍ وَالنِّسَا) واتە (مِن) بچڕاوە لە (مَا) لە هەردوو سوورەتی (الروم) و (النساء) کە وشەی﴿مَلَكَتۡ﴾ بەدوای دا هاتووە:

﴿ هَل لَّكُم مِّن مَّا مَلَكَتۡ أَيۡمَٰنُكُم مِّن شُرَكَآءَ ﴾ **الروم: ٢٨.**

﴿ فَمِن مَّا مَلَكَتۡ أَيۡمَٰنُكُم مِّن فَتَيَٰتِكُمُ ٱلۡمُؤۡمِنَٰتِۚ ﴾ **النساء: ٢٥.**

(خُلْفُ المُنَافِقِينَ) واتە لەسەر بچڕاندنی (مِنْ) لە (مَا) لە سوورەتی (المنافقون)دا ڕای جیاواز هەیە، بەڵام ڕای بەهێز بچڕاندنە ﴿ وَأَنفِقُواْ مِن مَّا رَزَقۡنَٰكُم ﴾ **المنافقون: ١٠.**

أمْ مَن:

(أَم مَّنْ: أَسَّسَا فُصِّلَتِ النِّسَا، وَذِبْحِ)

تەنها لە چوار شوێندا بچڕاوە:

یەکەم: (أَسَّسَا) ﴿ أَمۡ مَّنۡ أَسَّسَ بُنۡيَٰنَهُۥ عَلَىٰ شَفَا جُرُفٍ هَارٖ ﴾ **التوبة: ١٠٩.**

دووەم: (فُصِّلَت) ﴿ أَم مَّن يَأۡتِيٓ ءَامِنٗا ﴾ **فصلت: ٤٠.**

سێیەم: (النِّسَا) ﴿ أَم مَّن يَكُونُ عَلَيۡهِمۡ وَكِيلٗا ﴿١٠٩﴾ ﴾ **النساء: ١٠٩.**

چوارەم: (وَذِبْحِ) ﴿ فَٱسۡتَفۡتِهِمۡ أَهُمۡ أَشَدُّ خَلۡقًا أَم مَّنۡ خَلَقۡنَآۚ ﴾ **الصافات: ١١.**

(وَذِبْحٍ) مەبەستی سوورەتی (الصافات)ـە لە بەر ئەوەی باسی سەربڕینی پێغەمبەر ئیسماعیلی تێدایە.

جگە لەو چوار شوێنە هەمووی گەیەنراوە، وەك:

﴿ أَمَّن لَّا يَهِدِّيٓ إِلَّآ أَن يُهۡدَىٰۖ ﴾ يونس: ٣٥، ﴿ أَمَّن يُجِيبُ ٱلۡمُضۡطَرَّ ﴾ النمل: ٦٢،

﴿ أَمَّنۡ خَلَقَ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلۡأَرۡضَ ﴾ النمل: ٦٠.

حَیْثُ ما:

(حَيْثُ مَا) تەنها لە دوو شوێندا هاتووە ئەویش لە سوورەتی (البقرة)دایەو هەردووکی بچڕاوە

﴿ وَحَيۡثُ مَا كُنتُمۡ فَوَلُّواْ وُجُوهَكُمۡ شَطۡرَهُۥۗ ﴾ البقرة: ١٤٤.

﴿ وَحَيۡثُ مَا كُنتُمۡ فَوَلُّواْ وُجُوهَكُمۡ شَطۡرَهُۥ ﴾ البقرة: ١٥٠.

أنْ لَمْ:

(وأَن لَّمِ المَفْتُوحَ): واتە (أَنْ)ی (مصدرية) لە گەڵ (لَمْ)ی (جازمة) لە هەموو قورئاندا بچڕاوە

﴿ ذَٰلِكَ أَن لَّمۡ يَكُن رَّبُّكَ مُهۡلِكَ ٱلۡقُرَىٰ بِظُلۡمٖ وَأَهۡلُهَا غَٰفِلُونَ ١٣١ ﴾ الأنعام.

﴿ أَيَحۡسَبُ أَن لَّمۡ يَرَهُۥٓ أَحَدٌ ٧ ﴾ البلد.

إنَّ ما، وَأَنَّ ما:

(كَسْرُ إِنَّ مَا لَانْعَامَ) واتە (إِنَّ)ی ژێردار (مكسور) لەگەڵ (مَا) لە یەك شوێندا بچڕاوە:

﴿ إِنَّ مَا تُوعَدُونَ لَأٓتٖۖ وَمَآ أَنتُم بِمُعۡجِزِينَ ١٣٤ ﴾ الأنعام

(وَالْمَفْتُوحَ يَدْعُونَ مَعَا): واتە (أَنَّ)ی (مفتوح) كە وشەی (يَدْعُونَ)ی لەگەڵدایە لەدوو شوێندا بچڕاوە:

﴿ ذَٰلِكَ بِأَنَّ ٱللَّهَ هُوَ ٱلۡحَقُّ وَأَنَّ مَا يَدۡعُونَ مِن دُونِهِۦ هُوَ ٱلۡبَٰطِلُ ﴾ الحج: ٦٢.

﴿ وَأَنَّ مَا يَدۡعُونَ مِن دُونِهِ ٱلۡبَٰطِلُ ﴾ **لقمان: ٣٠.**

(وَخُلْفُ الاَنْفَالِ، وَنَحْلٍ وَقعَا) **له (الأنفال) و (النحل)يشدا ڕای جیاوازیان له سەرە:**

﴿ وَٱعۡلَمُوٓاْ أَنَّمَا غَنِمۡتُم ﴾ **الأنفال: ٤١.**

﴿ إِنَّمَا عِندَ ٱللَّهِ هُوَ خَيۡرٞ لَّكُمۡ إِن كُنتُمۡ تَعۡلَمُونَ ﴿٩٥﴾ ﴾ **النحل.**

بەڵام لەسەر ڕای بەهێز لە موصحەفاكاندا هەردووكیان گەیەنراون.

جگە لەمانەی باسكرا هەمووی بە گەیەنراو دەنووسرێت، وەك: ﴿قُلۡ إِنَّمَا يُوحَىٰٓ إِلَيَّ أَنَّمَآ إِلَٰهُكُمۡ إِلَٰهٞ وَٰحِدٞۖ فَهَلۡ أَنتُم مُّسۡلِمُونَ ﴿١٠٨﴾ ﴾ **الأنبياء**

(٨٦) وَكُلِّ مَا سَأَلْتُمُوهُ، وَاخْتُلِــــــفْ   رُدُّوا، كَذَا قُلْ بِئْسَمَا، وَالْوَصْلَ[١٧٥] صِفْ
(٨٧) خَلَفْتُمُونِي وَاشْتَرَوْا، ....

كُلَّ ما:

(وَكُلِّ مَا سَأَلْتُمُوهُ): **لەم ئایەتەدا بچڕاون** ﴿ وَءَاتَىٰكُم مِّن كُلِّ مَا سَأَلۡتُمُوهُۚ ﴾ **إبراهيم: ٣٤.**

(وَاخْتُلِفْ رُدُّوا) **لەو ئایەتەی كەوشەی (رُدُّوا)ی لەگەڵدایە ڕای جیاواز هەیە بەڵام بچڕاندن بەهێزترە:**

﴿ كُلَّ مَا رُدُّوٓاْ إِلَى ٱلۡفِتۡنَةِ أُرۡكِسُواْ فِيهَاۚ ﴾ **النساء: ٩١.**

سوود: لە سێ شوێنی تری قورئاندا (كُلَّ) لەگەڵ (مَا) ڕای جیاوازی لەسەرەو ئیبن جەزەری باسی نەكردووە:

﴿ كُلَّ مَا جَآءَ أُمَّةٗ رَّسُولُهَا كَذَّبُوهُۖ ﴾ **المؤمنون: ٤٤، بەڵام بچڕاندن بەهێزترە.**

﴿ كُلَّمَا دَخَلَتۡ أُمَّةٞ لَّعَنَتۡ أُخۡتَهَا﴾ **الأعراف: ٣٨، بەڵام گەیاندن بەهێزترە.**

---

[١٧٥] **لەدەستنووسێكدا بە (وَالْوَصْلُ) نووسراوە.**

﴿ كُلَّمَآ أُلۡقِيَ فِيهَا فَوۡجٞ سَأَلَهُمۡ خَزَنَتُهَآ أَلَمۡ يَأۡتِكُمۡ نَذِيرٞ ٨ ﴾ **الملك: ٨، بەلاّم گەیاندن بەهێزترە.**

ئیتر جگە لەوانەی باسکرا هەمووی گەیەنراوە، وەك:

﴿ كُلَّمَا نَضِجَتۡ جُلُودُهُم بَدَّلۡنَٰهُمۡ جُلُودًا غَيۡرَهَا لِيَذُوقُواْ ٱلۡعَذَابَۗ ﴾ **النساء: ٥٦**

بِئْسَ ما:

(بِئْسَ) لە چل شوێندا هاتووە، لە نۆ شوێنیادا (مَا) بە دوایدا هاتووە، جا ئەگەر لە پێشیەوە پیتی (ل) یان (ف) هاتبوو ئەوە بچڕاوە، وەك:

﴿ وَلَبِئۡسَ مَا شَرَوۡاْ بِهِۦٓ أَنفُسَهُمۡۚ ﴾ **البقرة: ١٠٢،** ﴿ فَبِئۡسَ مَا يَشۡتَرُونَ ١٨٧ ﴾ **آل عمران.**

ئیبن جەزەری ئەو سێ شوێنەی باسکردووە کە هیچ لە پێشیەوە نەهاتووە، دەڵێت یەکێکیان ڕاجیایی لەسەرە:

(قُلْ بِئْسَمَا): ﴿ قُلۡ بِئۡسَمَا يَأۡمُرُكُم بِهِۦٓ إِيمَٰنُكُمۡ ﴾ **البقرة: ٩٣. بەلاّم گەیاندن بەهێزترە.**

(وَالْوَصْلَ صِفْ خَلَفْتُمُونِي وَاشْتَرَوْا) دوانەکەی تریش هەردووکیان گەیەنراون:

﴿ بِئۡسَمَا خَلَفۡتُمُونِي مِنۢ بَعۡدِيٓۖ ﴾ **الأعراف: ١٥٠،** ﴿ بِئۡسَمَا ٱشۡتَرَوۡاْ بِهِۦٓ أَنفُسَهُمۡ ﴾ **البقرة: ٩٠.**

جگە لەمانەی باسکرا هەمووی بە بچڕاو دەنووسرێت، وەك: ﴿ فَبِئۡسَ مَا يَشۡتَرُونَ ١٨٧ ﴾ **آل عمران: ١٨٧.**

(٨٧) .... فِي مَا اقْطَعَا: أُوحِي أَفَضْتُمُ، اشْتَهَتْ، يَبْلُوا مَــعَا
(٨٨) ثَانِي فَعَلْنَ، وَقَعَتْ، رُومٌ، كِــلاَ   تَنْزِيلُ[١٧٦]، شُعَرَا، وَغَيْرَ ذِي صِلَا[١٧٧]

فِي مَا:

(فِي مَا اقْطَعَا): واتە (فِي) لە (مَا) ببچڕێنە لە یازدە شوێنەی خوارەوەدا:

یەکەم: (أُوحِي) ﴿ قُل لَّآ أَجِدُ فِي مَآ أُوحِيَ إِلَيَّ مُحَرَّمًا عَلَىٰ طَاعِمٖ يَطۡعَمُهُۥٓ ﴾ **الأنعام: ١٤٥.**

دووەم: (أَفَضْتُمْ) ﴿ لَمَسَّكُمۡ فِي مَآ أَفَضۡتُمۡ فِيهِ عَذَابٌ عَظِيمٞ ١٤ ﴾ **النور.**

سێیەم: (اشْتَهَتْ)﴿ وَهُمۡ فِي مَا ٱشۡتَهَتۡ أَنفُسُهُمۡ خَٰلِدُونَ ١٠٢ ﴾ **الأنبياء.**

چوارەم: ﴿ وَلَٰكِن لِّيَبۡلُوَكُمۡ فِي مَآ ءَاتَىٰكُمۡۖ ﴾ **المائدة: ٤٨.**

پێنجەم: ﴿ لِّيَبۡلُوَكُمۡ فِي مَآ ءَاتَىٰكُمۡۗ ﴾ **الأنعام: ١٦٥.**

(يَبْلُوا مَعَا) چوارەم و پێنجەم لەو یازدە شوێنەی کە وشەی (لِّيَبۡلُوَكُمۡ)ی تێدا هاتووە.

شەشەم: (ثَانِي فَعَلْنَ) دووەمین وشەی (فَعَلۡنَ) لە سوورەتی (البقره)دا:

﴿ فَلَا جُنَاحَ عَلَيۡكُمۡ فِي مَا فَعَلۡنَ فِيٓ أَنفُسِهِنَّ مِن مَّعۡرُوفٖۗ ﴾ **البقرة: ٢٤٠.**

حەوتەم: (وَقَعَتْ) مەبەستی سوورەتی (الواقعه)یە: ﴿ وَنُنشِئَكُمۡ فِي مَا لَا تَعۡلَمُونَ ٦١ ﴾.

هەشتەم: (رُومٌ) مەبەستی سوورەتی (الروم)ـە: ﴿ فِي مَا رَزَقۡنَٰكُمۡ ﴾ **الروم: ٢٨.**

نۆیەم: ﴿ إِنَّ ٱللَّهَ يَحۡكُمُ بَيۡنَهُمۡ فِي مَا هُمۡ فِيهِ يَخۡتَلِفُونَۗ ﴾ **الزمر: ٣**

دەیەم: ﴿ أَنتَ تَحۡكُمُ بَيۡنَ عِبَادِكَ فِي مَا كَانُواْ فِيهِ يَخۡتَلِفُونَ ٤٦ ﴾ **الزمر: ٤٦.**

(كِــلاَ تَنْزِيلُ) واتە هەردوو شوێنەکەی سوورەتی تنزیل (الزمر).

یازدەیەم: (شُعَرَا) ﴿ أَتُتۡرَكُونَ فِي مَا هَٰهُنَآ ءَامِنِينَ ١٤٦ ﴾ **الشعراء.**

---

[١٧٦] **لەدەستنووسێکدا بە (تَنْزِيلَ) هاتووە.**

[١٧٧] **لەدەستنووسێکدا بە (وَغَيْرَهَا صِلَاَ) هاتووە.**

سوود: ئیبن جەزەری لە کتێبی (النشر)دا دەڵێت: ئەم یازدە شوێنەی (فِي مَا) تەنها خاڵی یازدەیەم جیاوازی تێدا نییە، ئەگینا دە وشەکەی تر جیاوازی لەسەرە بەڵاَم زۆرینە دەڵێن لە نووسیندا گەیەنراون.[١٧٨]

(وَغَيْرَ ذِي صِلاَ) جگە لەمانەی باسمان کرد هەموویان گەیەنراون وەك:

﴿ فَٱللَّهُ يَحۡكُمُ بَيۡنَهُمۡ يَوۡمَ ٱلۡقِيَٰمَةِ فِيمَا كَانُواْ فِيهِ يَخۡتَلِفُونَ (١١٣) ﴾ البقرة.

(٨٩) فَأَيْنَمَا كَالنَّحْلِ: صِلْ، وَمُخْتَلِـفْ[١٧٩] فِي الشُّعَرَا[١٨٠] الْأَحْزَابِ وَالنِّسَا وُصِفْ

أين ما:

(فَأَيْنَمَا كَالنَّحْلِ: صِلْ) ئەو (أينما) کە لە سوورەتی (البقرة)دا پیتی (ف)ی پێوەیە بیگەیەنە وەك هاوشێوەی (أينما)ی سوورەتی (النحل) کە گەیەنراوە.

﴿ فَأَيۡنَمَا تُوَلُّواْ فَثَمَّ وَجۡهُ ٱللَّهِۚ ﴾ البقرة: ١١٥.

﴿ أَيۡنَمَا يُوَجِّههُّ لَا يَأۡتِ بِخَيۡرٍ ﴾ النحل: ٧٦.

(وَمُخْتَلِـفْ فِي الشُّعَرَا الْأَحْزَابِ وَالنِّسَا وُصِفْ) لە سوورەتەکانی (الشعراء) و (الأحزاب) و (النساء)یش جیاوازی لەسەرە:

﴿ وَقِيلَ لَهُمۡ أَيۡنَ مَا كُنتُمۡ تَعۡبُدُونَ (٩٢) ﴾ الشعراء، لەسەر ڕای بەهێز بچڕاوە.

﴿مَّلۡعُونِينَۖ أَيۡنَمَا ثُقِفُوٓاْ أُخِذُواْ وَقُتِّلُواْ تَقۡتِيلٗا (٦١) ﴾ الأحزاب، لەسەر ڕای بەهێز گەیەنراوە.

﴿ أَيۡنَمَا تَكُونُواْ يُدۡرِككُّمُ ٱلۡمَوۡتُ وَلَوۡ كُنتُمۡ فِي بُرُوجٖ مُّشَيَّدَةٖۗ ﴾ النساء، لەسەر ڕای بەهێز گەیەنراوە.

---

[١٧٨] الشرح الكبير ل ٦٠٠.

[١٧٩] لەدەستنووسی تردا بە (وَمُخْتَلَفْ) هاتووە.

[١٨٠] لەدەستنووسی تردا بە (الظُّلَّةِ) هاتووە.

(٩٠) وَصِلْ: فَإِلَّمْ هُودَ، أَلَّن نَّجْعَلاَ   نَجْمَعَ، كَيْلاَ تَحْزَنُوا، تَأْسَوْا عَلَى
(٩١) حَجٌّ، عَلَيْكَ حَرَجٌ، وَقَطْعُهُمْ   عَن مَّنْ يَشَاءُ، مَنْ تَوَلَّى، يَوْمَ هُم

إِنْ لَم:

(وَصِلْ: فَإِلَّمْ هُودَ) فەرمان دەکات بەگەیاندنی (إِنْ) بە (لَم) لەیەك شوێندا:

﴿ فَإِلَّمْ يَسْتَجِيبُواْ لَكُمْ فَاعْلَمُوٓاْ أَنَّمَآ أُنزِلَ بِعِلْمِ ٱللَّهِ ﴾ هود: ١٤.

أَنْ لَن:

(أَلَّن نَّجْعَلاَ نَجْمَعَ) فەرمان دەکات بەگەیاندنی (أَنْ) بە (لَن) لە دوو شوێندا بەبێ جیاوازی:

(أَلَّن نَّجْعَلاَ): ﴿ بَلْ زَعَمْتُمْ أَلَّن نَّجْعَلَ لَكُم مَّوْعِدًا ﴿٤٨﴾ ﴾ الكهف.

(نَّجْمَعَ): ﴿ أَيَحْسَبُ ٱلْإِنسَٰنُ أَلَّن نَّجْمَعَ عِظَامَهُۥ ﴿٣﴾ ﴾ القيامة.

سوود: هەندێك لە زانایان وەك ئەبو عەمری دانی دەڵێن لە بچڕاندن و گەیاندنی ئەم ئایەتەدا جیاوازی هەیە: ﴿عَلِمَ أَن لَّن تُحْصُوهُ فَتَابَ عَلَيْكُمْ﴾ المزمل: ٢٠، بەڵام بچڕاندن بەهێزترە.[١٨١]

كَيْ لا:

(كَيْلاَ تَحْزَنُوا، تَأْسَوْا عَلَى حَجٌّ عَلَيْكَ حَرَجٌ) فەرمان دەکات بەگەیاندنی (كَيْ لا) لە چوار شوێندا:

یەکەم: (كَيْلاَ تَحْزَنُوا): ﴿ لِّكَيْلَا تَحْزَنُواْ ﴾ آل عمران: ١٥٣.

دووەم: (تَأْسَوْا عَلَى): ﴿ لِّكَيْلَا تَأْسَوْاْ عَلَىٰ مَا فَاتَكُمْ ﴾ الحديد: ٢٣

سێیەم: (حَجٌّ): ﴿ لِكَيْلَا يَعْلَمَ مِنۢ بَعْدِ عِلْمٍ شَيْـًٔا ﴾ الحج: ٥

چوارەم: (عَلَيْكَ حَرَجٌ): ﴿ لِكَيْلَا يَكُونَ عَلَيْكَ حَرَجٌ ﴾ الأحزاب: ٥٠.

---

[١٨١] اللآلئ الذهبية ل ٦٦.

جگە لەم چوار ئایەتە هەمووی بچڕاوە، وەك:

﴿ كَیۡ لَا یَكُونَ دُولَةَۢ بَیۡنَ ٱلۡأَغۡنِیَاۤءِ مِنكُمۡۚ ﴾ **الحشر: ٧.**

عَنْ مَنْ:

(وَقَطْعُهُمْ عَن مَّنْ يَشَاءُ، مَنْ تَوَلَّى) **فەرمان دەكات بە بچڕاندنی (عَنْ مَنْ) كە تەنها لە دوو شوێندا هاتووە:**

یەكەم: (عَن مَّنْ يَشَاءُ) ﴿ وَیَصۡرِفُهُۥ عَن مَّن یَشَاۤءُۖ ﴾ **النور: ٤٣**

دووەم: (مَنْ تَوَلَّى) ﴿ فَأَعۡرِضۡ عَن مَّن تَوَلَّىٰ عَن ذِكۡرِنَا وَلَمۡ یُرِدۡ إِلَّا ٱلۡحَیَوٰةَ ٱلدُّنۡیَا (٢٩) ﴾ **النجم.**

یَومَ هُمْ:

(يَــوْمَ هُمْ) **فەرمان دەكات بە بچڕاندنی (یَومَ) لە (هُمْ) كاتێك لە (محل الرفع)دایە ئەویش لە دوو شوێندا:**

یەكەم: ﴿ یَوۡمَ هُم بَـٰرِزُونَۖ ﴾ **غافر: ١٦**

دووەم: ﴿ یَوۡمَ هُمۡ عَلَى ٱلنَّارِ یُفۡتَنُونَ (١٣) ﴾ **الذاريات: ١٣**

بەڵام ئەگەر (هُمْ) لە (محل الجرّ)دا بوو بچڕاوە، وەك:

﴿ فَذَرۡهُمۡ حَتَّىٰ یُلَـٰقُوا۟ یَوۡمَهُمُ ٱلَّذِی فِیهِ یُصۡعَقُونَ (٤٥) ﴾ **الطور.**

﴿ فَٱلۡیَوۡمَ نَنسَىٰهُمۡ كَمَا نَسُوا۟ لِقَاۤءَ یَوۡمِهِمۡ هَـٰذَا ﴾ **الأعراف: ٥١**

(٩٢) ومَالِ هَذَا، وَالَّذِينَ، هَـــؤُلاَ تَحِينَ: فِي الإِمَامِ صِلْ، وَ وُهِّـــلَا [١٨٢]

مَالِ:

(ومَالِ هَذَا، وَالَّذِينَ، هَؤُلاَ) فەرمان دەکات بە بچڕاندنی لامی (حرف الجر) لە (اسم المجرور) لە چوار شوێندا:

یەکەم: ﴿ وَيَقُولُونَ يَٰوَيۡلَتَنَا مَالِ هَٰذَا ٱلۡكِتَٰبِ ﴾ **الكهف**: ٤٩

دووەم: ﴿ وَقَالُواْ مَالِ هَٰذَا ٱلرَّسُولِ يَأۡكُلُ ٱلطَّعَامَ وَيَمۡشِي فِي ٱلۡأَسۡوَاقِ﴾ **الفرقان**: ٧

سێیەم: ﴿ فَمَالِ هَٰٓؤُلَآءِ ٱلۡقَوۡمِ ﴾ **النساء**: ٧٨

چوارەم: ﴿ فَمَالِ ٱلَّذِينَ كَفَرُواْ قِبَلَكَ مُهۡطِعِينَ ﴿٣٦﴾ ﴾ **المعارج**: ٣٦

سوود: دروستە قوڕئانخوێن بە ناچاری یان بۆ تاقیکردنەوە لەسەر وشەی (مَا) یان (فَمَا) یان لەسەر پیتی (لِ) بوەستێت، بەڵام دەدەستپێکردنەوە بە (لِ) یان بە ﴿هَٰٓؤُلَآءِ﴾ یان بە ﴿ٱلَّذِينَ﴾ دروست نییە، بەڵکو دەبێت بگەڕێتەوە بۆ (مَا) یان (فَمَا).[١٨٣]

لات حينَ:

(تَحِينَ: فِي الإِمَامِ صِلْ) گەیاندنی (لاتَ) بە (حينَ) چونکە لە موصحەفی پێشەوا عوسماندا خوای لێ ڕازیبێت گەیەنراوە، ئەمە بۆچوونی یەکێك لە زانا گەورەکان بەناوی قاسیمی کوڕی سەللام کە ساڵی (٨٣٨ك) کۆچی دوایی کردووە.

(وَ وُهِّلَا) بەڵام بۆچوونەکەی لاواز کراوە، واتە بەبچڕاو دەنووسرێت:

﴿ فَنَادَواْ وَّلَاتَ حِينَ مَنَاصٖ ﴿٣﴾ ﴾ ص.

---

[١٨٢] لەهەندێك دەستنووسدا (وَقِيلَ: لَا) هاتووە.

[١٨٣] اللآلئ الذهبية ل ٦٨.

(٩٣) وَ وَزَنُوهُمُ وَكَالُوهُمْ[184] صِـــــــــلِ   كَذَا مِنَ: الْ، وَهَا، وَيَا[185]، لَا تَفْصِـــلِ

كَالُوهُمْ أَو وَزَنُوهُمُ:

(وَ وَزَنُوهُمُ وَكَالُوهُمْ صِلِ) **فەرمان دەكات بە گەیاندنی ڕاناوی (هُمْ) بەهەردوو فیعلی (كَالُوهُمْ) و (وَزَنُوهُمُ)**

﴿ وَإِذَا كَالُوهُمۡ أَو وَّزَنُوهُمۡ يُخۡسِرُونَ ۝٣ ﴾ **المطففين.**

(كَذَا مِنَ: الْ، وَهَا، وَيَا، لَا تَفْصِلِ) **هەروەها (ال)ی ناساندن و (ها)ی ئاگاداركردنەوە (التنبیه) و (یا) بانگكردن (النداء) لە وشەی دوای خۆیان جیا ناكرێنەوە، وەك:**

نموونەی: (ال) ﴿ ٱلۡأَرۡضِ ﴾ **البقرة:** ١١، ﴿ ٱلۡأٓخِرَةُ ﴾ **البقرة:** ٩٤، ﴿ ٱلسَّمَآءِ ﴾ **البقرة:** ١٩

نموونەی: (ها) ﴿ يَٰٓأَيُّهَا ﴾ **البقرة:** ٢١، ﴿ يَٰٓـَٔادَمُ ﴾ **البقرة:** ٣٥، ﴿ يَٰبَنِيٓ ﴾ **البقرة:** ٤٠

نموونەی: (یا) ﴿ هَٰٓأَنتُمۡ ﴾ **آل عمران:** ٦٦، ﴿ هَٰٓؤُلَآءِ ﴾ **آل عمران:** ٦٦، ﴿ يَٰدَاوُۥدُ ﴾ **ص:** ٢٦

---

[184] **بە (كَالُوهُمْ أَو وَزَنُوهُم)یش ریوایەتكراوە بەڵام یەكەمیان لە پێشترە.**

[185] **بە (كَذَا مِنَ: الْ، وَيَاؤُهَا، لَا تَفْصِلِ)یش ریوایەتكراوە بەڵام یەكەمیان بەهێزترە.**

تائەکان

تای مێینە لە موصحەفی عوسمانیدا هەندێك جار بە تای خڕ نووسراوەو لە کاتی وەستاندا دەبێت بە (ه)، هەندێك جاریش بە تای کراوە نووسراوەو لەکاتی وەستاندا دەبێت بە (ت).

ئیبن جەزەری لەم بەشەدا باس لەو وشانە دەکات کە بە تای کراوە دەنووسرێن ئەویش لەبەر کەمی وشەکان، لەکۆی هۆنراوەکەیی حەوت دێڕی بۆ تەرخان کردووەو تێیدا سیازدە وشەی باسکردووە بەم شێوەیە:

(٩٤) وَرَحْمَتُ[١٨٦]: الزُّخْرُفِ بِالتَّا زَبَـــــــرَهْ   لَاعْرَافِ رُومٍ هُودِ كَافِ[١٨٧] الْبَـــقَرَهْ

رحمة:

(زَبَـرَهْ): نووسی

واتە: عوسمانی کوڕی عەففان خوای لێ ڕازیبێت لە حەوت شوێندا وشەی (رَحْمَتُ) بە (ت)ی کراوە نووسیوە:

یەکەم و دووەم: (الزُّخْرُفِ) ﴿ أَهُمۡ يَقۡسِمُونَ رَحۡمَتَ رَبِّكَۚ ... وَرَحۡمَتُ رَبِّكَ خَيۡرٞ مِّمَّا يَجۡمَعُونَ (٣٢) ﴾ **الزخرف**

سێیەم: (لَاعْرَافِ) ﴿ إِنَّ رَحۡمَتَ ٱللَّهِ قَرِيبٞ مِّنَ ٱلۡمُحۡسِنِينَ (٥٦) ﴾ **الأعراف**

چوارەم: (رُومٍ) ﴿ فَٱنظُرۡ إِلَىٰٓ ءَاثَٰرِ رَحۡمَتِ ٱللَّهِ ﴾ **الروم**: ٥٠

پێنجەم: (هُودِ) ﴿ رَحۡمَتُ ٱللَّهِ وَبَرَكَٰتُهُۥ عَلَيۡكُمۡ أَهۡلَ ٱلۡبَيۡتِۚ ﴾ **هود**: ٧٣

شەشەم: (كَافِ) ﴿ ذِكۡرُ رَحۡمَتِ رَبِّكَ عَبۡدَهُۥ زَكَرِيَّآ (٢) ﴾ **مريم**: ٢

حەوتەم: (الْبَقَرَهْ) ﴿ أُوْلَٰٓئِكَ يَرۡجُونَ رَحۡمَتَ ٱللَّهِۚ ﴾ **البقرة**: ٢١٨

---

[١٨٦] لەهەندێك دەستنووسدا (وَرَحْمَتَ) و (وَرَحْمَتَا) هاتووە.

[١٨٧] لەهەندێك دەستنووسدا بە (هُودَ كَافَ) هاتووە

(٩٥) نِعْمَتُهَا: ثَلاثُ نَحْلٍ إبْرَهَـــــــمْ   مَعًا أَخِيرَاتٌ، عُقُودُ الثَّانِ هَـــمٌّ[١٨٨]
(٩٦) لُقْمَانُ، ثُمَّ فَاطِرٌ[١٨٩]، كَالطُّـــــــورِ   عِمْرَانَ[١٩٠]، ....

وشەی دووەم: نِعْمَة

له یازده شوێندا وشەی (نِعْمَت) به (ت)ی کراوه نووسراوه:

یەکەم: لەسوورەتی (البقرة)دایه چونکه ڕاناوی ها له وشەی (نِعْمَتُهَا) دەگەڕێتەوه بۆ نزیکترین وشەی باسکراو له کۆتایی دێڕی پێشوودا که سوورەتی ناوبراوه:

﴿ وَٱذۡكُرُواْ نِعۡمَتَ ٱللَّهِ عَلَيۡكُمۡ ﴾ البقرة: ٢٣١

دووەم و سێیەم و چوارەم: (ثَلاثُ نَحْلٍ) واته: سیانیان له سوورەتی (النحل)دا:

﴿ أَفَبِٱلۡبَٰطِلِ يُؤۡمِنُونَ وَبِنِعۡمَتِ ٱللَّهِ هُمۡ يَكۡفُرُونَ ٧٢ ﴾ النحل

﴿ يَعۡرِفُونَ نِعۡمَتَ ٱللَّهِ ثُمَّ يُنكِرُونَهَا وَأَكۡثَرُهُمُ ٱلۡكَٰفِرُونَ ٨٣ ﴾ النحل

﴿ وَٱشۡكُرُواْ نِعۡمَتَ ٱللَّهِ إِن كُنتُمۡ إِيَّاهُ تَعۡبُدُونَ ١١٤ ﴾ النحل

پێنجەم و شەشەم: (إبْرَهَمْ مَعًا) واته هەردوو شوێنەکەی سوورەتی إبراهیم

﴿ ۞ أَلَمۡ تَرَ إِلَى ٱلَّذِينَ بَدَّلُواْ نِعۡمَتَ ٱللَّهِ كُفۡرٗا وَأَحَلُّواْ قَوۡمَهُمۡ دَارَ ٱلۡبَوَارِ ٢٨ ﴾

إبراهیم: ٢٨

﴿ وَإِن تَعُدُّواْ نِعۡمَتَ ٱللَّهِ لَا تُحۡصُوهَآۗ إِنَّ ٱلۡإِنسَٰنَ لَظَلُومٞ كَفَّارٞ ٣٤ ﴾ إبراهیم: ٣٤

(إبْرَهَمْ) بەبێ ئەلیف شێوه زارێکه له إبراهیم.

(أَخِيرَاتٌ) سیفەته بۆ سێ شوێنیان واته کۆتایی سوورەتی (النحل) و دوو شوێنی کۆتایی سوورەتی (إبراهیم).

حەوتەم: (عُقُودُ الثَّانِ هَمّْ) دووەم دانەی سوورەتی (المائدة) که وشەی (هَمَّ)ـەی له گەڵدایه:

---

[١٨٨] لەهەندێك دەستنووسدا به (فَاطِرٍ) و (فَاطِرَ)یش هاتووه.

[١٨٩] لەهەندێك دەستنووسدا (عِمْرَانُ) هاتووه.

[١٩٠] لەهەندێك دەستنووسدا (ثُمّ) هاتووه واته لەوێ.

﴿ ٱذۡكُرُواْ نِعۡمَتَ ٱللَّهِ عَلَيۡكُمۡ إِذۡ هَمَّ قَوۡمٌ ﴾ **المائدة**: ١١

هەشتەم: (لُقْمَانُ) ﴿ أَلَمۡ تَرَ أَنَّ ٱلۡفُلۡكَ تَجۡرِي فِي ٱلۡبَحۡرِ بِنِعۡمَتِ ٱللَّهِ لِيُرِيَكُم مِّنۡ ءَايَٰتِهِۦٓۚ ﴾ **لقمان**: ٣١

نۆیەم: (ثُمَّ فَاطِرٌ) ﴿ يَٰٓأَيُّهَا ٱلنَّاسُ ٱذۡكُرُواْ نِعۡمَتَ ٱللَّهِ عَلَيۡكُمۡۚ ﴾ **فاطر**: ٣

دەیەم: (كَالطُّورِ) ﴿ فَذَكِّرۡ فَمَآ أَنتَ بِنِعۡمَتِ رَبِّكَ بِكَاهِنٖ وَلَا مَجۡنُونٍ (٢٩) ﴾ **الطور**: ٢٩

یازدەیەم: (عِمْرَانَ) ﴿ وَٱذۡكُرُواْ نِعۡمَتَ ٱللَّهِ عَلَيۡكُمۡ ﴾ **آل عمران**: ١٠٣

(٩٦) .... لَعْنَتٌ بِهَا، وَالنُّورِ

وشەی سێیەم: لَعْنَة:

وشەی (لَعْنَت) لەدوو شوێندا بە (ت)ی کراوە نووسراوە:

یەکەم: (بِهَا) ڕاناوەکە دەگەڕێتەوە بۆ سوورەتی (آل عمران ﴿ فَنَجۡعَل لَّعۡنَتَ ٱللَّهِ عَلَى ٱلۡكَٰذِبِينَ (٦١) ﴾

دووەم: (وَالنُّورِ) ﴿ وَٱلۡخَٰمِسَةُ أَنَّ لَعۡنَتَ ٱللَّهِ عَلَيۡهِ إِن كَانَ مِنَ ٱلۡكَٰذِبِينَ (٧) ﴾ **النور**

(٩٧) وَامْرَأَتٌ: يُوسُفَ، عِمْرَانَ، الْقَصَصْ تَحْرِيمُ[191]، مَعْصِيَتْ: بِقَدْ سَمِعْ يُخَصّ

وشەی چوارەم: امْرَأَت

(وَامْرَأَتٌ: يُوسُفَ، عِمْرَانَ، الْقَصَصْ تَحْرِيمُ) لە حەوت شوێندا هاتووە:

یەکەم: ﴿وَقَالَ نِسۡوَةٞ فِي ٱلۡمَدِينَةِ ٱمۡرَأَتُ ٱلۡعَزِيزِ تُرَٰوِدُ فَتَىٰهَا عَن نَّفۡسِهِۦۖ﴾ یوسف: ٣٠

دووەم: ﴿ قَالَتِ ٱمۡرَأَتُ ٱلۡعَزِيزِ ٱلۡـَٰٔنَ حَصۡحَصَ ٱلۡحَقُّ﴾ یوسف: ٥١

سێیەم: ﴿ إِذۡ قَالَتِ ٱمۡرَأَتُ عِمۡرَٰنَ ﴾ آل عمران: ٣٥

---

[191] **لەهەندێك دەستنووسدا (تَحْرِيمُ) هاتووە.**

چوارەم: ﴿ وَقَالَتِ ٱمۡرَأَتُ فِرۡعَوۡنَ قُرَّتُ عَيۡنٖ لِّي وَلَكَۖ ﴾ القصص: ٩

پێنجەم و شەشەم: ﴿ ضَرَبَ ٱللَّهُ مَثَلٗا لِّلَّذِينَ كَفَرُواْ ٱمۡرَأَتَ نُوحٖ وَٱمۡرَأَتَ لُوطٖۖ ﴾
التحريم: ١٠

حەوتەم:﴿ وَضَرَبَ ٱللَّهُ مَثَلٗا لِّلَّذِينَ ءَامَنُواْ ٱمۡرَأَتَ فِرۡعَوۡنَ ﴾ التحريم: ١١

وشەی پێنجەم: مَعْصِيَةَ

(مَعْصِيَتْ: بِقَدْ سَمِعْ يُخَصّْ): واتە وشەی (مَعْصِيَت) بە (ت)ی کراوە تەنها لە سوورەتی (قَدْ سَمِعَ) (المجادلة) کە لە دوو شوێندا هاتووە:

یەکەم:﴿ وَيَتَنَٰجَوۡنَ بِٱلۡإِثۡمِ وَٱلۡعُدۡوَٰنِ وَمَعۡصِيَتِ ٱلرَّسُولِۖ ﴾ المجادلة: ٨

دووەم: ﴿ فَلَا تَتَنَٰجَوۡاْ بِٱلۡإِثۡمِ وَٱلۡعُدۡوَٰنِ وَمَعۡصِيَتِ ٱلرَّسُولِ ﴾ المجادلة: ٩

(٩٨) شَجَرَتُ[١٩٢]: الدُّخَانِ، سُنَّتْ: فَاطِرِ كُلَّاً، وَالَانْفَالِ، وَأُخْرَى غَافِرِ[١٩٣]

وشەی شەشەم: شَجَرَت

(شَجَرَتُ: الدُّخَانِ) وشەی (شَجَرَت) بە (ت)ی کراوە تەنها لە سوورەتی (الدخان) دا هاتووە:

﴿ إِنَّ شَجَرَتَ ٱلزَّقُّومِ (٤٣) ﴾ الدخان

وشەی حەوتەم: سُنَّة

(سُنَّتْ: فَاطِرِ كُلَّاً، وَالَانْفَالِ، وَأُخْرَى غَافِرِ) وشەی (سُنَّت) بە (ت)ی کراوە لە پێنج شوێندا هاتووە:

یەکەم و دووەم و سێیەم: (فَاطِرِ كُلَّاً)

﴿ فَهَلۡ يَنظُرُونَ إِلَّا سُنَّتَ ٱلۡأَوَّلِينَۚ فَلَن تَجِدَ لِسُنَّتِ ٱللَّهِ تَبۡدِيلٗاۖ وَلَن تَجِدَ لِسُنَّتِ ٱللَّهِ تَحۡوِيلًا (٤٣) ﴾ **فاطر**

---

[١٩٢] **لەهەندێك دەستنووسدا (شَجَرَت) هاتووە.**

[١٩٣] **لەهەندێك دەستنووسدا (وَحرِفِ غَافِرِ) و (وَحرِفَ غَافِرِ)یش هاتووە.**

چوارەم: (وَالَانْفَالِ) ﴿ وَإِن يَعُودُواْ فَقَدۡ مَضَتۡ سُنَّتُ ٱلۡأَوَّلِينَ ٣٨ ﴾ **الأنفال**

پێنجەم: (وَأُخْرَى غَافِرِ) لە سوورەتی (غافر)دایە کەوتووەتە ئایەتی کۆتایی ﴿سُنَّتَ ٱللَّهِ ٱلَّتِي قَدۡ خَلَتۡ فِي عِبَادِهِۦۖ وَخَسِرَ هُنَالِكَ ٱلۡكَٰفِرُونَ ٨٥ ﴾

(٩٩) قُرَّتُ عَيْنٍ، جَنَّتٌ: فِي وَقَعَــــتْ   فِطْرَتْ، بَقِيَّتْ، وَابْنَتٌ، وَكَلِمَـتْ
(١٠٠) أَوْسَطَ الَاعْرَافِ، وَكُلُّ مَااخْتُلِفْ   جَمْعًا وَفَرْدًا فِيْهِ بِالتَّاءِ عُــــرِفْ

(قُرَّتُ عَيْنٍ) ﴿ وَقَالَتِ ٱمۡرَأَتُ فِرۡعَوۡنَ قُرَّتُ عَيۡنٖ لِّي وَلَكَۖ ﴾ القصص: ٩

(جَنَّتٌ: فِي وَقَعَتْ) ﴿ فَرَوۡحٞ وَرَيۡحَانٞ وَجَنَّتُ نَعِيمٖ ٨٩ ﴾ الواقعة

(فِطْرَتْ) ﴿ فِطۡرَتَ ٱللَّهِ ٱلَّتِي فَطَرَ ٱلنَّاسَ عَلَيۡهَاۚ ﴾ الروم: ٣٠

(بَقِيَّتْ) ﴿ بَقِيَّتُ ٱللَّهِ خَيۡرٞ لَّكُمۡ إِن كُنتُم مُّؤۡمِنِينَۚ ﴾ هود: ٨٦

(وَابْنَتٌ) ﴿ وَمَرۡيَمَ ٱبۡنَتَ عِمۡرَانَ ﴾ التحريم: ١٢

(وَكَلِمَـتْ أَوْسَطَ الَاعْرَافِ) ﴿ وَتَمَّتۡ كَلِمَتُ رَبِّكَ ٱلۡحُسۡنَىٰ عَلَىٰ بَنِيٓ إِسۡرَٰٓءِيلَ بِمَا صَبَرُواْۖ ﴾ الأعراف: ١٣٧

بنچینە:

(وَكُلُّ مَااخْتُلِفْ جَمْعًا وَفَرْدًا فِيْهِ بِالتَّاءِ عُرِفْ) ئەو وشانەی زانایانی قیڕائات لە خوێندنەوەیدا جیاوازن، کە هەندێك بە تاك وهەندێك بە کۆ دەیخوێننەوە، هەموویان بە (ت)ی کراوە نووسراون، ژمارەیان حەوت وشەیەو لە دوازدە شوێندا هاتوون:

یەکەم: ﴿ وَتَمَّتۡ كَلِمَتُ رَبِّكَ صِدۡقٗا وَعَدۡلٗاۚ ﴾ الأنعام: ١١٥

دووەم: ﴿ كَذَٰلِكَ حَقَّتۡ كَلِمَتُ رَبِّكَ عَلَى ٱلَّذِينَ فَسَقُوٓاْ أَنَّهُمۡ لَا يُؤۡمِنُونَ ٣٣ ﴾ یونس

سێیەم: ﴿ إِنَّ ٱلَّذِينَ حَقَّتۡ عَلَيۡهِمۡ كَلِمَتُ رَبِّكَ لَا يُؤۡمِنُونَ ٩٦ ﴾ یونس

چوارەم: ﴿ وَكَذَٰلِكَ حَقَّتۡ كَلِمَتُ رَبِّكَ عَلَى ٱلَّذِينَ كَفَرُوٓاْ أَنَّهُمۡ أَصۡحَٰبُ ٱلنَّارِ ﴿٦﴾ ﴾ غافر

پێنجەم: ﴿ فَهُمۡ عَلَىٰ بَيِّنَتٖ مِّنۡهُۚ ﴾ فاطر: ٤٠

شەشەم: ﴿ كَأَنَّهُۥ جِمَٰلَتٞ صُفۡرٞ ﴿٣٣﴾ ﴾ المرسلات

حەوتەم: ﴿ لَا تَقۡتُلُواْ يُوسُفَ وَأَلۡقُوهُ فِي غَيَٰبَتِ ٱلۡجُبِّ ﴾ يوسف: ١٠

هەشتەم: ﴿ فَلَمَّا ذَهَبُواْ بِهِۦ وَأَجۡمَعُوٓاْ أَن يَجۡعَلُوهُ فِي غَيَٰبَتِ ٱلۡجُبِّۚ ﴾ يوسف: ١٥

ئەم هەشت وشەیە حەفص بە تاك دەیانخوێنێتەوە.

نۆیەم: ﴿ ۞ لَّقَدۡ كَانَ فِي يُوسُفَ وَإِخۡوَتِهِۦٓ ءَايَٰتٞ لِّلسَّآئِلِينَ ﴿٧﴾ ﴾ يوسف

دەیەم: ﴿ وَقَالُواْ لَوۡلَآ أُنزِلَ عَلَيۡهِ ءَايَٰتٞ مِّن رَّبِّهِۦۖ ﴾ العنكبوت: ٥٠

یازدەیەم: ﴿ وَمَا تَخۡرُجُ مِن ثَمَرَٰتٖ مِّنۡ أَكۡمَامِهَا ﴾ فصلت: ٤٧

ئەم سێ وشەیەیش حەفص بە کۆ دەیانخوێنێتەوە.

لە شوێنی سێیەم و چوارەمدا جیاوازی هەیە بەلاّم لەسەر ڕای بەناوبانگ و زۆرینە بە (ت)ی کراوە دەنووسرێن.[١٩٤]

---

[١٩٤] **اللآلئ الذهبية ل ٧٥-٧٦.**

هەمزەی گەیاندن (الوصل)

پێناسە: هەمزەیەکی زیادەیەو دەکەوێتە سەرەتاوە، لەدەسپێکردندا دەخوێنرێتەوەو لەگەیاندندا ناخوێنرێتەوە.

هۆی ناونانی:

ناونراوە

- هەمزەی گەیاندن کە بەهۆیەوە دەگەیت بە دەربڕینی پیتی زەنندداری دوای خۆی، چونکە لەزمانی عەرەبیدا دەستپێکردن بە زەننە (السکون)و وەستان بە جووڵە (حرکە) دروست نییە.
- ئەلیفی گەیاندن لەبەر ئەوەی هەمزەی نییە، لەگایاندنیشدا ناخوێنرێتەوە.

سوودی: پێویستە قورئانخوێن بیناسێت تاوەکو لە گەیاندندا فەرامۆشی کات و لەدەستپێکردندا دەری بڕێت و جووڵەکەیشی (حرکة) بزانێت لە کاتی دەستپێکردندا.

نیشانەو ڕێنووسی: هەمزەی لەگەڵدا نییە، زەننەیەك لەسەری دەنووسرێت شێوەی سەرە پیتی صادی هەیە، ئەویش مانای ئەوە کە لەگەیاندندا ناخوێنرێتەوە.

شوێنەکانی: لەگەڵ ناو (اسم)و کردار (فعل)و پیت (حرف)دا هەیە.

چۆنێتی دەستپێکردن بە هەمزەی گەیاندن:

(١٠١) وَابْدَأْ بِهَمْزِ الْوَصْلِ مِنْ فِعْلٍ بِضَـمّْ   إنْ كَانَ ثَالِثٌ مِنَ الفِعْلِ يُضَمّْ

له کردار (فعل)دا:

له کاتی دەستپێکردن بەهەمزەی گەیاندن لە کردار (فعل)دا بە بۆر (ضمة) بیخوێنەرەوە، ئەگەر سێیەم پیتی کردارەکە بۆردار (مضموم) بوو، وەك:

﴿ قَالُواْ ٱدۡعُ لَنَا رَبَّكَ يُبَيِّن لَّنَا مَا هِيَ ﴾ البقرة: ٦٨

﴿ قَالَ ٱخۡرُجۡ مِنۡهَا مَذۡءُومٗا مَّدۡحُورٗاۖ ﴾ الأعراف: ١٨

﴿ ٱنظُرۡ كَيۡفَ يَفۡتَرُونَ عَلَى ٱللَّهِ ٱلۡكَذِبَۖ ﴾ النساء: ٥٠

﴿ وَمَثَلُ كَلِمَةٍ خَبِيثَةٍ كَشَجَرَةٍ خَبِيثَةٍ ٱجْتُثَّتْ مِن فَوْقِ ٱلْأَرْضِ ﴾ إبراهيم: ٢٦

سوود: ئەگەر سێیەم پیتی کردارەکە بۆری توشهاتوو (الضمة العارضة)ی هەبوو دەبێت هەمزەی گەیاندنەکە بە ژێر (کسرة) بخوێنرێتەوە، ئەمەیش لە پێنج کرداردا ڕوویداوە:

﴿ أَنِ ٱمْشُواْ وَٱصْبِرُواْ عَلَىٰٓ ءَالِهَتِكُمْ ﴾ ص: ٦

﴿ فَأَجْمِعُواْ كَيْدَكُمْ ثُمَّ ٱئْتُواْ صَفًّا ﴾ طه: ٦٤

﴿ قَالُواْ ٱبْنُواْ لَهُۥ بُنْيَٰنًا فَأَلْقُوهُ فِي ٱلْجَحِيمِ ٩٧ ﴾ الصافات: ٩٧

﴿ ثُمَّ ٱقْضُوٓاْ إِلَيَّ وَلَا تُنظِرُونِ ٧١ ﴾ يونس: ٧١

﴿ وَٱمْضُواْ حَيْثُ تُؤْمَرُونَ ٦٥ ﴾ الحجر: ٦٥

(١٠٢) وَاكْسِرْهُ حَالَ الْكَسْرِ وَالْفَتْحِ، وَفِي لَاسْمَاءِ غَيْرَ[195] اللاَّمِ كَسْرُهَا ....

(وَاكْسِرْهُ حَالَ الْكَسْرِ وَالْفَتْحِ) هەمزەی گەیاندنەکە ژێردار (مکسور) بکە ئەگەر سێیەم پیتی کردارەکە ژێردار (مکسور) یان سەردار (مفتوح) بوو، وەك:

﴿ قَالَ رَبِّ ٱغْفِرْ لِي وَلِأَخِي ﴾ الأعراف: ١٥١

﴿ فَقُلْنَا ٱضْرِب بِّعَصَاكَ ٱلْحَجَرَ ﴾ البقرة: ٦٠

﴿ ٱنطَلِقُوٓاْ إِلَىٰ مَا كُنتُم بِهِۦ تُكَذِّبُونَ ٢٩ ﴾ المرسلات

﴿ ٱنتَهُواْ خَيْرًا لَّكُمْ ﴾ النساء: ١٧١

﴿ إِذَا ٱلسَّمَآءُ ٱنفَطَرَتْ ١ ﴾ الانفطار

لە ناو (اسم)دا:

---

[195] **لەهەندێك دەستنووسدا (غَيْرِ) هاتووە.**

(وَفِي لَاسْمَاءِ غَيْرَ اللاَّمِ كَسْرُهَا) **هەمزەی گەیاندن لە ناودا بە ژێر (كسرة) دەخوێندرێتەوەو پێیان دەوترێت ناوە قیاسییەكان، چونكە هەموو ناوێكی پێنج پیتی و شەش پیتی لە كاتی دەستپێكردندا هەمزەكەیان بە (كسرة) دەخوێندرێتەوە، وەك:**

﴿ٱبۡتِغَآءَ مَرۡضَاتِ ٱللَّهِۚ﴾ البقرة: ٢٠٧، ﴿ٱسۡتِكۡبَارٗا ٧﴾ نوح، ﴿ٱخۡتِلَٰقٌ ٧﴾ ص.

جگە لە هەمزەی گەیاندن لەگەڵ لامی ناساندن (تعریف)دا كە بە پێی یاسا لەكاتی دەستپێكردندا هەمیشە بە سەر (فتحة) دەخوێنرێتەوە، وەك: ﴿ٱلنَّهَارِ﴾، ﴿ٱلۡجَنَّةَ﴾، ﴿ٱلۡهُدَىٰ﴾.

(١٠٢) .... وَفِي

(١٠٣) ابْنٍ، مَعَ ابْنَتِ، امْرِئٍ، وَاثْنَيْنِ   وَامْرَأَةٍ وَاسْمٍ، مَعَ اثْنَتَيْنِ

چەند ناوێكی بیستراو (سماعي) هەن لەكاتی دەستپێكردندا هەمزەكەیان ژێردار (مكسور)ە، حەوتیان لەقوڕئانی پیرۆزدا هاتووە:

(ابْنٍ) ﴿وَمَرۡيَمَ ٱبۡنَتَ عِمۡرَٰنَ﴾ التحريم: ١٢.

(ابْنَتِ) ﴿وَنَادَىٰ نُوحٌ ٱبۡنَهُۥ﴾ هود: ٤٢.

(امْرِئٍ) ﴿إِنِ ٱمۡرُؤٌاْ هَلَكَ﴾ النساء: ١٧٦، ﴿مَا كَانَ أَبُوكِ ٱمۡرَأَ سَوۡءٖ﴾ مريم: ٢٨.

﴿لِكُلِّ ٱمۡرِيٕٖ مِّنۡهُم مَّا ٱكۡتَسَبَ مِنَ ٱلۡإِثۡمِۚ﴾ النور: ١١.

(اثْنَيْنِ) ﴿ٱثۡنَانِ ذَوَا عَدۡلٖ مِّنكُمۡ﴾ المائدة: ١٠٦.

(امْرَأَةٍ) ﴿وَإِنِ ٱمۡرَأَةٌ خَافَتۡ مِنۢ بَعۡلِهَا نُشُوزًا أَوۡ إِعۡرَاضٗا﴾ النساء: ١٢٨.

(اسْمٍ) ﴿تَبَٰرَكَ ٱسۡمُ رَبِّكَ ذِي ٱلۡجَلَٰلِ وَٱلۡإِكۡرَامِ ٧٨﴾ الرحمن: ٧٨.

(اثْنَتَيْنِ) ﴿قَالُواْ رَبَّنَآ أَمَتَّنَا ٱثۡنَتَيۡنِ وَأَحۡيَيۡتَنَا ٱثۡنَتَيۡنِ﴾ غافر: ١١.

وەستان لەسەر کۆتایی وشەکان

(١٠٤) وَحَاذِرِ الْوَقْفَ بِكُلِّ الحَرَكَهْ ....

ئەگەر لەسەر وشەیەك وەستایت وریابە بەتەواوی جووڵە (حرکة)وە لەسەری نەوەستیت، چونکە عەرەب وەك چۆن بە زەننە (سکون) دەست پێناکەن بەهەمان شێوە لەسەر جووڵاو (متحرك)یش ناوەستن

(١٠٤) .... إِلاَّ إِذَا رُمْتَ فَبَعْضُ الْحَرَكَهْ[١٩٦]

(١٠٥) إِلاَّ بِفَتْحٍ أَوْ بِنَصْبٍ ....

بەڵام ئەگەر مەبەستت (رَوْم) بوو ئەوا وەستان بە بەشێك لە جووڵە (حرکة)کە دروستە، بەو مەرجەی ئەو جووڵە (حرکة)یە (فَتْح) یان (نَصْب) نەبێت.

ڕوونکردنەوە:

الرَّوْم: دەربڕینی بەشێك لە جووڵە (حرکة)ی کۆتایی وشەکە، بە شێوەیەك کەسی نزیکی گوێگر بیبیستێ و کەسی دوور نەیبیستێ. مەبەست لە جووڵە (ضمّة)و (کسرة)یەو هیچ جیاوازییەك نییە ئەگەر وشەکە (مبني) یاخود (مُعرب) بێت. زۆرێك لە زانایان دەڵێن دوو لە سەر سێی جووڵە (حرکة)ی پیتەکە دەمێنێتەوە.

تێبینی: لەم دۆخانەی خوارەوەدا (رَوم) قەدەغەیە:

أ- ئەگەر کۆتایی وشەکە سەر (فتحة) بوو.

ب- لە میمی کۆ (جمع)دا، وەك: ﴿ كُتِبَ عَلَيْكُمُ ﴾ تەنها بەزەننە لە سەری دەوەستیت.

ج- (هاء التأنیث) یاخود (التاء المربوطة) چونکە لە سەری بوەستی دەبێتە پیتی (ـه)، وەك: ﴿ وَإِنَّهَا لَكَبِيرَةٌ ﴾

---

[١٩٦] لەدەستنوسێکی تردا بە (وَحَاذِرِ الْوَقْفَ بِكُلِّ حَرَكَهْ   إِلاَّ إِذَا رُمْتَ فَبَعْضُ حَرَكَهْ) هاتووە، واتە بەبێ لامی ناساندن.

د- های ڕاناو (هاء الضمير):

زانایان بۆچوونی جیاوازیان هەیە لەسەری، زۆرێکیان دەڵێن دروستە وەك لە کتێبی (التيسير)دا هاتووە، بەشێکیشیان دەڵێن دروست نییە وەك لە (الشاطبية)دا هاتووە، کۆمەڵێکیش دەڵێن: لەم دۆخانەی خوارەوەدا دروست نییە:

١- ئەگەر پێشی بۆرداربوو (مضموم) ، وەك: ﴿ يُعَلِّمُهُۥ ﴾

٢- ئەگەر پێشی واوی زەنندداربوو (ساكن)، وەك: ﴿ وَلِيَرْضَوْهُ ﴾

٣- ئەگەر پێشی ژێرداربوو (مكسور)، وەك: ﴿ بِهِۦ ﴾

٤- ئەگەر پێشی یای زەنندداربوو (ساكن)، وەك: ﴿ إِلَيْهِ ﴾

بەڵام لەم دۆخانەی خوارەوەدا دروستە:

١- ئەگەر پێشی سەرداربوو (مفتوح)، وەك: ﴿ لَّن تُخْلَفَهُۥ ۖ ﴾

٢- ئەگەر پێشی پیتی ئەلیف بوو، وەك: ﴿ وَهَدَىٰهُ ﴾

٣- ئەگەر پێشی زەنەیەکی ساغ بوو (صحيح)، وەك: ﴿ عَنْهُ ﴾

ئیبنولجەزەری لەبارەی ئەم بۆچوونەوە دەڵێت: (وَهُوَ أَعْدَلُ الْمَذَاهِبِ عِنْدِي) واتە: ئەوە ڕاسترین بۆچوونە لەلای من.

(١٠٥) .... وَأَشِمّْ   إِشَارَةً بِالضَّمِّ فِي رَفْعٍ وَضَمّْ

بۆ ئاماژە کردن بە بۆر (ضمة) دەتوانی ئیشمام بکەیت ئەگەر وشەکە (مرفوع) یان (مضموم) بوو.

ڕوونکردنەوە:

الإشمام: کۆکردنەوەی لێو لە پاش زەنندارکردنی (إسكان) پیتە بۆر (ضمّة) دارەکە بە بێ دەربڕینی دەنگ، بە شێوەیەك چاوساغ دەیبینێت و نابینا نایبینێت. واتە شێوەی هەردوو لێو وەك شێوەی دەربڕینی پیتی واوی لێدێت. کەواتە (إشمام) شێوازە نەك دەنگ.

✓ سوودی (ڕَوم)و (إشمام):

ڕوونکردنەوەو دەرخستنی جووڵە (حرکة)ی بنچینەیی (أصلي) وشەکەیە بۆ بیسەر لە کاتی (ڕَوم)داو، بۆ بینەریش لە کاتی (إشمام)دا.

تێبینی:

١- (إشمام) حوکمی وەستان لە سەر زەننە (الوقف بالسکون)ی هەیە، هەر بۆیە لە گەڵیدا درێژکردنەوەی توشهاتوو بە زەننە (العارض للسکون) درێژدەکرێتەوە بە مەرجێ پیتی کۆتایی وشەکە بۆر (ضمة)دار بێت.

٢- (ڕَوم)یش حوکمی گەیاندن (وصل)ی هەیە، بۆیە درێژکردنەوەی توشهاتوو بەزەننە (العارض للسکون) لە گەڵیدا درێژ ناکرێتەوە.

٣- سەبارەت بە وشەی ﴿لَا تَأۡمَ۫نَّا﴾ (یوسف:١١)، لە ریوایەتی (حفص)دا پێویستە بە (ڕَوم) یاخود بە (إشمام) بخوێنرێتەوە، بۆیە لە سەر قورئانخوێن پێویستە لە دەمی مامۆستایانی شارەزاو مۆڵەت پێدراوەوە فێری ببێت.

٤- ئەگەر کۆتایی وشەکە (تنوین)ی (ضمّة)و (کسرة) بوو لە کاتی (ڕَوم)دا (تنوین)ەکە لادەبەین و بە بەشێکی (ضمّة) یاخود (کسرة)کە لە سەری دەوەستین.

بۆ ئاسانکردنی ئەم بابەتە – وەستان لە سەر کۆتایی وشەکان – ئەو وشانەی لە سەری دەوەسترێت لە (١٠) جۆردا هەڵهێنراون و لەم خشتەیەدا بە کورتی ڕوونکراونەتەوە:

ژ	جۆر	جووڵەی پیتی کۆتایی	نموونە	شێوەکانی وەستان
١	زەننەی بنچینەیی	زەننە	فَلَا تَنۡهَرۡ	١- زەننەی ڕووت
٢	بزواو لەکاتی گەیاندنداو پێشەوەی پیتی درێژکردنەوە (المدّ)و ئاسان (اللین) نەبێت	سەردار (مفتوح)	هُنَالِكَ	١- زەننەی ڕووت
		ژێردار (مكسور)	رَبِّ	١- زەننەی ڕووت ٢- الروم
		بۆردار (مچموم)	لَهُ ٱلۡحَمۡدُ	١- زەننەی ڕووت ٢- الروم ٣- الإشمام
٣	درێژکردنەوەی توشهاتوو بەزەننە یاخود ئاسان (اللین)	سەردار (مفتوح)	ٱلدِّينَ ٱلۡقَوۡلَ	١- زەننە لەگەڵ (٢) جووڵە ٢- زەننە لەگەڵ (٤) جووڵە ٣- زەننە لەگەڵ (٦) جووڵە
		ژێردار (مكسور)	مَتَابِ ٱلۡحُسۡنَيَيۡنِۖ	١- زەننە لەگەڵ (٢) جووڵە ٢- زەننە لەگەڵ (٤) جووڵە ٣- زەننە لەگەڵ (٦) جووڵە ٤- (الروم) لەگەڵ (٢) جووڵە
		بۆردار (مضموم)	نَسۡتَعِينُ	١- زەننە لەگەڵ (٢) جووڵە ٢- زەننە لەگەڵ (٤) جووڵە ٣- زەننە لەگەڵ (٦) جووڵە ٤- (الروم) لەگەڵ (٢) جووڵە ٥- (الإشمام) لەگەڵ (٢) جووڵە ٦- (الإشمام) لەگەڵ (٤) جووڵە ٧- (الإشمام) لەگەڵ (٦) جووڵە

٤	(تنوين)دار	سەردار (مفتوح)	عَلِيمًا	١- گۆڕینی (تنوین) بۆ ئەلیف
		ژێردار (مكسور)	حَمِيدٍ	١- زەننە لەگەڵ (٢) جووڵە ٢- زەننە لەگەڵ (٤) جووڵە ٣- زەننە لەگەڵ (٦) جووڵە ٤- (الروم) لەگەڵ (٢)جووڵە
		بۆردار (مضموم)	سَمِيعٌ	١- زەننە لەگەڵ (٢) جووڵە ٢- زەننە لەگەڵ (٤) جووڵە ٣- زەننە لەگەڵ (٦) جووڵە ٤- (الروم) لەگەڵ (٢) جووڵە ٥- (الإشمام) لەگەڵ (٢) جووڵە ٦- (الإشمام) لەگەڵ (٤) جووڵە ٧- (الإشمام) لەگەڵ (٦) جووڵە
٥	درێژكردنەوەی پێویستی لكاو	سەردار (مفتوح)	شَآءَ	١- زەننە لەگەڵ (٤) جووڵە ٢- زەننە لەگەڵ (٥) جووڵە ٣- زەننە لەگەڵ (٦) جووڵە
		ژێردار (مكسور)	ٱلسَّمَآءِ	١- زەننە لەگەڵ (٤) جووڵە ٢- زەننە لەگەڵ (٥) جووڵە ٣- زەننە لەگەڵ (٦) جووڵە ٤- (الروم) لەگەڵ (٤) جووڵە ٥- (الروم) لەگەڵ (٥) جووڵە
		بۆردار (مضموم)	يَشَآءُ	١- زەننە لەگەڵ (٤) جووڵە ٢- زەننە لەگەڵ (٥) جووڵە ٣- زەننە لەگەڵ (٦) جووڵە ٤- (الروم) لەگەڵ (٤) جووڵە ٥- (الروم) لەگەڵ (٥) جووڵە ٦- (الإشمام) لەگەڵ (٤) جووڵە ٧- (الإشمام) لەگەڵ (٥) جووڵە ٨- (الإشمام) لەگەڵ (٦) جووڵە

٦	درێژکردنەوەی پابەند (المدُّ اللازم)	سەردار (مفتوح)	صَوَآفَّ	١- زەننە لەگەڵ (٦) جووڵە
		ژێردار (مكسور)	مُضَآرِّۚ	١- زەننە لەگەڵ (٦) جووڵە ٢- (الروم) لەگەڵ (٦) جووڵە
		بۆردار (مضموم)	وَٱلدَّوَآبُّ	١- زەننە لەگەڵ (٦) جووڵە ٢- (الروم) لەگەڵ (٦) جووڵە ٣- (الإشمام) لەگەڵ (٦) جووڵە
٧	های ڕاناو (هاء الكناية)		قُلْتُهُۥ	١- زەننەی ڕووت
			بِهِۦ	١- زەننەی ڕووت
			وَمَا قَتَلُوهُ رَأَوْهُ	١- زەننە لەگەڵ (٢) جووڵە ٢- زەننە لەگەڵ (٤) جووڵە ٣- زەننە لەگەڵ (٦) جووڵە
			فَأَلْقِيهِ إِلَيْهِ	١- زەننە لەگەڵ (٢) جووڵە ٢- زەننە لەگەڵ (٤) جووڵە ٣- زەننە لەگەڵ (٦) جووڵە
			مِنْهُ	١- زەننەی ڕووت ٢- (الرّوم) ٣- (الإشمام)
			عَلِمْتَهُۥۚ دَلُوَهُۥۗ	١- زەننەی ڕووت ٢- (الروم) ٣- (الإشمام)
			عَلَّمْنَٰهُ	١- زەننە لەگەڵ (٢) جووڵە ٢- زەننە لەگەڵ (٤) جووڵە ٣- زەننە لەگەڵ (٦) جووڵە ٤- (الروم) لەگەڵ (٢) جووڵە ٥- (الإشمام) لەگەڵ (٢) جووڵە ٦- (الإشمام) لەگەڵ (٤) جووڵە ٧- (الإشمام) لەگەڵ (٦) جووڵە

٨			رَحۡمَةٗ وَرَحۡمَةٌ رَحۡمَةٍ	دەبێت بە هاى زەننەدار
		سەردار (مفتوح)	رَحۡمَتَ	١- زەننەى ڕووت
			رَحۡمَتِ	١- زەننەى ڕووت ٢- (الرَّوْم)
			رَحۡمَتُ	١- زەننەى ڕووت ٢- (الرَّوْم) ٣- (الإشمام)
٩	زەننەى توشهاتوو بەجووڵە		قُمِ ٱلَّيۡلَ ٱشۡتَرَوُاْ ٱلضَّلَٰلَةَ	١- زەننەى ڕووت
١٠	میمى كۆ (میم الجمع)		عَلَيۡكُمُ ٱلۡغَمَامَ	١- زەننەى ڕووت

كۆتایی

(١٠٦) وَقَدْ تَقَضَّى نَظْمِيَ الْمُقَدِّمَهْ مِنِّي لِقَارِئِ الْقُرْآنِ تَقْدِمَهْ[١٩٧]

(وَقَدْ تَقَضَّى نَظْمِيَ الْمُقَدِّمَهْ) بێگومان هۆنراوەکەم کەناوی (المقدمة في ما على قارئ القرآن أن يعلمه) تەواو بوو.

(مِنِّي لِقَارِئِ الْقُرْآنِ تَقْدِمَهْ) دیارییەکە لەمنەوە بۆ خوێنەری قورئان.

(١٠٧) وَالحَمْدُ للهِ لها خِتَامُ ثُمَّ الصَّلاَةُ بَعْدُ وَالسَّلاَمُ

بە سوپاسی خوای گەورەو پاشان دروودو سەلام لە پێغەمبەر (ﷺ) كۆتایی بە هۆنراوەكەی دەهێنێت.

خالید ئەزهەری کە یەکێکە لەقوتابییەکانی ئیبن جەزەری (٨٧٠ك) کۆچی دوایی کردووە، ئەم دێڕەی بۆ هۆنراوەکە زیادکردووە:

عَلَى النَّبِيِّ الْمُصْطَفَى الْمُخْتَارِ وَآلِهِ وَصَحْبِهِ الأَخْيَارِ

زەکەریا ئەنصاری (٩٧١ك) کۆچی دوایی کردووە دەڵێت لەدەستنووسێکدا بەم شێوەیە نووسراوە:

عَلَى النَّبِيِّ الْمُصْطَفَى وَآلِهِ وَصَحْبِهِ وَتَابِعِي مِنْوَالِهِ
أَبْيَاتُهَا قَافٌ وَزَايٌ فِي العَدَدْ مَنْ يُحْسِنِ[١٩٨] التَّجْوِيدَ يَظْفَرْ بِالرَّشَدْ

(أَبْيَاتُهَا قَافٌ وَزَايٌ فِي العَدَدْ)

تێبینی: ئیبن جەزەری ڕستەی (قَافٌ وَزَايٌ)ی کردووە بە هێما بۆ ژمارەی دێڕەکانی ئەم هۆنراوەیە.

بەپێی ڕێگایەکی ژمێریاری کە لەناو زانا عەرەبەکاندا بەناوبانگبووە، کە بۆ هەر پیتێك بەهایەکی ژمارەییان داناوە، پیتەکانیشیان لەسەر ڕیزبەندی ڕۆژهەڵاتیەکان ڕیز کردووە بەم شێوەیە:

---

[١٩٧] لە دەستنووسێکدا (تَقْدُمَهْ) هاتووە.

[١٩٨] لە دەستنووسێکدا (يُتْقِنِ) هاتووە.

(أَبْجَدْ، هَوَّز، حَطّى، كَلَمُن، سعفص، قرشت، ثخذ، ضظغ)

(قَافٌ وزَايٌ) = ق ١٠٠ + ز ٧= ١٠٧

پیت	بەها ژمارەییەکەی	پیت	بەها ژمارەییەکەی	پیت	بەها ژمارەییەکەی	پیت	بەها ژمارەییەکەی
أ	١	ح	٨	س	٦٠	ت	٤٠٠
ب	٢	ط	٩	ع	٧٠	ث	٥٠٠
ج	٣	ي	١٠	ف	٨٠	خ	٦٠٠
د	٤	ك	٢٠	ص	٩٠	ذ	٧٠٠
هـ	٥	ل	٣٠	ق	١٠٠	ض	٨٠٠
و	٦	م	٤٠	ر	٢٠٠	ظ	٩٠٠
ز	٧	ن	٥٠	ش	٣٠٠	غ	١٠٠٠

سەرچاوەكان

١- زانستی تەجوید/ سیروان حامد.
٢- شرح المقدمة الجزرية/ د. غانم قدوري الحمد.
٣- الشرح الوجيز على المقدمة الجزرية/ د. غانم قدوري الحمد.
٤- الشرح العصري على مقدمة ابن الجزري/ محمد بن محمود حوى.
٥- دروس مهمة في شرح الدقائق المحكمة/ سيد لاشين أبو الفرح
٦- الجواهر المضية على المقدمة الجزرية/ سيف الدين بن عطاء الله الفَضَالي
٧- الحواشي الأزهرية في حل ألفاظ المقدمة الجزرية/ خالد الأزهري
٨- اللآلئ الذهبية في شرح المقدمة الجزرية/ محمد رفيق مؤمن الشوبكي